Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı

Soner Akpınar

Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı

-Maxıme Rodınson, Annemarıe Schımmel, Anne-Marıe Delcambre, Karen Armstrong, Lesley Hazleton-

Soner AKPINAR

Kitap Adı :	Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı
Yazar :	Soner Akpınar
ISBN :	978-975-6497-46-3
SAMER Yayınları :	15
Editör :	Dr. Öğr. Üyesi Halit Çil
Dizgi :	SAMER
Kapak :	SAMER
Genel Yayın Yönetmeni :	Doç. Dr. Feyza Betül Köse

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi

SAMER Yayınları

Adres : KSÜ Avşar Kampüsü
Onikişubat/Kahramanmaraş

İletişim : 0344 300 47 59

e-posta : samer@ksu.edu.tr

Kahramanmaraş 2019

Bu kitap, "Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı -Maxıme Rodınson, Annemarıe Schımmel, Anne-Marıe Delcambre, Karen Armstrong, Lesley Hazleton-" adlı yüksek lisans tezinin gözden geçirilmiş yayım halidir.

İÇİNDEKİLER

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM —

HZ. MUHAMMED'İN SÛRET VE SÎRETİ

ÖNSÖZ

Batı'da Hz. Muhammed hakkında yazılmış çok sayıda biyografi örneği mevcuttur. Bunların çoğu Müslümanlar tarafından tercüme edilip incelenmiştir. Hz. Muhammed'in hayatı, araştırma konusu olmada halen güncelliğini korumakta ve Batılı araştırmacılar ona ait yeni biyografiler yazmaya devam etmektedir. Diğer yandan dijital çağda Hz. Muhammed'in hayatına dair her türlü veri, iletişim kanalları sözlü ve yazılı olarak okurlara sunulmakta, neredeyse her kesime ulaşmaktadır. Bugün, Batı'da yazılan Hz. Muhammed biyografileri, Batılı okurlar kadar Müslüman okurların da ilgisini çekmektedir. Bu durum özellikle yakın dönemde çağdaş Batılı araştırmacılar tarafından yazılmış biyografilerin değerlendirilmesini ve onların tenkide tabi tutulmasını zorunlu kılmaktadır. Müslüman tarihçilerin gayretlerine rağmen bu konuda yeterlilikten söz etmek mümkün değildir. Bu çalışma, çağdaş oryantalistlerin Hz. Muhammed algısını ortaya koymada, geçmiş ve modern dönem Batı Peygamber algısı ile Müslümanların Hz. Muhammed algılarının karşılaştırılmasında, bir anlamda Müslüman okuyucunun bu yazarların biyografi çalışmalarına yaklaşımında onlara yardımcı olacaktır.

Bu çalışma, bir değerlendirme ve tespit çalışması olup, araştırma kapsamında farklı ırk, inanç ve gelenekten gelmiş, Batı düşünce tarzıyla yetişmiş; ancak İslâm ve Hz. Muhammed'e yaklaşımda batılı emsallerinden farklılık gösteren ve yeri geldiğinde Batıyı eleştirebilen beş batılı araştırmacı tarafından yazılan biyografiler incelenmiştir. Bunlar; Maxime Rodinson, "Muhammed: Yeni

Bir Dünyanın ve Peygamber'in Doğuşu"; Lesley Hazleton, "İlk Müslüman"; Karen Armstrong, "Hz. Muhammed: Bir Peygamber'in Biyografisi", Annemarie Schimmel, "Ve Muhammed O'nun Elçisidir"; Anne-Marie Delcambre "Allah'ın Resulü Hz. Muhammed".

Araştırmanın giriş bölümünde, Batı'nın din anlayışı ve peygamber algısına yer verilmiş, Batı'nın Hz. Muhammed algısı ve bu algıya yönelik yazarların yaklaşımları ele alınmıştır. Daha sonra Hz. Muhammed'in hayatında yazarlar tarafından ön plana çıkarılan başlıca konular, 'Risalet Öncesi' ve 'Risalet Sonrası' dönemler ile 'Peygamber'in İç ve Dış Güzelliği'nden bahseden bölüm başlıkları altında ele alınmıştır. Yazarların Hz. Muhammed algısına yönelik tespitleri ve yorumları bir araya getirilmiş, bu yorumların farklı ve benzer yanları ortaya konularak karşılaştırma ve çözümleme yoluna gidilmiştir. Sonuç kısmında elde edilen tespit ve yorumların özeti sunularak bir değerlendirme yapılmıştır. Araştırmacıların kullandığı kaynaklar, ulaşılabilirlikleri ölçüsünde ilk elden kontrol edilmiştir.

Araştırma sürecinde, rehberliğini ve yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Halit Çil'e her şey için çok teşekkür ediyorum. Ayrıca çalışmamın yayımlanmasını üstlenen SAMER Yayınlarına da müteşekkirim.

Soner AKPINAR
Kahramanmaraş-2019

– GİRİŞ –

Yeryüzüne gönderilmiş bütün semavi dinlerdeki ortak çağrı, Allah'ın var ve bir olduğu kabulüne dayanan 'Tevhid' inancıdır. Getirdiği yeni ilkeler ve değerlerle İslâm dini, Tevhid inancının son halkasıdır. Hz. Muhammed (sav) ahlakı ve kişiliği, rolü ve modelliği ile her alanda İslâm yaşantısını örnek olarak inşa eden, insani yönüyle mükemmelliği sembolize eden peygamberlerin sonuncusudur. Yeryüzünde milyarlarca insan değişik coğrafyalarda farklı ırklara ve dillere ayrılmış, bir topluma aidiyet bağıyla bağlanmış olarak yaşamını sürdürmektedir. İster semavi ister beşeri olsun sonuçta insanların bir inanca bağlı olduğu görülmektedir ve bu nedenle bir dine inanmak insanlık tarihi açısından fıtri bir mesele, kökü çok eskiye dayalı evrensel ve inkâr edilemez bir gerçektir. İnanmak veya inanmamak bir tercih meselesidir. Bir dini seçmede veya reddetmekte insani ve çevresel faktörler etkili olmaktadır. Bu durum yeryüzünün her yerinde aynıdır. Batı'nın İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i kabul etmeyişi hususunda birçok neden ileri sürülebilir; ama asıl olan neticede Batı'nın İslâm ve Hz. Muhammed hakkında asırlar boyunca meydana getirdiği bilgi birikimidir, sözlü veya yazılı argümanlardır, bunlar üzerine inşa eylediği algıdır. Bu algı olumsuzdur ve olumsuz bu yaklaşım çoğu zaman önyargılarla doludur. Bilinçli veya bilinçsizce yapılmış yönlendirmelerle Hz. Muhammed hakkındaki algı, birçok nedenle kin

ve düşmanlık üzerine bina edilmiştir. Bu saiklerle hareket eden Batı'da, oryantalist çalışmalar kapsamında yazılmış eserlerde ve özellikle Hz. Muhammed'in hayat hikâyesini konu edinen biyografi çalışmalarında, onun hayatıyla ilgili bir takım olaylar polemik konusu yapılmış, Peygamber'e hakarete varan ağır ithamlarda bulunulmuştur. Spekülasyonlar ise hız kesmeden devam etmiştir.

Hz. Muhammed hem insani hem nebevi yönü kendi üzerinde birleşmiş, Kur'an ifadesiyle insan peygamber olarak tanıtılmış, 'İlk Müslüman'dır. Geçmişten günümüze gerek klasik dönemde gerek modern çağda onun hayatı her yönüyle insanlık tarihi açısından araştırılmaya ve değerlendirilmeye layık görülmüştür. İslâm yaşantısını en mükemmel modellikle temsil edenin ahlakını ve kişiliğini örnek almak ve öğrenmek amacıyla Hz. Peygamber'in hayatı Müslümanlar tarafından araştırılmıştır. Daha en baştan Peygamber'in vefatından hemen bir asır sonra siret çalışmaları başlamış ve hız kazanmış, yazılmış ilk siyerler ilk dönem İslâm kaynakları olarak adlandırılmış, sonraki çalışmaların numunesi haline gelmiştir. Tarihi süreçte Peygamber'in hayatını konu edinen biyografilerde, onunla ilgili yazılmış diğer Şemâil ve Delâil türü eserlerde hayatına dair anlatılan gerçek rivayetler yanında uydurma olduğu düşünülen bir takım mucizevi, efsanevi, mitolojik rivayetlerin varlığı araştırmacıların dikkatinden kaçmamıştır. Rivayetlerin uydurma olup olmadığı İslâm araştırmacılarınca geliştirilmiş yöntemlerle tetkik edilmiş, uydurma olduğu düşünülen rivayetler ayıklanmaya çalışılmıştır. Batılı araştırmacılar bu durumu, İslâm'ın kaynaklarındaki tutarsızlık olarak tanımlamışlar ve oryantalist çalışmalar kapsamında uydurma olduğu düşünülen rivayetleri kullanarak kaleme aldıkları eserlerde, özellikle Hz. Muhammed hakkında yapılmış biyografi çalışmalarında, İslâm ve Hz. Muhammed hakkında aslı astarı bulunmayan iddialar üretmişlerdir. Diğer yandan Batılı müşteşriklerce ortaya konulmuş bilgi birikiminin tamamı olumsuz değildir. Müsteşriklerce oryantalist çalışmalarda elde edilmiş birçok bilgi ve belge

hâlen Müslüman araştırmacılar tarafından da kullanılmaktadır. Her dönemde insan düşüncesiyle beslenen algıların zaman ve mekâna göre şartlar gereği değişeceği düşünüldüğünde, Batı'da Hz. Muhammed hakındaki algının da değişeceği bir gerçektir. Ortaçağ Avrupası'nın Hz. Muhammed algısı, Aydınlanma döneminde rasyonalist düşünmeyle değişmiş, yumuşamış ama ortadan kalkmamıştır. Avrupa'da, Aydınlanma felsefesi ve pozitif ilimlerdeki gelişmeyle birlikte bilimsel düşüncenin egemen olması, bilimin ortaya koyduğu bir takım gerçekler ile deizm, rasyonalizm, pozitivizm vb. bir takım akımların da etkisiyle Avrupa insanının inanç dünyasında, Tanrı-Kitap-Peygamber kavramları sorgulanmış, yeniden tenkide tabi tutulmuştur. Değişmez görünen ortaçağ Avrupası'nın kemikleşmiş dini düşünce ve algısı, güvenilirlik açısından yara almış, dünyevileşmenin hızlanmasıyla ikincil plana düşmüştür. Zamanla bazı bilimsel araştırmacıların, insanın dünyevi hayatına olağan üstü olaylarla müdahale eden Allah inancını kabul etmedikleri görülmüştür. Dinin laik ve seküler anlayışla dünya hayatından soyutlanması neticesinde Batı'da din algısı değişmiştir. Batı'da bu yeni din algısına dayalı peygamber imajıyla İsa Peygamber'in hayatı, nebevi ve beşeri yönleri birbirinden ayrılarak iki farklı boyutta değerlendirilmiştir. Hz. İsa'nın insani yönüne vurgu yapılmış, nebevi yönü arka plana itilmiştir. Bu parçalı yöntemin zararı, Allah'ın Peygamber'ini sadece dünya işlerinde örnek alınacak bir model insan haline getirirken metafizik alandan sıyırarak sıradan bir insan haline dönüştürmüş olmasıdır. Bu yöntem Batılılar tarafından Hz. Muhammed'in hayatına da uyarlanmıştır; ama bir farkla. Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyen Batı, İsa'yı bir peygamber olarak tanımlarken Hz. Muhammed'i bir peygamber olarak görmemiş, onu en iyimser tanımla dünya tarihine yön veren karizmatik bir lider ve değişimi yönlendiren bir kahraman, reformcu, devrimci, vb. kavramlarla tanımlamış, hayat hikâyesini büyük bir başarı hikâyesi şeklinde sunmuştur. Oryantalistler, bu metodu okurların algı dünyasına yerleştirmek için İslâm'ın kaynaklarına yönelmişler, O'nun insani yönünün ortaya çıkmasına engel olduklarını

düşündükleri metafizik konular ile efsanevi, mucizevi, mitolojik rivayetleri ya tamamen reddetmişler ya da hakiki Muhammed'e ulaşmak ve bir yeni Muhammed biyografisi oluşturmak için ayıklamaya çalışarak kullanmışlardır. Son iki yüzyıldır Hz. Muhammed'in hayatını farklı tarzda ele alan klasik oryantalist düşünceden metod ve düşünce ile ayrışan, bu doğrultuda eserler kaleme alan Batılı araştırmacı yazarlar ortaya çıkmıştır. Ancak onların da geçmişin Muhammed algısından kurtulamadığı, klasik geleneksel oryantalist düşünce sistematiğini birçok noktada sürdürdükleri, eserlerinin satır aralarında bazı konularda Hz. Muhammed'e karşı önyargılı ve ithama dayalı ifadeler sarf ettikleri görülmüştür. Batı'da oryantalist çalışmalar kapsamında yazılmış Peygamber biyografilerinin çokluğuna rağmen; İslâm toplumunda özellikle çağdaş Batılılarca yazılmış Hz. Muhammed biyografilerinin değerlendirilmesi istenilen düzeyde değildir. Daha ötesi bu biyografilerin Batılı okurlar kadar Müslümanlar tarafından da okunması onların Hz. Muhammed'e bakışlarına etki etmektedir. Bu nedenle çalışmamızda ele alacağımız çağdaş beş Batılı araştırmacının Hz. Muhammed hakkında yazdıkları biyografilerin incelenmesi, onların Peygamber'in hayatına yönelik sıra dışı bazı yorumlarını tespit etmede, algılarını değerlendirmede, Batı'nın güncel Hz. Muhammed algısını ortaya koymada ve bu alanda yapılmış çalışmalarda faydalı olacaktır.

1. Araştırmanın Problemi

İslâm tarih yazıcılığında araştırmacının içinde doğup yetiştiği çevre faktörlerin, sosyo-kültürel hayatın, onun düşünce hayatının gelişiminde ve bilgi dağarcığında büyük bir etkisi vardır. Araştırmacı şahit olduğu olayları bu birikimle değerlendirmektedir. Değişik coğrafyalarda büyümüş farklı inanç ve geleneklerden gelmiş araştırmacıların başka bir inanca ve o inancın temsilcisine bakış açısı birbirinden farklı olabilmektedir. Bu farklılık, araştırmacıların Hz. Muhammed'in hayatını anlatan biyografileri yazarken ve ona dair algılarını ortaya koyarken açıkça görülmektedir. Batı'da Hz. Muhammed

hakkında müsteşriklerce yazılmış çok sayıda biyografi çalışması mevcuttur. Bunların pek çoğu Müslümanlar tarafından tercüme edilip incelenmiştir. Hz. Muhammed'in hayatı araştırma konusu olmada halen güncelliğini korumakta ve Batılı araştırmacılar ona ait yeni biyografiler yazmaya devam etmektedir. Batılı okurlar kadar Müslümanların da bu biyografileri okumaları, özellikle yakın dönemde çağdaş Batılı araştırmacılar tarafından yazılmış biyografilerin değerlendirilmesini ve onların tenkide tabi tutulmasını zorunlu kılmaktadır. Müslüman tarihçilerin gayretlerine rağmen bu konuda yeterlilikten söz etmek mümkün değildir.

2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmada amacımız, Batı geleneğiyle büyümüş, farklı inanca mensup beş Batılı araştırmacının Peygamber algısını ortaya koymak bu doğrultuda Hz. Muhammed'e bakış açılarını tespit etmektir. Modern dönemde Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili her türlü sözlü ve yazılı veri iletişim kanalları ile okurlara sunulmakta, neredeyse her kesime ulaşmaktadır. Bugün, Batı'da yazılmış ve yazılmaya devam eden Hz. Muhammed biyografileri Batılı okurlar kadar Müslüman okurların da ilgisini çekmektedir. Maalesef en ilginci, günümüz İslâm dünyası yazarlarının Hz. Muhammed hakkında yazdığı biyografilerin, Batılı bir araştırmacının kaleminden çıkmış başka biyografi çalışması kadar ilgi çekmiyor olmasıdır. Bu durum Batılı araştırmacılar tarafından yazılmış 'Muhammed' biyografilerinin incelenmesini ve onların Hz. Muhammed'e dair algılarının ortaya konulmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmanın, araştırmacıların anlatımlarındaki benzer ve farklı yönlerin tespitinde, ortaya koydukları Peygamber algısının Müslüman algısıyla karşılaştırılmasında, kullanılan kaynakların ve rivayetlerin kontrolünde, bir anlamda Müslüman okuyucunun bu yazarların biyografi çalışmalarını gözden geçirmesinde yardımcı olacaktır.

3. Araştırmanın Yöntem ve Kaynakları

Belirlenen yazarlar tarafından yazılmış Hz. Muhammed biyografileri, bu çalışmada içerik ve yöntem açısından incelenmiştir. Hikâyeci anlatımın da yer aldığı bu biyografilerde Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili rivayetlerin, araştırmacılarca kimi zaman tarihi notlar kimi zaman kendilerine has bir usulle anlatıldığı göz önünde bulundurulursa, çalışmaların karşılaştırılması ve analitik değerlendirilmesinin yapılması bütünlüğü sağlamak adına uygun bir yaklaşım tarzı olarak görülmektedir. Araştırma sürecinde, bu yazarların çalışmaları, öncelikle benimsedikleri yöntem, yoğunlaştıkları konular, ortaya koyulan tespitler yönünden incelenmiştir. Çalışmamız ile ilgili elde edilen bilgi, tespit ve değerlendirmeler, şu eserlerden derlenmiştir: Maxime Rodinson, "Muhammed: Yeni Bir Dünyanın ve Peygamber'in Doğuşu"; Lesley Hazleton, "İlk Müslüman"; Karen Armstrong, "Hz. Muhammed: Bir Peygamber'in Biyografisi", Annemarie Schimmel, "Ve Muhammed O'nun Elçisidir"; Anne-Marie Delcambre "Allah'ın Resulü Hz. Muhammed". Seçilen araştırmacıların ortak yönü, Batı'da yetişmiş olmaları ve Batı penceresinden Hz. Peygamber'in hayatına bakmalarıdır. Aynı zamanda araştırmacıların neredeyse çağdaş olduklarını söyleyebiliriz; çünkü bazıları yakın bir zamanda vefât etmiş, bazıları ise hâla hayattadır. Bu açıdan çalışma, Batı'nın modern asırda Hz. Muhammed'e yaklaşımının belirlenmesi yanında Batı'da asırlar boyunca önyargılarla inşa edilmiş ve güncelliğini koruyarak devam edegelmiş olumsuz Hz. Muhammed algısının değişip değişmediğinin tespitinde faydalı olacaktır. Bu açıdan yaklaşıldığında, Maxime Rodinson'un sosyolog yönü ve ateist kimliği Peygamber'in hayatına bakışını etkilemiştir. Annemarie Schimmel'in dinler tarihi alanındaki araştırmaları yanında onun İslâm ülkelerinde görev yaptığı sürede edindiği tecrübe birikimi, popüler Peygamber saygısının yaşayan İslam kültüründeki yansımalarının ortaya konulmasında bizlere yardımcı olmaktadır. Anne-Marie Delcambre'nin Batı perspektifinden Hz. Muhammed'e yaklaşımı, Hz. Peygamber ile ilgili betim-

lemelerini minyatür ve benzeri tarihi görsellerle desteklemesi, hayal dünyasına hitap etmektedir. Günümüz modern İslam araştırmacılarından Karen Armstrong'un İslam üzerine yaptığı çalışmalarla birlikte gençlik döneminde rahibelik yapması, Hz. Muhammed'in hayatına yaklaşımda kitap endeksli bir peygamber anlayışını benimsemesinde etkili olmuştur. O, yaptığı değerlendirmeleri çarpıtmadan aktarmaya, İslâm hakkında önyargılardan arınmış bir tarzla hareket etmeye çalışmıştır. Yahudi inancına mensup Lesley Hazleton'un araştırmacı ve gazeteci kimliği ile agnostik kişiliğine dayalı betimleyici (deskriptif) yöntemle yaptığı yorumlar oldukça dikkat çekicidir. Araştırmacıların Hristiyan geleneğinden gelen oryantalist düşünceden farklı yaklaşımlar sergilediği iddia edilse bile yine de onların klasik oryantalist düşünce sistematiğinden ayrılamadıkları görülmüştür. Çalışma kapsamında yazarların görüşlerinin çözümleme ve karşılaştırmaya dayalı benzerlik ve farklılıkları ortaya konmuştur. Araştırmacıların aynı konuda yazdıkları benzer kitapları incelenmiş, sosyal medyada paylaşılmış yazılı ve görsel kaynaklardan faydalanılmıştır. Yine çalışma kapsamında tezlerden, makalelerden, ansiklopedilerden elde edilen bilgiler dipnotlarda gösterilmiştir. Araştırmacılar biyografi çalışmalarında ele aldıkları konularla ilgili yeri geldiğinde Kur'an ayetlerine ve hadislere, ilk dönem İslâm kaynaklarında geçen rivayetlere yer vermişlerdir. Bu bağlamda Kur'an meâli ve tefsirlerine, Hadis alanında yazılmış eserlerle birlikte ilk dönem İslam kaynaklarına yönelen yazarlar, ikincil kaynak olarak Şemâil, Delâil türü eserleri kaynak olarak kullanmışlardır. Hristiyan dünyanın Peygamber tasvirini ortaya koymak ve açıklamak için Tevrat ve İncil'den faydalanan araştırmacılar, Batılı diğer araştırmacıların İslâm ve Hz. Muhammed hakkında kaleme aldıkları eserleri referans olarak göstermişlerdir.

4. Araştırmacı Yazarların Hayatı ve Eserleri

Maxime RODINSON (1915- 2004)

26 Ocak 1915'te Paris'te doğdu. Ailesi Rusya'dan Fransa'ya göç etmiş, "Polonya asıllı Yahudi, komünist, radikal, işçi" olarak tanıtılmaktadır. Rodinson, ailesinin yoksul olması sebebiyle okula gidemediğinden on üç yaşında iken kendini yetiştirmek için ödünç kitaplar buluyor, ücret istemeyen öğretmenlerden yararlanıyordu. Bu sırada Ortadoğu dillerine merak sardı. 1932'de Paris'teki Ecole des Languages Orientales'in imtihanlarını kazanarak burada eski Habeş dili, eski Güney Arabistan dilleri, Türkçe, Yakındoğu antropolojisi ve sosyoloji eğitimi aldı. 1937'de Caisse Nationale de la Recherce Scientifique'e girerek İslâmoloji okumaya başladı; komünist partiye katılması da bu yıllara rastlar. 1939'da II. Dünya Savaşı çıktığı sıralarda askere alındı. Askerliği sırasında Fransa'nın "Özgür Polonya" ile yaptığı anlaşma gereği Beyrut'taki Polonyalıları almaya giden askerler arasında Haziran 1940'ta Beyrut'a gönderildi. Aralık 1940'ta terhis olunca Ortadoğu'da kaldı. Bir Fransız profesörün yardımıyla Sayda' da Müslümanlara ait bir ortaokulda bir süre Fransız dili ve edebiyatı öğretmenliği yaptı. Sayda 'da tanıdığı bir arkeolog aracılığıyla Beyrut'taki Hür Fransız Antik Kalıntılar Servisi'nde görev aldı. 1941'in sonlarında Ortadoğu'nun çeşitli yerlerini gezdi. 1942'de Lübnan ve Suriye komünist partileriyle temas kurdu, komünist dergilerinde yazılar yazdı. Şam'daki Fransız Enstitüsü'nde görev alması sayesinde hem İslâm hakkındaki bilgilerini genişletti, hem de Nazi işgali altında olan Fransa'daki Yahudi kıyımından kurtuldu. Fransa'da kalan ebeveyni Auschwitz'deki (Polonya) Yahudi kampında öldü. 1948'de Paris'e dönünce Bibliothèque Nationale'in İslâmî eserler bölümünde çalışmaya başladı. 1955'te Ecole Pra-

tique des Hautes Etudes'de kendisi gibi komünist olan hocası Marcel Cohen'in yerine klasik Habeş dili öğretmenliğine tayin edildi. Kurumsallaşmış Marksizm'e karşı çıktığı ve örgütlenmiş bir Marksist grupla birlikte çalışmayı reddettiği için kendisini bağımsız Marksist olarak niteleyen Rodinson bir partiye bağlanmakla bir dine bağlanmak arasında fark olmadığına inanmaktaydı. Bu aynı zamanda onun ateistliğinin bir yansıması idi. 1981'de British Academy'nin muhabere üyesi beratını, 1985'te Fransız Şeref ödülünü alan Rodinson 23 Mayıs 2004'te Paris'te öldü.

Rodinson kendini şarkiyatçı olmaktan çok sosyal tarihçi olarak tanımlar. Marksist ideolojisi onu, diğer şarkiyatçıların yaptığı gibi Doğu'yu inançları ve Hristiyanlıkla karşılaştırılması bakımından değil ekonomik ve sosyal tarih açısından incelemeye yöneltmiştir. Ailesi Naziler tarafından öldürülmesine rağmen bir İsrail fanatiği olmamış, Filistin halkının devlet kurma hakkını savunmuş, bu tavrı ölümünden sonra Arap yazarlarınca takdirle anılmıştır. Rodinson çok yönlü bir ilim adamı olup eski Arap dilleri ve Semitik filolojiyle ilgili değişik konular, Gondar'da büyü âyinleri ve ritüelleri, Ortaçağ'da Arap mutfağı, halifeler devrinde ekonomik hayat, oryantalizm tarihi, ideoloji teorisiyle ilgili sorular ve XX. yüzyılda Arap milliyetçiliği gibi hususlar üzerinde çalışmıştır.[1]

Eserleri:

1. Mahomet (Paris 1961; İngilizce. trc. Anne Carter, Mohammed, London 1971); (trc. Atilla Tokatlı, Muhammed: Biyografi, İstanbul 1998, 2000).

2. Islam et capitalisme (Paris 1966; İng. trc. Islam and Capitalism, New York 1974, Austin 1978; Ar. trc. Nezîh Hâkim, el-İslâm ve'r-reˀsümâliyye,

---

[1] Küçük, Hülya, 'Rodinson, Maxime', *DİA*, 2008, XXXV, 153-155.

Beyrut 1982, 4. bs.; trc. Orhan Suda, İslâmiyet ve Kapitalizm, İstanbul 1969; Fevzi L.

3. Magie, médicine et possession à Gondar (Paris 1967).

4. Israël et le refus arabe, 75 ans d'histoire (Paris 1968; İng. trc. Israel and the Arabs, New York 1968). 1967 Arap-İsrail savaşının ardından yazılmıştır.

5. Marxisme et monde musulman (Paris 1972; İng. trc. Marxism and the Muslim World, London 1979).

6. Israel: A Colonial Settler State? (New York 1973).

7. La fascination de l'Islam (Paris 1980; İng. trc. Roger Veinus, Europe and the Mystique of Islam, Seattle-London 1987; London 1989; trc. Cemil Meriç, Batı'yı Büyüleyen İslâm, İstanbul 1983).

8. De Pythagore à Lénine (Paris-Fayard 1993). Makaleler derlemesidir.

Annemarie SCHIMMEL (1922-2003)

7 Nisan 1922'de Almanya'nın Erfurt şehrinde doğdu. Orta halli bir Protestan ailesi içinde büyüdü. 1939'da lise öğrenimini tamamlayıp Berlin'de Friedrich Wilhelm Üniversitesi'nin Kimya ve Fizik Bölümü'ne kaydoldu; bir süre sonra fen bilimlerinden vazgeçerek Şarkiyat Bölümü'ne girdi. Ernst Kühnel'den İslâm sanat tarihi, mimari ve hat sanatı, Walther Björkman'dan Arapça, Annemarie von Gabain'dan Türkoloji dersleri aldı. Dikkatini Türkiye'ye yönelten hocası Richard Hartmann'ın yanında hazırladığı, Memlük döneminde Mısır'da halife ve kadıların durumunu inceleyen teziyle Arap filolojisi ve İslâm ilimleri alanında doktor unvanı kazandı (1941). Memlük Devleti'nde asker, emîr ve sultanların sosyal ve kültürel rollerine dair çalışmasını Marburg Üniversitesi'ne doçentlik tezi olarak sundu. 1946'da doçent oldu ve aynı yıl üniversitenin Teoloji Fakültesi'nde çalışmaya başladı. Burada "erken dönem İslâm tasavvufunda mistik sevgi kavramı üzerine ikinci bir doktora tezi hazırladı. Bu teziyle Teoloji Fakültesi'nin henüz yeni açılan Dinler Tarihi Bölümü'nde dinler tarihi doktoru unvanı alan ilk kişi oldu (1951).

Türkiye'deki yazma eserler üzerinde çalışmak ve ilmî araştırma yapmak amacıyla 1952 yılında İstanbul'a gitti. Bu çalışmaları sırasında birçok Türk şair ve düşünürüyle tanıştı, bazı dergilerde Cemile Kıratlı takma adıyla yazılar yazdı. Çalışkanlığı, ilmî araştırmalardaki titizliği, Doğu ve Batı'nın klasik bilim dillerine hâkimiyeti üniversite çevrelerinin dikkatini çekti. 1954'te Ankara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi Kürsüsü profesörü olarak göreve başladı ve fakültede bu kürsünün kurulmasına öncülük etti, Dinler Tarihine Giriş adıyla bir ders kitabı hazırladı (Ankara 1955). Türkiye'de bulunduğu yıllarda sadece ders vermekle kalmayıp Müslüman Türk

kültürünü, Anadolu'nun yetiştirdiği evrensel değerleri, tasavvuf şairlerini, düşünürlerini, mistiklerini ve bunları yetiştiren geleneği anlamak için büyük gayret sarfetti.

1959 yılının sonbaharında Marburg'a dönen Schimmel üniversitede kendisine kadro verilmediği için bir yıl açıkta kaldı. Hocası F. Heiler'in teklifi üzerine Milletlerarası Dinler Tarihi Cemiyeti'nin ikinci başkanlığını kabul etti. 1961'den itibaren Bonn Üniversitesi'nde Arapça, Türkçe ve Farsça'nın yanı sıra İslâm sanatları tarihi okuttu. Harvard Üniversitesi tarafından Hint Müslüman kültürü dersleri okutması için yapılan teklifi kabul eden Schimmel, ve 1967'de Indo-Muslimische Kultur adıyla kurulan kürsünün başına geçti. Harvard Üniversitesi'ndeki öğretim üyeliği yanında New York Metropolitan Müzesi'nde İslâm sanatları özel danışmanlığı yaptı, Milletlerarası Dinler Tarihi Cemiyeti başkanlığını yürüttü (1980-1990). 1992'de yirmi beş yıl çalıştığı Harvard Üniversitesi'nden emekli olarak Bonn'a döndü. Otobiyografik eseri Morgenland und Abendland. Mein west-östliches Leben'i tamamladıktan kısa bir süre sonra 26 Ocak 2003'te Bonn'da öldü.

Schimmel, İslâm dinini, tarihini ve sanatını tasavvuftan hareket ederek anlamaya ve anlatmaya çalışmış, tasavvuf düşüncesini Avrupa'ya ve dünyaya tanıtmak amacıyla olağan üstü bir çaba sarf etmiştir. Bütün ömrünü İslâm araştırmalarına adayan Schimmel, dillerini bildiği Müslüman ülkelerini gezmiş, halklarıyla kaynaşmış ve o kültürleri şiirden sanata, musikiden mimariye, resim ve minyatürden hat sanatlarına kadar bütün tarihî zenginliklerini müşahede etmiştir. Çok geniş bir ilgi alanı olan Schimmel çalışmalarını üç büyük alanda yoğunlaştırmıştır. Tarihi seyri ve gelişimi içerisinde tasavvuf onun çalışmalarının ağırlık noktasını oluşturur. İkinci ilgi alanı Müslüman milletlerin şiiridir. Müslüman ülkelerinde konuşulan dilleri iyi bilmesi ve bu ülkelerin halklarıyla kolay anlaşabilen bir mizaca ve şiir dolu bir ruha sahip olması onun bu alanda başarılı olmasını sağlamıştır. Üçüncü

araştırma alanı genel olarak İslâm dini olup bu alanda daha çok Hint alt kıtasında yaşanan İslâm'a yönelmiştir.[2]

Eserleri:

1. *Und Muhammad ist Sein Prophet: Die Verehrung des Propheten in der islamischen Frömmigkeit* (Düsseldorf/Köln 1981). (Ve Hz. Muhammed (sav) O'nun Peygamberi'dir: trc. Okşan Nemlioğlu Aytolu, İstanbul 2007) vd.

2. Mystical Dimensions of Islam (Chapel Hill 1975). (Tasavvufun Boyutları, trc. Ender Gürol, İstanbul 1982; İslâm'ın Mistik Boyutları, trc. Ergun Kocabıyık, İstanbul 2001).

3. The Triumphal Sun: A Study of the Works of Jalāloddīn Rūmī (London 1975). (trc. Senail Özkan, Ben Rüzgârım Sen Ateş: Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1999).

4. Gärten der Erkenntnis: Texte aus der islamischen Mystik (Düsseldorf 1982).

5. Jesus und Maria in der islamischen Mystik (München 1996).

6. Meine Seele ist eine Frau: Das Weibliche im Islam (München 1995). (Ruhum Bir Kadındır, trc. Ömer Enis Akbulut, İstanbul 2001)

---

[2] Özkan, Senail, 'Schimmel, Annemarie', *DİA*, 2009, XXXVI, 229-231.

Anne – Marie DELCAMBRE (1943-2016)

26 Haziran 1943'te Fransa'da doğan Anne-Marie Delcambre, bir Fransız İslâmcı, Paris-IV Üniversitesi'nde İslâmi Çalışmalar, Hukukta Devlet Doktoru ve Klasik Arapça Doçenti'nde lisansüstü doktordur. Lycée Louis-le-Grand'de Arapça öğretmeni olarak görev yaptı ve İslâm Ansiklopedisi'nde İslâm hukukuyla ilgili makaleler yazarak İslâm Ansiklopedisi'ne (L'Encyclopédie de l'islam) katkıda bulundu. Hukuk ve Arapça eğitimi alması onu, özellikle İslâm uygarlığıyla ilgilenmeye yöneltti. Lübnan'da, Beyrut Saint-Joseph Üniversitesi'nde, 1973–1976 yılları arasında İslâm Uygarlığı dersleri verdi. İslâm bilimlerinde 3. devre Doktor ve hukukta Devlet Doktoru unvanını kazandı. Arapça öğretimiyle ilgili iki yöntemi (Linguaphone ve Mentor) gözden geçirdi. Paris'te, Lycée Louis-le-Grand'de Arapça Profesörü olarak görev yaptı. Arapça hocası olarak görev yaptığı sırada Paul Balta ile birlikte La Découverte yayınları arasında çıkan L'Etat des religions'da İslâm hakkında makaleler kaleme aldı.

Hz. Muhammed ve İslâm hakkında çok sayıda kitap ve makalenin yazarı olan Delcambre, Desclée de Brouwer tarafından yayınlanmış son çalışmalarında, İslâm'a eleştirel bir gözle baktı. Ona göre Müslüman köktenciliğinin kökeni olarak gördüğü Kur'an, sünnet ve İslâm hukuku hakkındaki görüşlerini ortaya koymaya çalıştı. Örneğin Ocak 1991'de Jacques Berque ile birlikte Bouillon de kültür şovunda, Kasım 2007'de Fransa Kültüründe "Vahhabizm: İslâmcı mezhepler mi, yeni din" konusuyla ilgili olarak, İslâm tartışmalarına müdahale etti. Birçok platformda İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki gö-

rüşlerini dile getirmeye çalışan Delcambre, yakalandığı kanser hastalığına yenik düşerek 2 Ocak 2016 tarihinde St. James'de vefât etti.[3]

Eserleri:

1. *Mahomet: la parole d'Allāh* (Allah'ın Resulü Hz. Muhammed, Mahmut Kanık, Yapı Kredi Yay., 2015.)
2. L'islam Des Interdis
3. La Schizophrénie De L'islam.
4. Inside İslam.

---

[3] www.babelio.com/auteur/Anne-Marie-Delcambre/17979.

Karen ARMSTRONG (1944-)

Karen Armstrong, 14 Kasım 1944 yılında İngiltere'de Birmingham yakınlarındaki Worcestershire kasabasında İrlandalı bir aileye mensup olarak doğdu. İlköğrenimini Birmingham'da tamamlayan Armstrong, 1956-1961 yıllarında ortaöğretim niteliğindeki Senior School'a devam ederken çevresinde hayatına yön verecek gelişmeler neticesinde bir rahibe olmaya karar verdi. Ancak ailesi onun bu kararını hoş karşılamadı; çünkü onlar Armstrong'un Oxfor'da okumasını istiyordu. 17 yaşında Armstrong Roma Katolik manastırına girdi. 1965'te 'fakirlik', 'namusluluk', ve 'itaat' yemini ederek rahibelik hayatına başladı. Ancak, zamanla manastırda dostluğa izin verilmemesi, manastırdaki atmosferin soğuk ve bazen incitici olması nedeniyle bulunduğu ortamdan sıkılmaya, bunun da ötesinde manastırların bir reforma ihtiyacı olduğunu düşünmeye ve eleştirmeye başladı. 1969 sonunda rahibeliğe girişte yaptığı yeminlerden feragat ettiğini açıklayarak rahibelik hayatından ayrıldı.

Daha rahibe iken 1966 sonbaharında Oxford Üniversitesi St. Anne Fakültesi'ne (St. Anne's College) giriş sınavını kazanarak okula kabul edilen Armstrong, 1967'de Oxford manastırına gitti ve üniversiteye başladı. Oxford Üniversitesi'nden edebiyat derecesi ile mezun oldu. Lisans dönemini başarıyla bitirip diplomasını aldıktan sonra Londra Üniversitesi'nde modern edebiyat dersleri vermeye başladı. Bununla da yetinmeyerek aynı üniversitede İngiliz şair Lord Alfred Tennyson (1809-1892) üzerine doktoraya başladı. Ancak üç yıl sonra doktora tezi reddedilince psikolojik travma yaşadı ve doktorasını tamamlayamadan üniversiteden ayrıldı. Bu sıralarda sara hastalığı ortaya çıktı. Armstrong 1976'da Dulwich'de bir Kız Lisesi'nde İngiliz Dili Bölüm Başkanı olarak işe alınmasına rağmen sara hastalığı çoğu zaman

çalışmasına engel oldu. Bu sebebe dayanarak 1982 yılında okuldan ayrılması istendi.

1982'ye gelindiğinde serbest yazarlığa ve görsel yayıncılığa adım atan Armstrong, 1983'te Ortadoğu'ya Kudüs'e gitti ve Aziz Pavlus'un eserleri ve hayatını konu alan altı bölümlük bir televizyon belgesel dizisi yazdı ve sundu. Bunlara ek olarak üç belgeselin ve Billy Moyers'in Genesis adlı TV dizisinin de danışmanlığını yapan Armstrong, 2001'den sonra İslâm konusunda sayısız konferans ve panellere katıldı ve The Guardian başta olmak üzere çeşitli gazeteler ve dergiler için dinler hakkında makaleler yazdı. Bu dönemde Londra Leo Baeck Kolejinde Yahudi geleneğiyle ilgili derslere girdi ve farklı yerlerde Hz. İsa hakkında seminerler verdi. Hatta Birleşmiş Milletlerin din hakkındaki konferansına davet edilen üç akademisyenden biri oldu. Bu dönemde İslâm hakkındaki tartışmaların ve ilginin artmasıyla birlikte popüler bir şahıs durumuna geldi. Yaptığı çalışmalarla 1999 yılında Müslüman Meseleleri Basın Ödülüne layık görüldü. Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı kurumunun 18 daimi üyesinden birisi olarak seçilen Armstrong, 2008'de Roosevelt Enstitüsü tarafından verilen 'Freedom of Worship' (İbadet Özgürlüğü) ödülüne layık görüldü. Halen hayatta olan Armstrong bugün, büyük dinler ve kurucuları hakkında yazdığı kitapları kitapevlerinde liste başı olan en ünlü ilahiyatçılardan biri olarak gösterilmektedir.[4]

Eserleri:

1. *Muhammad: A Biography of the Prophet,* (Victor Gollanez, England 1991). (trc. Selim Yeniçeri, Koridor Yay., İstanbul, 2005.)
2. Islam: A Short History (Modern Library, New York 2000) (İslâm: Kısa Bir Tarih, trc. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul 2008)
3. Muhammad: A Prophet For Our Time, (Hardcover Books 2006)

---

[4] www.britannica.com/biography/Karen-Armstrong.

4. “An Inability to Tolerate İslâm contradicts western values”, The Guardian, Saturday 21 July 2007.

5. “The Muslim Prophet Born in Bethlehem”, The Guardian, Saturday 23 December 2006.

6. "We cannot afford to maintain these ancient prejudices against Islam”, The Guardian, Monday September 2006.

7. “Violent Islamic radicals know they are heretical”, The Guardian, Saturday 8 July 2006.

8. A History of God: The 4000-Year Quest of Judaism, Christianity and Islam, (William Heinemann Ltd. London 1993). (trc. Oktay Özel-Hamide Koyokan-Kudret Emiroğlu, Kitabevi Yay., Ankara, 2008.)

Lesley HAZLETON (1945-)

Lesley Hazleton, tarih, politika ve özellikle orta doğu konularına odaklanan İngiliz asıllı ABD'li bir yazardır. Hazleton, 1945 yılında İngiltere de doğdu. 1994 yılında Amerikan vatandaşlığına kabul edildi. Psikoloji okudu ve özellikle Ortadoğu'da din ve siyaset üzerine araştırmalar yaptı. On iki yıldan fazla bir süre Kudüs'te ve Ortadoğu'da, New York Times için muhabirlik yapan Hazleton'un; Time, New York Times, The Nation ve The New Republic, Harpers'ta çok sayıda makalesi, kitap incelemesi yayınlandı. Dünya standartlarında bir tarihçi ve gazeteci olarak görülen Hazleton, kaleme aldığı Ruhlu Bir Manifesto, İlk Müslüman ve Sonra Peygamber'dir adlı kitaplarıyla 2010 yılında PEN-USA kitap ödülünü kazandı. Aynı zamanda The Stranger'ın "Edebiyatta Genius" ödülüne layık görüldü.

Hazleton, Musevi geleneklerine göre yetişmiş bir Yahudi'dir. O, kendisini bazı konuşmalarında tesadüfi teolojist olarak tanımlamakta ve agnostik bir kişiliğe sahip olduğunu vurgulamaktadır. Agnostik bir kişiliğe sahip olduğunu ifade eden Hazleton, kişisel olarak ispatlayamayacağı bir gerçek de olsa Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu üzerine yoğunlaşmakta, din üzerine araştırma yapmakta ve bu alanda yazdığı kitaplar oldukça rağbet görmektedir. Hazleton, agnostiklerin herkesin üzerinde düşündüğü ve yorumladığı olaylar ile kavramlara tarafsız olarak bakabildiklerini iddia ederek kendisinin de tarafsız bir yazar olduğunu savunmaktadır. Hzaleton, yazdığı eserlere ait yorumlarını, Ted X kişisel gelişim programları altında sosyal medyada paylaşıma açmakta ve davet edildiği ortamlarda dile getirmektedir. Halen

hayatta olan Hazleton, 74 yaşında olup Amerika'nın Seattle eyaletinde yaşamaktadır.[5]

Eserleri:

1. *The First Muslim: The Story of Muhammad*. (İlk Müslüman, trc. Erdal Bodur, Kitabix Yay., 2015.)
2. After the Prophet: The Epic Story of the Shia-Sunni Split (Peygamber'den Sonra, ed. Sinan Nuri Kaçar, Kitabix Yay., 2013.)
3. Jezebel: The Untold Story of the Bible's Harlot Queen
4. Mary: A Flesh-and-Blood Biography
5. Jerusalem, Jerusalem: A Memoir of War and Peace, Passion and Politics
6. Where Mountains Roar: a Personal Report from the Sinai
7. Israeli Women: The Reality Behind the Myths
8. England, Bloody England: An Expatriate's Return
9. Agnostic A Spirit Manifesto.(Agnostik Hararetli Bir Manifesto, trc. Erdal Bodur, Kitabix Yay., 2017)

[5] www.wikipedia.com/biography/Lesley-Hazleton.

— BİRİNCİ BÖLÜM —

BATININ DİN ANLAYIŞI VE PEYGAMBER ALGISI

A. Batı'nın Peygamber Algısı Kapsamında Hz. Muhammed'e Bakışı

Resulullah'ın ilk vahye muhatap olmasından günümüze kadar İslâm'ı temsil eden Doğu ile Hristiyanlığı temsil eden Batı arasındaki ilişkiler, dönüşümlü olarak bir tarafın diğer tarafa tahakküm mücadelesi olarak geçmiştir.[6] Tarih arenasında İslâm dünyası ile Avrupa arasında batıda Endülüs'ün fethi, doğuda Bizans'la mücadele dışında ilk beş asırda büyük ölçekli önemli bir çatışma olmamıştır ya da en azından politik alan dışında büyük din savaşları yaşanmamıştır. Ancak, zamanla İber Yarımadasında Endülüs İslâm Devleti'nin girişimleri ve dini alandaki etkileri, doğuda meydana gelen gelişmelerle birlikte İslâm'ın Hristiyanlık üzerindeki hegemonyası, Batı tarafından tehdit olarak algılanmıştır. Endülüs'te ortaya çıkan Kurtuba Şehitleri Hareketi'nin etkileri ve Hristiyanlık adına verilen kahramansı kutsal mücadele ile daha sonraları Fransa'da ortaya çıkan Cluny Tarikatı'nın propagandaları sonucu büyüyen İslâm düşmanlığı karşısında Hristiyan dünyası bir

---

[6] Öz, Şaban, "Oryantalist Düşüncede Hz. Peygamber'i Tanımlama Paradoksu veya Oryantalist Tarafsızlar, *Dini Bilimler Akademisi Araştırma Dergisi*, VII(2007), sayı 2, s. 171.

araya gelmiş, kurdukları Haçlı Orduları ile İslâm dünyası üzerine iki asra yakın bir zaman zarfında sekiz sefer düzenlemişlerdir. Onlar bu savaşların çoğunda mağlup olmuştur. Savaşların sonunda Müslümanları kaba kuvvetle yenemeyeceğini anlayan Batı, bu nedenle yeni çalışmalara girişmiş ve yeni metotlar denemiştir. Batılıların yeni metotları, Müslümanların dinlerine bağlılıklarını zayıflatmaktan ibarettir. Müslümanlar dinlerinden uzaklaştıkça, kuvvetleri azalacak ve zamanla mağlup duruma düşecektir. Bu sebeple Batılı bazı bilginler, Kur'an'a saldırmış, onun ilahi bir kitap olmadığını söylemiştir. Bütün hadislerin sonradan uydurulduğunu, toplanan birtakım sözler olduğunu söyleyenler de çıkmıştır. Müsteşrikler, önce Arapçayı öğreten fakülteler kurmuş, buralarda İslâmi ilimlerin her çeşidiyle ilgili çalışmalar yapmıştır. Onlar yaptıkları bu çalışmalara ilmilik kisvesi vermiştir. Böylece Müslümanlar gidip onların açtıkları okullarda akademik çalışmalarda bulunmuştur.[7]

Batı'nın ortaçağ boyunca İslâm inancı ve Hz. Muhammed hakkında takındığı tutum ve değer yargıları benzer bir tarihi süreçten geçerken söylemler de genelde birbirine yakın olmuştur. Batı'da Hz. Muhammed hakkındaki kanaat genellikle olumsuz ve önyargılara dayalı olmuştur. Ortaçağ Avrupa'sında Hz. Muhammed hakkında tasvir edilmiş bütün olumsuz portreler, ona olan düşmanlığın zihinlerde canlı tutulması adına değişik şekillerde propaganda yoluyla hep ön planda tutulmuştur. Böylelikle Hz. Muhammed Batı için her zaman Hristiyanlığın en büyük düşmanı olmaya devam etmiş, hasta ve sapkın bir kişilik olarak görülmüştür.

Skolastik dönem olarak bilinen ortaçağda, Hristiyanlar için kilise'nin inanç ve peygamber İsa'ya yönelik söylemlerinin doğruluğunda bir güven

[7] Bayraktar, İbrahim, "Müsteşrikler ve Hz. Peygamber'e Bakışları", *AÜİF Dergisi*, 2004, sayı 21, s. 9.

problemi yaşanmamıştır. Batı'da o dönemde yaşamış bir Hristiyanın zihninde yer etmiş İsa peygamber ile İncil'in anlattığı İsa arasında hiçbir fark yoktur. Bilimin ve doğal hukukun ön plana çıktığı Aydınlanma dönemine ulaşıldığında rasyonalist yaklaşımla birlikte kilise öğretileri ve peygamber İsa hakkında anlatılanlar sorgulanmaya başlanmıştır. Zamanla günlük hayata insanüstü müdahalelerde bulunan bir Tanrı'ya inanmanın gereksiz olduğunu düşünen kimseler ortaya çıkmıştır. Bu kimseler benzer yaklaşımla İncil'i ele almışlar, onda kabul edilemez gördükleri kısımları ayıklamaya çalışmışlardır. Bir zaman sonra artık inancın bildirdiği İsa ile tarihin anlattığı İsa, iki farklı kişi olarak belirmiştir.

Bu hususta Oruçoğlu, Batı'da *'Tarihi Peygamber'* yaklaşımının gelişip yer ettiğini ve bu yaklaşımın peygamber İsa üzerinden temellendirildiğini ifade etmektedir. Bu yaklaşımla İsa peygamber, mucize vb. doğaüstü olaylardan arındırılmış sadece insani yönüne hapsedilmiş bir kişilik olarak algı dünyasına yansıtılmıştır. Batı'da, 'Tarihi İsa' araştırmalarının bulguları ve sonuçları, İslâm'ın kaynağı ve Hz. Muhammed'in hayatı ile ilgili oryantalist yaklaşımları etkilemiştir ve çoğu oryantalistin eserlerinde bu yaklaşım açık bir şekilde yer bulmuştur. Hz. Muhammed'in hayatı ve Kur'an, Batı toplumunda bu birikim tecrübesinden değerlendirilmiştir. Bu açıdan Batı'nın peygamber algısı ile müsteşriklerin İslâm'ın gelişimi ve Hz. Peygamber'in hayatı hakkındaki tezleri, şaşırtıcı şekilde benzerlikler içermektedir. Oryantalistlerin Kur'an ve Hadis hakkında yaptıkları çalışmalarda ilk değerlendirmeleri Hz. Muhammedin peygamber olup-olmadığı dolayısıyla İslâm'ın yeni bir din olarak kabul edilip-edilmediği üzerinden belirlenmiştir. Bu süreçte Hz.

Muhammed'in kişiliği ve vahiyler üzerinde genelde olumsuz değerlendirmeler ön plana çıkmıştır.[8]

Avrupa'da ilk İslâm kaynaklarının tercüme edilmesiyle bu kaynaklardan elde edilen bilgiler, yazılan yeni Hz. Peygamber biyografilerinde kullanılmıştır. Hz. Peygamber hakkında yazılmış bu yeni biyografilerde; Hz. Muhammed'in samimiyeti, peygamberliği, vahiy alıp-almadığı, ahlâki ve kişilik özellikleri, barış veya savaş peygamberi olup-olmadığı gibi konular ele alınmış ve üzerinde tartışılmıştır. Süreç göstermiştir ki eskiye nazaran Batı'nın olumsuz peygamber tasavvurunda bir iyileşmeden söz edilse bile Hz. Peygamber'in gereği gibi anlaşılıp takdir edildiğini söylemek imkânsızdır. Bu konuda birçok neden ileri sürülebilir.

Oruçoğlu'na göre nedenlerden biri, Rönesans sonrasında Hz. Peygamber ve İslâm lehinde görüş beyan etmekten ziyade Reform sonrasında eleştirilen ve kurtulmak istenilen kiliseye karşı bir mesnet arayışından kaynaklanmaktadır.[9] Gökberk'e göre deizm'in hâkim olduğu Avrupa düşüncesi, kilise'nin pek çok hurafe ile doldurduğu hatta tamamen uydurmuş olduğuna inandıkları Hristiyanlıktan kurtulmak istemekte veya onu daha rasyonel bir hale sokmanın yollarını aramaktadır. Özellikle Aydınlanma döneminde '*doğal din*' akımı bağlamında dinin rasyonel olması gerektiği ve sadece rasyonel olanın dini olabileceği bir ön kabul haline gelmiştir. İşte bu aşamada o dönemin aydınları Hristiyanlığa karşı daha rasyonel buldukları İslâm'ı ön plana çıkarmışlardır.[10]

---

[8] Oruçoğlu, İlhami, "*Başlangıcından Günümüze İslâm Dünyasında Peygamber İmajı*", (Yayınlanmamış) Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008, s. 2.

[9] Oruçoğlu, "*Başlangıcından Günümüze İslâm Dünyasında Peygamber İmajı*", s. 30.

[10] Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990, c. 17, ss. 362-363.

Rönesans ve özellikle Reform sürecinde İncil'in doğruluğunu tartışmaya açan Batı için İncil, güvenilir bir kaynak olmaktan çıkarılmıştır. Çünkü Avrupa'nın değişmiş yeni düşüncesinde Kilise uzun asırlar boyunca İncil ve İsa peygamberi bir Hristiyan için ulaşılabilir ve anlaşılabilir olmaktan uzaklaştırmış, mitlerle ve efsanelerle süslemiştir. Bu bakış açısı ve uygulamalar, Hristiyanlığın dayandığı kaynakları temelden sarsmıştır. Din faktörü aradan çıkartılınca Batı'da dine dair kaynakların ve kaynaklardaki haberlerin güvenilirliği, neyin dinden olduğu neyin dinden olmadığı sorularının cevabı, Kilise ve din adamlarına olan saygının azalması ile Reform sonrasında rasyonalist bilim adamlarına kalmış ya da en azından onların dedikleri daha muteber kabul edilmiştir. Bilim adamları, dinin tarihi sürecini araştırırken kendi dünya görüşlerinden hareket etmiş ve objektifliği koruyamamıştır. Onlar bu çalışmaları yaparken kendi dönemlerinde ön plana çıkan *'deizm'*, *'doğal din anlayışı'*, *'rasyonalizm'*, *'pozitivizm'*, *'sekülerizm'*, *'laiklik'* gibi akımlardan ve kavramlardan etkilenmiştir. Bu aşamada artık öne çıkan dinin ne olduğu değil, dinin nasıl olması gerektiğidir. Sonuçta temelleri gerçek dini bilgilere dayanmayan ama akılcı bir düşünceyle yoğun bir süzgeçten geçirilen, tamamıyla bilimsel verilerle uygunluğu test edilmeye çalışılan yaşandığı şekliyle yeniden ortaya koyulan bir din algısı üretilmiştir. Bu mantık çerçevesine sığmayan din adına her ne varsa, örneğin insanüstü mucizevi hikâyeler ve akılla açıklanamayan bütün metafizik söylemler uydurma olduklarına inandıkları için bu yeni din algısının dışına itilmiştir. Din tamamen insanileştirilmiş ve dünyevileştirilmiş, peygamberlerin insanlar katında sergilediği tarihi ve insani rollerine vurgu yapılmış, vahiy boyutu ve peygamberlik görevi ile Tanrı arasında kurulan iletişim görmezden gelinmiştir. Aynı şekilde bu yaklaşım, İslâm ve Peygamber'i için uyarlanmaya çalışılmıştır. Doğal olarak Batı, uyguladığı metot ve yöntemlerle İslâm kaynaklarının güvenilirliğini sorgulamaya açarak inkâr veya tahrif yolunu seçmiştir.

Bu gelişmeler ışığında 19. yüzyıla gelindiğinde Avrupa'da İslâm kaynakları ile daha çok ilgilenildiği ve tercüme faliyetlerinin hız kazandığı dikkati çekmektedir. Yine bu asır Avrupa'nın tüm alanlarda ilerlemeyle birlikte dünya siyasetinde öne çıktığı ve siyasal İslâm'ın gerilediği dönemdir. Bu dönem Avrupa'sında, İslâm'a başlangıçtaki ilk bakış açısı ve onu öğrenmek için girişilen tercüme faaliyetlerindeki akılcı yaklaşım, değişmeye başlamıştır. Önceki yüzyıllarda Hristiyan geleneğinde elde edilen oryantalist bilgi ve tecrübe birikimi ve denenmiş metotlar, artık İslâm ve Muhammed hakkında elde edilen bilgilere uygulanmıştır.[11] Uygulamanın ilk aşaması, sonraki dönem kaynaklarına dayanmayı bırakarak ilk kaynaklara ulaşmak, ikinci aşaması o kaynakları da olduğu gibi kabul etmemek, eleştirel bir şekilde analizini yapmaktır.[12] Bu aşamayı genelde hicri ikinci asırda yazılan ilk dönem siyer kaynaklarının tenkidi takip etmiştir. Tarihsel haber ile hadis ayrımına gidilmiş, bu noktadan hareketle rivayetlerin birbiriyle çeliştiği ve uydurma olduğu ileri sürülerek İslâm inanç geleneğini ve Müslümanların din ve Peygamber algısını yıkmak hedeflenmiştir.

İslâm tarihiyle meşgul olan Batılı bilim adamlarının tarihi kaynakların güvenirliği hakkında iki gruba ayırmak gerekir. İlk grupta yer alanlar, kaynakların Hz. Peygamber'in ölümünden çok uzun bir süre sonra Müslümanların dini ve siyasi birçok fırkaya ayrıldığı zamanlarda yazıldığını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu kaynaklar, Hz. Muhammed'in hayatını anlatmaktan ziyade sonraki nesillerin yönelimlerini ve ön yargılarını göstermektedir ve tamamen kurgudur. Bu özelliği sebebiyle bu kaynaklar, güvenilir kaynaklar olarak görülmemelidir. İkinci grupta olanlar ise kaynakların pek çok zayıflıkla malul olduklarına katılmış; fakat onları toptan reddetmemiştir. Bu

---

[11] Rodinson, Maxime, *Muhammed ,-Yeni Bir Dünyanın ve Peygamber'in Doğuşu-*, Doruk Yay., çev. Atilla Tokatlı, 2013, İstanbul, s. 24.

[12] Oruçoğlu, "*Başlangıcından Günümüze İslâm Dünyasında Peygamber İmajı*", s. 31.

kaynakların tümü, ikinci gruba göre Hz. Peygamber'in hayatına dair bir genel çerçeve çizmektedir ve içlerinden ayıklanabilecek güvenilir bilgilerle Hz. Muhammed'in hayatı belirli bir ölçüde yeniden inşa edilebilir. Batılı İslâm araştırmacıları bu konuda her ne kadar iki guruba ayrılmışlar da olsa ortak bir zemin üzerinde durmaktadır. Bu zemin, İslâm tarihi kaynaklarının güvenilir olmayışıdır. Kaynakların güvenilirliği hususunda 19. yüzyıl öncesinde Müslümanlarla gayrimüslimler arasında var olan uzlaşma artık kaybolmuştur.[13] Yine bu konuda Salih Akdemir, araştırmasında Yahudi ve Hristiyan araştırmacıların aralarında fikir ayrılıklarına rağmen kin ve düşmanlık nedeni ile İslâm ve Peygamber'i aleyhine bir araya gelebildiklerine dikkat çekmiştir. Ona göre Hristiyan ve Yahudi müsteşrikler rasyonalist bakış açısıyla aşırı tenkid yöntemini kendi kitaplarına dahi uygulamazken bu yöntemi, İslâmdininin kaynakları Kur'an-ı Kerîm ve Sünnet üzerinde bu kadar yoğun uygulamalarını iyi niyetle açıklamak gerçekten saflık olacaktır. Müsteşriklerin amacı bu kaynaklar üzerinde şüphe uyandırmak ve Müslümanların inancına zarar vermektir.[14]

İslâm ve Hz. Muhammed'e yaklaşım hususunda müsteşrikler arasında fark vardır. Gerçekten bilimsel isteklerle Doğu'nun kültür ve inançlarına yaklaşan oryantalistler olmuştur; ancak şunu çok rahatlıkla söyleyebiliriz ki, objektif ölçütlere göre yaklaşım sergileyen müsteşriklerin sayısı diğerlerine oranla oldukça azdır.[15] Aralarında iyi niyetli olanları da vardır. Bu müsteşrikler tam manasıyla olmasa bile araştırmalarında tarafsız kalmayı başarabilmişlerdir. Böylelerinin sayısı bir elin parmaklarını geçmemiştir. Buna kar-

---

[13] Bennett, Clinton, "*İn Search of Muhammmad*"*-The Soourches-* London, Cassell, first Published, 1998, pp. 37-40.

[14] Akdemir, Salih, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerîm'e ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları", *AÜİF Dergisi,* 1989, c. 31, sayı 1, ss. 207-210.

[15] Kara, Seyfullah, "Hz. Peygamber'e Karşı Oryantalist Bakış ve Bu Bakışın Kırılmasında Metodik Yaklaşımın Önemi", *Atatürk ÜİF Dergisi*, 2005, Sayı: 23, s. 161.

şılık üzülerek kaydetmek zorundayız ki, zaman zaman hortlayan Haçlı zihniyetiyle İslâmi değerlere saldıranların sayısı hayli fazladır. Bu gruptan olanlar çeşitli vesilelerle İslâm'a ve Peygamber'e saldırmaya devam etmiştir.[16] Görüldüğü üzere müsteşriklerin bazıları eski ortaçağ geleneğinde olduğu gibi araştırmalarında ve eserlerinde inkâr ve tahrife devam etmiştir. Bazıları daha ılıman bir yaklaşım sergilerken diğer bazıları ise İslâm ve Hristiyanlığa aynı mesafede durdukları kabulü ile nesnel bir yaklaşım sergilediklerini ve tarafsız olduklarını belirtmişlerdir. Ancak söz konusu İslâm ve Muhammed'in hayatı olduğunda oryantalist çalışmalar göstermiştir ki en azılısından en tarafsız ve en ılıman görülenine kadar müsteşriklerin hepsi, alenen ya da satır aralarında gizledikleri yorumlarda İslâm'ı bir din ve Hz. Muhammed'i bir peygamber olarak görmemiştir. En tarafsız olanlar bile Batı'nın, İslâm ve Muhammed'e karşı önyargılarla hareket ettiğini, haksızlık yaptığını, Hz. Muhammed'in en fazla çağını etkileyen büyük bir lider, düşünür, devrimci ve reformcu olduğunu açıklamaktan öteye gidememiştir.[17]

Günümüze kadar müsteşrikler tarafından oryantalist çalışmalar kapsamında Hz. Muhammed'i anlatan çok sayıda biyografi yazılmıştır. Muhakkak bu biyografilerde bazen benzer şeyler dile getirilmiş olsa bile farklılıklar da söz konusu olmuştur.

B. Batı'nın Hz. Muhammed Algısına Yazarların Yaklaşımı

Bu konuda fikirlerine yer vereceğimiz ilk araştırmacı Fransız İslâm araştırmacısı Maxime Rodinson'dur. Hz. Muhammed'i savaş peygamberi olarak tanımlayan Rodinson, Peygamber'i silahı ve yaşadığı çevrenin şartlarını iyi kullanarak otorite kuran bir lider olarak göstermiştir.[18] Ona göre her kesim

---

[16] Sıbâi, Mustafa, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, Beyan Yay., İstanbul, 1993, s. 15.
[17] Öz, agm. ss. 172-173.
[18] Rodinson, *Muhammed*, s. 126.

onu farklı algılamaktadır. Bu konuda sadece Batı değil, onunla ilgilenen tüm kesimler onda kendi kaygı ve problemlerinin yankılarını aramış, anlamadığı yanını yok saymış, kendi tutkularına ve fikirlerine veya hayallerine göre onu biçimlendirmiştir. Bu nedenle Hz. Muhammed, *"sizden bizden biri gibi"* sıradan ama bazı güçlü yönleriyle ön plana çıkmış bir insan olarak görülmüştür.[19]

Rodinson'a göre geleneksel İslâmi anlayışta Hz. Muhammed'e biçilmiş rol, modern anlayışla değişmiş, siyasi nedenlerle tarihi bir karaktere dönüşmüştür. Modern araştırmacılar önerdikleri peygamber modeline uygun biyografiler ve risaleler yazmıştır. Bunun nedeni, İslâm'ın yeniden yükselişinin ve insanlığın kurtuluşunun bu yolla olacağını ispat ve savunma anlayışıdır. Bu anlayışta Hz. Muhammed rolü ve modelliği ile Müslümanların hayatını düzenleyen ideolojinin belirleyicisi, Allah kelamının son taşıyıcısı eşsiz bir adam, ideolojik birliğin kaynağı ve sembolüdür. Ona adanmışlığı savunacak çok az lider olduğu için, çok az '*karizmatik*' kişiye onun ilgi ve saygısını taşıyacak olan kutsal erdemler bahsedilmiştir. Diğerleri ise onun idealize edilmiş figürü ile aradaki boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Muhammed, model bir insan olarak kusursuz ve her türlü eleştirinin üstünde görülmüştür. Muhammed'in yasaklamasına rağmen saygınlığını arttırmak için çevre faktörlerin ve kültürlerin katılımıyla hayatı mucizelerle donatılmıştır.[20] Hristiyan dünya ise Muhammed'i kötülüğün simgesi, şehvet düşkünü, baş düşman olarak algılamış; Müslümanlar onu mahlûkatın en mükemmeli olarak görmüştür. Gayrimüslimler dahi onda kendileri gibi düşü-

[19] Rodinson, *Muhammed*, ss. 221-222.
[20] Rodinson, *Muhammed*, s. 343.

nen ve davranan insan tipi aramış, onu kendi perspektiflerinden değerlendirmiştir.[21]

Fikirlerine yer vereceğimiz diğer araştırmacı İngiliz İslâm araştırmacısı Karen Armstrong'dur. Armstrong, Batı'ya karşı İslâm'ı Müslüman bakış açısıyla savunmuştur. Batı'nın Hz. Muhammed tasavvuruna değinen Armstrong, Batı'nın ikiyüzlü politikasına vurgu yapmıştır. Ona göre günümüz Hristiyan toplumunun İslâm'a ve Hz. Muhammed'e dair bilgileri, İslâm âleminde büyük tepkilere neden olmuş Selman Rüşdi'nin *'Şeytan Ayetleri'* kitabına dayanmaktadır. Armstrong, Hz. Muhammed'in gerçek hikâyesinin okurlara sunulması gerektiğine inanmaktadır ve onun, dünya tarihine yön veren önemli şahsiyetlerden biri olduğunu düşünmektedir.[22] O, Hz. Muhammed'e olan ilgisini "*Muhammed'in bizim gibi beşer olmasını sevdim*"[23] diyerek açıklamış, ilk dönem İslâm tarihçilerinin onun hayatına dair ne varsa anlattığı için Hz. Muhammed hakkında diğer dinlerin peygamberlerinden daha çok şeyin bilindiğine dikkat çekmiştir. Armstrong'a göre İslâm dini '*Selâm'* kelimesinden türemiştir ve barışı temsil etmektedir.[24] Bu dini temsil eden Hz. Muhammed zorlu bir dönemde barışa olan inancını korumuş ve barışçı kalmayı başarmış, bu sayede hedefine ulaşmıştır. Aslında Muhammed bu yönüyle Gandi gibi barışı savunmada öne çıkmış liderlerden geri kalır bir performans sergilememiştir; hatta barıştaki ısrarı ile onları bile geride bırakmıştır. Armstrong, Hz. Muhammed'in İslâm'ın peygamberi olduğunu söylemekle birlikte bu söylemi sadece yüzeysel bir anlam ifade etmektedir. Onun daha çok Hz. Muhammed'in beşer yönüyle ilgilendiği görülür.

---

[21] Rodinson, *Muhammed*, ss. 353-354.

[22] Armstrong, Karen, *Hz. Muhammed,- İslam Peygamber'inin Biyografisi-*, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yay., İstanbul, 2017, s. 10.

[23] http://www.sonpeygamber.info/karen-armstrongun-iki-kitabi-uzerine-degerlendirme, Erişim Tarihi: 03.02.2019.

[24] Armstrong, Karen, *İslâm: Kısa Bir Tarih,* çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yay., İstanbul, 2008, s. 39.

Yine de Armstrong'un, oryantalistlerin söyleminin aksine Batı'da Aydınlanma felsefesi sonucu oluşmuş metafizik öğelerden arındırılmış bir peygamber algısına katılmadığını söylememiz gerekir. Armstrong'un bir rahibe olmasının bu şekilde düşünmesinde ve Hz. Muhammed'in hayatının tarihi sürecini anlatırken kutsal kitap endeksli bir yaklaşım sergilemesinde etkili olduğunu belirtmek gerekir. Ona göre günümüzde Batı'nın Hz. Muhammed ve İslâmhakkındaki bilgisinin sadece Rüşdi'nin eseriyle sınırlı olduğu söylenemez. Avrupa'da İslâm inancı ve Hz. Muhammed'e dair algının kökeni ortaçağa kadar uzanmaktadır. Batı'nın bu konudaki algısı genelde olumsuzdur. *"Aslında Batı, İslâmiyet'e karşı hoşgörülü olmayı becerememiş, bu inanç sistemiyle ilgili fikirleri daima kabaca, baştan savma ve kibirli olmuştur; ama artık bu tür cahilce ve önyargılı bir tutumu sürdüremeyeceğinin farkına varmalıdır"*[25] ifadesiyle Armstrong, bir anlamda Batı adına bir öz eleştiri yapmıştır. Armstrong'a göre İslâm'ın uygarlık ve siyasi arenada üstünlük kurması, Batı dünyasında kökü geçmişe dayanan bir düşmanlık yaratmıştır. Batı'nın korku içerikli fanteziler eşliğinde sunduğu kıyamet biyografilerinde Hz. Muhammed, dünyayı aldatmak için kendini peygamber ilan eden bir kâfir, şarlatan olarak gösterilmiştir.[26] Bu biyografilerde Hz. Muhammed, iğrenç yalanlarının içinde yüzen bir sapıktır ve O, takipçilerinin de aynı şeyi yapmasını istemektedir. İnsanları kılıcının gücüyle dinlerinden döndürmüştür. Dolayısıyla İslâm iyet, bir Tanrı dini değil; Hristiyanlık inancının saptırılmış bir biçimi olarak kâfirliktir, savaşı ve katliamı yücelten şiddet ve terör yanlısı bir inanç sistemidir. Uzun bir süre kaybolmadan bilinçaltında küllenmiş, kin ve düşmanlığa dayalı Hristiyan efsaneleri ile şekillenmiş Hz. Muhammed'in tuhaf hayali biyografisi, Avrupa uluslararası arenaya girmek üzereyken yeniden su yüzüne çıkarılmıştır. Bazı ciddi araştırmacılar, İslâm peygamberi

---

[25] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 15.
[26] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 43.

hakkında daha tarafsız bir görüş sunmaya çalışmıştır ama bu hayali görüş popülerliğini korumuştur. Dolayısıyla Hz. Muhammed, ortaya çıkmakta olan yeni Batılı kimliğin en büyük düşmanı olmaya devam etmiş ve olmaması umulan bütün kötülükleri temsil etmiştir. Eski fantezilerin izleri günümüze kadar gelmiştir. Armstrong'a göre Batı'da bu efsaneler ve fanteziler oluşturulurken, açıklanmaya çalışılan şeylerin bir ölçüde gerçek olduğunda şüphe yoktur; ama bunların üretildikleri andan itibaren, kendilerine ait bir yazınsal kaderleri olmuştur. Bu fantezilerde Muhammed; Deccal, ruhu İblisler tarafından ele geçirilmiş bir epilepsi hastasıdır, cinsel hayatı en ince detayına kadar anlatılan ve insanları en temel güdülerine boyun eğmeye yönlendiren ve kendi dinine döndüren cinsi bir sapıktır, iddiaları asılsız olan ve yalanlarını halkının neredeyse tamamına yutturmuş soğukkanlı bir şarlatandır. Armstrong'a göre Hz. Muhammed'in cinsel yaşamıyla ilgili iddialar, aslında Hz. Muhammed'in kendi hayatından öte Hristiyan din adamlarının aralarındaki sapkınlıkları ifade etmektedir. Neticede, dini konuların açıkça tartışılmasını yasaklayan İslâm değil, Hristiyanlıktır.[27]

Armstrong'a göre Batı'da, İslâm ve Hz. Muhammed hakkında korku ve nefretin yaygınlaşmasında Batı'nın psişik yapısının etkisi vardır. İsa peygamberin sevgi dolu mesajını inkâr eden korku ve nefret, Hristiyanlık âleminin derin yarasını da sergilemektedir.[28] Onların sorununun bir parçası, Hz. Muhammed'in asırlar boyunca dini ruhun bir antitezi ve saygın bir uygarlığın düşmanı olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.[29]

Armstrong, Batı'da ilk kaynakların tercüme edilmesiyle Hz. Muhammed biyografilerinde *'Tarihi Peygamber'* yaklaşımının yeni bir metot olarak uygu-

---

[27] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 26-27.
[28] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 33-34.
[29] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 57.

landığını ifade etmiştir. Bu metot ile parçalı peygamber biyografisi ön plana çıkarılmıştır. Hz. Muhammed'in insani yönü ile peygamberlik yönü birbirinden ayrılarak farklı alanlarda değerlendirilmiştir. Bu konuda Armstrong: "*Muhammed, İsa peygamberin İncil'deki idealleştirilmiş ilahi kimliğinden farklı bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Müslümanlar, Muhammed'e sembolik bir sadakatle bağlıdır ama ilahi bir kimliği olduğunu asla iddia etmemiştir. Gerçekten de, tarihsel kayıtlarda Muhammed son derece insani bir figürdür. Hristiyan bir azize hiçbir açıdan benzememektedir; ama elbette ki ilahiyat boyutu bir kenara atıldığında, azizler de son derece insandır. Muhammed daha ziyade Musevi metinlerindeki dindar olan ama mükemmel olmayan renkli karakterlere -Musa, Davud, Süleyman ya da İlyas peygamberler gibi- benzemektedir*"[30] demiştir. Armstrong bir başka sözünde "*İncil'i okuduğumuzda İsa'nın güldüğü bir sahneye rastlanılmadığını, ama Muhammed'in sık sık gülümsediğini ve insanlarla şakalaştığını görebilirsiniz*" demiştir.[31] Kestioğlu'na göre bu ifadeleriyle Armstrong, Hz. Muhammed'in beşeri özelliklerinden etkilenmiş, Peygamber'in hayatını objektif bir bakış açısıyla ele almış ve gerektiği yerde Batı zihniyetini eleştirmiştir. Armstrong'u diğer oryantalistlerden ayıran en temel özelliği Hz. Muhammed'i gerçek bir peygamber olarak görmemekle birlikte onu, sadece İslâm'ın ve Arapların peygamberi olarak tanımlamasıdır ve onun insanlık anlayışına hayranlık duymasıdır. Hz. Muhammed'i gerçekten anlamaya çalıştığı için eserlerini Müslüman duyarlılığına yakın bir şekilde oluşturmuştur.[32]

Görüşlerine yer verdiğimiz bir diğer araştırmacı, Alman İslâm araştırmacısı Annemarie Schimmel'dir. Onun yazma amacı "*Tasavvufi Muham-*

---

[30] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 68.
[31] Armstrong, *Hz. Muhammed,* s. 69.
[32] Kestioğlu, Muhammed Ali, "*Karen Armstrong'un Siyer ve İslam Tarihine Bakışı*", Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 50.

med"[33] algısını ortaya koymak, böylece popüler peygamber saygısını açıklamaya çalışmaktır. Bu nedenle Schimmel, Peygamber'in hayatının, ahlâki öğretilerinin İslâm kültür ve medeniyetine olan etkileri üzerinde yoğunlaşırken, Müslüman hayatına olan yansımalarını konu edinmiştir. O da İslâm kültürünü yakından tanımış biri olduğu için Batı'nın eleştirel yaklaşımına Müslüman hassasiyeti ile cevap vermiştir.

Schimmel'e göre Hristiyanların yaptığı en büyük hata, genelde farkına varmadan çoğu kez bilgisizce bütün Müslümanların Peygamber'in şahsına gösterdikleri derin sevgiye dayalı rolünü anlamadaki eksiklikleridir. Batı'nın İslâm ve peygamberi Hz. Muhammed'e karşı gösterdiği anlayışsız tavrın kendisini açıkça rahatsız ettiğini belirten Schimmel, sadece sıradan insanların değil, oryantalistlerin çoğunun tarihin eleştirisini yaparken Hz. Muhammed'in negatif niteliklerini sergilemeye daha yatkın olduklarını ifade etmektedir. Batılı olarak kendilerinin öğrenmesi gereken şeyin, diğer insanların dini duygularını anlamak ve bunları ortaçağdan kalma veya kökten dinci diye tanımlarken, kendini beğenmiş ve küçümseyen bir tavırla kenara atmamak olduğunu belirtmektedir. Schimmel kendi çalışmalarının Hz. Muhammed'i tanımada ve İslâmi değerleri öğrenmede Batılı okurlara yardımcı olacağını düşünmektedir; çünkü Batı'da eğitimli kişiler bile İslâm ve Hz. Muhammed hakkında yeterince bilgiye sahip değildir. Bu eksiklik, İslâm tarihini ve kültürünü dolayısıyla Müslümanları değerlendiren Hristiyanların en büyük engellerinden birisi olagelmiştir. Çünkü ortaçağ Hristiyan dünyasında, Hz. Muhammed'den daha çok korkuya, tepkiye ve nefrete yol açan tarihte yaşamış başka bir figür olmamıştır. Öyle ki Dante, Hz. Muhammed hakkındaki olumsuz tasviri ile Hristiyanlığın yükselişinden kaç asır sonra

---

[33] Schimmel, Annemarie, *Ve Muhammed Onun Elçisidir, -İslam Dindarlığında Peygamber Saygısı-,* çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yay., İstanbul, 2011, s. 9.

başka bir dinin dünyada tezahür ettiğini bilmeyen kendi ülkesindeki sayısız Hristiyanların duygularını ifade etmiştir.[34] Schimmel günümüz Müslüman bilincinin, İslâm'ın sönmüş sayıldığı Batı'da büyük bir sürpriz olarak ortaya çıktığını, bu yeni bilincin Batı'yı, yeniden İslâm'ın temel toplumsal ve dini düşüncelerini hatırlamaya zorladığını belirtmiştir. Bu yeni bilinç tarihi süreçte Müslümanların son peygamber olarak gördükleri Hz. Muhammed'e ne kadar derin bir sevgi ve saygıyla bağlandıklarını Batı'ya yeniden hatırlatmıştır. Bu bağlılığın İslâm dindarlığında ulaştığı noktayı, Müslümanların peygamberleri aleyhindeki söylemlere olan tepkisini Schimmel, Wilfred Cantwell Smith'in, "*Müslümanlar, Tanrı'ya hakaretleri görmezden gelse bile Hz. Muhammed hakkında yapılan hakaretleri görmezden gelmemiştir*"[35] cümlesiyle açıklamıştır.[36]

Avrupa'da ortaçağ boyunca yer etmiş olumsuz algının Aydınlanma döneminde rasyonalist yaklaşımla değiştiğine işaret eden Schimmel, bu değişimde Avrupa'da tercüme faaliyetlerinin oynadığı etkin role atıfta bulunmuştur. Schimmel, elde edilmiş yeni bilgilerle yazılmış peygamber biyografilerinde tasvir edilmiş Muhammed imajının genellikle önyargılarla tahrif edildiğini, hiçbir şekilde mütedeyyin Müslümanların anladığı tarzda Hz. Peygamber'in rolü ile bağdaşmadığını ifade etmiştir. Bu yüzden Müslümanlar, Batılılarca tarihi süreçte oluşturulmuş *'Peygamber'in Avrupalı İmajına'* tepki göstermiştir.[37] Müslümanlar, onu savunma amacıyla hayatının tarihi sürecini yeniden incelemeye başlamıştır; çünkü asırlar boyunca Peygamber'in tarihi şahsiyeti çoğunlukla efsanelerin, mitolojilerin renkli örtüsü ar-

---

[34] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss.11-17.

[35] Schimmel, Annemarie, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Bir Merkezi Olarak Hz. Muhammed", çev. Zülfikar Durmuş, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2002, sayı 3, s. 395.

[36] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 18.

[37] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 19.

dında gizlenmiş; somut gerçekler coşkulu ayrıntılarda işlenmiş ve bunların tarihi bağlamda görülmesi pek nadir gerçekleşmiştir. Bu girişim sonucunda Batı'da Protestanların '*Tarihi İsa'nın Araştırılması'* hakkındaki ilgisine paralel olarak İslâm dünyasında Peygamber'in hayatının tarihsel sürecini araştıran ve onun hayatına farklı yaklaşımları ele alan biyografiler yazılmıştır. Fakat Schimmel'e göre Avrupalı bilim adamları tarafından yazılmış Muhammed biyografileri, ilk nesillerin eserlerinden daha nesneldir ve Hz. Muhammed'in şahsiyetine karşı adil davranmaya daha çok gayret etmiştir.[38] Bununla birlikte gerek Batı'nın gerek Müslümanların Siyer'in kaynaklarına yönelik tenkidine yer veren Schimmel, Siyer'in temel iki kaynağı Kur'an ve Sünnet'in önemine dikkat çekmiştir. Peygamber sonrasında yazılanların Siyer'in ham malzemesini oluşturduğu, İbn İshak ve İbn Hişam tarafından yazılmış biyografilerin sonraki biyografilerin temeli haline geldiği[39] bilgisine yer vermiş, tartışmaların daha çok Hadis litaratürü üzerinde yoğunlaştığına işaret etmiştir. İslâm bilginlerine göre Hadis, Peygamber'in sözlerinin tümüdür. Hatta Hadis'in, Kur'an üzerinde hüküm koyacak kadar etkisi olduğu dile getirilmiştir. Montgomery Watt, Hadis'in önemini belirtmek için Hz. Muhammed'in ilim dilinde '*Hadis'* diye bilinen fiil ve sözlerin etrafındaki kıssaların, usulünce tahkik ve dikkatle muhafaza edilerek, sonraki nesillerce elden ele intikal ettirildiğine ve Hadis öğreniminin yüksek tahsilin en esaslı temellerinden biri haline geldiğine dikkat çekmiştir.[40]

Schimmel, oryantalistlerin Hadis litaratürünü İslâm ve Muhammed'e (sav) yönelik saldırılarda iddialarını ispat için malzeme alanı olarak gördüklerini belirtmiştir. Ona göre müsteşriklerin Hadis alanında saldırıları,

[38] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 20-21.
[39] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir,* s. 26.
[40] Watt, William Montgomery, *İslam Avrupa'da*, çev. Hulusi Yavuz, MÜİF Yay., İstanbul, 2000, s. 32.

İslâm'ın temel esaslarını ortadan kaldırmış olmasa bile, onları sarsma teşebbüsü olarak görülmüş ve reddedilmiştir. Aslında eleştirilerin amacı, bu litaratürün Hz. Peygamberden gelmediği, onların sonraki nesiller boyunca uydurulduğu sonucuna varmaktır. Bu bilimsel teşebbüsün ardında yatan şey, İslâm'ın ilahi bir vahiy olmadığı ön kabulüdür.[41]

Schimmel, Batı'da yazılmış Hz. Muhammed biyografilerini inceleyen Müslümanların yeni bir kelâmi yaklaşım sergilediğini, tartışmaların Peygamber'in kişiliği ve rolü üzerinde yoğunlaştığını belirtmiştir.[42] Ona göre oryantalistlerin saldırıları karşısında modern âlimler, daha önceleri yazılmış ve Peygamber biyografilerinde kullanılmış birçok kaynak malzemeyi güvenilir olmadıkları, Kur'an, Sünnet'e ve akla ters olmaları nedeniyle eleştirel bir bakışla elemeye başlamıştır. Müsteşriklerin Hadis ilmine saldırıları karşısında, Hadis'in kullanımında klasik anlayışa sahip hadisçiler ile modern görüşü savunan hadisçiler arasında yöntem farklılığı oluşmuştur. 19. yüzyıldan itibaren klasik hadisçiler genelde mevcudun devamını savunmuş, modern hadisçiler ise seçici bir yöntem benimsemiştir. Modernistlere göre Hadis, dini konularda ayırıcı olmalıdır, sosyal davranışlarda veya politik ve başka dünyevi işlerin ayrıntılarında bağlayıcı olmamalıdır. Schimmel, Hadis tenkidinde modern görüşü savunan hadisçiler arasından Batılı eleştirmenlerden daha ileri giden katı eleştirmenlerin İslâm dünyasında ortaya çıktığını belirtmiştir.[43] Günümüzde durum bundan farklı değildir. Bununla birlikte Müslümanların geneli Hz. Peygamber örneğini titizlikle severek taklit etmiş, Hadis geleneğini titizlikle irdelemeye ve koruyarak yaşatmaya önem vermiştir; çünkü Peygamber'in sünneti, Müslümanların onu taklit etmesi ile

---

[41] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 61- 62.
[42] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 405.
[43] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 65.

yaşamakta ve değer kazanmaktadır. Bu değerler vasıtasıyla Peygamber kendi ümmeti içerisinde yaşamaya devam etmektedir.

Fikirlerine yer verdiğimiz diğer bir araştırmacı ise Yahudi inancına mensup Amerikalı İslâm araştırmacısı Lesley Hazleton'dur. Hazleton, "*İlk Müslüman"* adlı eserinde, Batı'da ve özelde İslâm dünyasında Müslümanların zihninde yer etmiş ve yönlendirmelerle şekillendirilmiş Muhammed algısından öte, *'Hakiki Muhammed'* algısını ortaya koymaya çalışmıştır. Kur'an-ı Kerîm, Hz. Muhammed'i *'ilk Müslüman'* olarak tanımlamıştır.[44] Hazleton, rasyonalist mantığa ve agnostik bir kişiliğe sahiptir. O, Peygamber ile ilgili haberlere ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini belirtmiş, onun hayatının bir bütün halinde değerlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hz. Muhammed'in hayatının, aslında kendisinde olmadığı halde ona izafe edilen birçok mucizevi, efsanevi ve mitolojik rivayetlerle dolu olduğunu vurgulayan Hazleton, anlatılanların aksine ne Kur'an'da ne de Peygamber'in gerçek hayatında mucize ve efsane hikâyelerine yer olmadığını savunmuştur. Bu nedenle Hazleton, Hz. Muhammed'i tasvir ederken onun kaynaklarda anlatılan bilindik şemalinden farklı bir portre ortaya koymuştur.[45] Toplumsal ihtiyaçlardan kaynaklı Hz. Muhammed algısının gerçek olmasa bile değişip farklılaşarak günümüze kadar ulaştığının altını çizmiştir. Ona göre Hz. Peygamber'in hayatı, mucizeler içermekten öte insani açıdan çok daha dramatik, ender yaşamlardan biridir.[46] Bu yönüyle Hazleton, Batılı oryantalistler tarafından daha önce ortaya konulmuş Peygamber tasavvurunu tekrarlamış, Hz. Muhammed'in hayatında sadece beşeri yöne atıfta bulunmuştur. Kronolojik tarihi verilerin sıralanması yerine Hz. Muhammed'in hayatına dair rivayetlerin incelenip

---

44 el-Enâm 6/14,163.

45 Hazleton, Lesley, *İlk Müslüman,-Hz. Muhammed'in Hikayesi-*, çev. Erdal Bodur, Kitabix Yay., İstanbul, 2015, s. 13.

46 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 22.

yorumlanması gerektiğini belirten Hazleton, tarihsel yoruma dikkat çekmiştir. *'Tarihi İsa İmajı'*, Hazleton'da *'Tarihi Muhammed imajı'*na dönüşmüştür. Hazleton, Müslümanların en baştan Siyer alanında onun hikâyesini, onun vasıf ve sıfatlarını toplumun beklentileri doğrultusunda kurguladıklarını, onu insanüstü bir varlık olarak sembolize ettiklerini belirtmiştir. Bu nedenle Hazleton, Hz. Muhammed'in hakkında çok sayıda rivayetin günümüze kadar ulaşmasına rağmen onun insani yönünü bulup çıkarmadaki güçlüğe dikkat çekmiştir. Hz. Muhammed hakkında yazanların, ilk dönem tarihçileri kadar dikkatli ve seçici davranmadığını, sonra gelenlerin rivayetlerin aktarım usulüne riayet etmediklerini iddia etmiştir. Ona göre ilk dönem siyer yazımında 8. ve 9. yüzyılda yaşamış şehirli tarihçiler olarak nitelediği ilk İslâm tarihçilerini, Hz. Muhammed'in hayatını yaşadıkları kültürün ve ortamın etkisiyle kurgulayıp hakiki resmi çarptırmakla suçlamıştır. Hazleton'a göre onlar olaya kendi merceklerinden bakmakla oryantalizm ile aynı çizgiye gelmiştir ve gerçeği yazmayıp algıladıkları gibi yazmıştır. Bununla birlikte Hazleton, *"Lakin yazarlar Muhammed'in biyografisini aktarırken ve olaylar üzerinde değerlendirmede bulunurken beyinlerine görüntüyü kaydettiler; ama mecaz anlamı ıskaladılar."*[47] demek suretiyle ilk dönem tarihçilerini olayların iç yüzünü yanlış yorumlamakla; oryantalistleri ise geçmişin bilgi birikiminin gölgesinde kalmak ve klişeleşmiş önyargılı ifadeleri kullanmakla eleştirmiştir. Hazleton, İslâm ve Hz. Muhammed hakkında fenomolojik bir yaklaşım sergilemiştir. İlk İslâmi metinlerin Batılılar tarafından anlaşılmadığını, oryantalistlerin başta Araplardaki soy anlayışı dâhil Arap tarihine yönelik birçok konuda yanlış yorumlarda bulunduklarını söylemiştir.

Hazleton'un Hz. Muhammed tasavvurunda ilk İslâm kaynaklarındaki rivayetlere şüpheci bir bakışla yaklaşması ve metafizik alanla bağlantılı ri-

---

[47] Hazleton, *İlk Müslüman,* s. 62.

vayetleri kabul etmemesi agnostik görüşüyle gayet uyumlu görünmektedir. Onun Hz. Muhammed biyografisi bu yaklaşımla bir Siyer olmaktan ziyade hayata ve dünya tarihine etki eden bir başarı hikâyesi gibidir. Ona göre Muhammed devrimci olmayan ama devrimci gibi hareket eden bir ıslahatçı reformisttir.[48] Bu yorumuyla Hazleton, Batı'da Aydınlanma döneminde şekillenmiş Peygamber tasavvurunu, Hz. Muhammed'e uyarlamıştır. Bu algı ile Muhammed, insani yönüyle İslâm düşüncesinin zıddına hata yapabilir sıradan bir beşer seviyesine indirgenmiştir. Dikkat edilecek husus yazarın vahiy/Muhammed arasında ayrım yapmasıdır: *İnsani Muhammed ile Peygamber Muhammed algısı*. Oysa İslâm dininde Muhammed'in insani ve peygamberlik yönü bir arada değerlendirilmiş bir bütündür ve onun için Kur'an'da, '*beşer peygamber*'[49] ifadesini kullanılmış, vahiy bu iki yönü birbirinden ayırmamıştır. Batı'nın, İslâm'a ve Hz. Muhammed'e karşı izlediği ve çoğu zaman iftira ve çirkin hareketlere ulaşan tepkilerine karşı Müslümanlara pasif direnişi öneren Hazleton, günümüz Müslüman tepkilerinin Kur'an ve Sünnet'e önerilen metotla uyuşmadığını söylemiştir.[50] Hazleton, Salman Rüşdi'nin yazdığı eserin fikir hürriyeti kapsamında değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir.[51] Ona göre Hz. Muhammed mücadelesinde şartlar gereği aşırı güç kullanmış; ancak yaşamına dair verdiği örneklerle savaş peygamberi veya barış peygamberi şeklindeki tezleri boşa çıkarmıştır.[52]

Son olarak fikirlerine değinilen yazar, Fransız İslâm araştırmacısı Anne-Marie Delcambre'dir. Delcambre, son tek Tanrılı dinin kurucusu olarak gördüğü Hz. Muhammed'in hayatını, onun aile kökenlerini, içinde doğduğu

---

[48] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 168.
[49] el-Fussilet 41/6.
[50] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 158.
[51] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 276.
[52] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 291.

toplumun gelenek ve kurallarını, peygamberliğini, kısacası tüm hayatını Batılı bakış açısıyla ele almıştır. O da diğer yazarlar gibi bir Peygamber biyografisi ortaya koymaktan ziyade, dünya tarihine yön veren önemli bir şahsiyetin öyküsünü anlatmıştır. Özetle Delcambre görüşlerinde Batı peygamber algısının izlerini taşımaktadır ve ana düşüncesi insan Muhammed'i anlatmaktır. Kitabı baştan sona incelendiğinde karşımıza canlı görsellerle desteklenmiş ansiklopedik bir hayat hikâyesi çıkmaktadır. Ona göre mevcut gelenek Hz. Muhammed'in hayatını doğumundan itibaren harikulade olaylarla kuşatmıştır.[53] Oysa Muhammed'in hayatı efsanelerle süslenmiş bir kişilik barındırmak yerine çileli bir hayattan geçmiş bir kişiliği barındırmaktadır ve bu yönüyle gayet insanidir.[54] Batı'nın klişeleşmiş kılıç peygamberi olduğu tezini Delcammre de dile getirmiştir. Ona göre Hz. Muhammed bir kılıç peygamberidir ve mecbur kaldığı için muhaliflerini şiddetle bastırmıştır. Muhammed, Mekke ve Medine'de iki ayrı kişilik sergilemiştir. Mekke'nin mütevazı mağduru olarak tanımladığı Muhammed'in, Medine'de yerini sert ve gururlu bir fatih'e bıraktığını ifade etmiştir.[55] Muhammed, Mekke'nin fethinden sonra ortaya koyduğu devrim niteliğinde yasalarla bir devrimci olduğunu ispat etmiş, Allah'ın rehberliğinde devlet adamı ve bir lider olarak sistemini yönetmiştir.[56] Kitabının '*Peygamber Sonrası İslâm*' bölümünde başlıktan da anlaşılacağı üzere Hz. Muhammed sonrası tarihi süreci özetlemiştir. Son bölüm olan "*Tanıklıklar ve Belgeler*" başlığı altında o, İslâm kültür ve medeniyeti içinde Peygamber'in hayatının Müslüman hayatına olan yansımalarını konu edinmiş, dini alandan edebi alana onun sünneti temelinde model kişiliği ve ahlakını İslâm kültüründen değişik örneklerle anlatmaya

---

53 Delcambre, Anne-Marie, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, çev. Mahmut Kanık, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2015, s. 29.
54 Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 40.
55 Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 73.
56 Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, ss. 101, 106.

çalışmış, İsla İslâm'da öne çıkan bazı temel kavramlara değinmiştir. İslâm'ın hukuki ve siyasi tarihi sürecine değinmiş, İslâm dünyasında Müslümanların kamplaşmasının ve ayrışmasının nedenlerini makale örnekleri ile açıklamaya çalışmıştır.

Buraya kadar Batı'nın Hz. Muhammed tasavvuru kapsamında yazarların genel görüşleri tespit edilmiştir. Bundan sonra Peygamber'in hayatını bir bütün olarak değerlendiren yazarların, Hz. Muhammed'in hayatında öne çıkardıkları konular, belirlelenen başlıklar altında ele alınacak ve yazarların görüşleri tespit edilmeye çalışılacaktır.

— İKİNCİ BÖLÜM —

ORYANTALİSTLERİN HZ. MUHAMMED (SAV)'İN HAYATINA BAKIŞLARI

A. RİSÂLET ÖNCESİ DÖNEM

1. Hz. Muhammed'in Doğumu ve Sonrasında Gerçekleşen Olaylar

Doğum yılı üzerinde yapılan tartışmalara rağmen Hz. Muhammed'in Fil yılında[57] Rebiyülevvel ayının 12'sinde Pazartesi gecesi[58] Mekke'de M. 571 tarihinde Nisan ayının 20'sinde Fil Olayı'ndan 50-55 gün sonra doğduğu rivayet edilmiştir.[59] Hz. Muhammed'in vahiy öncesi hayatı ile ilgili bilgiler sınırlı olduğu için hayatının bu bölümü ile ilgili bilgilerimizi, Kur'an-ı Kerîm'den ve Hz. Muhammed'in (s.a.v.) günümüze kadar ulaşan hadislerinden ediniyoruz.

---

[57] İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, *Siyer-i İbni İshâk -Hz. Muhammed'in Hayatı-,* çev. Mehmet Şafi Bilik, Düşün Yay., İstanbul, 2012, s. 96.

[58] İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, *Sîret-i İbni Hişâm*, çev. Hasan Ege, Ravza Yay., İstanbul, 2013, c. 1, s. 211.

[59] Suruç, Salih, *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yay., İstanbul, 2004, c. 1, s. 55; Berki, Ali Himmet- Keskioğlu, Osman, *Hz.Muhammed'in Hayatı*, DİB Yay., Ankara, 2012, s.37.

Bu konuda Rodinson ve Armstrong, Hz. Muhammed'in hayatının ilk bölümüne ait bilgilerin kısıtlılığına ve tamamen karanlık olduğuna dikkat çekmiştir. Rodinson'a göre Hz. Muhammed'in hayatının bu bölümü hakkında her ne kadar müellifler elde edilmiş bazı bilgiler üzerinde uzlaşmış gibi görünse bile ilk kaynakların kendisinden bir asır sonra yazıldığı düşünüldüğünde onun çocukluğu ile ilgili güvenilir bilgilere ulaşmak mümkün değildir. Armstrong ve Rodinson, bu ilk dönemin tarihçiler tarafından uydurulan hayal ürünü bilgilerden ibaret olduğunu, hayatının mucizeler ve efsanelerle doldurulduğunu ileri sürmüştür.[60] Armstrong, Peygamber'in vahiy öncesi hayatıyla ilgili en somut verilerin sadece Kur'an'dan edinilebildiğinin altını çizmiş, bu konuya Kur'an'dan ayetlerle[61] örnek vermiştir.

İlk kaynaklar, annesi Amine'nin Hz. Muhammed'e hamile kalma sürecini, '*Abdullah'ın alnındaki nur*' rivayetiyle birlikte nakletmiştir. Abdullah, akranları arasında çok beğenilen yakışıklı bir gençtir. Siması diğer gençlerle bulunmayan bir güzellik ve parlaklığa sahiptir. Bu güzellik ve parlaklık, evlilik sonrasında Amine'ye intikal eden *'Nübüvvet nuru'* dur.[62] Tarihçi İbn Hişam, annesinin ona hamile kalmasını ve 'Abdullah'ın alnındaki nur' hikâyesini İbn İshak'tan rivayet etmiştir. İbn İshak hikâyeyi, *"Sonra Abdulmuttalib, Abdullah'ın elini tutarak ayrıldı. İddia ettiklerine göre Beni Esed b. Abdul-Uzza b. Kusayy b. Kilab b. Murre b. Kab b. Luayy b. Galib b. Fihr'den bir kadına rastladı. Bu kadın Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdu'l-Uzza'nın kız kardeşidir. Kâbe'nin yanında bulunuyordu. Bu kadın onun yüzüne baktığı zaman ona dedi ki: Ey Abdullah! Nereye gidiyorsun? O da dedi ki: Babamla birlikte. Kadın dedi ki: 'Bana şimdi yaklaşırsan senin bedelinde boğazlanan develer kadar senin için deve vereceğim.' Abdullah da dedi ki: 'Babamla beraberim ondan ne geri kalabilirim ne de ondan ayrılabilirim'. İddia ettiler ki, Abdullah, Amine ile evlendi ve gerdeğe girdi. Amine, Rasulullah'a (sav) hamile kaldı. Abdullah sonra Amine'nin yanından çıktı.*

---

[60] Rodinson, *Muhammed*, ss. 68 -70, Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 6.
[61] ed-Duhâ 93/ 6-8.
[62] Topaloğlu, Bekir, "Abdullah", *DİA*, İstanbul, 1998, I, 75-76.

Ona kendini arz eden kadın ona geldi. Abdullah o kadına dedi ki: 'Sana ne oldu, kendini dün bana arz ettiğin gibi bugün arz etmiyorsun?' O kadın da ona dedi ki: 'Dün seninle birlikte bulunan nur senden ayrılmıştır. Artık sana ihtiyacım yoktur"[63] şeklinde anlatmıştır. Yine İbn İshak, babası İshak b. Yesar'a şu haberin verildiğini söylemiştir: "*Abdullah kendisinin Amine binti Vehb ile birlikte olan bir karısının yanına girdi. Abdullah, bir çamur işinde çalışıyordu. Kendisinde çamur izleri vardı. Bu kadını kendisine çağırdı. Kadın ise onda gördüğü çamur yüzünden ona karşı isteksiz davrandı. Bunun üzerine o kadının yanından çıktı abdest aldı üzerindeki çamuru yıkadı. Sonra Amine'yi kast ederek yola çıktı ve ona rastladı. O kadın Abdullah'ı nefsine davet etti, ona karşı imtina etti ve Amine'yi kastederek, yoluna devam etti ve yanına girdi ve yatağına yattı. Amine de Muhammed'e hamile kaldı. Sonra diğer karısına rastladı ve o karısına dedi ki: 'Neyin var?' Kadın da dedi ki: Hayır bir şey yok, senin iki gözünün arasında bir beyazlık olduğu halde bana rastladın. Ben seni davet ettim sen ise bana karşı imtina ettin ve Amine'nin yanına girdin, onunla zifaf oldun. Böylece Amine o nuru silip götürdü."*[64]

Armstrong, diğer yazarlar gibi ilk kaynaklardan alıntıladığı bilgileri aynısıyla nakletmek yerine, anlatılmak isteneni dolaylı yollarla kendi cümleleri ile anlatmıştır. Bu durum usulle alakalıdır. Örneğin İbn Hişam, kendisini davet eden kadına Abdullah'ın o an için işinin olduğunu ve babasına tabi olup ondan ayrılamayacağını söylediğini naklederken Armstrong bu rivayeti, hikâyenin bütününden anladığı şekliyle "*Abdullah'ın işi olduğunu ama daha sonra o kadına uğrayacağına dair söz verdiği"*[65] cümlesiyle ifade etmektedir. Armstrong, Hz. Muhammed'in zor bir çocukluk devresi geçirdiğini belirtmektedir.[66]

Rodinson, Hz. Muhammed'in doğumunu, İsa peygamber'in doğumuyla karşılaştırmıştır. Ona göre Hristiyanlar, İsa peygamberi her türlü cinsiyetin

---

[63] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk*, ss. 88-89; İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, s. 212.
[64] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, s. 213.
[65] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 101-102.
[66] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 103.

dışında doğmuş olarak göstermiştir. Hristiyan ve İslam geleneğini karşılaştıran Rodinson, her iki dinde İsa peygamberin babasız dünyaya geldiği gerçeğini kabul etmemiş, bu durumu bilimle çelişen bir çelişki olarak görmüştür.[67]

Delcambre'ye göre Abdulmuttalib, oğlu Abdullah'ın diğer oğullarından farklı olduğunu, bir bereket ve lütfa mazhar olacağını, ondan olacak çocukla (Muhammed'in doğumuyla) Haşimoğulları soyunun güç bulacağını sezinlemiştir.[68] Delcambre'ye göre gelenek Hz. Muhammed'in doğumu hakkındaki bilgileri sırlar ve olağanüstü olaylarla çevreleyerek nakletmiştir. O, tarihi kaynaklarda Peygamber'in doğumuyla gerçekleştiği bildirilen bazı olağanüstü olaylara değinmiştir. Buna göre; Medine'de yaşayan Yahudiler, gökyüzünde bir yıldızın gözükmesi ile onun doğumundan haberdar olmuş, Zerdüşt'e tapan İran Mecusilerinin tapınaklarında binlerce yıldır yanmakta olan kutsal ateşi sönmüştür. İncil'de Yahya'ya göre İsa, Yunancada '*avukat*' anlamına gelen bir Paracletos gönderileceğini bildirmiştir. Müslümanlar bu sözcüğü en çok övülmüş, yani Arapça'da '*Muhammed*' anlamına gelen 'Periclitos' şeklinde okumuşlardır. Oldukça yoğun bir ışığın geceyi aydınlattığı iddia edilmiştir ki o gece Hz. Muhammed'in annesi Amine, Şam'ın çarşı pazarlarını gündüz gibi görebilmiştir.[69] Melekler Kâbe'nin etrafını çevrelemiş ve kâinatta olan her şeyi ispiyonlayan cinlere taş atmışlar, onu melekler yıkamış ve kadınlar bir billur gibi onu tertemiz bulmuştur. '*Hâtem-i nübüvvet*' olması nedeniyle Muhammed peygamber, sünnetli ve göbeği kesilmiş olduğu halde doğmuştur. Yine rivayete göre Abdulmuttalib, Kâbe'deki Haceru'l-Esved üzerinde bulunan ayak izi üzerine aynı şekilde torununun da ayak izini bıraktığını şaşkınlıkla görmüştür.[70] Semave Vadisi'nin suları taşmıştır. Peygamber'in iki kürek kemiği arasında ta kalbinin hizasında bir nişanesi

---

[67] Rodinson, *Muhammed*, ss. 67-68.
[68] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 25.
[69] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, s. 214.
[70] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, ss. 27-29.

vardı ki ona 'Hâtem-i nübüvvet' denmiştir. Hz. Muhammed peygamber ümmidir ve Peygamber'in gölgesi yere düşmemiştir. Hz. Muhammed küçükken başında bir bulut sıcaktan korumak için onu takip etmiştir.[71] Bazı rivayetlerde, dedesi Abdulmuttalib'in torununu doğumunun yedinci gününde büyük bir ziyafet vererek sünnet ettirdiğinden söz edilse de Peygamber'in kendisinin sünnetli olarak doğduğu rivayeti daha ön plana çıkmıştır.[72]

Hazleton'a göre Hz. Muhammed'in yetimliği hayatında etkili olmuştur. Onun yetimliği, tarihi değiştiren psikolojik bir yükü de üzerinde taşımaktadır. Ona göre Hz. Muhammed'in doğumu efsanelerle yoğrulmuştur. Eğer bu efsanelere inanılacak olursa, Abdulmuttalib oğlu Abdullah'ı, Hz. Muhammed daha anne rahmine düşmeden önce neredeyse öldürmenin eşiğine gelmiştir ve babası da onun hayatı üzerindeki yegâne rolünü tamamlayacak kadar uzun yaşamamış olmasına rağmen, evinden uzaklarda bir oğlu olduğundan habersiz ölmüştür. Buna göre hikâye Abdulmuttalib'in Zemzem kuyusunu bulması ve hak iddia etmesiyle başlamıştır. Abdulmuttalib, Mekke'nin diğer ileri gelenlerinin de kuyu üzerinde hak etmesi üzerine onları susturmak için tıpkı Hz. İbrahim'in oğlunu kurban etmesi gibi bir oğlunu kurban edeceğini söylemiştir. Zamanı geldiğinde Hubel putunun önünde atılan oklar, Abdulmuttalib'in on oğlundan Abdullah'ı işaret etmiştir. Olaylar buradan Medine'deki kâhine kadar sürecek serüven halini almış, en sonunda yine Hubel önünde kâhinin dediği gibi oğluna karşılık her defasında on deve kurban etmeye söz vermesi karşılığında fal okları atılmış, sonunda Tanrı'nın yüz deve karşılığında Abdullah'ı affetmesiyle sonuçlanmıştır.[73] Hazleton'a göre çok oğula sahip olmak çöl şartlarında ve sosyal yapı düşünüldüğünde önemli bir güç göstergesidir. İbn İshak, Peygamber'in şahin burunlu olmasını, atalarının genini taşımasına ve o toplumda güç gösterge-

---

[71] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 167.
[72] Fayda, Mustafa, "Muhammed", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 409.
[73] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, ss. 209-210.

sinin işareti olduğuna yorumlamıştır.[74] Rivayete göre, Abdullah'ın alnının ortasındaki parlak beyaz bir ışık gerdek gecesinde Amine'ye geçmiş ve o gece veya birkaç gece içinde Muhammed, anne rahmine düşmüştür. Abdullah eşinin yanına giderken insanlardan bazıları onun alnında parlak bir beyaz ışık olduğuna ve sabah olup geri geldiğinde ışığın artık orada olmadığına yemin etmiştir. Parlak ışık olsun veya olmasın Hz. Muhammed, o gece veya onu takip eden iki gece içerisinde anne rahmine düşmüştür. Hazleton'a göre kahramanların doğumu hakkındaki hikâyelerin çoğunda olduğu gibi bu hikâyenin de ayrı iki yüzü vardır. Hazleton, yetim olarak doğmasının zorluğunu, "*Efsanenin mantığı, nadiren iyi davranmaktadır. Bu, Hz Muhammed'e bir asalet mertebesi verse bile onu bundan mahrum bırakmıştır. O, Mekke sosyetesinin tam ortasında babası ve dedesi yoluyla şehrin kuruluşunda yer alan olaylarla derin bir kan bağıyla doğmuştur. Ne var ki yine aynı kaderden ötürü kader, onu kıyıda köşede kalmaya itmiştir. Doğumuna mucizevi bir boyut kazandırmak isterken onun yerine belki de hayatının muhtemelen yegâne varoluş boyutu olan olayı seçmiştir. Babalara çok saygı duyulan bir toplumda babasız doğmak dez avantajdır ve altıncı yüzyıl Mekke'si, sosyal alanda ne dullara ne de yetimlere iyi davranılan bir yer değildir*[75] cümleleriyle açıklamıştır.

Görülmektedir ki yazarlar Hz. Muhammed'in doğumu öncesi ve sonrasında ilk kaynaklarda aktarılan rivayetlerin mucizevi bir karakter taşıdığı kanısında hem fikirdir. Yazarların ortak düşündüğü bir diğer nokta, hayal ürünü mucize örnekleriyle doldurulmuş ilk dönem kaynaklarının güvenilirlik açısından sıkıntılı olduğu konusudur. Onlara göre bu uydurma rivayetlerle oluşturulmuş '*Efsanelerle Süslenmiş Muhammed' a*lgısı, gerçek Muhammed'in hayat hikâyesini anlamayı zorlaştırmaktadır. Bilindiği üzere İslâm tarihçileri Hz. Muhammed'in hayatının bu ilk dönemini kendileri bir şeyler üreterek doldurmamıştır. Onlar tarihçi olmanın görevini yerine getirmiş ve

---

[74] İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l Kebîr*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut, 1388, I, 230-231.
[75] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 30.

Peygamber hakkındaki bu rivayetleri doğru veya uydurma olup olmadıklarına bakmayarak ilk elden kaynak olmaları açısından değerlendirmiştir. Daha sonra bu rivayetler, İslâm uleması tarafından geliştirilen usul ve yöntemlerle tenkidi yapılarak doğrulukları açısından değerlendirilmiştir.

2. Hz. Muhammed'in Sütanneye Verilmesi, Çocukluğu ve Gençliği

Rodinson'a göre bu olay hayal ürünüdür ve tamamen kurgudur. Bu kurguya göre Kureyşliler adet üzere küçük Muhammed'i Bedevi bir aşirete mensup bir sütanneye emanet etmiştir. Doğan çocukların sütanneye verilmesinin sebebi, çölün temiz havasının çocuklara iyi geldiği ve böylece onların sağlıklı yaşadıklarına olan inanç ve erkek çocuklar arasında güçlü bir bağ olarak görülen sütkardeşliği yoluyla göçebeler ile olan faydalı ilişkilerin devam ettirilmesidir. Muhammed'in sütannesi Hevazin kabilesine bağlı Benu Sa'd aşiretine mensup Halime isimli bir kadındır. Rodinson, İslâm tarihçilerini Hz. Muhammed'in vahiy öncesi dönemi için hikâye kurgulamakla itham etmektedir. Hatta onlar bununla da kalmamış, kurguladıkları bu hikâyelerin canlı bir karakter taşıdığını, Hz. Muhammed'in peygamber olmasından sonra gerçekleşmiş bazı olaylarla bağ kurarak ispatlamaya çalışmıştır. İbn Sa'd tarafından hicri 2. yüzyılda yazılmış Peygamber biyografisinde geçen bir hikâyeyi örnek olarak vermiştir. Ona göre hikâyelerde görülen bu canlılık asla bir gerçeklik garantisi olarak görülmemelidir. Bu hikâyeye göre, "Peygamber'in kapısını çalan bir kadın, Muhammed'i çocukluğunda emzirmiş kadındır. Kadın içeri girdiğinde, Peygamber, "Anne! Anne!" diye bağırmış ve kalkıp harmanisini alarak kadının önüne sermiş, kadın da harmaninin üzerine oturmuştur."[76] Görüldüğü üzere bu hikâye ile Peygamber'in çocukluk döneminde geçen sütanneye verilme hikâyesi birbirini tamamlamış ve hikâye bir öncekini doğrulamıştır. Böylece hikâyenin canlılığı

---

[76] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kebîr*, I, 71.

devam ettirilmiştir. İşte tüm bu detaylar, Rodinson'a göre hikâyelerin sonradan tamamlandığının ispatıdır. Diğer bir nokta Rodinson'un satır aralarını iyi okuma gayretidir. Örneğin o, sütannenin çocuğu nasıl seçtiğini anlatan rivayette, sütanne Halime ve kocasının Hz. Muhammed'in büyük bir kimse ve lütfa mazhar olacağını, öz anne Amine'den öğrendiklerini[77] ifade etmektedir. Ona göre bu hikâyenin kaynak olması dışında doğruluğunda şüphe vardır; çünkü Halime'ye, Muhammed'in Abdulmuttalib'in torunu olup olmadığını soran ve Halime'yi onun bereketinden dolayı kıskanan diğer kadınlar neden bu olaydan haberdar değildir? Hem böyle bereketli bir bebeği neden almak istemesinler? Bu hikâye kendi içinde çelişkilidir; çünkü hem para alamamaktan korkan Halime ve diğer kadınlardan bahsedilmekte, hem de Amine kendi oğlu için önemli bir kişi olacağını söylemektedir. Bir başka taraf ise ileride önemli bir kişi olan Peygamber'in kendisini ziyaret eden sütannesini tanıyıp ona hürmet etmesini, hikâyenin Amine tarafından Muhammed'in önemli bir kişi olacağı görüşünü mantıken bağlamasıdır. Hikâyede sütannesi yoluyla Peygamber'in büyük bir kimse olacağı konusu ispat edilmeye çalışılmıştır.[78]

Delcambre de Hz. Muhammed'in annesinin sağlığında geleneğe uygun olarak sütanne Halime'ye verildiğini ifade etmiştir. Muhammed bu gelenekle Bedevi kültürünü öğrenmiştir. Annenin vefât etmesi ardından önce dedesi ve sonra amcasının himayesinde büyüyen Muhammed'in sevdiği eğlencelerden biri Ukaz panayırına katılmak ve burada şairler arasında yapılan söz düellosu olan '*muhavere*'yi izlemek olmuştur. Böylelikle Muhammed, panayırda, sözün Araplar için altından daha değerli olduğunu öğrenmiştir. Ona göre Palmira Sarayı gibi kumun üzerinde yapılmış saraylar çökecek, kentler bir gün harabeye dönecektir, fakat söz büyülüdür. Kum tepelerindeki rüzgâr gibi güçlü ve görünmez olan söz, değiştirir ve yıkar. Kelam ilahidir. Mu-

---

[77] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, ss. 220-222.
[78] Rodinson, *Muhammed*, s. 69-70.

hammed bunu asla unutmayacaktır.[79] Hz. Muhammed'in, okuma-yazma bilmediği görüşünün aksine Delcambre, Hz. Muhammed'in okuma yazma öğrenmesi için hocalarından ders alması ve eğitim işiyle bizzat dedesinin ilgilendiğini ileri sürmüştür. Görüşünü bir İran minyatürüne dayandırmıştır. Bu minyatürün altında: "*Abdulmuttalib torununun eğitiminden özellikle kaygı duyabilecekti; çocuk hocalarından şikâyette bulunduğu takdirde onları sert bir şekilde paylamakta tereddüt etmeyecektir.*" şeklinde yazmaktadır.[80] Fakat İslâm kaynaklarına göre Hz. Muhammed ümmidir ve onun eğitimi ilahi vahyin kontrolünde olmuştur. Delcambre hayale dayalı bir minyatür resminin tasvirinden yola çıkarak Hz. Peygamber'in okuma yazma bildiğini varsaymıştır.

Hazleton'a göre babalara çok saygı duyulan bir toplumda babasız dünyaya gelmiş olmak, mirastan mahrum kalmak ve aileye yük anlamı taşımaktadır; ancak onun erkek olması ona bir nebze avantaj sağlamıştır. Sütannesi onun çocukluktan çıkmasına yardımcı olmuştur. Sütanne geleneğinin sebeplerinden biri bebek emzirmenin doğurganlığı azaltmasıdır. O dönemde, günümüzün aksine zenginler üremekte, fakirler ise onların bebeklerini beslemektedir. Yeni doğan çocukların sütanneye verilmesi karşılığında bir ücret ödenmektedir. Hazleton'a göre sütanne Halime, ilk anda ücret alamama korkusuyla Hz. Muhammed'i almaya yanaşmamış, dedesi Abdulmuttalib de ücret ödemek istemediği için onu sütanneye vermek istememiştir. Kendi çocuğunu bile zar zor büyütebilecek imkâna sahip olan Amine'nin sütanne aramasının sebebi, temiz bir ortam olan çöle gitmeyen çocukların büyümeden ölme tehlikesinin yüksek olmasıdır. Halime'nin Hz. Muhammed'i kabul etmesinin sebebi olarak da onun eli boş dönmek istememesi veya Peygamber'e acıması gösterilmiştir.[81] Batı'da aynen Hazleton'un dile getirdiği üzere

---

[79] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 34.
[80] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 31.
[81] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, ss. 219-220.

sütannesinin ücret alamamaktan kortuğu ve dedesinin Hz. Muhammed'in süt ücretini ödemek istemediği şeklinde yerleşmiş bir kanaatin varlğına rağmen Marting Lings, bu kanaatin aksini düşünmektedir. Ona göre sütanneler çocuk emzirmek için doğrudan bir ücret istemeyi hele emzirme karşılığı (sütün satıldığı düşüncesini) ücret talep etmeyi onursuzluk saymaktadır. Lings'e göre alınan ücret, çocuğun sütannenin yanında kaldığı sürede ona bakılmasına karşılık alınmaktadır ve bu ücretle gerek süt ailenin gerek bakımı üstlenilen çocuğun ihtiyaçları giderilmektedir.[82] Halime'nin Hz. Muhammed'i aldıktan sonra ilahi bir iyi talihe sahip olması, Hz. İsa'nın doğumundaki mucize hikâyelerine benzetilmiştir. Halime ve kocasının Hz. Muhammed'i aldıktan sonra Halime'nin konuşma tonunun değişmesi, onun kocasıyla diyaloğu, göğüslerinin sütle dolması, dişi devenin bol süt vermesi, eşeğinin aniden güçlenip hızlanması, çölde kamp yaptıkları bölgede kuraklığın devam etmesine rağmen koyun ve keçilerin ot bulması ve beklenmedik şekilde bolca süt vermesi…[83] gibi meydana gelen mucizevi olayların tümü, Hazleton'a göre geleneğe uygun yaygın inancın ürettiği kehanetlerdir. Bütün bunlar, dayatılan dini hürmet ve yüceltme, Hz. İsa'nın doğumundaki mucize hikâyeleri ile aynı seviyeye gelmiştir ve halen genel inanışın en kıymetli hazineleri olarak saklanmaktadır.[84]

Peygamber'in çocukluğunda gerçekleştiğine inanılan mucizelerin, İsa'nın doğumundaki mucizelerle benzeştiği iddiası, bir kıyaslama yapıldığında ilk bakışta doğru görülebilir. Ancak toplumların hafızasında sevilen ve önemli bir yer tutan şahsiyetlerin kendilerinden sonra hürmeten takipçilerince övülmesi ve ona ait olanların yaşatılması, insanın doğası gereği benzer psikolojik aşamalardan geçmektedir. Hatta bu şahsiyetlere bağlılığın ve hürmetin yüceltilmesi, olduğundan farklı bir konuma taşınması nerdeyse

---

[82] Lings, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İnsan Yay., İstanbul, 2006, s. 69.
[83] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk*, ss. 97-98.
[84] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 30-37.

tüm dünyada sosyal bir olgudur. Ancak her toplumun kendi kültür algısı ve geleneğinin hayata uyarlanması aşamasında ortak ve evrensel değerler farklı biçimlerde görülmektedir. İslâm âleminin Peygamber'ine olan bağlılığı İslâm dünyasında benzerlik göstermesine rağmen, algıdaki çeşitlilik ve kültürel değişkenler nedeniyle farklı uygulamalarla karşılaşılmaktadır. Aynı durum Hristiyan âleminde de geçerlidir. Hz. Muhammed'in çocukluğuyla alakalı mucize hikâyelerinin, Hz. İsa'nın doğumunda gerçekleştiği savunulan mucize hikâyelerine benzediğini veya en azından taklidi olduğu iddiası, peygamberlik çizgisinde aynı frekans üzerinde bulunan ve farklı zamanlarda yaşamış bu iki peygamberin takipçilerinin değişken algılara sahip olduğu ve farklı kültürlerden geldikleri göz önünde bulundurulduğunda geçerli görünmemektedir.

Hazleton, Hz. Muhammed'in Bedevilerle yaşadığı zaman zarfında Bedevi kültürünü öğrendiğini, burada gördüklerinin ve dinlediklerinin onun rüyalarına etki ettiğini ifade etmektedir. Bedevi kültürü onu bir süre sonra olacağı kişi yapmış ve öz değerleri edinmesine yardımcı olmuştur. Tüm bunlar, Hz. Muhammed'e gelecek hayatı için bir kimlik ve şahsiyet kazandırmıştır. Hazleton, Halime'nin Hz. Muhammed'i uzun süre yanında tutmak isteyişini kendilerine getirdiği bereket[85] sebebiyle Muhammed'in şans muskası olarak görülmesine, Amine'nin genç olmasına rağmen yeniden evlenmeyişini sağlık problemine ve mirası olmayan oğlunu kimsenin evlat edinmek istememesine bağlamıştır. Hazleton'a göre Amine, emzirme ücretini geciktirmek istediği için evladının sütannede uzun süre kalmasına incinen yüreğine rağmen razı olmuştur; çünkü o toplumda dul kalan kadının hayata tutunması her açıdan zordur.[86] Bu zorluklar açısından Muhammed, babasını doğmadan önce annesini de çocuk yaşta kaybettiği için küçük yaşta yetim kalan bazı kimselerde görülen kırılganlığın farkında olmadan çelişkili bir

[85] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, s. 221.
[86] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 40-42.

güçlendirici etki yarattığı nadir kimselerden biridir. Âmine'nin ölmeden önce hasta olmasına rağmen Medine'ye yolculuk yapması, evladı için akrabalarının yanında güvenli bir yer arama çabası olarak anlaşılmalıdır. Peygamber'in dedesinin en gözde torunu olduğu görüşünün aksine Muhammed, Abdulmuttalib'in çok yakınına bile yaklaşamamış sıradan bir torun olarak algılanmıştır.[87] Yine Hazleton'a göre Hz. Muhammed, Hâşimi kabilesinin bir üyesi olduğu için koruma altına alınmıştır. Amcası Ebû Tâlib'in kaynaklarda belirtilen yeğenine olan düşkünlüğü ve sevgisi, aslında bir ihtimam göstermek şeklinde değildir, onun küçük yaşta çalıştırılması Muhammed'in amcasının evinde bir sığıntı gibi görüldüğünü göstermektedir.[88]

Armstrong'a göre Muhammed'in sütanneye verilmesi hikâyesi doğumunda olduğu gibi mucize ve efsanelerle desteklenmiştir. Âmine öldükten sonra ona sırasıyla dedesi Abdulmuttalib ve amcası Ebû Tâlib bakmıştır. Ebû Tâlib iyi bir adamdır ve kabilesinin serveti azalmış olmasına rağmen Mekke'de hep saygın biridir. Hazleton'un fikirlerinin aksine Armstrong, küçük Muhammed'in dedesi ve amcası yanında iyi muamele gördüğünden bahsetmiştir. Amcası öksüz yeğenine karşı daima nazik olmuştur; ancak Hz. Muhammed'in becerileri, öksüz olması nedeniyle hep arka planda kalmıştır. Bu onun için oldukça acı verici bir deneyim olmuş, zira Muhammed bütün hayatı boyunca öksüz ve yetimlere özellikle nazik davranmış ve öyle davranılmasını istemiştir. Muhammed, yüksek bir pozisyonda olmadığı için eş bulmakta zorlanmıştır.[89]

3. Hz. Muhammed'in Göğsünün Yarılması Olayı

Hz. Muhammed'in sütanneye verildiği dönemde gerçekleştiği düşünülen 'Göğsün Yarılması Olayı' ilk kaynaklarda değişik rivayetlerle aktarılmış-

---

[87] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 55.
[88] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 67.
[89] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 106-108.

tır. Bu olayın Peygamber'in Mi'rac'a yükseldiği bir zamanda veya onun hayatında başka bir vakitte gerçekleştiğini iddia eden rivayetler de mevcuttur.

İbn Hişam'dan aktarılan bir rivayete göre olay özetle şu şekilde gerçekleşmiştir: "*İki melek gelmiş meleklerden biri Peygamber'in göğsünü açmış, yüreğini çıkarmış ve özene bezene temizlemiştir. Yerine koyulmadan önce yüreği tartılmıştır. Terazinin öteki kefesine önce bir adam koymuşlar ve yürek daha ağır gelmiştir. Sonra sırasıyla on adam, yüz adam, bin adam koymuşlar; fakat yürek her zaman daha ağır çekmiştir. Meleklerden biri ötekine boşuna uğraşma! Kefeye bütün ümmetini koysan yüreği yine ağır tartacaktır, demiştir.*"[90] Bu konuda İbn Hişam'ın rivayetine değinen Rodinson'a göre göğsün yarılması olayı, tıpkı sütanneye verilmesi olayında olduğu gibi sonradan uydurulmuştur.[91] O'na göre Hz. Muhammed'in sütanneye verildiği dönemde gerçekleşmiş bu olay, Peygamber'in muhtemelen marazi bir hastalık geçirdiğini göstermektedir. Rodinson, Peygamber'in epilepsi hastası olduğunu açıklamıştır. Bu marazi hastalık, Muhammed'in olgunluk döneminde vahiy öncesi arayışları sırasında iç ve dış dünyasında, kişilik ve ruh halinin yarattığı gerilimleri açmasına yardımcı olmuştur. Epilepsi hastalığı nedeniyle Muhammed ilerleyen yaşlarda bile krizler geçirmiştir. Aslında bu hastalık düşüncesi Batı'nın daha önce ortaçağda Hz. Muhammed hakkında ürettiği bir durumdur ve Batı onun hastalığını bahane ederek Hz. Muhammed'i vahiy üretmekle suçlamıştır. Rodinson ise Peygamber'in sadece epilepsi hastası olduğunu bu nedenle vahiy üretmediğini ama biyolojik olarak etkilendiğini belirtmiştir. Yine Rodinson'a göre Hz. Muhammed'in göğsünün yarılması olayı ile epilepsi hastalığı birleştirildiği için hikâye uydurma bir rivayet olarak görülmelidir. Bu nedenle hikâye ya hastalıklı bir krizin fark edilmesinden sonra gözleme dayanılarak geliştirilmiştir ya da çocuk Muhammed, hastalığı nedeniyle hikâyeyi uydurmuş olmalıdır. Rivayet, Muhammed'in hastalığına işaret etmektedir.

---

[90] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, s. 223.
[91] Rodinson, *Muhammed,* ss. 71-72.

Öyle ki Halime'nin çocuğu per perişan bir durumda bulduğu anlatılmıştır. Ayrıca ebeveynlerince sorguya çekilen Muhammed, beyaz giysilere bürünmüş iki adamın kendisine doğru geldiğini ve göğsünü yararak oradaki ne olduğunu bilmediği bir şeye dokunduklarını anlatmıştır. Bunun üzerine Halime'nin kocası endişeye kapılarak, çocuğun bir saldırıya uğradığını düşünmüş, hastalığı meydana çıkmadan önce ailesine teslim etmeye karar vermiştir.[92]

Rivayetten hareketle Hz. Muhammed'in yaşadığı bu olayı hastalık olarak değil; ancak o an içinde bulunduğu maddi ve manevi bir sıkıntılı durum olarak görmek gerekir. Zaten rivayette, bakıcısı olan ebeveynler korku ve telaşla onun hastalığa yakalanmış olabileceğini düşünmüş olmalı ki kocasının Halime'den Hz. Muhammed'in hastalığının ortaya çıkmadan önce onun ailesine teslim etmesini istemesi bir bakıma bu düşünceyi destekler niteliktedir. Tarihi kaynaklarda da Hz. Muhammed'in önceden bilinen ve ilerleyen yaşlarda ona rahatsızlık veren bir hastalıktan söz edilmemiştir. Rodinson'un bu rivayetten Peygamber'in hastalığa yakalandığını ve hastalığının bir doktor gibi teşhisini koyarak epilepsi olduğunu söylemesi, oryantalistlerin bilinen söyleminin sadece tekrarından ibarettir. Ayrıca bu hikâyenin uydurma olduğunu dile getirip ardından hikâyeden onun bir hastalığa yakalandığı sonucunu çıkarmak birbiriyle çelişen ifadelerdir.

Hazleton'a göre bu hikâye Hz. Muhammed'in yazılmış olması gereken biyografisinin bir parçasıdır, yani sonradan yazılmıştır. Bu hikâyede Kur'an öğretisinin aksine Hz. Muhammed'in kalbinin saflığının bedeni görünümünü resmetmek için mucize geleneği kullanılmış ve insanların anlayıp kavrayacakları mucizevi bir görüngü yaratılmıştır. Ne var ki, Halime'ye atfedildiği kadarıyla ne kendisi ne de kocası olayı o dönem bu şekilde görmemiştir. Halime ve kocası olaya şüphe ile yaklaşmış, sağduyulu her ebe-

[92] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 2, ss. 221-222; Rodinson, *Muhammed,* s. 83.

veyn gibi davranmış, olayı çocuğun aşırı gelişmiş hayal gücüne bağlamıştır. Pratik insanlar oldukları için bu olayı hastalıktır diye geçiştirmişler, çocuğun bir cin tarafından ele geçirilmiş olduğunu düşünmüşler ve bu nedenle hastalığın onu yıkmasından endişe etmişlerdir. Hazleton, oryantalistleri var olan bilgi ile koltuklarında oturup bir doktor gibi Peygamber'in hastalığının tanısını koymaya çalışmakla eleştirmiştir. O, olayın bir mucize hikâyesi olduğunu söylemiş ve Hz. Muhammed'in açıkça epilepsiden mustarip olduğu iddialarını çok garip ve anlamsız bulmuştur. Ona göre özellikle bu her neyse bir defaya mahsus bir olaydır ve eğer gerçekten Muhammed epilepsi nöbetlerinden rahatsız olsa, Mekke'nin muhalifleri bu zaafı kullanmaktan kaçınmazlardı, demiştir. Müşrikler, Hz. Peygamber'in vaazlarına karşı onun masalcı, rüya gördüğünü, yalancı, büyücü vb. olduğunu iddia etmişler ama hiç kimse onun epilepsi hastası olduğunu iddia etmemiştir. Yine ona göre bu hikâye Muhammed için söylenmiş mucizelerin devamı niteliğinde göründüğünden hikâyenin farklı anlatımlarına da bakılsa olay bir kalp ameliyatı masalına benzemektedir.[93]

Armstrong, hikâyeyi başka kültürlerde anlatılmış inisiyasyon hikâyelerine benzetmektedir. Olay, ilahi mesajı alacak olan insiyenin saflığını simgelemektedir.[94] İnisiyasyon (Sülûk) kimi ansiklopedilerde bireyin spiritüel gelişimi için, '*spiritüel tesir*'i alıp aktarabilen bir üstadın sert ve sürekli kontrolü altında, bir düzen ve disiplin içinde, sınavlara dayalı tarzda, metotlu olarak eğitimi şeklinde tanımlanmaktadır.[95] Buna göre eğiten eğittiğini bir düzen ve disiplin içinde kendi kontrolü altında sürekli olarak eğitmekte ve yönlendirmekte amacına uygun olarak hazırlamaktadır. Bu bağlamda Allah, Hz. Muhammed'i kontrol altında tutmakta ve ileride kendisine yükleyeceği görev için hazırlamakta, günahlardan korumakla saflaştırmakta ve temizle-

---

93 Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 46 -50.
94 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 105.
95 https://dunyasozluk.com/baslik/inisiyasyon, Erişim Tarihi: 02.03.2018.

mektedir. Yani o daha çocukluğundan itibaren peygamberlik için kutsanmış ve seçilmiştir. Geçmişinde bir rahibe olan Armstrong'un, bu tarz dini hikâyelere yabancı olmadığını hatırlamakta fayda vardır. Onun yorumu, İslâm dünyasında Peygamber'in ilahi otorite tarafından korunduğu ve nübüvvete hazırlandığı görüşüyle uyuşmaktadır.

Schimmel, efsaneler arasında gösterilen bu hikâyenin, bütün biyografilerin ortak özelliği haline geldiğini belirtmiştir. Ona göre İnşirah suresinin ilk ayeti, "*Biz senin göğsünü açmadık mı?*"[96] hitabıyla başlamaktadır ve bu ayet, İslâm tasavvuf geleneğinde Allah'ın Peygamber'inin göğsünü özel bir şekilde temizlemesi ve ona sıra dışı bir temizlik verilmesi anlamında yorumlanmıştır. Böylelikle Peygamber, mesajı kirletmeden aktarmıştır. Kaynaklarda belirtildiğine göre hikâye, çocuk Muhammed tarafından olay bir anda olduğu için endişelenen sütanne Halime'ye anlatılmıştır. Bu hikâye çocuk Muhammed'in ilahi vahyi almak için hazırlandığı tipik bir başlangıç ritüelidir. Bazı rivayetlerden yola çıkan biyografi yazarları, olayın Peygamber'in çocukluğunda değil de Mi'rac olayı öncesinde gerçekleştiğini söylemişlerdir. Ardından Mi'rac gerçekleşmiş ve Hz. Muhammed, önceki peygamberlerle bir araya gelmiştir. Bu hikâyeye göre Mi'rac olayı, bu özel efsane döngüsünde başlatılmıştır ve hikâye, peygamberlik görevi ve misyona giriş hazırlığı kapsamında işlevselleştirilmiştir. Ayrıca göğsün açılması olayı, Peygamber'in manevi dünyaya girişi ile irtibatlandırılmıştır. Göğsün yarılması ve Mi'rac olayı birlikte değerlendirilmiş ve peygamberlik görevinin başladığının işareti olarak yorumlanmıştır.[97]

4. Rahip Bahîrâ Hikâyesi

Rahip Bahîrâ hikâyesini rivayet eden İbn Hişâm, İbn İshâk'ın öğrencisidir. Hz. Peygamber'in hayatının yazılması Peygamber'in vefatından yaklaşık

---

[96] el-İnşirâh 94/1.
[97] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 129-132.

yüz yıl sonra başlamıştır ve bilinen ilk biyografi çalışmasını yapan İbn İshak'ın ardından gelmiş İbn Hişâm, Taberî, İbn Sa'd vb. tarihçiler, onun eserini takip etmişlerdir. Daha sonraki kuşaklar sözlü olarak nakledilmiş rivayetleri nakleden ravilerin izini sürmüşlerdir. Bu yüzden Hz. Muhammed hakkında farklı ve bazen birbirine zıt görünen rivayetlerin olması gayet normaldir. İslâm tarihçileri de rivayetleri naklettikten sonra gerektiğinde kendi düşüncelerini sarf ederek en iyi olanı Allah'ın bileceğini söylemişler ve yorumu okuyucuya bırakmışlardır. Bu rivayetler hakkında Müslümanlara soru sorulduğunda Müslümanların genelde son cümleleri *"En iyisini Allah bilir"* şeklindedir.

Tarihçi İbn Hişâm kıssayı, " *Ebû Tâlib çölde kervanları ile birlikte katıldığı büyük yolculuklara yeğenini de götürürdü. İşte bu şekilde yapılmış yolculuğun birinde Busra kentine varmışlardı. Burası güzel bir kilise olan, merkezi Hristiyan kentiydi... Kervan Bahîrâ adında bir rahibin yaşadığı bir manastırın yakınında durmuştu. Kervan daha önceki yolculuklarda sık sık bu yerde dururdu; fakat bu münzevi rahip hücresinden pek dışarı çıkmazdı. Ama bu kez, Hz Muhammed'in kervanda bulunuşu bu Hristiyan Keşişi kervancılarla konuşmaya sevk etmişti. Rüyasında bir deve kervanının oraya yaklaştığını görmüştü. Kervandakilerden biri başının üzerinde hâle taşıyor ve bir bulut geziniyordu ve onu gölgelendiriyordu. Hz Muhammed'e bakarak Bahîrâ kalp gözüyle gördüğü Kervancıyı hemen tanıdı. "Sen Allah'ın Resulüsün! Benim kutsal kitabım İncil'in haber verdiği peygambersin dedi." Kervan oradan ayrılırken rahip, Ebû Tâlib'e bu çocuğa çok özen göstermesini tavsiye etti. 'Bu çocukla birlikte hemen memleketine geri dön ve Yahudilerden çok sakın, çünkü onlar benim bu çocukta gördüğüm şeyi görürlerse ona kötülük yapmak isteyeceklerdir' dedi"*[98] şeklinde rivayet etmiştir.

Rodinson'a göre hikâye, Hz. Muhammed'in elçiliğinin aynı kökten geldiği iddia edilen tek Tanrılı dinlerin biri tarafından tanınması adına önemlidir. Daha ziyade bu olayın arkasındaki kimi motifler Peygamber'i savunma

[98] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 2, ss. 241-244.

niteliğindedir. Olayın olup olmadığı hususunda tereddütlerin olduğunu belirten Rodinson, olayın uydurma olduğu kanısındadır. Müslümanlar özellikle bu konuda Peygamber'i korumaya gayret göstermişler, Hristiyanların veya diğer din mensuplarının Muhammed'in İslâm dini hakkındaki tüm bilgilerini Hristiyanlıktan veya diğer dinlerden aldığı iddialarını çürütmeye çalışmışlardır. Ona göre Peygamber'in diğer dinler hakkında özellikle Hristiyanlık ve başka inançlar hususunda bilgisinin olup olmadığını net olarak söylemek imkânsızdır. Aslında bazı konularda kendisiyle çelişen açıklamalarda bulunan Rodinson, Hz. Muhammed'in diğer dinlerden etkilenmediğini bir anlamda şu sözleriyle itiraf etmiştir: *"Eğer (Muhammed) bu inançların yaygın olduğu o ülkelerden birinde, onların ibadetlerinin birinde, bir seferlik bile bulunmuş olsaydı, bu kesinlikle onun üzerinde kimi izlenimler bırakırdı."*[99]

Delcambre'ye göre İbn Hişam'ın rivayetinde Bahîrâ, Hz. Muhammed'in beklenen peygamber olduğunu keşfetmiştir, çünkü Bahîrâ, Muhammed'e uyanıkken ya da uykusunda gördüğü şeyler hakkında sorular sormuştur. Allah'ın Resulü ona cevap vermiş ve Bahîrâ, bütün bunların kendi katında sahip olduğu göstergelere tamamen uyduğunu teyit etmiştir. Onun sırtına bakmış ve iki omuz arasındaki peygamberlik mührünü görmüştür.[100]

Schimmel'e göre bu hikâye Muhammed'in elçiliğinin delili olarak görülmüş, değişik şekillerde Delâil türünde yazılan kitaplarda yer etmiştir. Hikâyeye göre Bahîrâ, Muhammed'i, gelişi Yuhanna İncil'inde müjdelenmiş müstakbel peygamber olarak tescil etmiştir. Bahîrâ, Hz. Muhammed'i özel işareti peygamberlik mührü vasıtasıyla vaat edilmiş son peygamber, Yuhanna İncil'inin Paracletes'i olarak tanımıştır.[101]

Hazleton'a göre mucize olarak görülen bu olay tamamen ironi gerçeklikle karşıt bir efsanedir. Rahip Bahîrâ kıssası Hz. Muhammed'in peygamberli-

---

[99] Rodinson, *Muhammed*, s. 74.
[100] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 32.
[101] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 71.

ğini ispat etmek için daha önce ortaya konulmuş mucize zincirinin bir halkası gibidir ve bir yönüyle mükemmel bir hikâyedir. Kıssadaki gökyüzündeki bulut ve gizli mühür işareti, büyük bir geleceğe sahip olacak bir çocuk için herkesin bekleyeceği türden bir gizem havası katmaktadır. Bu hikâyenin gerçek olduğu varsayılsa bile Ebû Tâlib ve yanındakiler için Bahîrâ'nın sözleri ancak bir ihtiyarın bunakça sözlerinden öteye gitmeyecektir ve yaşlı Rahibin bu tür sözlerini geçiştirmek mümkündür. Diğer önemli husus ise kendi halkı arasında bilinmeyen ve tanınmayan bir kahramanın diğer halkların insanlarınca hemen fark edilmiş olmasıdır. Hem de Hristiyan bir keşiş tarafından. Diğer yandan hikâye, gelecekte Kur'an'da belirtilecek olan kehanetin, İncil'de de daha önce yapılmış kehanetlerin sonucu olduğunun saptanması adına dikkat çekicidir.[102]

Armstrong'a göre Batılılar hikâyeyi, İslâm dininin, Hristiyanlıktan alıntı olduğunu ispat etmek için kullanmışlardır. Onlara göre Hz. Muhammed, kâfir dinini kurarken hikâyede adı geçen Rahip'ten yardım almıştır.[103]

Özetle yazarlardaki genel kanı bu hikâyenin Muhammed'in çocukluğuna dair uydurulmuş diğer hikâyeler gibi uydurma bir hikâye olduğu yönündedir ve onlara göre anlatılanlar efsanelerle süslenmiştir. Bu hikâye, İslâm dünyasında Hz. Muhammed'in peygamberliğinin bir delili olarak işlenmiştir. Müslümanlar özellikle bu hikâye nedeniyle Hz. Muhammed'i Batı'ya karşı savunma gayretine girişmişlerdir; çünkü Batı, Hz. Muhammed'in peygamberliğini kanıtlama ve dinini inşa etmede Hristiyanlıktan veya başka dinlerden etkilendiği tezini ileri sürmüştür.

Rivayette, Bahîrâ'nın, Muhammed'den putlar adına yemin etmesini istemesi karşılığında küçük Muhammed'in putlardan nefret ettiğini söyleme-

---

[102] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 72.
[103] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 107.

si,[104] bir bakıma Rahip Bahîrâ'nın Hz. Muhammed'in peygamberliğinin doğruluğunu test etme gayreti olarak görülebilir. Bahîrâ daha önceleri de gelip geçmiş bu kervancıların putperest dinleri hakkında önceden bilgi sahibi olmalıdır. Bahîrâ'nın, Hz. Muhammed'i bir köşeye çekerek sorguladığı ifade edilmektedir. Öyleyse soru sorma eylemi ve cevap verme diyaloğu herkesin gözü önünde bir köşede gerçekleşmiş olmalıdır veya farklı bir bölümde konuşulmuş ise oraya geçerlerken diğerleri onları görmüş olmalıdır. Buna şahit olanlar, Hz. Muhammed'in peygamberliği yıllarında Bahîrâ'nın anlattıklarını neden Mekke'de dillendirmemiştir? Hadi herkesin gördüğü ama ne konuşulduğunu bilmedikleri şeklinde olsun. Olaya şahit olanlardan biri veya birileri Ebû Tâlib ile Bahîrâ arasında geçen konuşmayı hiç mi merak edip sormamıştır. Mantıken Hz. Muhammed, bu kıssaya göre daha küçükken peygamber olacağını bir şekilde öğrenmiş olmaktadır. Daha o zamandan itibaren bütün hayatının buna göre şekillenmiş olması gerekmez miydi? Özellikle vahiy aldığı o gece, kaynaklarda anlatılan ve vahiy alması ile sonuçlanan bu deneyime karşı, gayet normal bir tepki verirdi; ayrıca yine kaynaklarda belirtilen vahye hazırlıksız durumu anlamını yitirir, psikolojik etkiler bu kadar ağır olmaz, Peygamber neredeyse kendini uçurumdan aşağı atacak hale gelmezdi. Peygamber olacağını bilen Hz. Muhammed'in arayış adına Hira Mağarası'nda inzivaya çekilmesinin de bir anlamı kalmazdı. Görüyoruz ki Rahip Bahîrâ olayının tarihi aktarımından öte hikâyenin uydurma olup olmadığı tartışmaları ön plana çıkmaktadır. Dikkat çekici bir konuda, rivayetlerde geçen, Hz. Muhammed'in peygamberliğini, Bahîrâ'nın kalp gözüyle mi anladığı, yoksa elindeki İncil varaklarından yola çıkarak mı keşfettiği hususudur. Aktarılana göre, İncil'e hâkim olan Bahîrâ gelecek Peygamber'in vasıflarını biliyormuş. *"Lakin onu görür görmez tanıdığı"*[105] ifadesi, Bahîrâ'nın daha sonra, küçük Muhammed'i gördüğü rüyalar vb. konularda

---

[104] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk,* s. 125.

[105] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 2, ss. 241-244.

sorguya çekmesi düşünüldüğünde hiçbir anlam ifade etmemektedir. Çünkü peygamber olduğundan emin olduğunu iddia edip sorguya çekmek bu konuda şüphe barındırmaktadır. Hz. Muhammed'in büyük bir kimse olacağını (beklenilen peygamber olacağını) Bahîrâ'dan öğrenen Ebû Tâlib ve buna şahit olanlardan bazılarının ileride Hz. Muhammed'in nübüvvetine neden iman etmedikleri, anlatılanların gerçekliği konusunda şüpheler barındırmakta ve sıhhati engelleyecek şekilde tutarsızlıklar içermektedir.

B. RİSÂLET SONRASI DÖNEM

1. Vahiy Öncesi Din Algısı: Hazırlık Süreci ve Vahiy Karşısında İlk Tepkiler

Rodinson'a göre sonraki hayatında rastlanılan net işaretler ve kendi toplum geleneğinde büyümesi, Hz. Muhammed'in vahiy öncesi dönemde atalarının dinine bağlı olduğunu göstermektedir. Örneğin Hz. Muhammed, Uzza putuna koyun kurban etmiş, kurban edilmiş hayvanın etinden monoteizm mensubu bir Hristiyan'a vermek isteyince terslenmiştir. Hatta vahiy öncesinde Muhammed'in Mekke'de ayinler düzenleyen bir tarikata (Hums'lara)[106] mensup olduğu bile iddia edilmiştir.[107] İbn İshak rivayetinde, putlar adına kesilmiş eti kabul etmeyen kişinin monoteist bir Hristiyan olmadığını, bu kişinin putlardan ilk yüz çeviren Zeyd b. Amr b. Nufeyl olduğunu anlatmıştır. Hikâye, panayırda değil de Zeyd'in Mekke'den uzakta bir tepede olduğu halde gerçekleşmiş, Hz. Muhammed'in ona putlar adına kesilen hayvanın etinden götürdüğü; ancak onun reddedip yemediği şeklinde anlatılmıştır.[108]

Rodinson'a göre vahye hazırlık döneminde, Hz. Muhammed, toplumunun bildik dini inanışlarından uzak durmuştur. Hz. Muhammed'in kafasın-

---

[106] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, ss. 265-266.
[107] Rodinson, *Muhammed*, ss. 74-75.
[108] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk*, s. 176.

da entelektüel bir hazırlık başlamıştır. Bu hazırlık eşi az bulunur niteliktedir. Bu aşamada onun entelektüel düşünce yapısı ve zihnindeki sorunlar, dini bir görünüme bürünerek şekillenmiştir. Muhammed bir kâhin olmadığı gibi bir falcı da değildir. Bu rollerden birini bile benimsemiş olsa bu, onun Arap toplumunun toplumsal ve zihinsel çerçevesi içinde yer alması anlamına gelecektir. Oysa Muhammed farkına varmaksızın bu çerçeveyi aşmaya yönelmiştir.[109] O dönem Hz. Muhammed, diğer dinler hakkında kendi çağdaşları kadar bilgi sahibidir. Ona göre cahiliye Arap toplumu iç ve dış etkenler neticesinde düşüncede ve fiziki alanda sosyal açıdan bir değişime hazır hâle gelmiştir. Cahiliye'de bazı Araplar, semavi dinlerde ortak olan Allah inancına yönelmeleri nedeniyle *'Hanif'* olarak adlandırılmıştır. Hanifler Allah'a yakınlaşmanın yolunu, bilinen dinlerin saflarına katılmadan aradıkları için[110] diğer din mensuplarınca *'dinsizler'* olarak adlandırılmıştır. Hz. Muhammedin bir Hanif olduğu ileri sürülmüştür; ama bu bilgi kesin değildir. Rodinson'un sosyal analizine göre Hz. Muhammed, cahiliye toplumunun bir üyesidir; lâkin o, kişiliği itibariyle bir arayış içindedir. Bu nedenle dünyanın gidişatı ve mevcut düzeniyle hesaplaşma beklentisi halinde, ilahi bir işaret beklemekte veya sezinlemektedir.[111] Bu bekleyişi, dine doğru evirilen bir bekleyiştir. Hz. Muhammed, farkında olmadan bir vahye hazırlık sürecine, hayatının davranış ve fikri alanında zaten girmiştir. Bu durumda Hz. Muhammed'in fizyolojik yapısı, bir mistiğin ruh haline benzemektedir. Bilgisi ise bir kâhininki gibidir; ama farklı bir entelektüel bilgi durumundadır. Ona göre Hz. Muhammed, vahye hazırlıksız yakalanmıştır. Rivayete göre Allah'ın varlığının görüntüsü ve varlığının olduğu hissi, Hz. Muhammed'e şafağın sökmesi, karanlığın birdenbire parçalanıp aydınlığa dönüşmesi gibi olmuştur.[112] Bu açıklamalar doğru kabul edilirse, Hz. Muhammed, Allah'tan,

---

[109] Rodinson, *Muhammed,* s. 85- 86.
[110] Rodinson, *Muhammed*, s. 92.
[111] Rodinson, *Muhammed,* s. 95.
[112] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk*, s. 178.

gerçekten akılla izah edilemeyen ve de hayal ürünü olmayan bir vahiy almıştır.[113]

Oryantalistler Hz. Muhammed'in gerçekten vahiy alıp almadığını ve onun bu konudaki samimiyetini, sorgulamıştır; ancak çağımız Hristiyan ilâhiyatçıları ile 18. yüzyıl rasyonalist filozofların onun hakkında öne sürdükleri fikirlerin artık bir önemi kalmamıştır; çünkü psikoloji ve psikiyatri bilimindeki son gelişmeler, onların Hz. Muhammed hakkındaki tezlerini çürütmüştür. Rodinson, mesajların gerçekten Allah'tan gelip gelmediğini, psikolojide *'bilinçaltı'* kavramı ile izah etmeye çalışmış, sadece Hz. Muhammed'in samimiyetinin buna kanıt olamayacağını ifade etmiştir.[114] Ona göre Hz. Muhammed'in vahiy karşısında yaşadığı deneyimin hastalık veya delilik olup olmadığı, Hristiyan veya Yahudi münzevilerin mistik çileciliğine benzeyip benzemediği ya da vahiylerin Muhammed'in çocukluk, gençlik, olgunluk, dönemleri dikkate alındığında psiko-fizyolojik koşullar sonucunda bilinçaltının ürettiği şeyler olup olmadığı gibi soruların tümünün tespiti psikologlar ile psikiyatristlere bırakılmalıdır.[115] Fakat bu açıklamalarına rağmen Rodinson deneyimi yaşayanın bizzat Muhammed'in kişiliği olduğunu, eksik yönleri bulunsa bile bu deneyimin mistiklerin yaşadığı deneyime benzediğini söylemiştir. Muhammed, Hanifler tarafından da benimsemiş, Hristiyan münzevilerden alınan çileci disiplin modelini izlemiş olup bu deneyimlerin yol açtığı sıra dışı duyumsal bildirimler için hazırlıksızdır. O'nun tepkisi, şairlerin ve kâhinlerin vecd haline benzemektedir.[116]

Rodinson, Kur'an hakkındaki fikirlerinde gayet açık sözlüdür. Kur'an'ın Allah'ın kitabı olduğuna inanmadığını; ancak ilgisinin diğer araştırmacılar gibi kendisini Kur'an'ı incelemeye yöneltiğini ifade etmektedir. Hristiyanlar

---

[113] Rodinson, *Muhammed*, s. 98.
[114] Rodinson, *Muhammed,* s. 106.
[115] Rodinson, *Muhammed*, s. 108.
[116] Rodinson, *Muhammed*, ss. 110-111.

ve rasyonalistler tarafından üretilen, Muhammed'in kendi düşünce ve talimatlarını Allah'ı atfederek bir tahrifattan suçlu olduğu şeklindeki teorinin artık savunabilir olmadığını belirtmektedir. Ona göre en savunulabilir teori açıkladığı üzere Muhammed'in gerçekten kelimelere ve cümlelere çevrilmiş olan duyumsal bir olay yaşadığı ve bunları ilahi varlıktan gelen mesajlar olarak yorumladığıdır. Bu vahiyleri özel bir biçimde alma alışkanlığı geliştirmiştir ve Muhammed bunları yaparken her türlü kuşkunun ötesinde gayet samimidir.[117]

Schimmel vahiy öncesi dönemde Hz. Muhammed'in Hanif inancına mensup olduğunu belirtmektedir. Ona göre Hanifler, eski kaybolmuş Yahudi-Hristiyan gruplarının üyeleri olmalıdır.[118] Anlaşıldığı kadarıyla Schimmel, Hanifliği bir din olarak algılamakta ve Haniflerin, Yahudiliğin ve Hristiyanlığın kaybolmuş temsilcileri olarak görmektedir. Schimmel, kendisiyle çelişen açıklamalar yapmıştır. Öncelikle İbrahim'in saf dini Hanifliğin, Yahudilik ve Hristiyanlıktan önce geldiğini, Kur'an'ın buna işaret ettiğini söylemiş, ardından Haniflerin kaybolmuş Yahudi ve Hristiyanların mensupları olabileceğini iddia etmiştir. Oysa kendisinin de ifade ettiği üzere Yahudilik ve Hristiyanlık, Hz. İbrahim'den sonra geldiği için İbrahim ve ona inananların mantıken Yahudi ve Hristiyan olması mümkün değildir. Bu dinler sonradan gelmiştir. Kur'an'da Hanif terimi bir din olmaktan öte Hz. İbrahim'e bağlı olanlar için kullanılmaktadır. Örneğin İsa peygambere inanan Havariler gibi. Cahiliye döneminde Allah'a yönelen, Hz. İbrahim'in inancına bağlı olanlara Hanif denilmiştir. Bir ayette, *"Yahudi veya Hristiyan olun ki doğru yolu bulasınız." dediler.* **(***Ey Habibim***!)** *«Bilakis biz doğruya yönelmiş (Hanif) olan ve Allah'a şirk koşmayan İbrahim'in dinine tabiyiz.» de!"*[119] buyurulmuştur. Görüldüğü üzere ayette 'Hanif' kelimesi Hz. İbrahim peygambere tabi olanları

---

[117] Rodinson, *Muhammed*, ss. 256-258.
[118] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 32.
[119] el-Bakarâ 2/135.

ifade etmektedir. Yine bir başka ayette, *"İbrahim ne bir Yahudi ne de bir Hristiyandı. Fakat O, Allah'ı bir tanıyan dosdoğru (hanif) bir Müslümandı ve müşriklerden değildi"*[120] denilmiştir. Yahudiler ve Hristiyanlar, inançlarını kökeninde İbrahim peygambere dayandırsa da kendilerini bir Hanif olarak görmemektedir. Bu ayetler, Schimmel'in, Haniflerin eski Hristiyan veya Yahudi gruplarının birer üyesi olabileceği tezini çürütmektedir.

Schimmel'e göre Muhammed'in ilk vahyi almasından önce manevi bir temizlik sürecini ilk ezici tecrübeler takip etmiş, saf ve üstün bir şeyi ararken toplumun bozuk ve geleneksel dininden ayrılmış ve uzaklaşmıştır. Hz. Muhammed vahiy almaya önceden hazırlıklı değildir; çünkü o, vahiy aşamasında psikolojik bir algı (cinlenmiş) ile kendini dağdan aşağıya atmayı düşünmüş, mesajın kimden geldiğinden emin olamamış, vahyin Tanrı'dan geldiğini bilinçli olarak alıncaya kadar bilememiştir.[121] Batılı bilim adamları vahyin kaynağını ve Kur'an'ın malzemesinin nereden geldiğini sorgulamıştır. Onlar Peygamber'in bilinçli veya bilinçsizce, Hristiyanlıktan veya diğer dinlerden alıntı yaptığını ileri sürmüşler, bu düşüncelerini birbirinden farklı ve birbiriyle kısmen çelişen yargılarla yazılı olarak ifade etmiştir. Pek çok bilim adamı, akılcı bilimin unsurlarının bu insanın şahsiyetinin sırrını çözmede yeterli olamayacağını vurgulamıştır. Batılılar, Muhammed'in Tanrı'nın kendisini bir peygamber ve uyarıcı olarak seçtiğine inanmasını sağlayan şeyi, deneyim olarak açıklamıştır ve tahlil edememiştir.[122]

Armstrong'a göre Muhammed'in Musevilik ve Hristiyanlığa dair bilgisi sınırlıdır. O, yeni bir din inşa etmiştir.[123] Öncesinde kitap indirilmeyen Araplar, Kur'an'ın indirilmesiyle orijinal bir ilahi kitaba sahip olmuşlar, kendinden öncekilerle aynı kökten geldiklerine inandıkları farklı yeni bir dine ka-

---

[120] el-Âl-i İmrân 3/67.
[121] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 33.
[122] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 39-40.
[123] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 70.

vuşmuşlardır. Hz. Muhammed, vahye hazırlık sürecinde, düzenli olarak ruhsal bir çekilme dönemi yaşamış, giderek daha uzun süre yalnız kalmış, zamanını ibadetle geçirmiştir. Artık sabahın aydınlattığı ışık gibi umut ve vaat yansıtan rüyalar görmeye başlamıştır. Arapların adına *'tahannut'* dediği ruhsal egzersizlere dalmıştır. Tahannut çoğu dinî geleneklerde olduğu gibi, kişinin sıradan deneyimlerinin ötesine geçmesini sağlayan bir trans hali olmalıdır. Bu ruhsal egzersizler sırasında muhtemelen Muhammed, Mekke'deki olumsuz gidişatın keyifsizliği üzerinde düşünmüş, bu durumdan etkilenip üzülmüştür. Fikirlerini kimsenin ciddiye almadığını, kabilesinin zayıf pozisyonunun şehir hayatında bir liderlik rolü almasını engellediğini görmüştür. Ama Muhammed henüz kullanmadığı bazı sıra dışı yeteneklerinin olduğunu, muhtemelen şehirdeki sorunların ancak bir kurtarıcı ile çözülebileceğini hissetmiş olmalıdır; lâkin peygamber olacağını aklının ucundan bile geçirmemiştir. Kur'an'da, *"Kitabın sana (kalbine vahiy ile) bırakılacağını umut etmezdin; (bu,) Rabbinden ancak bir rahmettir…"*[124] âyetiyle buna işaret edilmiştir.

Armstrong'a göre Muhammed vahiy karşısında yaşadığı deneyimi açıklamakta zorlanmıştır. O, kendine geldiğinde hem korkmuş hem de sarsılmıştır. Anlatılanlara göre cinlendiğini düşünmüş ve yaşamak bile istememiş, mağaradan dışarı fırlayıp dağın zirvesine tırmanmış, kendini aşağıya atmayı düşünmüştür. Ama dağın zirvesine ulaştığında, İbn İshâk'ın anlatımıyla Hz. Muhammed bir ses duymuş, sesin sahibi Cebrâil'i ufukta görmüştür.[125] Ona göre peygamberlerin deneyimlediği şey, mantıkla açıklanamayan ve tevhid inanç sisteminin adına *'Tanrı'* dediği şeydir. Peygamberlerin yaşadıkları deneyim korkutucudur; çünkü tüm peygamberler, normalin ötesinde her şeyin güçlü bir şok olarak algılandığı bir âleme sürüklenmiştir. Bu, her neyse, hiç beklenmedik bir anda onu bulmuş, umutsuz bir şekilde kendini öldürmeye

---

[124] el-Kasas 28/86.
[125] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk,* s. 180.

kalkışmasına neden olmuştur. Muhammed, hayal bile etmediği bir âleme sürüklenmiştir ve bunu bir şekilde psikolojik olarak çözümlemelidir. Bu aşamada Hz. Muhammed, diğer peygamberlerin tek Tanrıcı bir dinde buldukları desteği eşi Hatice'den görmüştür. Hatice, bir anlamda onun ruhsal danışmanı olmuştur.[126]

Armstrong, Hz. Muhammed'in yaşadığı deneyimin, doğası gereği sıradan bir deneyim olmadığını ve bu deneyimin bir vizyon ya da sezi olarak, isteri veya kötü niyetle kestirip atılamayacağını ifade etmektedir. Muhammed'in yaşadıkları bir şairin ilham alması ya da bir mucidin saf bir düşünce halindeyken sorunun çözümünün bir anda akla geldiği ilham gibi, bilinçaltının ortaya koyduğu deneyime benzemektedir.[127] Hz. Muhammed'in getirdiği mesaj, ilk başta yeni bir dinin mesajı olarak görülmemiştir. Eğer '*vahiy*' kelimesine yüklenilen anlama bakılırsa bu kelime orijinal bir düşünceyi ya da vizyonu tanımlamak için kullanılmıştır; ama kelimenin asıl etimolojisine bakıldığında *'peçesi kaldırılmış', 'gün ışığına çıkarılmış', 'keşfedilmiş'* anlamına geldiğinden, kendi doğasında hiçbir dinin vizyonu ya da kavramı orijinal değildir; çünkü zaten var olan temel bir gerçeklikten söz edilmektedir. Hz. Muhammed'in vahiylerini farklı kılan tek şey, Tanrı'nın ilk kez Kureyşlilere bir elçi ve kendi dillerinde bir kutsal kitap göndermiş olmasıdır.[128]

Hazleton'a göre tutucu İslâmi gelenek, Hz. Muhammed'in en baştan itibaren peygamber olduğunu savunmaktadır. Hz. Muhammed'in kaderine adım attığı, Hira mağarasında geçirdiği Kadir gecesi, tarihi ve dini açıdan önemlidir ve güncelliğini korumaktadır. Muhammed, Hira mağarasındaki meditasyonu ile zihnini saflaştırmıştır; lâkin onun meditasyonları bir amaç için değildir. Bu tamamen psikolojik bir rahatlama, sosyolojik düşünmedir. Bu durum bir ilahi bekleyiş hiç değildir ve tarafsız kalan herkes görecektir ki

---

[126] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 95.
[127] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 118-119.
[128] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 121.

Muhammed, peygamber olmak için olmadık bir adaydır ve şanssızlıkla bu durum onun başına gelmiştir.[129] Ona göre Muhammed diğer dinler hakkındaki bilgisini, çocukluğunda ticaret için Ukaz panayırına gelen ve inançlarını tebliğ eden Medine'li ve Hayber'li Yahudilerden ve Necranlı Hristiyanlardan öğrenmiş olmalıdır.[130] Muhammed, Varaka b. Nevfel vasıtasıyla Haniflerle tanışmış, önceki semavi dinler hakkında bilgi edinmiştir; ancak Muhammed, Hanif değildir sadece onlara yakınlık hissetmiştir.[131]

Hazleton'a göre Hz. Muhammed vahye hazırlıksızdır ve onun vahiy deneyimi karşısında verdiği tepkiler tamamen insani tepkilerdir ve bu tarihi gerçeklik açısından kristal olabilir. Hz. Muhammed'in yaşadığı psikolojik hal üzere o gece sergilediği 'dehşet' ve 'inkâr' davranışları sağlıklı tepkilerdir. Bir ara o, başına gelenlerin gerçek olamayacağını düşünmüş, belki bu durumu zihninin kendisini yanıltması olarak algılamıştır. En kötüsü, cinlenmiş olduğunu düşünerek kendini bir uçurumdan aşağı atmayı bile göze almıştır. Bugün bu şok edici deneyim bizlere beklenmedik geliyorsa bunun nedeni, basmakalıp kendinden geçirici kutluluk görüntüleri konusunda çok kötü yanıltılmış olmamızdır. Böylesi önyargılı kavramlar bir anlığına kenara bırakılırsa Hz. Muhammed'in yaşadığı dehşetin, gerçek deneyimden kaynaklandığı görülecektir. Kulağa insani bir yanılgı olarak gelecektir. Ancak insani olmasına ve kaynaklarda geçmesine rağmen tutucu İslâm âlimlerinden bazıları, onun kendisini öldürmeye çalışmasından hiç söz etmemiştir. Bu kesim onun acze düşmek bir yana bir anlığına bile şüphe duymamış olduğunda ısrar etmiştir. Mükemmeliyeti dayatmış, insani kusura tahammül edememiştir. Bu kesim söylemleriyle, inanan Müslümanları ve onun hayatını okuyan Batılıları kandırarak yanlış yönlendirmektedir. Diğer yandan Hazleton vahiy gecesinde Hz. Muhammed'in yaşadığı deneyimi ve onun

---

[129] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 22-23.
[130] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 66.
[131] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 91-92.

gördüklerini anlatmaya çalışan Hz. Âişe ve diğer sahabeleri, olayı beceriksizce çarpıtmakla eleştirmiştir. Bunlar, kendi deneyimlemedikleri bir varoluş halini tanımlayacak kelimeler bulmaya çalışan iyi niyetli insanlardır. Onlar bu işi yaparken basitleştirmişler, Cebrâil'in dağların üzerine oturmuş olduğu halinin görüntüsünde olduğu gibi, metafizik bir şeyi salt fiziksele dönüştürmüşlerdir. Hz. Muhammed'in yaşadığı ve gördüğü, tamamen metafizik bir haldir ve akılcı açıklamanın da ötesindedir. Hz. Muhammed'in o gece durumu, değişmiş bilinç halidir. Oruç tutmak, ibadet vb. beynin kimyasal aktivitelerinde değişikliğe neden olan bu durum, tıbben bilinci etkilemektedir. Ama Hz. Muhammed'in durumu, sadece bilinç seviyesinde ki değişiklik veya tıbbi maddecilikle de açıklanamaz. Sonuç olarak Hazleton bu sorunu ele almanın en pratik yolunu ilk bakışta yöntemler arasında en az pratikmiş gibi görünen şiir dünyasına dalmakta görmüştür. Ona göre dini deneyimin ruhu, özünde şiirseldir. Çünkü şairler tanımlamaya uğraşmaktan hiç vazgeçmemiş olsa da şiirler gizem ve belirsizlik etrafında dönmeye devam etmektedir. Bu nedenle, Hz. Muhammed'in evine gelerek korku içinde üzerinin örtülmesini istemesi, onun deneyimlediği şeyin gerçek olduğuna işarettir. Hz. Muhammed bir nevi şairlere gelen bir ilham/ esinlenme almıştır. Vahiyler, onun içine üflenmiştir.

Hazleton'a göre, Hz Muhammed'i ilahi güç tarafından atanmış ve kendisine söylenenleri daha sonra çalacak bir ses kayıt cihazına indirgememek, onun Cebrail'in konuşmasını gerçekten duyduğu konusunda ısrarcı olmamak gerekir. Yani Muhammed, Cebrâil'in konuşmalarını ses olarak duymamıştır, sadece bilinçaltında deneyimleyip hissetmiştir. Bu hal, nöropsikiyatrideki değişen bilinç durumları ile açıklanmıştır; ancak bilim, münzevilerin durumunu değişmiş bilinç durumu olarak tanımlasa da deneyimlerine girememiştir.[132] Kendisini Agnostik biri olarak tanımlayan Hazleton'un, Hz. Muhammed'in duyduğu 'ses'in gerçekten Tanrı'dan mı yoksa

---

[132] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 103- 105.

onun iç dünyasında mı geldiği hususunda net bir tavır alamadığı görülmektedir. Ona göre geleneksel görüşte Tanrı, Hz. Muhammed aracılığı ile insanlarla konuşmuştur; ancak bu durum agnostik biri için söz konusu olduğunda farklıdır. Eğer Tanrı sizin aracılığınızla konuşmuşsa duyduğunuz sesin sizin sesiniz mi yoksa sizin ötenizde ki bir varlığın sesi mi olduğu ve ya bu ikisi arasında bir farkın olup olmaması hususu şüphelidir.[133]

Delcambre de Hz. Muhammed'in vahiy sonrası tepkilerinin ve psikolojik ruh halinin insani tepkiler olduğunu ifade etmektedir. Ona göre inzivadaki tefekkür haline rağmen Muhammed, peygamberliğe hazır değildir ve olay gerçekleşinceye kadar bunu bilmemektedir. Hz. Muhammed başka varlıkların güdümüne girmekten korkmuştur. Bu aşamada ona güven veren eşi Hz. Hatice olmuştur. Hatice yaşanılanlar hakkında yakını Varaka b. Nevfel'e danışmış bu konuda Varaka, Hz. Muhammed'i hem rahatlatmış hem kaygılandırmıştır. Onun bir peygamber olduğunu müjdelemekle birlikte zorluklarla karşılaşacağını haber vermiştir.[134] Delcambre'ye göre Hz. Muhammed, vahiy almadan önce meditasyon yaparak mistik gezinin ilk aşamalarını tamamlamıştır. Başlangıçta mistiklerin yaşadığı tecrübeye benzeyen durum daha sonra vahiyle yön değiştirmiştir. Çünkü mistik kendi kişisel ve özel deneyimini yaşamaktadır. Oysa Muhammed'in yaşadığı bu deneyim bir Peygamber'in yaşadığı deneyime eştir ve bu nedenle O, vahiy alarak Tanrı ile bağlantı kurmuş ve sorumluluk üstlenmiştir.[135]

2. Tebliğ ve Mücadele: Davete Karşı Muhalefet

İslâm kaynakları, Hz. Peygamber'in yeni dini tebliğ sürecinde karşılaştığı muhalefete, Kureyşin izlediği ve uyguladığı yöntemlere, Müslümanların muhalefet karşısında mücadelesine değinen çok sayıda rivayet içermektedir. Başlangıçta Hz. Muhammed yeni dini gizliden tebliğ etmiş ve bu aşamada

---

[133] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 115.
[134] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed,* ss. 41- 42.
[135] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 43.

teşkilatlanmıştır. Daha sonra dini açıktan davet emrini alan Hz. Muhammed davete önce yakınlarından başlamıştır. İlk muhalefet kendi kabilesinden gelmiştir. Yazarlara göre başlangıçta bu yeni din, Mekke'nin çok Tanrılı hayatında sıradan ve tehlikeli olmayan bir dini hareket olarak görülmüştür; hatta taraftar bile toplayamayacağı düşünülerek müdahale edilmemiştir. Yine de başlangıçta onun mesajına tedbir mahiyetinde bir karşı yaklaşım olmuştur; ama hiç kimse onun sosyal öğretisini eleştirmemiştir. Hz. Muhammed bencil ve paragöz, toplumda makam ve mevki edinmek isteyen bir kimse olarak gösterilmiştir. Kur'an'ın ahiret inancına yönelik getirdiği ilkeler ve hesap verilmesi kavramı, sosyal açıdan durumu tersine çevirmiştir. Ahiret günü sembolü, toplumsal sorumluluk karşısında bireysellik kavramını koymuştur. Bu durumda Mekkelilerin ekonomiden dini yaşantılarına kadar yaptığı her davranış sorgulanmış, nihayetinde alışageldikleri 'Atalar Dini' temelden sarsılmıştır. Kur'an, kendilerinin ve atalarının yeniden diriltilip hesap vereceklerini[136] belirtmiştir.

Rodinson'a göre Kur'an'ın ayetlerle müşriklerin inandığı putları değersiz ve yok hükmünde sayması, İslâm'ın Allah'tan başka bir varlığa tapınmayı yasaklaması ve başka bir varlığın otoritesini reddetmesi, müşriklerin alışık olmadığı bir durumdur. Mekkelilerin güçlü ve saldırgan muhalefetinin altında kendi putperest inançlarına bağlılık yanında toplumun muhafazakârlığı ile birlikte atalarının inancına sadakat ile bağlanma tezi yatmaktadır.[137]

Hazleton'a göre 'Atalar Düzeni' olarak adlandırılan bu inanç kırılmaz bir gelenek olarak yerleşmiştir. Bu onlar için bir sadakat ve kimlik meselesidir. Kabilesel Tanrıları terk etmek bir anlamda kendilerini terk etmek anlamına gelecektir. Müşrikler bu ifadeleri ortak dinlerine ve bu inanç etrafında oluşturdukları kültür ve geleneklerine, değerlerine hakaret olarak algılamış-

---

136 es-Saffât 37/16-24.
137 Rodinson, *Muhammed*, s. 153.

tır, çünkü vahiylerde atalarının cahiliyenin bir parçası ve bilgisiz oldukları zikredilmektedir. Bu din, getirdiği öğretiler ve ilkeler ile alışılmış düzene alenen tehdittir. Kur'an açıkça onlara atalarının yanlış yolda olduğunu söylemiş ve Tevhid inancına çağırmış, geç olmadan hidayet yolunu göstermiş, aksi takdirde ahiret ve azapla uyarmıştır. Peygamber de tüm bu yanlışların aksine halkına, geleneksel aile ve kavim bağlarının ötesine geçerek tek bir Tanrı altında, yeniden bağlılık ve sadakat kurmaları çağrısı yapmıştır. Müşriklerin Peygamber'e karşı çıkmalarında asıl sorun prensipler değil, çıkarlardır. Çünkü onların geleneklerini çıkarları için kullanıp savunmasına Kur'an, öğretileri ile karşı çıkmıştır.[138]

Delcambre'ye göre Hz. Muhammed'in getirdiği mesajlar ve onun içeriği, bir yandan mevcut gelenek ve inançları temelden sarsmış ve onları bir çırpıda yok saymış, diğer yandan toplumsal eşitliğe vurgu yapmıştır. Davete karşı muhalefette, dini ve ekonomik nedenlerin birlikte etkili olduğu görülmüştür; çünkü Kureyş'in, Hac gelirlerinden elde ettiği kâr ve kabilelerin Kâbe ile ilgili görevlerinin taksimatı, putperest inançlarına bağlı olarak putlarının durumunun ne olacağı soruları, onların düşmanlıklarını körüklemiştir.[139] Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere müşrikler için bütün bunlar eğer kabul görürse bir darbedir ve bu darbe, Mekke'nin inanç sitemini yok etmekle kalmayacak kimliklerini muhafaza eden asabiyet dayanışması yok olacak kabile sistemi çökecektir. Bu nedenle Hz. Muhammed ve ona inananlar düşman ilan edilmiştir. İslâm'ın daveti bir an önce durdurulmalıdır. Muhalefetin Hz. Muhammed ve inanalar karşı izlediği yöntemi yazarlar şu şekilde değerlendirmiştir:

Rodinson, muhalefetin Peygamber ve inananlara karşı manevi baskı ile ekonomik baskıyı birleştirdiğini belirtmiştir.[140] Hazleton'a göre Kureyş bir

---

[138] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 132.
[139] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 173.
[140] Rodinson, *Muhammed,* s. 141.

yandan Muhammed'in bilinen atalar dinine saldırdığını öne sürmüş, diğer yandan Hz. Muhammed ve ashabının 'hâkir görülen azınlık' olarak kalmasını sağlamak için her türlü çabayı sarf etmiştir.[141] Yazarlara göre Hz. Muhammed kendi kabilesinden gördüğü himaye sayesinde kabile dayanışmasından ve yardımlaşmasından fayda sağlamış, bu sayede güvenlik ve rahat hareket edebilme imkânına kavuşmuştur. Bu nedenle Kureyş, azılı bir düşman olarak ilân ettiği Muhammed üzerinden öncelikle kabile korumasını kaldırmayı düşünmüştür. Muhammed'i himaye eden Ebû Tâlib üzerinde baskı kurulmuş, ondan Muhammed'i davasından vazgeçirmesi aksi takdirde Muhammed üzerinden himayeyi kaldırarak önlerinin açılmasını istemişlerdir. Neticede Muhammed tebliğinden vazgeçmediği gibi Ebû Tâlib onu sosyal ve siyasi var oluş nedeni olan asabiyet bağıyla korumuştur. Bu nedenle Kureyş, muhalefet etmekten daha öteye gidememiştir; çünkü yürürlükteki toplumsal sisteme göre bireyler, mensup olduğu aşiretleri tarafından korunmaktadır. Bu konuda Rodinson, mevcut yapıda baskı ve şiddetten en çok zayıflarla birlikte kölelerin zarar gördüğüne dikkat çekmiştir. Ona göre Muhammed ve inananlar arasından ailesi güçlü olanlar, ailelerinden gördükleri himaye sayesinde baskı ve şiddetten daha az etkilenmiştir.[142] Hazleton ve Armstrong'a göre müşrikler, kan davasından korktukları için tek taraflı olarak Muhammed'e müdahale edememiştir. Hazleton, o dönem kan davalarının nedenini intikam almak yerine kabileler arası güç rekabeti olarak tanımlamıştır. Bu nedenle kan davasına girişmek kendi akrabalarını da kesin bir şekilde tehlikeye atmak anlamına geldiğinden ölümcül şiddetten uzak durmak adına güçlü bir sosyal baskıdır.[143]

Kureyşin muhalefette başarısız olması, onları bir çıkmaza sürüklemiş ve şiddetin dozunu arttırmalarına neden olmuştur. Artık muhalefetin tepkisi

---

141 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 135.
142 Rodinson, *Muhammed*, ss. 141-142.
143 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 136; Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 172.

her şeyin müsebbibi gösterilen Hz. Muhammed'in şahsına yönelmiştir. Bir yandan Hz. Muhammed'in peygamberliği sorgulanmış, diğer yandan hakaret, alay etme, küçük düşürme ve bazen insan onuruna yakışmayan söz ve davranışlarda bulunulmuştur. Bu tür davranışlar ters tepmiş, başka insanları Hz. Muhammed'e katılmaya teşvik etmiştir.

Armstrong ve Hazleton'a göre Kureyşin denediği bir başka yöntem uzlaşmak için Muhammed'i bir takım vaatlerle ikna etmeye çalışmaktır. Onlar, Muhammed'e sessiz kalması karşılığında para, pozisyon ve hatta krallık teklif etmiştir. Armstrong'a göre bu vaatlerin doğruluğundan emin olunmamakla birlikte eğer doğruysa Kureyş'in gerçekten çaresiz durumda olduğundan söz edilebilir; çünkü para birçok Kureyşli için kutsal değere sahiptir ve Araplar mutlak otorite ya da Krallık gibi olgulardan nefret etmektedir. Hazleton'a göre müşriklerin niyeti bu vaatleri vermek değildir, onların amaçları bu vaatleri Muhammed'e kabul ettirip onun bir yandan dinini anlattığını diğer yandan menfaat peşinde koştuğunu söyleyip gözden düşürmektir.[144]

İbn İshâk'a göre müşrikler tekliflerini Hz. Muhammed'e sunmak üzere Utbe b. Rebia'yı göndermiştir. Rivayete göre Kureyş'in teklifini sunan Utbe'ye Hz. Muhammed vahiyle karşılık vermiş,[145] ayetlerden etkilenmiş halde geri dönen Utbe, müşriklerin ileri gelenlerine *"Tavsiyemi dinleyin ve benim yaptığımı yapın; bu adamı tamamen rahat bırakın ve Tanrı adına, duyduğum kelimeler bu ülkenin dışına taşacak"*[146] demiştir. Rodinson bu rivayetin müşriklerle bir uzlaşma arayışı olduğunu, ama ne hikmetse uydurulmuş olduğu düşüncesiyle belgesel kanıtlardan ayıklandığını belirtmiştir. Ona göre İbn İshâk'da bu sözlerin uydurma olduğu kanaatindedir ve bu sözler uydurma dahi olsa

---

[144] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 178-179; Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 140-141.
[145] el-Fussilet 41/41.
[146] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk,* ss. 271-272.

hakikatte bir payı olmalıdır.[147] Hazleton'a göre teklifleri kabul edilmeyen müşrikler tartışmalar sonucunda Muhammed'in koca karı fantezileri anlatan biri olduğu iftirasında uzlaşarak bu yöntemle halkın ona yönelmesini engellemeyi, onun inandırıcılığını kırmayı hedeflemiş; ancak bu da ters tepmiştir. Hz. Muhammed'i gözden düşürmeye uğraştıkça O, daha fazla ilgi odağı olmuştur.[148]

Müşriklerin muhalefeti susturmak adına aldığı kararlar ve uyguladığı yöntemler sonuç vermeyince daha önce görülmemiş bir yola başvurulmuştur: Boykot. Rodinson'a göre boykot; inananları siyasi, ekonomik, sosyal açıdan kısacası her alanda toplumdan tecrit etmektir. Kureyş baskısı propaganda yoluyla hızla yayılmıştır. Herkesin önünde Müslümanlar sıkıştırılmış, vahiyle dalga geçilmiş, alay edilmiş ve küçümsenmiştir, onlarla her türlü ticaret ve yardımlaşma kesilmiştir. Boykot başarılı olmamıştır; çünkü aşiretlerin siyasi ve ekonomik rekabeti uygulamaya engel olmuştur.[149] Hazleton boykotu, müşriklerin İslâmi davete karşı uyguladıkları yöntemin zulümde ulaştığı doruk nokta olarak betimlemiştir. Aslında boykot sosyal açıdan yozlaşmış Mekke'nin kabile dayanışmasının yıkıldığının göstergesidir.[150] Mekkeliler bu hususta bile ikiye bölünmüştür: Kimileri boykota devam ederken kimileri el altından bunu delmiştir. Boykot, inananlar için Hz. Muhammed lehine safları sıklaştırmış ve inancı kuvvetlendirmiştir. Boykot sırasında inananlara karşı taciz ve işkence, baskı çekilmez bir hal almıştır. Hz. Muhammed, tüm bu durumun adaletsizliğine rağmen, şiddete başvurmayarak kullandığı taktikle başkalarının beğenisini kazanmaya başlamış, örnek olmuştur.[151] Hz Muhammed'in bu pasif direnişi, Gandivari bir direniştir. Kur'an, Peygamber'e talimatında sabrı, mücadeleyi, endişe etmemeyi, sıkılıp üzül-

---

[147] Rodinson, *Muhammed*, ss. 136-137.
[148] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 142-143.
[149] Rodinson, *Muhammed*, s. 143.
[150] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 146.
[151] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 151.

memeyi tavsiye etmiş, manevi destek sağlamıştır.[152] Hz. Muhammed'in uzlaşmacı geleneği, arabulucu rolü ve pasif direnişi, İslâm'ın yayılıp kökleşmesinde etkili olmuştur. Bu direnişi, modern dünyanın Müslümanlarına da öneren Hazleton, günümüzde Müslümanların bu yöntemden uzaklaştığını belirtmektedir. Danimarka'daki karikatür krizinden ve Salman Rüşdi'nin *'Şeytan Ayetleri'* kitabına gösterilen tepkiden yola çıkarak Müslümanların şiddet yanlısı eylemlerini eleştiren Hazleton, tüm bunların Hz. Muhammed'i savunma refleksi ile yapıldığını ama Kur'an'ın, "*Böyle kışkırtmalara aldırmayın*"[153] söylemine rağmen Müslümanların bu tür hareketlere girişmesinin doğru olmadığının altını çizmiştir.[154] Batı'nın fikir hürriyetine değinen Hazleton'a göre, Salman Rüşdi'nin Hz. Muhammed ve İslâm hakkındaki fikirleri, Batı demokrasisinin çok sesliliği içinde değerlendirilmelidir. Armstrong'a gelince Haşimoğulları ve Abdulmuttalib oğulları, ata geleneğine karşı gelen Muhammed'i korudukları için boykotla cezalandırılmıştır. Onlar bir mahalleye hapsedilerek tüm sosyal hakları kısıtlanmıştır. Boykottan memnun olanlar kadar olmayanların varlığı, iç içe girmiş akrabalık bağı, insanların yapılanlara razı olmaması, ambargoyu delerek yardım etmesi vb. nedenlerle boykot kararı istenilen sonucu vermemiş, başarısız olunmuştur.[155]

İbn Hişam mücadele yıllarında Müslümanlara en büyük işkenceyi Ebû Cehil ve taraftarlarının yaptığını nakletmiştir. İbn Hişam bir rivayetinde konuyla ilgili olarak "*Ebû Cehil bir insanın İslâm'a girdiğini duyduğunda yandaşları ile birlikte o kişinin çevresini kuşatırdı ve orada onu iyice bir paylardı, sonra da sert bir şekilde onu, 'Demek sen, senden daha iyi olan babanın dinini bıraktın ha...' diyerek utandırmaya çalışırdı. Müslüman olan bir kişi tüccar ise onu ticari*

---

152 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 155.
153 el-Bakarâ 2/214.
154 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 157.
155 Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 185,189.

boykot ederdi. Eğer zayıf biri ise onu döverdi ve insanları onun aleyhine çevirirdi"[156] demiştir.

Boykot yıllarında Hz. Muhammed kendisini himaye eden amcası Ebû Tâlib ile eşi Hz. Hatice'yi kaybetmiştir. Ebû Leheb kabilenin yeni lideri olmuştur. Rodinson'a göre Ebû Leheb'in Hz. Muhammed'e düşmanlığı yorumcular tarafından bir hayli abartılmıştır. Ebû Leheb başta onu himaye etmiş daha sonra Muhammed'in Abdulmuttalib ve Ebû Tâlib'in cehennemde cezalandırılacağını söylemesi yüzünden ondan himayeyi kaldırmıştır. Bu aşamadan sonra Hz. Muhammed'e yapılan manevi baskının yönü fiziksel şiddete dönüşmüştür.[157] Hazleton'a göre durum Muhammed'in aleyhine gelişmiş ve Muhammed, kabile kanunun dışına itilmiştir. Hz. Muhammed'in reformist olarak gördüklerini Mekkeliler darbe olarak algılamıştır. Himâye kaldırılınca artık Muhammed sadece aşağılanan mecnun değil, bütün bir toplumu aşağılayan Mekkelileri atalar düzeninden döndürmeye ve darbe yapmaya çalışan bir hain olarak görülmüştür.[158] Armstrong'a göre Ebû Leheb'in Muhammed'i koruması tamamen gönülsüz bir korumadır ve yapılacak ilk yanlışta Muhammed, kabile dışına itilmelidir. Ebû Leheb'i bağlayan sadece asabiyetle sahip çıkma zorunluluğu ve kabilesinden çekinmesidir. Hz. Muhammed'in dedesi ve amcasının ahiret yurdundaki karşılığının kendisine sorulmasına cevaben onun dedesinin ve amcasının cehennemde olduğunu söylemesi Ebû Leheb'e istediği fırsatı vermiş ve Ebû Leheb onu, kabileden dışlamıştır.[159] Delcambre, Ebû Tâlib'in iradesiz bir insan olduğunu bu nedenle atalarının dininden vazgeçemediğini ifade etmiştir. Kabilenin yeni lideri Ebû Leheb, başlangıçta olan desteğini sonradan çekmiş ve azılı bir düşman olmuştur; çünkü onun için ticaretle din aynı seviyededir ve ona göre Muhammed'in sözleri saçmadır ve Hâşimilerin menfaatini, mutluluğu-

---

[156] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, ss. 271-272.
[157] Rodinson, *Muhammed*, ss. 167 -168.
[158] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 168-169.
[159] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 192,194.

nu zedelediği için Muhammed, destekten yoksun bırakılmalıdır.[160] Ebû Leheb'e göre Araplar için ailesini cehenneme göndermek, soyuna ve köküne karşı işlenmiş bir cinayettir ve cinayetlerin en kötüsüdür. Muhammed, Abdulmuttalib ve Ebû Tâlib'in cehennemde olduğunu söylediği için cinayet işlemiş, artık arkadaş edinilmesi kötü ve tehlikeli olan, kabile dışına atılması gereken kanun dışı biri olmuştur; çünkü o kabile yasasını çiğnemiştir. Himayesiz kalmak o dönem toplumunda ölmekle eşdeğerdir. Hz. Muhammed için Mekke'de yaşamak dayanılmaz bir hale dönüşmüştür.[161]

Rodinson, ilk Müslümanlar üzerinde yaptığı araştırmasında tarihçi Zühri'nin ilk inananları toplumun '*zayıflar*' kategorisi içerisinde sıraladığını belirtmiştir. Bu bilgiyi ilk inananlar üzerinde araştırma yapan Batılı müsteşrik Montgomery Watt'tan aktarmıştır. Watt'a göre Hz. Muhammed'e inanan ilk Müslümanlar arasında o dönem, Mekke'nin nüfuzlu ailelerinden kimseler de mevcuttur; ama genelde toplumun fakir veya köle olarak tanıdığı zayıf kimseler Hz. Muhammed etrafında kümelenmiştir.[162] Rodinson ilk inananları o dönem Mekke'nin *'en özgür düşünceli insanları'* olarak tanımlamaktadır. Peki, özgür düşünceli insanlar hangi nedenlerle ona bağlıdır? Rodinson bu konuda şunları gerekçe göstermiştir: Öncelikle yeni dinin üslubu belirleyici rol oynamıştır; fakat bu kimseleri yeni dine taraftar olmaya yönelten şey, Mekke toplumunun yönetici tabakalarında hâkim olan konformist anlayışa karşı özgür düşünceli tavırdır. Söz konusu özgür düşünce, yeni yetmelik çağında ortaya çıkan orijinallik merakı ve dış çevrelerle sürekli ilişki hali, Mekke'nin toplumsal yapısından az çok kopmuşluk, güç sahiplerini ve onların değer sistemini eleştirmeye sürükleyen ahlâki öfke, ihtiras ya da sadece özel psikolojik yetenekler gibi kişiden kişiye değişen nedenlerdir. Bu, toplumsal ve ideolojik bunalımın söz konusu ilk Müslümanlar tarafından az-

---

160 Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 45.

161 Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 57.

162 Watt, William Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, AÜİF Yay., çev. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ankara, 1986, ss. 87-88.

çok karışık şekilde bile olsa farkında olunmasına bağlıdır. Neticede bu kimseler, bu krizin derin bir yankısı olan Muhammed'in mesajına gönülden bağlıdır.[163]

Hazleton'a göre Hz. Muhammed'in bu yeni çağrısı, devrim çağrısı olmasa bile reform için kesinlikle güçlü bir çağrıdır. Bu çağrı, toplumun son derece güçlü ve muhtemelen kökten bir yeniden tasavvurudur. Muhammed, reformist bir liderdir ve onun vizyonu asilerin devrimci yöntemi değil, yeniden yapılacak toplumun reformist vizyonudur.[164]

Dini anlamda reform kavramı, Batı orjinli bir yorumdur.[165] Batı din algısı, Müslümanların anladığı din algısından farklıdır. Batı'da dine, tarihsel bağlamdan gelen tecrübeden dolayı dogma din mantığıyla bakılmaktadır. Burada reform kelimesinin altını çizmek gereklidir. Batı'da önce Rönesans sonra Reform sonucu gelişen rasyonalist mantıkla Hristiyanlığın revizyonu olan bu kelime, İslâm için söz konusu olamaz. İslâm'da ayetler değişmez; ancak ayetlerden çıkarılacak hükümler yani yorumlar zamana ve mekâna göre özü bozmamak kaydıyla değişebilir. İslâm, cahiliye inanç düzenini ortadan kaldırmak için gelmiştir. Bu inanç sistemini yeniden revize edip sunmamıştır. Pratik alanda ise İslâm, kendi inanç sistemiyle çakışan toplumsal gelenekleri ortadan kaldırmış, uyumlu olanları ise ya aynen kabul etmiş ya da bir takım düzenlemelerle yeniden uygulama alanına koymuştur. Kan davalarının ortadan kaldırılması, evliliğe dair yeni düzenlemelerde olduğu gibi. Reform Batı'da dinin tamamen yenilenmesi olarak düşünülmüştür.

Hazleton açısından Kureyş'in yaptığı muhalefet, içinde İslâm'ın şekilleneceği erime potası olmuştur. Onun bu konudaki tespiti, Kureyş elitlerinin muhalefet yaparken yanlış bir yöntemle hareket ettiği yönündedir. Ona göre Kureyş elitleri, Muhammed'e bu denli düşmanca karşı çıkmamış olsa, (öl-

---

[163] Rodinson, *Muhammed,* ss. 129- 130.
[164] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 122.
[165] Waardenburg, Jacques, "Reform", *DİA*, 2007, XXXIV, 533-534.

dürmeye teşebbüs ve taciz kampanyası) Muhammed kendisine ilahi mesaj geldiğini iddia eden devrinin birçok vaizlerinden biri olarak kalabilirmiş. Hz. Muhammed'in tebliğ sürecindeki yöntemi sertlik olmamıştır. O, müşriklerin her türlü şiddet ve zulüm içeren kötü davranışlarına rağmen şiddete şiddetle karşılık vermemiştir. Böylelikle davası yürümüştür. Vahiyler onunla ilgili değil, gönderilen mesajın kendisiyle ilgilidir. Ne var ki onun getirdiği mesaja muhalefet edenler, meseleyi onunla ilgili kılmışlardır. Müşriklerin bu yöntemi, mesajdan öte Muhammed'in şahsına yöneltilen suçlamalar, bu konuda yaptıkları yanlışlar, Peygamber'in davetinde ona yardımcı olmuştur.[166]

Peygamber'in misyonu ile kişiliği arasında bir bağ vardır ve bunlar birbirinden ayrı değildir. Hazleton'un, Hz. Muhammed'in kişiliği noktasında onun çocukluğunda yetimliği ile başlayan ve toplumu tarafından dışlanmış bir insan karakteri tespiti ile Hz. Muhammed'in zorluklar içinden doğmuş başarı hikâyesini ortaya koymaya çalıştığı unutulmamalıdır. Hz. Muhammed, toplumunda Muhammed'ül-Emin olarak saygınlık kazanmıştır. Zaten İslâm kaynakları bunu doğrulamaktadır. Müşriklerin Hz. Muhammed'in şahsına yönelik saldırıları, Müslümanların algı dünyasında ona dair öz güvenini ve saygınlığı yıkmaya yönelik teşebbüsler olarak görülmelidir. Bununla birlikte bu saldırılar sadece onun şahsıyla sınırlı değildir. Kur'an'ın, müşriklerin atalar dinine meydan okuyan söylemlerini tebliğ etmesi ve böylece müşrik ideolojisini yıkmak istemesi yüzünden Hz. Muhammed, puta tapanlar tarafından düşman ilan edilmiştir. Mücadele özünde ideolojilerin savaşıdır. Lakin muhalefeti Hazleton'un iddia ettiği gibi sadece ideolojinin savaşı olarak görmek, Peygamber'in kişiliği ile inandığı değerleri birbirinden ayırmak olacaktır. Müşrikler hem Hz. Muhammed'in kişiliğine saldırmış hem de onun inancını hedef almıştır.

---

[166] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 129-130.

Armstrong, Muhammed'in tebliğ sürecine plansız başladığını belirtmiştir. Eğer iddia edildiği üzere o bir plan yapmış olsa, bu planın cahiliye geleneklerinden etkilenmemesi mümkün değildir. Oysa Hz. Muhammed, yapacağı şeylerin mevcut olanın ötesine geçmesi gerektiğini bilmektedir. Bir politika oluşturup izlemek yerine Muhammed, olayların akışını izlemiş, dinlemiş ve aklını kullanmıştır. O, sezgilerinin sesine kulak vermiş, böylece çağdaşlarının yapabildiğinden çok daha fazlasını görmüş, adımlarını ona göre atmıştır.[167] Armstrong'a göre Muhammed'in tebliğdeki başarısında izolasyon önemlidir. Yahudi peygamberlerinin tek Tanrıcı bir çözüme ulaşmak için asırlar boyunca biçimlenmiş ahlak değerleri sunabilecek kurulu bir geleneğin desteğiyle hareket etmiş olmaları karşısında Muhammed, böyle bir gelenek olmadığından tamamen sıfırdan başlamış ve radikal tek Tanrıcı inanç sistemini oluşturmak için tek başına mücadele etmek zorunda kalmıştır.[168] Hz. Muhammed, getirdiği mesajın düşmanlık doğuracağını bildiği için seçtiği insanlara çok dikkatli yanaşmıştır. Armstrong'a göre Hz. Muhammed'in daveti ilk üç yıl gizli yapmasının sebebi, öncelikle gönülden inanmış kimselerden oluşan küçük bir grup kurmayı istemesidir. Bir diğer neden, Allah'tan gelen vahiylerin muhafazakâr Kureyşlilerin inancını tehdit edeceğinin farkında olmasıdır.[169]

Tıpkı Rodinson gibi inanan ilk Müslümanlar hakkında Batı'daki spekülasyonlara değinen Armstrong'a göre; Batı'nın ilk Müslümanlar hakkındaki kanaati, onların toplumun zayıf ve güçsüz kimseleri olduğu yönündedir. Bu kanaat üzerinden Hz. Muhammed'in tebliğdeki başarısı sorgulanmıştır. Tarihçi Zühri'nin ilk Müslümanların özellikle iki gruptan '*gençler ve düşkünler*'den[170] oluştuğu tespitini eserinde konu edinen Armstrong, bu tespitten

---

[167] Armstrong, *Hz. Muhammed,* s. 14.
[168] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 70.
[169] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 142-143.
[170] Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, *Ensâbü'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkâr-Riyad Ziriklî, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1996, I, 131.

yola çıkarak ilk inananları toplumun dezavantajlı insanları olarak tanımlamıştır. Ona göre dezavantajlı bu bireyler yeni dinin sosyal öğretisi nedeniyle doğal olarak bu dine ilgi duymuşlar, yeni İslâm inancında saygın yerlere kavuşmuşlardır. Armstrong'a göre '*düşkünler*' *(zayıflar)* tanımıyla toplumun sosyal yapısı olan kabile arasında bir bağ kurulmuştur. *'Düşkünlük'* aslında çeşitli kabilelerin statülerini ifade eden teknik bir terimdir. Bu hususa açıklık getirmeye çalışan Armstrong, Watt'ın yorumlarından faydalanmıştır. Watt'a göre Hz. Muhammed, göreve başladığında Kureyş kabileleri üç temel gruba ayrılmıştır. Watt, kabile gruplamasını da kabileler arası güç ve rekabete göre sınıflamıştır. Ona göre ilk inananlar zayıf kabilelerdendir; çünkü onlar, güçlü olan diğer kabileler tarafından dışlanıp marjinalliğe itilmiştir. Davete karşı düşmanlık güçlü kabilelerden gelmiştir. Ancak toplumda güçsüz görünen kabileler içinden şahsi başarı gösteren, Ebû Bekir gibi saygın kimseler de ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte güçlü kabilelerden bazı kimseler de Hz. Muhammed'e tabi olmuştur. Watt, böylesi istisnai durumları şu şekilde açıklamıştır: Güçsüz kabilelerden olup şahsi başarı sağlayan kimseler, kabilelerinin güçsüzlüğü nedeniyle toplumda marjinal bir konuma sahip oldukları için Hz. Muhammed'e tabi olmuştur. Kabilesi güçlü olup başarı sağlayanlar, Osman b. Afvan gibi, güçlülerin üst kademesinde yer bulamadığı için Muhammed'e tabi olanlardır.[171] Armstrong'a göre bu tür hiyerarşiler, eşitsizlikler ve bölünmeler Arap ruhuna ters olduğu için ilk inananlar, Hz. Muhammed'in mesajını hevesle karşılamıştır. Bu nedenle İslâm inancı, başlangıçta gençlerin ve Mekke şehrinde marjinal bir konuma itildiklerini hisseden insanların bir hareketi olarak görülmüştür. Armstrong açısından Muhammed, netice itibariyle toplumun eşitsiz, bölünmüş, çarpık, uçurumun zayıf aleyhine güçlü lehine büyüdüğü, asabiyet duygusunun ve kabile dayanışmasının temelden sarsıldığı bir toplum yapısından, kabile rekabetinden ve zaten var olan yeni-eski kuşak çatışmasından, daveti için faydalanan biridir.

---

[171] Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, ss. 96-103.

Muhalefetin dini ve sosyal açıdan dönütünü değerlendiren Armstrong'a göre müşrikler, Hz. Muhammed'i toplumu parçalamakla, aile bireylerini birbirine düşman etmekle, her şeyden öte asabiyetle birbirine bağlı olan kabile birlikteliğini zedelemekle suçlamıştır.[172]

Kur'an'ın adalet dağıtan ve güçsüzleri kollayan ilkeleri, ilk inananlardan bilhassa zayıf ve güçsüzlerin onun etrafında çoğunlukla toplanmasında etkili olmuştur. Hz. Muhammed, davete yakınlarından başladığında yeni dine ilk tepkiler kendi kabilesinden gelmiştir. Amcası Ebû Tâlib dahi iman etmemiş; Ebû Leheb, Hz. Peygamber'in en büyük düşmanlarından biri kesilmiştir. Genelde İslâm'a karşı en güçlü ve sert tepkiler güçlü olan Mekke aristokrasisinden gelmiştir; lâkin Kureyş birleşik kabilelerin adıdır ve sadece adı zikredilen güçlü kabilelerden oluşmamaktadır. Davete tepki hem politik hem ekonomik hem de dinidir. Diğer yandan İslâm'ın tebliğ yönü toplumun sadece belirli bir kısmını değil geneline yöneliktir. Kabile kendi içinde asabiyet bağıyla kendine özgü bir sistemdir. Kabilenin en seçkini de en geri planında kalanı da bu nedenle davete karşı çıkmıştır; çünkü asabiyette bireysel karar almadan öte kolektif karar verme vardır. Bu da İslâm'a sadece zengin aristokrat kesiminden muhalefet edildiği tezini çürütmektedir. İslâm'ın tebliği sınıf ayrımı gözetmemiştir; çünkü her insan kurtarılması ve ulaşılması gereken biridir. O dönem Mekke toplumunda insanların İslâm'a yönelmeleri bir tercih olduğu gibi onların bu tercihinde toplum içindeki konumları, sosyal beklentileri, arayışları, toplumsal sınıfları ve ruh halleri vb. elbette etkili olmuştur. Mekke'nin adaletsiz sistemine karşı İslâm'ın getirdiği ilkeler bu tercihte en önemli etkendir. İslâm'ın sosyalist bir din olduğunu ileri sürerek tebliğde sınıf farkları gözettiğini ve bundan Hz. Muhammed'in faydalandığını ileri sürmekle neyin amaçlandığını iyi analiz etmek gerekir.

---

[172] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 146-148.

Delcambre bu konuda müsteşriklerin iddia ettiklerinin aksine Peygamber'e inananların sadece ezik, güçsüz ve yoksul kimseler olmadığını ifade etmektedir. Ona göre ilk inananlar içinde çoğunluk güçsüz kimselerden olmuşsa bile toplumda zengin ve imtiyazlı kimseler olarak bilinen bazı kişiler de bu safta yer almıştır.[173]

3. Garânîk Hâdisesi

Kureyşli müşrikler putperest olup çok Tanrılı bir inanç geleneğine sahiptir. Bununla birlikte Mekke'de Haniflik, Hristiyanlık, Yahudilik, Sabiilik vb. diğer inanç mensuplarının da varlığı bilinmektedir. Ticaretle uğraşan Mekkeliler, kuzey ve güney komşularının inanç ve kültürlerinden haberdar olmuştur. Doğal olarak ticaret, etkileşim yollarından biridir. Mekke'nin kapalı havza olarak konumu ve Arapların geleneklerine sıkı bağlılıkları, bu etkileşimin dini alanda sınırlı kaldığını göstermiştir. Adnan Demircan, temeli İbrahim ve İsmail peygamberlere kadar uzanan tek Tanrı inancında, insan ve Allah arasında başlangıçta bir aracı form yok iken zamanla müşrik Arapların putu, insan ve Allah arasında bir aracı form olarak ürettiklerine dikkat çekmektedir.[174] Müşrikler, Allah ile insan arasındaki inanç bağının değer yükledikleri putlarla sağlandığını düşünmüştür. Putlar etrafında oluşturdukları bu yeni inanç formuna ait ritüeller ve putlara yüklenen görevler ilerleyen süreçte kendi varlıklarının dinamizmini sağlayan vazgeçilmez bir gelenek haline gelmiştir. Bu gelenek aynı zamanda kendi öz kültürleriyle sentezlenmiş, müşrik Arap açısından yıkılmaz ve değişmesi mümkün olamayan bir ata kültü doğmuştur. Kur'an, vahiy ile öteden beri ata kültü haline gelen puta tapınmayı yasaklamıştır. Hz. Muhammed'in misyonunun en önemli odak noktasını işte putperest müşrik toplumun ilk ve öz olan aracısız Allah inancına yani Tevhid'e döndürülmesi olmuştur. Kureyş, putlarını Allah'ın

---

[173] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 71.

[174] https://www.youtube.com/watch?v=MroxcqqenFob, Demircan, Adnan ve Apak, Adem, *Tarihten Günümüze Peygamber Algıları Paneli*, Erişim tarihi: 26.01.2018.

kızları olarak görmektedir. Ata kültü, Arabistan'ın putperest kabilelerinde insanları birleştiren bir olgu olmuştur. Bu olgu sayesinde onlar geçmişle bağlarını sürdürmekte ve başarılarının atalarının geleneklerine saygılı olmaya dayandığına inanmaktadır. İslâm'ın önerdiği Tevhid inancı ve değişim isteği müşriklerde derin bir korku meydana getirmiştir; çünkü toplumun varlığının dayanağı olarak kabul edilen kutsal temeller sarsılmıştır. Sonuçta Hz. Muhammed Mekke'nin alışılmış kutsal değerlerine karşı geldiği için düşman ilan edilmiştir.

Erken İslâm kaynaklarına göre Garânîk hâdisesi'nin ortaya çıkışı Hz. Muhammed'in tebliğ mücadelesinde düşman ilan edildiği, tepkilerin üzerinde yoğunlaştığı bir dönemde meydana gelmiştir. Yazarlara gelince vazifesinin sorumluluğu karşısında ezilen Hz. Muhammed psikolojik olarak bir çıkış yolu aramakta, bu konuda Allah'tan dualarıyla yardım beklemekte ve vazifesini icra ederken halkıyla yeniden iletişim kurmak, uzlaşmak istemektedir. İşte hadisenin böyle bir ortamda meydana geldiği hususunda onların hem fikir olduğunu söyleyebiliriz.

Yazarların ilk kaynaklardan elde ettikleri bilgiler ışığında Garânîk hadisesini anlatımları şu şekildedir. Rivayete göre bir defasında Şeytan, Hz. Muhammed'in aldığı vahye karışmıştır. 53. sure (Necm) vahiy edilirken Hz. Muhammed, üç Tanrıça (put); Lât, Uzza ve Menat'ın, Tanrı ile insan arasında aracı olabileceğini belirten iki ayet mırıldanır. Kureyşliler putlarını ilahi varlıklar olarak gördükleri için Kur'an'ın bu ayetlerle putlarını Tanrı'nın kendisi ile aynı seviyeye çıkardığını sanırlar. Hz. Muhammed'in Tanrıçaların Allah ile aynı konuma sahip olduğunu kabul ettiğini düşünen putperest Kureyşliler, Müslümanlar ile birlikte secde ederler ve aralarındaki düşmanlık sona ermiş gibi görünür. Müşriklerin anlayışına göre Kur'an bu söylemiyle atalarının dinine saygı gösterdiği ve tek Tanrıcılığı bir kenara bıraktığı için artık İslâm inancını, Mekke'deki insanlara felaket getirebilecek bir tehdit olarak görmek anlamsızdır. Ama aynı hikâyeye göre, daha sonra Hz. Muhammed başka bir vahiy alır ve bu vahiyde, Allah'ın kızları kültünün kabul

edilmesinin Şeytan tarafından ilham edildiği bildirilir. Sonuç olarak iki ayet Kur'an'dan çıkarılır ve üç Tanrıçanın Arapların kendi hayal ürünü olduğunu açıklayan ve tapılmayı hak etmediklerini belirten diğer ayetler eklenir.

Rodinson, Garânîk olayını *"Henoteizm"* kavramı ile açıklamıştır. Henoteizm tek Tanrı inancı altında diğer Tanrı'ların ve putların varlığını kabul etme manasına gelir.[175] Rodinson'a göre tebliğin zorluğu karşısında zor durumda kalan ve halkıyla uzlaşı arayışına giren Muhammed politik davranmış, tek Tanrı inancı altında putların varlığını kabul etmiştir. Ona göre Hz. Muhammed bu olayla müşriklere dinini kabul ettirmek için ödün vermiştir; fakat yaptığı bu eylemin sonuçlarını düşünmemiş ve aklı başına geldiğinde bundan vazgeçmiştir. Muhammed bu olayla kendi bilinçdışının müşriklerle hemfikir olmaya giden pratik bir yolunu bulmuş, onlarla hem fikir olmayı sağlayacak bir formül geliştirmiştir.[176]

Armstrong, Garânîk olayından bahseden hikâyenin Batı'da *'Şeytan Ayetleri'* olarak bilindiğini, hikâyenin Batı'da ve İslâm dünyasında spekülasyonlara neden olduğunu ifade etmiştir. Batılı bazı araştırmacılar, *'Şeytan Ayetleri'* diye bilinen hikâye ile Hz. Muhammed'in çok Tanrıcılığa geçici bir süre ayrıcalık tanıdığını ima etmişler ve ilk kaynaklarda geçen rivayetleri kullanarak görüşlerini ispat etmeye çalışmıştır. Ortaya çıkan sonuçlar ise bu araştırmacıların rivayetleri farklı yorumladıklarını göstermiştir. Ona göre İslâm dünyası bu hikâyenin sahte olduğuna inanmaktadır; çünkü Müslümanlara göre Kur'an'da bu konuyla ilgili bir kayıt bulunmamaktadır. Bu olay, İbn İshak'ın, Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili kayıtlarında yer almadığı gibi, 9.yüzyılda Buhari ve Müslim tarafından hazırlanan Hadis kitaplarında bundan söz edilmemektedir. Müslümanlar eleştiri olarak yorumlanabileceği için geleneklerini bir kenara atmamış ve geleneklerine gerçekten inanmıştır.

---

175 Cevizci, Ahmet, "Henoteizm" *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yay., İstanbul, 2005, s. 825.

176 Rodinson, *Muhammed*, ss. 137-139.

Ama Batılı İslâm düşmanları, bu olayı Hz. Muhammed'in samimiyetsizliğini göstermek için fırsat bilmiş, Peygamber'i vahyi kafasına göre değiştiren, daha ilahi olanla Şeytani olanı birbirinden ayırt edemeyen adam, güvenilirliği sorgulanan kimse, sahte bir peygamber olarak tanıtmıştır. Müslümanlar ise '*Şeytan Ayetleri*' kitabını asla kabul etmemiş ve buna karşı çıkmıştır. Müslümanlara göre bu kitapta Hz. Muhammed'in hayatıyla alay edilmekte, İslâm peygamberi hakkında bilinen tüm eski Batı mitleri tekrarlanmakta ve Muhammed, sadece politik amaçlar peşinde koşan bir sahtekâr, vahiylerini istediği sayıda kadını elde etmek için kullanan bir şehvet düşkünü olarak gösterilmiştir. Yine bu kitapta, Hz. Muhammed'in ilk takipçileri sahabeler, insan dışı varlıklar olarak gösterilmiş, Kur'an'ın bütünlüğü bozulmak istenmiştir. Kutsal kitabın iyilik ve kötülüğü birbirinden ayıramadığını vurgulamaya çalıştığı için Müslümanlar, kitaba tepki göstermiş ve Batılı eleştirmenlerin daima tekrarladığı gibi kutsal kitaplarının sadece sıradan bir insan tarafından yazıldığını ima ettiğini söylediği için bu kitaba itiraz etmiştir.[177] Bu durum Batı'da yakın bir zamana kadar bu şekilde devam etmiştir. Ancak son zamanlarda araştırmacılar olaya farklı bir pencereden yaklaşmaktadır. Bu yeni yaklaşımda düşünce aynı olmakla birlikte tek değişen havanın biraz yumuşatılmasıdır. Bu yeni söylemde, Hz. Muhammed'in peygamberliğini zaten onaylamayanlar onun insani yönünü ön plana çıkararak onun hata yapabileceğini savunmaktadır. Rodinson ve Montgomery Watt yeni söylemin savunucularındandır. Her ikisine göre Garânîk hikâyesinin böyle bir olumsuz anlam taşıması gerekmemektedir; çünkü Batı geleneğinde olduğu gibi Hz. Muhammed tıpkı diğer peygamberler gibi yanılmıştır. Rodinson ve Watt, bu hikâye yüzünden Hz. Muhammed'in kötü niyetli bir sahtekâr olarak gösterilemeyeceğini söylemektedir.[178] Onlara göre Hz. Muhammed siyaseten uzlaşmak ve karşı olanları tarafına çekmek gayesiyle bu yola başvur-

[177] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss.157-158.
[178] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 159.

muştur. Armstrong, Muhammed'in içinde bulunduğu durumu düşündüğünü, müşriklerle bir uzlaşma yolu aradığını belirtmiş; ancak Rodinson ve Watt'ın tek taraflı değerlendirmelerine katılmamıştır. Armstrong, Hz. Muhammed'in politik amaçlı bir iyi sahtekârlıkla böyle bir yönteme başvurduğunu söylemenin imkânsızlığını ortaya koymaya çalışmıştır: Hikâyeye göre başlangıçta müşrikler Hz. Muhammed'den uzaklaşmamış, bu yeni dine ve öğretilerine yakınlık duymuştur. Ama Allah'a tapmanın, atalarının putlarına sırt çevirmeyi gerektirdiği onlara söylenince Kureyşliler ona ve inananlara karşı çıkmış, düşman kesilmiştir. Watt'a göre müşriklerin bu düşmanlığı onları Hz. Muhammed ile anlaşma yapmaya yanaşacak kadar rahatsız edici bir durum olmalıdır. Müşriklere göre eğer Muhammed putları onaylayacak sözler söylerse, Kureyşliler onu Mekke'nin güç çemberinin içine sokacaktır. Bu da göstermektedir ki ortada bir pazarlık söz konusudur. Muhammed onlarla uzlaşmak ve reform düşüncelerini gerçekleştirmek için putları öven iki ayet söylemiş, sonrasında gerçekleştirmeyi düşündüğü reformda kendisinin müşriklerden farkının olmayacağını ve sıradanlaşacağını düşünerek ayetlerin Şeytan tarafından ilham edildiğini söylemiştir.[179] Fakat Armstrong'a göre bu hikâye diğer geleneklerle ve Kur'an'ın kendisiyle çelişmektedir. Peygamberlik misyonunun bu başlangıç döneminde, Hz. Muhammed politik güçle ilgilenmemektedir. Dolayısıyla Kureyşlilerin, putları kabul etmesi karşılığında Hz. Muhammed'i güç çemberine sokmak istemeleri ve Hz. Muhammed'in uzlaşı için buna yakın durduğunu anlatan hikâye pek olası görünmemektedir. Kur'an, Hz. Muhammed'in bu noktada Mekke'de bir politik fonksiyonunun bulunduğunu inkâr etmektedir. Dolayısıyla Peygamber, önde gelen Kureyşlilerin bu tür tekliflerini tereddütsüzce geri çevirmiştir. Hikâyenin başka versiyonunu kendi fikirlerini desteklemek için kullanan Armstrong'a göre tarihçi Taberî, naklettiği hikâyede Hz. Muhammed'in Ku-

---

[179] Watt, W. Mongomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yay., İstanbul, 2016, ss. 138-139.

reyşlilerle arasındaki çatışmaya çözüm bulmak için kendi içine kapandığından bahsetmiş, Peygamber'in maddi avantaj sağlamak için bu üç puta iltifat etmediğini söylemiştir. Hz. Muhammed, Kureyşlilerle tek Tanrıcı mesaj (Tevhid) üzerinde uzlaşma sağlamak için samimi bir şekilde mantıklı bir çözüm arayışında olduğunu göstermiştir.[180] Hikâyeye göre Hz. Muhammed uzlaşma arayışı içerisinde beklerken tek Tanrıcı görüşünden ödün vermeden üç puta yer verebilmesini sağlayan bir vahiy gelmiştir. Hz. Muhammed ilgili ayetleri söylemeye başladığında, müşrikler dikkatle onu dinlemiştir: "*Siz de gördünüz değil mi Lât ve Uzza'yı? Üçüncü olarak da öteki Menat'ı?*"[181] Müşrikler Muhammed'in putları için olumlu veya olumsuz ne söyleyeceği hususunda beklenti içerisinde iken işte tam da bu sırada Şeytan Muhammed'in diline dolanmış, putların varlığını onaylayan sözler söyletmiştir. Yeni vahiy karşısında Kureyşliler çok sevinmiş, " *Muhammed Tanrı'larımız hakkında iyi konuştu. Putların, aracılığı onaylanan yüce haraniler olduğunu söyledi*"[182] haberini şehre yaymıştır.

Armstrong'a göre Şeytan kelimesine yüklenen anlam Hristiyanlarda, İslâm dünyası kadar net değildir. Hristiyan dünyasında yetişmiş olanlar için Şeytan, kötülüğün efendisidir. Kur'an'da ve Musevi kutsal metinlerinde Şeytan çok daha anlaşılır bir karakterdir. Kur'an'da anlatılan hikâyeye göre Tanrı insanoğlunu yarattığında tüm meleklerine Adem'in önünde secde etmelerini buyurmuş; ama Şeytan bunu reddetmiş ve Tanrı onu huzurundan kovmuştur. Armstrong, Kur'an'ın bunu mutlak bir günah olarak görmediğini ve Şeytan'ın bile ahiret gününde bağışlanacağını ifade etmektedir.[183] Oysa ayetlere bakıldığında, Şeytan'ın kibrinden dolayı cennetten çıkarıldığı ve kötülüğün simgesi olarak görüldüğü, kendisine kıyamete kadar

---

180 Armstrong, *Hz. Muhammed,* ss. 159-160.
181 en-Necm 53/19-20.
182 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Târîhü'l-umem ve'l-mülûk*, thk., Muhammed Asi, Beyrut, 1987, I, 166.
183 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 162.

mühlet verildiği anlaşılmaktadır.[184] Lakin Şeytan'ın affedileceği ile ilgili ya da Kur'an'ın, Şeytan'ın günahını mutlak bir günah olarak görmediği şeklinde ibare ayetlerde geçmemektedir. Kur'an, Şeytan'ın apaçık bir düşman olduğunu bildirmiş, kötülüğün sembolü olarak göstermiştir. Özetle Armstrong, Garânîk hadisesinin gerçekleştiğini kabullenmekte; lakin bunu herhangi bir siyaset ve kötü niyetli uzlaşma aracı olarak Hz. Muhammed tarafından başvurulan bir politik yöntem olarak görmemektedir.

Armstrong'a göre Şeytan ayetleri olayı, Kur'an'ın geçici bir süre için bile olsa kötülükle lekelendiği anlamına gelmemektedir; zira İslâm inancı, düşüş doktrinini Hristiyanlık inancı gibi ele almamaktadır. Kur'an bize Âdem'in Şeytan tarafından baştan çıkarıldığını anlatmaktadır ama bu özgür irade, Müslümanlar ile çoğu Musevi tarafından insan gelişiminde gerekli bir aşama olarak görülmektedir. Günahına ve Şeytani fikirleri izleme hatasına düşmüş olmasına rağmen Adem, büyük peygamberlerin ilki olmuştur ve Şeytan asla insanoğlunun yok edicisi haline gelmemiştir. Hz. Muhammed tıpkı diğer peygamberler gibi Şeytan'ın vesvesesi ile hata yaparak bu sözleri söylemiş ve vahyi müşriklerin anladığı şekilde aktarmıştır. İlk bilgilere göre Hz. Muhammed söylediği ayetlerin ilhamının Şeytan'dan kaynaklandığını öğrendiğinde yıkılmıştır. Ama Tanrı ona hemen önceki peygamberlerin de benzer Şeytani hatalar yaptığını bildiren bir vahiy göndererek onu rahatlatmıştır.[185] Bu bir felaket değildir, çünkü Tanrı her seferinde çıkarılan ayetlerin yerine çok daha üstün nitelikli olanlarını göndermiştir. Armstrong'a göre Hz. Muhammed, Kureyş'in tapındığı (Lât, Menat ve Uzza) putlar hakkında inen ayetleri yorumlarken hata yapmıştır. Çünkü kişinin kendi fikirlerini karıştırarak hata yapması ya da yanlış kelimelerle ifade etmesi çok kolaydır. Lâkin bu hata Hz. Muhammed'in Kur'an'ı kendine uydurabileceği anlamına

---

[184] el-Arâf 7/9-15.
[185] el-Hâc 22/52.

gelmemektedir.[186] Kur'an, hiçbir ölümlünün Allah'ın ayetlerini değiştiremeyeceğini bildirmektedir.[187]

Hazleton da Garânîk olayının Hz. Muhammed'in müşriklerle uzlaşı arayışı içerisinde bulunduğu bir zamanda meydana geldiğini söylemiştir. Ona göre Muhammed, Şeytan'ın diline dolanması nedeniyle hata yapmıştır; ancak bu hata asla Kur'an'da yer almamıştır. Çünkü Tanrı Hz. Muhammed'i uyarmış ve gönderilen yeni ayetlerle vaziyet düzeltilmiştir. Müşriklerin putlarını kabul eden hatalı ayetler ortadan kaldırılmış, düzeltme ayetleri ile Mekke'nin yerel ilahları kökten reddedilmiştir.[188]

Hazleton'a göre Batılılar, 19. yüzyıl sonlarından itibaren Hz. Muhammed'in en başından beri Şeytan'dan ilham aldığını söylemiştir. İslâm bilginleri, Hz. Muhammed'i korumak için, onun ilahi güç tarafından hatadan korunduğunu söylemekte, Kur'an'ın hiçbir yerinde böyle bir şeyden bahsedilmediğini ısrarla tekrarlamaktadır. Hazleton'a göre Muhammed insan olduğu için her elçi gibi Şeytan'ın vesvesesine maruz kalıp hata yapabilir; fakat onun yaptığı söylenen hataların çoğu İslâm düşmanları tarafından Hz Muhammed'in ve Kur'an'ın saygınlığını hedef almak için icat edilmiştir. Aslında Şeytan ayetleri hikâyesi tam aksine Hz. Muhammed'in saygınlığını pekiştirmişe benzemektedir; çünkü olay, vahiy geliş sürecine ışık tutmakta ve mucizevi bir yıldırım düşmesinden ziyade beşer ile ilahi makam arasında bir işbirliği olduğunu göstermekte, Peygamber'in insani yönünü ortaya koymaktadır.[189]

Schimmel, Garânîk kıssasına 'masumluk doktrini' tartışmaları kapsamında ele almıştır. Peygamber'in kazara gerçekleşen beşeri zaaflara maruz kaldığı düşüncesi geçmişten günümüze tartışma konusu olmuştur. Başlan-

---

[186] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 164-165.
[187] el-Enâm 6/115.
[188] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 158.
[189] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 159-160.

gıçta Peygamber'in masumluğu ile ilgili resmi bir doktrin yokken müfessirlerin Kur'an ayetleri ışığında, Hz. Peygamber'in beşeri zaaflara maruz kalıp-kalmadığı, müşrik inancından etkilenip-etkilenmediği ve bu bağlamda hata yapıp-yapmadığı araştırmaları neticesinde böyle bir doktrin sonradan ortaya çıkmıştır. Tartışmalar sonucunda bazı yorumcular, Peygamber'in hayatı boyunca ilahi koruma altında olduğunu belirterek peygamberlerin beşeri zaafa ve hataya düşmeyeceğini söylemiştir. Bazı yorumcular ise Hz. Muhammed'in her ne kadar peygamber bile olsa insan olması hasebiyle hata yapabileceğini ve zaaf gösterebileceğini savunmuştur. Bu amaçla kendi yorumlarına delil getirmeye çalışmıştır. Tabi, Peygamber'in yapacağı hatalar asla büyük hatalar içerisinde düşünülmemiş, küçük hatalar (zelle) kapsamında değerlendirilmiştir. Hele bunların inançsızlık alanında olması söylem olarak dahi mümkün değildir. Bu bağlamda eş zamanlı olarak yorumcular tedricen, Hz. Muhammed'in her zaman Mekkelilerin putperest uygulamalarından uzak durduğunu kanıtlamaya çalışmıştır. Örneğin onlar, genç bir delikanlı iken bile Hz. Muhammed'in arkadaşlarının oyunlarına katılmayı reddettiğini onun en çok putlardan nefret ettiğini nakleden rivayetleri delil olarak öne sürmüştür. Schimmel masumluk sıfatıyla, Peygamber'in göğsünün yarılması olayı arasında bir bağ kurmuştur. Ona göre 'Göğsünün Yarılması' olayında, küçük Muhammed hata yapabileceği veya günah işleyebileceği için önlem olarak onun göğsü günahlardan arındırılmıştır. Garânîk hadisesi, Peygamber'in hatası ve beşeri zaafını ortaya çıkardığı için hatayı kabule yönlendiren bu rivayet, üstü kapatılarak tedricen unutulmaya bırakılmıştır. Bu olay, Peygamber'in masumluğu karşısında, onun beşeri zayıflığının ve günah işleyebileceğinin delili olarak görülmüştür. Schimmel, Peygamber'in sürekli af ve tövbe dileyen dualarını bu kapsamda değerlendirmiştir.[190] Müfessirlerce, Peygamber'in masumluğu konusunda, tartışmalar neticesi oluşmuş çatışmalardan doğan açığa dikkat çeken Schimmel'in, Pey-

---

[190] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 113-115.

gamber'in vahiy öncesi döneminde inanç yönünden putperest toplumdan etkilendiğini ileri süren Batılı tezlere yakın durduğunu, bu nedenle Peygamber'in hata ve günah işleyebileceğini kabul ettiğini ifade etmek gerekir.

4. Mi'rac: Peygamber'in Gece Yolculuğu

"Kulunu gece vakti kutsal mescitten en uzak mabede götüren Allah münezzehtir. "[191]

Bazı yorumcuların Mi'rac'ı, gece yolculuğu ve semaya yükseliş şeklinde ikiye ayırdığını belirten Schimmel, tarihçi İbn İshak'ın rivayetleri birleştirdiğini ifade etmiştir. Mi'rac olayını Buhari'den[192] ve İbn Hişam'dan[193] nakledilen rivayetler eşliğinde anlatan Schimmel'e göre İslâmi gelenek, İsra ve Mi'rac olaylarının Mekke döneminde gerçekleştiğini kabul etmektedir. Mi'rac olayının Batılı ve Doğulu bilim adamları ile dinler tarihçilerinin ilgisini çektiğine işaret eden Schimmel, Mi'rac olayının bilim adamları ve dinler tarihçileri tarafından bir çeşit ilahi deneyim veya bir başlangıç tecrübesi olarak adlandırıldığını ve bazı menkıbelerde Hz. Muhammed'in *'Göğsünün Yarılması'* hikâyesi ile birleştirildiğini ifade etmiştir. Bilim adamları Mi'rac deneyimini, dünyanın başka yerlerinde kutsal bir varlıkla iletişim kurduğunu söyleyen insanların tecrübeleriyle karşılaştırmış ve bu deneyimlerle benzer olduğunu iddia etmiştir. Dinler tarihçileri, Peygamber'in *sidre-i münteha*'daki[194] durumunu vecd halindeki uçuşlarında dünya ağacına ulaşan şamanların müşahedelerine benzetmiştir. Onlar, Mi'rac hikâyesinde İran ve Hint gibi diğer inanç ve geleneklerin etkisinin olduğunu, kaynak açısından benzer olgular içerdiğini, özellikle Mi'rac deneyiminin Yahudi ve Hristiyan vahiy müşahedeleriyle benzer özellikler taşıdığını ileri sürmüştür. Schim-

---

[191] el-İsrâ 17/1.

[192] Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el- Câmiu's- Sahîh*, thk. Mustafa Dib el-Buga, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut, 1987, VIII, salât 1/1.

[193] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 2, ss. 48-50.

[194] en-Necm 53/14.

mel, konuyu açıkladığı bir dipnotta, Batı'da hâla Mi'rac'ı bir saralı deneyimi diye açıklayan girişimlerin bulunduğuna dikkat çekmiştir. Hz. Âişe'den aktarıldığı düşünülen, Hz. Muhammed'in döndüğünde yatağının hâla sıcak olduğunu ve giderken devrilen su ibriğinin tamamen boşalmadığı şeklindeki rivayet nedeniyle mistikler göksel yolculuğu, içinde insanın bir anda yıllarca hatta asırlarca ve binlerce yılı yaşayabildiği vecd halinin bir model hali olarak görmüştür. Çünkü mistiğin ruhunun böyle bir tecrübe esnasında temas ettiği '*ezelî an*', yaratılmış bölünebilir zamanın ötesindedir.[195] Dolayısıyla Mi'rac insan için algılanan zamandan farklı bir boyutta gerçekleşmiştir.

İslâm âlimleri, Hz. Âişe'den aktarıldığı iddia edilen yukarıdaki rivayeti, sahih bir rivayet olarak görmemiştir; çünkü Mi'rac olayı öncelikle Hz. Hatice'nin vefatının hemen ardından Mekke döneminde gerçekleşmiştir. İkincisi Kur'an'da olayın geceleyin gerçekleştiği bildirilmekte ve âlimlere göre Arap lisanında '*leylen*' kelimesi, geceye ve gecenin belirli bir vaktine işaret etmektedir. Bu nedenle olay belirli bir zaman aralığında gerçekleşmiş, rivayetteki gibi göz açıp kapayıncaya kadar bir anda olup bitmemiştir.[196] Bu konuda Süyuti, İbn-i İshak ve Taberî'nin el-Kelbi tarikiyle Ebû Tâlib 'in kızı Ümmü Hani'den gelen *"Resulullah efendimiz İsra gecesi benim evimde idi. Gece yolculuğuna buradan başladı. Yatsı namazını kıldıktan sonra uyumuştu. Biz de uyumuştuk. Şafak sökmeden az önce bizi uyardı. Kendisiyle birlikte sabah namazını kıldıktan sonra dedi ki: "Ey Ümmü Hani, sizin de gördüğünüz gibi, yatsı namazını ben burada kıldım, sonra Beytül-Makdis'e gidip geldim. Sizin de gördüğünüz gibi sabah*

---

[195] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 292-293.

[196] el-Cemel, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî, *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye bi-tavzîhi Tefsîri'l-Celâleyn bi'd-dekāʾikı'l-hafiyye,-Celâleyn Tefsiri Hâşiyesi,-* thk. İbrâhim Şemseddin, Dâr-ü'l Kütübü'l Ulûmiyye, Mısır, 1318, II, 600.

namazını da burada kılmış bulunuyorum"[197] rivayetini naklettiğini belirtmiş, bu yolla olayın bir anda olup bitmediğini delillendirmeye çalışmıştır.

Schimmel, Mi'rac'ın çözümlenmesi gereken bazı güçlükler taşıması nedeniyle hâla tartışmalara malzeme olduğunu belirtmiştir. Bu güçlüklerden biri, Hz. Muhammed'in Mi'rac'ı bedeniyle mi veya ruhuyla mı yaptığının netleştirilememesidir. Bu konuda Hz. Âişe'nin "*Bedeni kaybolmamıştı*"[198] ifadesi, yolculuğun fiziksel bir yolculuk olduğunu ileri süren eğilimle çelişmektedir. Mi'rac'ı bir müşahede sayanlar, ancak ruhsal bir yolculuğun olduğunu kabul ekmektedir. Mutedil Müslümanlar ise Hz. Muhammed'in yolculuğu bedenle gerçekleştirdiği görüşündedir; çünkü onlar daha litaral eğilimlidir. Schimmel, ayette açıkça *"Tanrı geceleyin kulunu götürmüştür"*[199] denildiğini, ayetin "*kulunun ruhunu*" götürdüğünden bahsetmediğini ifade ederek Mi'rac'ın bedenle gerçekleştiğini kabul etmektedir. Ona göre literal eğilimli dindarlar, Muhammed Hamidullah'ın Mi'rac'ın bir ruh hali olduğu ve uykuda gerçekleştiği[200] şeklindeki yorumuna karşı çıkmıştır. Onlara göre Peygamber'in bütünüyle ruhsal müşahedeye dayanan bir yolculuk için *Burak* gibi bir bineğe ihtiyacı olmayacaktır. Modernistlere gelince onlar Mi'rac'ı bir müşahede kabul ettiklerinden, bedensel yükselişe karşıdırlar.[201]

Tartışmalı bir diğer güçlükse, Hz. Muhammed'in gerçekten Allah'ı görüp-görmediği, görmüş ise çıplak gözle mi veya kalbiyle mi gördüğü meselesidir. Genellikle tartışmalarda kullanılan argüman Necm suresinin ilk bölümünde "*Onu en büyük ufukta görmüş*"[202] ayeti üzerinden şekillenmiştir.

---

[197] es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî, *Peygamberimizin Mûcizeleri ve Büyük Özellikleri*, çev. Ömer Temizel, Uysal Kitabevi, İstanbul, 1998, c. 1, s. 303.

[198] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, cilt 2, s. 52.

[199] el-İsrâ 17/1.

[200] Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi,* çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul, 1993, c.1, s. 133.

[201] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 294- 295.

[202] en-Necm 53/13.

Kimileri Peygamber'in ufukta gördüğünün Cebrail, kimileri ise onun ufukta gördüğünün Allah olduğunu söylemiştir. Fakat Allah'ı gördü diyenlerden bazıları Hz. Muhammed'in Allah'ı kalp gözüyle gördüğünü söylemiş; bazıları ise onun Allah'ı gözleriyle gördüğünü söylemiştir. Herkesin doğruyu dile getirdiğine inanılmıştır; çünkü onlar sadece duyduklarını ifade etmişlerdir.[203]

Schimmel, Hz. Peygamber'in yaşadığı deneyimin, nebevi deneyim mi yoksa mistik deneyim mi olduğu hususunda, Müslüman din bilimcilerinin ve Batılı dinler tarihçilerinin aradaki temel ayrımı gerçekten iyi yaptıklarını, ortak bir görüşe vardıklarını belirtmiştir. Buna göre nebevi tecrübe ve deneyim ile mistik deneyim ve tecrübe birbirinden farklıdır. Mi'rac hakkında bazı yorumcular, Peygamber'in gerçek bir takdisini gördüklerini söylemiştir; çünkü onlar, Necm suresi 6. ayette "*hemen doğruldu*" anlamındaki "*istiva*" kelimesini, Peygamber'in gördüğü şeyle değil, bizzat Peygamber'in kendisiyle ilişkilendirmişlerdir. Aynı şekilde "*Sonra yaklaştı ve sarktı*" Necm suresi 8. ayetindeki ifadenin peygamberliğe başlamasından sonra tekrar sevgili ümmetine göz kulak olmak için geri dönen Hz. Muhammed'i işaret ettiğini kabul etmişlerdir. Bu yorum Schimmel'e göre Hz. Muhammed tarafından örneklenmiş ideal dini yöntemin, sonraki tasvirleriyle pekâlâ uyumludur. Peygamber ilahi vahyi tecrübe ettikten sonra, orada öğrendiklerini tebliğ etmek üzere dünyaya dönmüş, sorumluluk yüklenmiş, Tanrı ile açıklanamaz yüz yüze diyalog sayesinde hayat bulmuş ve kutsanmış olarak dünyanın koşullarını değiştirmeye çalışmıştır. Hz. Muhammed tam anlamıyla peygamberlik gömleğini bu gecede giymiştir.[204] Diğer yandan Schimmel, Muhammed'in göksel yolculuğunu tasavvufçuların yaşadığı bir çeşit *sülûk* tecrübesi veya bir mistiğin yaşadığı coşkun ruhsal tecrübe veya deneyime eş

---

[203] el-Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye*, thk. Salih Ahmet eş-Şami, Beyrut, 1991, VI, 137.

[204] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 298.

değer görmüştür. Ona göre Mi'rac, en azından bilinçaltı bir deneyim olarak anlaşılmaktadır.[205]

Mi'rac'ın başka kültürlere etkisinden söz eden Schimmel'e göre ortaçağda, Akdeniz havzası boyunca Mi'rac'ın bilinmesi Avrupa'da şaşkınlık meydana getirmiştir. Mi'rac üzerine araştırma yapan birçok Avrupalı bu şekilde İslâm'la tanışmış ve bu dinden haberdar olmuştur; ancak Batı'nın önyargılı fikirleri, bu hikâye üzerinde bile etkisini göstermiştir. Örneğin Dante, Hz. Muhammed'i Mi'rac tasvirlerinde cehenneme yerleştirmekte, komik olarak görüp alçaltmakta ve eleştirmektedir. Schimmel'e göre aslında Dante'nin fikirleri kendi fikirleri değildir. O, Batı'nın önyargılı söyleminin sadece bir taklitçisidir.[206]

Rodinson Mi'rac olayını detaya girmeden rivayete uygun bir şekilde özetlemiştir. Mi'rac hikâyesinin ortaçağda Latinceye çevrildiğini ve Dante'ye esin kaynağı olduğunu belirtmiştir. Ona göre Avrupa'da, zamanında Toskanalı şairlerce dile getirilen benzer şiirler, Tanrı katına yolculuğun benzer ve değişik hikâyeleri, Mi'rac'ın Latinceye çevrilmesinden önce Batı'da zaten bilinmektedir.[207]

16. yüzyıl Türk minyatürcüleri tarafından yapılmış Mi'rac hikâyesinin canlandırıldığı minyatürlere yer veren Delcambre'ye göre bu minyatürlerde resmedilmiş ve betimlenmiş Mi'rac öyküsünün aksine Hz. Muhammed'in hayatı, normal bir insanın hayatıdır; ama Mi'rac olayı insanoğlunun kaderinin tarihi akışını değiştirmiştir.[208] Delcambre'nin ele aldığı Mi'rac hikâyesi, kaynaklarda bahsi geçen '*Göğsün Yarılması*' hikâyesi ile birleştirilerek minyatürler eşliğinde farklı bir şekilde tasvir edilmiştir. Bunun nedeni Hz. Muhammed'in temiz bir şekilde saf olana yani tüm kötülüklerden uzak olan

---

[205] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 315.
[206] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 316-317.
[207] Rodinson, *Muhammed*, ss. 346-347.
[208] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s.1.

Allah katına çıkacak olmasının minyatürlerde bir tema olarak işlenmiş olmasıdır. Delcambre'ye göre Muhammed, Mi'rac'a yükseldiğinde bir anlamda gerçek bir peygamber olduğunun tatmini içinde sorumluluk alarak yeryüzüne dönmüştür. Delcambre kaynak olarak sunduğu minyatürlerin 16. yüzyıl Türk minyatürcülerine ait olduğunu söylemektedir; ancak minyatürler altında zikredilen açıklamaların gerçekten o minyatürcülere mi ait olduğu yoksa Delcambre'nin mi yorumları olduğu konusu belirsizdir. Bu nedenle Delcambre'nin Mi'rac hakkında kaynaklardan önceden edindiği bilgileri kullanarak minyatürlerden elde ettiği gözlemle sentezleyip hikâye kurguladığı düşünülebilir.

Hazleton'a göre İbn İshak, Mi'rac hikâyesini kelimeleri dikkatli seçerek değişik rivayetlerden bir araya getirerek birleştirmeye çalışmıştır. Her rivayette bir kişinin ne olduğu hakkında kendisine anlatılan şeyle olaya katkı yaptığına, hikâyenin gerçekten bir inanç meselesi olduğunu dikkat çekmiştir. Hazleton, Mi'rac hikâyesinin Kur'an 'da aktarılmadığını ancak; İsrâ suresi'nin başlangıcındaki ayette[209] açıkça buna atıfta bulunulduğuna işaret etmiştir. Ona göre İbn İshak'ın, *"Yolculuğunun konumu ve hakkında söylenenler, Allah'ın gücünü ve otoritesini arama sınavı meselesidir, dolayısıyla içerisinde akıllar için bir ders, müminler için ise yol gösterme ile merhamet ve güç barındırmaktadır"*[210] sözleri, ayet ile rivayet arasındaki çelişkiyi özetlemektedir. Çünkü Hazleton'a göre bu cümle bir yönüyle, İbn İshak tarafından ten uzak duran bilgece kurulmuş bir cümledir. Mi'rac ile ilgili rivayetlerde gerçekten daha ziyade olayın bir inanç meselesi olduğunu belirtmek amacıyla İbn İshak, bariz bir şekilde dolaylı senetleri kullanmıştır. Gece yolculuğu ister bir rüya, ister görüngü veya yaşanmış bir deneyim olsun İbn İshak'ın bu husustaki görüşü; olayın nasıl olduğu değil, asıl onun taşıdığı önemdir. Bir mümin olarak görevi ile bir biyografi yazarı olarak sorumlulu-

[209] e1-İsra 17/1.
[210] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk*, s. 389.

ğu arasında çok dikkatli adım atan İbn İshak; bu hassas denge oyununu kayda değer bir tutarlılıkla sürdürmüş, en nihayet bir sonuca bağlamış, bu durumu Peygamber'in, *'Kalbim uyanıkken gözlerim uyuyor'*[211] hadisiyle açıklamaya çalışmıştır. İbn İshak, vahiylerin nasıl geldiğini sadece Allah bilmektedir ve bu nedenle Mi'rac olayının ister uykuda, ister uyanıkken olduğu iddialarının hepsinin doğru olduğunu söylemiştir. Hazleton'a göre her erken dönem İslâm tarihçisi, İbn İshak ile aynı görüşte değildir. Taberî bunlardan biridir ve o, her zaman olduğu gibi mucize masallarından temkinle uzak durmuş, daha ziyade siyaset odaklı olmuştur. İslâm dünyasında gece yolculuğunun hâla tartışmalı bir konu olduğunu belirten ve bu konuda, İbn İshâk'ın açıklamalarını yeterli bulan Hazleton, Mi'rac'ın uyku esnasında rüyada gerçekleştiğini ileri sürmüştür. Ona göre hikâyede asıl dikkat çekici olan Burak'ın somutlaştırılması örneğinde olduğu gibi metafizik bir şeyin, fiziksel bir varlığa çevrilmesidir. Mi'rac'ın kendisini açıklamak için de aynı şey söylenmelidir. Buradaki soru, Hz. Muhammed'in gerçekten bir gece içerisinde Kudüs'e uçup geri gelip-gelmediği değil; ama nasıl bir deneyim yaşadığı hakkında olmalıdır.[212] Hazleton, Hz. Muhammed'in yaşadığı deneyimin rüya olup-olmadığını, Freud'un psikolojik tahlillerinden, dinlerdeki rüya yorumlarından, Müslüman filozofların ve mistiklerin terminolojisinden faydalanarak anlatmaya çalışmıştır. Hazleton, Freud'un rüyayı, yalnızca bir rüya şeklinde değerlendirmediğine dikkat çekmiştir. Ona göre Freud uykunun atıl bir durum olmadığını, aksine ön hazırlıkla ruhun etkin bir deneyimi olduğunu ifade etmektedir. Dinler tarihçilerine göre insan üretimi dinlerde ve Tanrı tarafından vahyedilmiş semavi dinlerde rüyaların ilahi bilgeliği yönettiğinden bahsedilmektedir. Hazleton'a göre Midras'ta (Talmud) uyku sırasında ruh bedenden ayrılarak yükseklerden manevi tazelenme toplamaktadır. Tabii bu açıklama, Âişe 'ye atfedilen rivayete yakındır. Âişe'nin,

---

211 Buhârî, *Menâkıb*, 24.
212 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 176.

Muhammed'in yatağının hala sıcak olduğunu belirttiği rivayette, yolculuğun aslında rüyada gerçekleştiği anlatılmak istenmiştir. Müslüman filozoflar ve mistikler bu gelenekte etkili rol oynamıştır. Onlara göre rüyalar ilahi gerçeğe dair görüngünün en yüce şeklidir; ancak Müslüman mistikler genelde Muhammed'in Mi'rac'a bedeni ile çıktığı görüşündedir. Eşini ve amcasını ardı sıra kaybeden Hz. Muhammed için Mi'rac'ın, psikolojik ve simgesel bir boyutu vardır. Bizden biri olarak tanıtılan Muhammed, bu yolculukla peygamberlik gömleğini tam anlamıyla giymiş, özel olarak ödüllendirilmiş, onun yalnız olmadığı teyit edilmiştir. İster uyanıkken ister uykudayken olsun, Mi'rac köklü bir değişimin işaretidir. Muhammed, elçi olmasının yanında bir lider olduğunu ilk kez bu yolculukta anlamıştır. Hz. Muhammed için geleceğin teminatı olan bu yolculuk ileri doğru bir atılımı simgelemektedir.[213]

Armstrong'a göre İbn İshak Mi'rac deneyiminde mutlak vizyonu tanımsız bırakmıştır. Mi'rac deneyimini özel kılan bu deneyimi bizzat Hz. Muhammed'in yaşamasıdır ve olayla ilgili Kur'an'da herhangi bir sure ve ayet bulunmamasına rağmen olayın bir gelenek olarak aktarılmış olmasıdır. Bu dini deneyim, İslâm ruhsallığının gelişiminde son derece önemlidir. Asırlar boyunca mistikler, filozoflar ve şairler, bu özel olayın önemini tartışmıştır. Mi'rac, Batı geleneklerine bile etki etmiştir. Başta Dante olmak üzere birçok şair ve yazarın eserlerinde bu etki açıkça görülmektedir. Örneğin Dante, tipik Batı şizofrenisiyle İslâm Peygamber'ini cehennemin en alt katlarından birine yerleştirmiştir.[214] Batı dünyasının aksine İslâm dünyasında özellikle Tasavvuf ekolünde sûfiler, Mi'rac olayının günümüze kadar bir gelenek olarak aktarılmasında büyük rol oynamıştır. Fakat sûfiler, Peygamber'in Mi'rac vizyonu ve yaşadığı deneyim hakkındaki görüşlerinde paradoksa düşmüştür. Armstrong, bu paradoksu açıklarken Schimmel'in görüşünden fayda-

---

[213] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 172-177.
[214] Armstrong, *Hz. Muhammed,* ss. 198-199.

lanmıştır. Schimmel, Kur'an ayetlerinde[215] Hz. Muhammed'in Allah'ı görmediğini ama işaretlerinden birini gördüğüne işaret edildiğini söylemiştir; ancak daha sonraki mistikler vizyondaki paradoksu, Hz. Muhammed'in *'İlahi kaynağı'* hem görmesi hem de görmemesi olarak açıklamıştır.[216] Sûfi gelenekteki kabul, Hz. Muhammed'in çıplak gözle Allah'ı gördüğü ya da onun tecellisinin Peygamber'in kalbine yansıdığı, böylece onun Allah'ı kalp gözüyle gördüğü yönündedir. İslâm dünyasındaki genel görüş Peygamber'in Allah'ı görmediği ama onunla *sidre-i müntehâ'da* perde arkasından görüştüğü şeklindedir.

Armstrong'a göre sûfiler, Mi'rac'ı İslâm'ın mistik mücadelesinin sembolü olarak görmektedir. Onlar bu sebeple Hz. Muhammed'i bir kahraman olarak tanımlamışlar ve onun Tanrı'ya yeni bir yoldan ulaştığını iddia etmişlerdir.[217] Her ne kadar sûfiler Peygamber'in farklı bir deneyim yaşadığını iddia etse bile Hz. Muhammed'in yaşadığı bu deneyim, diğer mistik deneyimlerle aynıdır. Gerçekten Hz. Muhammed bu yolculuğunda normal algıların, bilincin ve mantığın ötesine geçerek yeni bir âleme girmiştir ama hâla onun tüm benliğinden kurtulması gerekmektedir. Hz. Muhammed Mi'rac ile yüce bir varlığa dönüşmüş, bir şekilde bu deneyimi yaşamış olduğu halde geri dönmüş, bu deneyimde elde ettikleriyle insanlığın ilahi kapasitesini arttırmıştır.[218] Mi'rac'ın bedenen mi yoksa ruhen mi olduğu tartışmalarında farklı görüşlere değinen Armstrong, Muhammed'in deneyimini bilinçaltının ürünü özel bir deneyim olarak tanımlamıştır. Bu görüşünü, diğer inançların mistik tecrübe örnekleriyle açıklamaya çalışmıştır. Ona göre insan bilinci uç noktaya kadar zorlandığında, ulaşmak istediği karşılaşma için belli bir senaryo veya mistik bir mekân üretmektedir. Tıpkı fiziksel açıdan ölüme yakın olan insanların, bu deneyimi belli bir şekilde resmetmeleri gibi. Muham-

---

[215] en-Necm Suresi 53/13-18.
[216] Schimmel, Annemarie, *Hz. Muhammed,* çev. Okşan Aytolu, Profil Yay., İstanbul, 1995, s. 163.
[217] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 200.
[218] Armstrong, *Hz. Muhammed,* s. 201.

med'de Mi'rac'ı kendi yaşadığı deneyimle resmetmiştir. İslâm'ın Mi'rac'la ilgili bilgi dağarcığından faydalanan Armstrong, gece yolculuğunu Musevilikteki *'Taht Mistisizmi'*ne benzetmiştir. Buna göre ustalar, kendilerini mistik uçuş için hazırlar ve özel teknikler kullanarak Tanrı'nın tahtına giderler. Belli bir algı seviyesine ulaşmak için oruç tutarlar, özel ilahiler okurlar ve özel fiziksel teknikler kullanırlar. Bazı Müslüman geleneklerin, Hz. Muhammed'in yaptığını söylediği gibi genellikle başlarını dizlerinin arasına koyarlar. Diğer geleneklerde, nefes egzersizleri en önemlisidir. Sonra onlar, Tanrı'nın tahtına yükselirler ve tıpkı Müslümanlar gibi bu vizyonu temelde kelimelerle anlatılamayacağını vurgulayan paradoks yöntemlerle anlatırlar. Yine Armstrong, İsra ve Mi'rac'ın bazı yönleriyle mistik inisiyasyonlara çok yakın olduğunu söylemiştir. Hz. Muhammed özel bir mistik yeteneğe sahip olduğunu bilmektedir. Muhtemelen bilinçaltından gelen bir dürtüyle kendini alıcı bir zihin durumuna sokmuş; o gece rüyasında bunları yaşamıştır. Fakat Hz. Muhammed, Hristiyan geleneğinde zikredilen Tanrı katına yükselip geri dönmeme mistik deneyiminden farklı olarak ölmemiş ve geri dönmüştür; ama misyonunda geçmişiyle bağlarını koparmasını gerektiren yeni bir döneme başlamıştır. Mi'rac ile Muhammed, müşrikler için bir uyarıcıdan fazlası olduğunu anlamıştır.[219]

5. Habeşistan'a Göç, Akabe Biatları ve Hicret

Habeşistan'a hicretin boykot yıllarında 11 erkek ve 4 kadından oluşan grupla başında Hz. Osman olduğu halde gerçekleştiği ifade edilmiştir.[220] Mekke döneminde Müslümanlara yönelik baskı ve zulmün artması sonucu Hz. Muhammed, inananları korumak için onları Habeşistan'a göçe yönlendirmiştir. Bu nedenle göçleri "İlk Hicret: Habeşistan'a Göç" ve "Asıl Hicret: Medine'ye Göç" olarak iki ayrı başlık halinde ele aldık.

---

[219] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 201, 204.
[220] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, s. 345; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kebîr*, I, 204.

5. 1. İlk Hicret: Habeşistan'a Göç

Rodinson, Habeşistan'a göçün genellikle Garânîk olayından önce meydana geldiği şeklinde bir kabulün ön plana çıktığını dile getirmiştir. Watt gibi bazı Batılı araştırmacılar ise Habeşistan'a göçün, Kâfirun suresinin (Şeytani ayetlerini) nesheden ayetlerle birlikte aleni olarak okunmasının ardından yani Garânîk olayından sonra meydana geldiğini ileri sürmüştür.[221] Rodinson'un diğerlerine oranla daha güvenilir olarak nitelediği Taberî'nin kaynak kitabında Habeşistan'a göçün, Hz. Muhammed'in putlara saldırısından sonra yapılan zulümlerin hemen ardından meydana geldiği nakledilmiştir.[222] Rodinson Habeşistan'a yapılan göçün nedenlerini değerlendirirken Hz. Muhammed'in Habeşistan'a gönderdiği göçmenlerin oryantalistler tarafından sonradan iddia edildiği gibi bir ayrılık iddiası taşımadıklarını; ancak onların inanç yönünden zayıf kimseler olduğunu, içlerinden bazılarının Hz. Muhammed'e inanmakla birlikte hareket noktasında onunla aynı düşünmediği kanaatini taşımaktadır.[223] Ona göre zayıf ve güçsüz Müslümanların gördüğü zulüm, Muhammed'i çözüm aramaya yöneltmiştir. Bu nedenle Muhammed, zayıf ve korumasız kalan Müslümanlara, Habeşistan'a göç etmelerini tavsiye etmiştir. Habeş Kralı'ndan, göç eden Müslümanlar için iltica talebinde bulunmuştur. Başka bir kaynakta Habeş Kralı'nın isteği kabul etmesi ardından 83 Müslümanın Habeşistan'a göç ettiği rivayet edilmiştir.[224] Habeşistan'a göçün ardından Kureyş, asi olarak gördüğü Müslümanları delegelerle geri istemiş; ancak Müslümanların dini içerikli savunmaları ve özellikle Kur'an'ın İsa peygamber hakkındaki sözlerinin kendisini etkilemesi sonucu Kral Necâşi, Müslümanları Kureyş elçilerine vermemiştir.[225]

---

[221] Watt, *Muhammed Mekke'de*, s. 144.
[222] Taberî, *Târîhu'l-umem ve'l mülûk*, II, 328.
[223] Rodinson, *Muhammed,* ss. 145-146.
[224] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, s. 442.
[225] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 1, ss. 45-451.

Armstrong'a göre modern Batılı araştırmacılar, bu göçle ilgili sığınma talebinden başka nedenlerin de olduğunu ileri sürmüştür: Bir nedene göre Muhammed, Ebû Cehil'in ticaret ambargosundan dolayı zarar gören Müslüman tüccarlara yeni ve bağımsız bir ticaret yolu sağlamaya çalışmaktadır. Diğer bir neden ise göçmen listesindeki bazı isimlerin, Müslüman toplum içinde bazı fikir ayrılıklarına sahip olduğu şeklindedir. Bu görüşü ileri sürenlere göre, Osman b. Mahzum ve Ubeydullah b. Cahş gibi bazı göçmenler kendi başlarına monoteizme geçmişler ve Ebû Bekir gibi görece yeni birinin, Muhammed ile bu kadar yakın olmasından rahatsızlık duymuşlardır. Armstrong'a göre bazıları için bu fikir ayrılıkları neden oluştursa bile Ubeydullah'ın, Habeşistan'da iken Hristiyanlık inancına geçmesi, Hz. Osman'ın yeterince güvenli olduğuna inandığı anda Mekke'ye dönmesi ve Hz. Muhammed ile Ebû Bekir'e sadık kalmaya devam etmesi, bu görüşün pek ciddi olmadığını göstermektedir. Ayrıca Armstrong, kaynaklardan elimize ulaşan Habeşistan hikâyesinin tam olmadığını, Hz. Muhammed'in kafasında işe yaramayan bazı ekonomik veya politik planlar olsa bile, İbni Ishak gibi tarihçiler yazmaya başladıklarında bu planların unutulduğunu ifade etmiştir.[226]

Delcambre'ye göre bu göç, müşriklerin işkence ve zulümleri karşısında bir sürgündür. Hz. Muhammed, işkenceye maruz kalan Müslümanları sürgüne gitmeye razı etmiştir. Batı'da, Hz. Muhammed'in inananları baskı ve zulümden dolayı mı hicrete razı ettiği, yoksa inananlar arasındaki muhalifleri susturmak nedeniyle mi böyle bir işe giriştiği konusu tartışılagelmiştir. Delcambre, Hz. Muhammed'in inanç yönünden zayıf bu ilk göçmenlerin dinlerinden dönmemeleri için bu yola başvurduğunu ileri sürmektedir. O, Hz. Osman ile Ebû Bekir arasında bir rekabet olup olmadığını sorgulamıştır. Hz. Muhammed, Ebû Bekir'in fikirlerine değer vermiştir; ama birçok kimse bu ilk hicretin doğabilecek çatışmaları yatıştırmak için bir çözüm yolu oldu-

---

[226] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 174-176.

ğunu ileri sürmüş; hatta Hz. Muhammed'in bu fikri kendisi gibi düşünmeyen farklı bazı müminlerin saf dışı bırakılması için bir bahane olarak gördüğünü söylemiştir. Ne olursa olsun ilk hicret, Müslümanlar ile Hristiyanlar arasında bir sempati doğmasına yol açmış, Habeşlilerle Araplar arasında kurulan dostane ilişkiler nedeni ile Araplar arasından bazı kimseler Hristiyan inancından etkilenmiş, bu dine geçmiştir. Bu kişi Sekran b. Amr'dır.[227]

Zayıf inançlı Müslümanların dinden dönmelerinden korkulduğu için Hz. Muhammed tarafından sürgüne gönderildiğini iddia eden Delcambre'nin bu düşüncesi, öncelikle göçün, Hz. Muhammed'in zor şartlarda en çok birliğe ve desteğe ihtiyaç duyduğu bir sırada gerçekleştiği düşünüldüğünde akla yatkın gelmemektedir. Ayrıca insanların Allah'a inançlarının derecesinin ölçmenin mümkün olmadığı göz önüne alındığında Delcambre'nin görüşü tamamen sübjektiftir. Mekkelilerin ticari ilişkilerine güvenerek göçmenleri, gönderdikleri elçi Amr b. el-As yoluyla Kral Necâşi'den geri istemeleri sürgün kelimesini anlamsız kılmakta ve olayın zulüm sonucunda gerçekleştiğini ispat etmektedir. Çünkü müşrikler için içlerinde halledilebilecek bir sorun kendi sorunları olmaktan çıkmış Arabistan sınırlarını aşmıştır. Bu göçle müşrikler siyasi ve ahlâki alanda yara almıştır, mazlumlara yaptıkları zulüm diğer toplumlar karşısında haksızlıklarını ortaya koymuştur. Diğer yandan Delcambre'nin Habeşistan'da Hristiyanlığa geçen sahabenin Sekran b. Amr olduğu söylemi doğru değildir. Hristiyanlığa geçen sahabe Ümmü Habibe'nin kocası Ubeydullah b. Cahş'dır.

Delcambre, Hz. Muhammed'in, Habeşistan'a giden göçmenler yoluyla Necâşi ile mektuplaştığını ifade etmektedir. Kaynaklar mektuplaşmadan bahsetmiş; ancak mektubun zamanlaması ve içeriğine dair bir netlik ortaya koymamıştır. Muhammed Hamidullah, kaynakların susmasına rağmen bu mektubun Habeşistan'a hicret zamanına ait olduğunu, İslâm'a daveti içeren

---

[227] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 53.

tavsiye niteliğindeki bu mektubun taşıyıcısının Cafer bin Ebi Tâlib olduğu konusunda kesin bir yargı bildirmiştir.[228] Hz. Muhammed, Necâşi ile Medine döneminde mi (elçilerin gönderilmesi) yoksa ilk hicretin Habeşistan'a olduğu dönemde mi mektuplaştığı konusunda tartışmalar güncelliğini korumaktadır. Habeşistan'a hicret eden Müslümanlar aracılığıyla mektuplaşmış ise Muhammed'in, Cafer bin Ebi Tâlib'e, Necâşiye verilmek üzere bir mektup yazdığı kabul edilmelidir. Ancak Amr b. el Âs'ın inananları Necâşi'den isteği sırasında Cafer bin Ebî Tâlib'in, yeni din ve peygamberi Hz. Muhammed hakkında Necâşi'nin sorularına cevap vermesi, Kur'an 'ın içeriğinden bahsetmesi, aslında Peygamber'le ilgili bir bilginin Necâşi'de olmadığı kanısını kuvvetli kılmaktadır. Bu nedenle mektubun varlığı en azından Habeşistan'a hicret zamanı açısından şüpheli görünmektedir.

Hazleton, ilk İslâm kaynaklarının Necâşi'nin Tevhid inancına sahip bir Hristiyan olduğu için müşriklere karşı Müslümanları koruduğu ve teslim etmediği rivayetlerini retorik olarak gerçek olmayan, iyi oldukları için aşırıya kaçan söylemler olarak nitelemiştir. Ona göre rivayetlerin aksine Necâşi'nin onlar için sağladığı resmi koruma, dinden ziyade ticari bir korumadır. Ülkede oturma izni, müminlerin yabancı tüccar statüsünde geçici oturma izni yapmaları için verilmiştir.[229]

5. 2. Asıl Hicret: Akabe Biatları ve Medine'ye Göç

Tarihi kaynaklar, Medine'nin hicret öncesi sosyal durumunu benzer anlatımlarla ele almıştır. Yazarların bu konuda birleştikleri nokta, Medine'de yaşanan iç çatışmalar ve getirdiği sonuçların dayanılmaz bir hal aldığı, Arabistan genelinde yaşanan sosyal yozlaşma nedeniyle geleneklerin iyiden iyiye çöktüğü yönündedir. Kökü geçmişe dayalı düşmanlıklar ile geleneksel çöl yasasına dayalı haklı-haksız olduğuna bakılmaksızın verilen mücadele-

---

[228] Hamidullah, *İslâm Peygamberi,* c.1, s. 109.
[229] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 148.

ler, Medine'de sosyal düzeni bozmuştur. Şiddet ve kargaşa şehir genelinde hâkim olmuş, azılı rekabet ve asabiyet bundan kurtulmaya fırsat vermemiştir.

Rodinson'a göre birçok inancı barındıran Yesrib'de, tarımla uğraşan çiftçi halkın inancının ve geleneklerinin Mekke kadar katı olmaması ve çeşitlilik, onların inançlarını değiştirmelerinde kolaylık sağlamıştır. İşte Yesrib halkı bu çalkantılı süreçten geçerken dünyanın diğer merkezlerinde olduğu gibi düzeni yeniden tesis edecek bir yapıya, bir kurtarıcıya ihtiyaç duymuştur. Bu bilinç, bireysellik tasasının ön plana çıkmasıyla iyiden iyiye hissedilmiştir.[230] Hicrete hazırlık süreci Akabe biatları ile başlamıştır. Rodinson, İlk kaynaklarda belirtilen Müslüman olan altı Hazrecli'nin Akabe'de tesadüfen bir araya geldiği söylemini kabul etmemektedir. Ona göre Yesribliler, bilinçli olarak Hz. Muhammed'e yönelmiştir.[231] İbn Sa'd, *"Hazrecli altı Müslümanın, her fırsatta kendisini Allah'ın elçisi olarak öne süren ve dua eden Hz. Muhammed'i merak edip aradıklarını, üzerinde kısa bir araştırma yaptıktan sonra onu bulup görmeye gittiklerini"*[232] rivayet etmiştir. İbn Hişam ise Muhammed ve ilk Yesribli Müslümanlar arasında geçen diyaloğu *"Hz. Muhammed onlara Allah'ı ve Müslümanlığı anlattı ve dini öğütledi. Allah onları Müslümanlığa adadı. Yahudilerle birlikte yaşadıkları için, onların kutsal kitap sahibi olduklarını bilen bu kişiler, Yahudilerden sık sık yakında bir peygamber gönderileceğini ve gelecek Peygamber'in Yahudilerden olacağına dair sözler işitmişlerdi. Onlar, Hz. Muhammed'in kendilerine Allah'ın adını söylediğinde, şaşkınlıkla birbirine baktılar ve Yahudilerin söylediği Peygamber'in Hz. Muhammed olduğunu kabul ettiler ve Muhammed'i Yahudilere kaptırmamaya karar verdiler. Muhammed'in bütün isteklerini yerine getirerek Müslüman oldular"*[233] şeklinde rivayet etmiştir.

---

[230] Rodinson, *Muhammed,* s. 174.
[231] Rodinson, *Muhammed*, s. 175.
[232] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kebîr*, III, 608.
[233] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 2, s. 88.

Rodinson, Akabe biatları ardından Hz. Muhammed'in hicret için Yesrib'i belirlediğini, olumsuz birkaç olay dışında Mekkelilerin bu göçe engel olmadıklarını ifade etmiştir. Göçe şiddetle karşı koyan bazı Müminlerin Mekke'de kaldıklarını ileri süren Rodinson'a göre Muhammed, Yesrib şehrine tek başına gelen bir kaçak gibi karşılanmayı istememiştir. Bu nedenle bazı kimselerin Mekke'de kalacağını hesaplayan Muhammed, göç edenlere bizzat eşlik etmiş, gönülsüzleri inandırıp yola çıkarmış, bu hususta gerektiğinde sert davranmıştır. Mekke'yi en son kendisi terk etmiştir.[234] Ona göre Hz. Muhammed'i öldürmenin sorumluluğunu üstlenme noktasında Kureyş konseyi bir uzlaşma sağlayamamıştır. Ayrıca Rodinson, kaynaklarda geçen cinayet planını, planın uygulama aşamasında ve sonrasında gerçekleşen olayları insanların sonradan kurguladığını ifade etmiştir.[235] Hicret'i sosyal açıdan değerlendiren Rodinson, hicretin nedenini Mekke toplumunun içinde kendi değerler sistemi ile düşünmeyen yepyeni bir topluluk doğmasına bağlamıştır. Bu topluluk, mevcut düzene ve onun kurallarına geçici olarak boyun eğmekte, şartlı olarak katlanmaktadır. Bu topluluk için gerçek değer ölçüsü, Peygamber'in ağzından dile gelen Allah'ın buyruklarıdır ve artık onlar sadece kendi kanunlarına, kendi inanç ve törelerine göre yönetilecek bir toplum haline gelmenin mücadelesini vermektedir. Zaten Mekke sürecinde gerçekleşenler artık birikim olmaktan çıkmış, gerçekleşen ve oluşan bir bütünlüğe kavuşmuştur. Bu nedenle topluluk üyelerinin şehri topluca terk etmelerini, başka bir yerde yeni ve yapısı yönünden değişik bir topluluk kurmaya yönelişini, başka türlü yorumlamamak gerekir.[236]

Armstrong'a göre hicret, Müslüman çağının başlangıcıdır ve Kur'an idealinin tam olarak uygulanmaya başlaması ve İslâm'ın tarihte önemli bir unsur haline gelmesi, hicret sonucunda gerçekleşmiştir. Himayesiz kalan Mu-

---

[234] Rodinson, *Muhammed*, s. 176.
[235] Rodinson, *Muhammed*, s. 177.
[236] Rodinson, *Muhammed*, ss. 178-179.

hammed'in kendisi ve inananlar için yeni bir yer arayışına girdiği dönemde gerçekleşen Akabe toplantılarına değinen Armstrong, Yesrib'den gelen bir grubun Müslüman olmasında, onların Museviler'den bir peygamber geleceği ve bu peygamberin Museviler'den olacağına dair işittikleri bilginin, etkili olduğunu belirtmektedir.[237] Diğer bir nedense onların, Yesrib için aşılmaz gibi görünen sorunları, Hz. Muhammed'in çözebileceğini anlamış olmalarıdır.[238] Bu noktada şiddet sarmalına düşmüş ve güven duvarları yıkılmış bir kentte, problemleri çözeceğine inanılan Hz. Muhammed'in şehir dışından tarafsız arabulucu rolü önem kazanmıştır. Ona göre birinci Akabe toplantısında, politikadan çok din konuşulmuştur. İkinci Akabe toplantısında ise yemin edilmiştir. Bu yemin, her ne pahasına olursa olsun Hz. Muhammed ve inananları korumak için edildiğinden *'savaş yemini'*dir. Böylece hicret için korunaklı bir yer tesis edilmiştir. Eski putperestlik, Yesrib'deki krizi çözememiştir ve insanlar yeni bir ideolojiye artık hazırdır. Hz. Muhammed'in İslâm'la getirdiği yenilikler insanı tüm haklarıyla saygın bir varlık olarak öne çıkarmaktadır ve yeni dinin ortaya koyduğu ahlâki normlar, grubu bireylerden daha önemli kabul eden eski kabile idealinin yerini almıştır. Bireysellik, yeni toplumun temellerini mümkün kılmıştır. Bu yeni değerlerle Yesribli her bir insan, çöl hayatının dayattığı zorlu yapıda, bir kişinin kazancının bir diğerinin kaybı olmadığını öğrenmiştir. Armstrong, ikinci Akabe sözleşmesi ile İslâm'ın aniden saldırganlaştığı ve bir savaş dinine dönüştüğü tezine katılmamaktadır; çünkü Hz. Muhammed kendisi ve inananlarla birlikte Yesrib'e hicrete hazırlanmaktadır. Eğer tersi bir durum söz konusu olsa Mekke'de bir çatışma zemini zaten mevcuttur. Ona göre her ne kadar Arap kabile geleneğinde, himaye kültürü varsa bile hicretle oluşacak durum çok farklıdır. Mekke'den ayrılmak sadece coğrafi bir değişiklik değildir; çünkü Müslümanlar Kureyşlileri geride bırakacak ve kendileriyle kan bağı bulun-

---

[237] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 204.
[238] Armstrong, *Hz. Muhammed,* s. 206.

mayan yabancı bir kabilenin sürekli koruması altına girecektir. Bu, daha önce benzeri görülmemiş bir harekettir ve Araplar için putlarının aşağılanması kadar alçaltıcıdır.[239] Hicret, Muhacirlerin zihinlerinde acı verici bir ayrılığı çağrıştırmıştır. *Ensar* kelimesi ise *yardımcılar* şeklinde tercüme edilmiş; ancak bu tercüme söz konusu olay için yetersiz kalmıştır; çünkü *nasr*(yardım) desteklemeye ve gerektiğinde güç kullanmaya hazır olmayı gerektirir. Medineli Müslümanların savaş yemini etmelerinin nedeni işte budur. Armstrong, hicretin olumlu yönlerinden bahseden İbn İshak'ın hicretin gönüllü bir karar olduğunu söylediğini[240] ama Kur'an'ın Müslümanların Mekke'den *sürüldüklerini* ya da *kovulduklarını*[241] bildirdiğine dikkat çekmiştir.[242] Hz. Muhammed, biatten sonra Müslümanları hicret için ikna etmeye çalışmış, bunu yaparken hiç kimseye emretmemiş ve zorlamamıştır. Gitmek istemeyen herkes, Mekke'de kalmakta serbesttir. Hicret etmeyip Mekke'de kalanlar olmuş, onlar sonradan kınanmamış, bazı alıkoyma olayları dışında Kureyşliler bu gidişatı engellememiştir.[243]

Hazleton'a göre Akabe görüşmelerinde Evs ve Hazrec'in birleşmeleri kendilerini üstün gören Kureyş'e karşı besledikleri nefretten dolayıdır. Yesribliler, bir zamanlar Mekke'de güvenilir iken sonradan yaptığı vaazlar nedeniyle karalanan Hz. Muhammed'i merak ederek ona ulaşmış, dinin tebliğ edilmesi sonrasında Müslüman olmuştur. Aslında Yesribliler, Hz. Muhammed'in kendi aralarındaki anlaşmazlığı çözebileceğine inanmıştır. İbn İshak, ilk Yesribli Müslümanların "*Bizim Medine'de olduğumuz denli başka hiçbir halk bu kadar düşmanlık ve kinle bölünmemiştir. Belki Allah bizi senin aracılığı ile birleştirir*"[244] dediğini rivayet etmiştir. Hazleton, İbn İshak'ın bu rivayeti sonra-

---

[239] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 216.
[240] İbni Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c.2, s. 128.
[241] el-Mümtehine 60/1, 9.; el-Muhammed 47/13.
[242] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 217.
[243] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 218-219.
[244] İbni Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 2, s. 88.

dan tarihe kaydettiğini iddia etmektedir, çünkü o zamanlar şehrin adı Yesrib'dir. Bununla birlikte Hz. Muhammed'in önceden hazırlanmış bir göç planı bulunmamaktadır. Şayet Muhammed'in Medine'ye göç konusunda ufak bir fikri varsa bile bu, abartılmış bir hüsnü kuruntudan öteye gitmemiştir. Muhammed'in hicreti, sadece basit bir arabuluculuk değildir; çünkü onun Yesrib'e hicret etmesi, Yesriblilerin kendisini bir peygamber olarak kabul etmesine bağlıdır. Hazleton'a göre Yesriblilerin yeni dini kabullenmeleri ve putlardan uzaklaşmalarının sebebi, Yesrib ekonomisinin Mekke'de olduğu gibi inanç üzerine kurulu olmayışıdır. Bir diğer neden ise Yesriblilerin atalar düzeninde tek tiplik olmayışı, inançlarının Mekke'deki gibi geleneksel inanç üzerine kurulu olmaması yanında birlikte yaşadıkları Yahudilerden öğrendikleri Tevhid inanışına yabancı olmayışlarıdır.[245]

Muhacirler açısından Hicret'in zorluğuna ve göç esnasında yaşanılan olaylara değinen Hazleton'a göre hicret, bir sürgündür. Hazleton, Mekke konseyi tarafından Hz. Muhammed'in öldürülme kararının, Muhammed'in ileride Medine'de büyük bir güç olup Mekke'ye savaş açmasından korkulduğu için alındığını[246] rivayet eden İbn İshâk'ı, *geleceği* (tahminlerini) tarihe yazmakla eleştirmiştir. Ona göre bu rivayetin bir anlamı yoktur; çünkü ilkin Hz. Muhammed savaş taraftarı değil, barış yanlısıdır. Şiddete barışla cevap vermiştir. İkincisi, her ne kadar Medine nüfusu, Mekke ile hemen hemen aynı olsa da iç karışıklıklar ile uğraşan bu şehir halkı savaşçı değil, çiftçi bir topluluktur. Bu nedenle Mekkeliler silahlı savaştan değil, fikirlerin savaşından korkmaktadır.[247] O, Hz. Peygamber'i tüm kabile üyelerinden oluşan bir heyete öldürtme planını, son derece yerinde bir oryantalist ironiyle Doğu Ekspresinde Cinayet planına benzetmiştir. Ona göre Agatha Christie'nin ünlü romanının kilit noktası aynı cinayeti herkesin işlediğini ortaya çıkar-

---

[245] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 187.
[246] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 2, s. 146.
[247] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 193.

masıdır; ancak kanunen kimse suçlu sayılmamıştır. Hz. Peygamber'in bu suikast planından kurtulması ve sonrasında yaşanılanların tümü, ona göre mükemmel bir kurgudur. Hz. Muhammed ve Hz. Ebû Bekir'in Sevr mağarasına gizlendiği esnada her ikisinin suikast timinden ağını ören örümcek ve yuvasında kuluçkaya yatan güvercin mûcizeleriyle kurtulmalarını değerlendiren Hazleton, bu mucizelerin diğer kutsal dinlerdeki hikâyelerle çağrışım yaptığını dile getirmiştir. Mağaraların kutsal efsanelerde güçlü simgesel titreşimler taşıdığını, daha metafizik anlamıyla mağaraların kişinin yeniden dünyaya dönmeden önce uyuyacağı, rüya göreceği, büyüyeceği ve yalnızca bir sığınak olmayıp olgunlaşacağı yer olduğunu söyleyen yazar, hicret esnasında mağarada yaşananların, Müslümanların değerli bilgilerinin bir parçası haline geldiğine işaret etmiştir. Ebû Bekir açısından Sevr Mağarası, inancının tazelendiği yerdir; Ebû Bekir orada yakalanmaktan endişe etmiş, Hz. Muhammed ise Allah'ın onları koruyacağı güvencesini vermiştir. Ona göre örümcek hikâyesi doğanın onları koruma planı yaptığı izlenimi sergilemektedir.[248] Hicret ile Hz. Muhammed'in yapmış olduğu şey; kimliğini arayan bir yeri, yer arayan bir kimlikle birleşmeye ikna etmek olmuştur.[249]

Hz. Muhammed'in hayatından kesitlerin yaşayan kültürdeki yansımalarını araştıran Schimmel, hicretin tarihi sürecinden ziyade, hicret sırasında yaşanmış olaylar ve olayların geçtiği mekânlar hakkında değerlendirmede bulunmuştur. Müslüman toplumda, Hz. Muhammed ve Hz. Ebû Bekir'in mağarada yaşadıklarının Tasavvufi düşüncede bir yansıması ve sûfi gelenekte çıkarılacak bir karşılığı vardır. Mağara, örümcek ve ağı, güvercin yuvası, Allah'ın peygamber ve yol arkadaşını koruması için birer mucizesi ve ilahi yardım olarak algılanmıştır. Tüm bunlar inanç kültüründe sembolik bir değer taşımaktadır ve Schimmel, anlatılanları menkıbe olarak görmüştür.[250]

---

[248] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 195-196.
[249] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 206.
[250] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 33.

Tevbe suresinde geçen " *…ve onu görmediğiniz bir ordu ile destekledi*" ayetini İslâm dünyası, örümceğin ağ örmesi, güvercinin yuva yapması olarak kabul etmektedir.

Bugün Batılı ve Doğulu araştırmacıların neredeyse tümü, hicret olayının İslâm tarihinde köklü bir değişim sürecini beraberinde getirdiğini ifade etmektedir. Mekke'den Medine'ye Hz. Muhammed'in önderliğinde gerçekleşen bu hareketle yeni bir toplum kurulmuş, dini ideoloji, kurumsal anlamda somutlaşmış ve bir kimlik kazanmıştır. Bu konuda, hicretle gelen değişime ve hicretin sonuçlarına dikkat çeken Omid Safi, hicret için *"Asıl manasıyla 'devrim' olan devrimler gibi, hicretin de bir yörüngesi, bir döngüselliği, bir gidiş ve dönüşü vardır. Hicret'te bir eve dönüş, çıkış noktasının arınması safhası vardır. 'Çıkmak zorunda bırakılmasaydım, senden ayrılmazdım'*[251] *diyen bir Peygamber için hicret Mekke'nin terkedilmesi değildir. Hicret, Peygamber'in nereden geldiğini inkâr etmesi ve unutması manasına da gelmez. Bu ayrılış aslında baskıya karşı gelmenin ve daha sonra geri dönüp zulmedeni bile kurtarmanın bir habercisidir. Muhammed ve Ebû Bekir'in mağara arkadaşlığının anlatıldığı hikâyede elbette sembolik bir taraf vardır. Çok süslü olmasıyla beraber örümcek ağı arkasını gösterir; ama bir yandan da tabiattaki en güçlü maddelerden birinden yapılmıştır. Bu da Allah'ın planının bir parçasıdır. Aynı yaratık hem bereket hem de yıkımın bir parçası olabilir. Burada örümcek ağı Peygamber'in hayatını kurtarmıştır.* Kur'an*'ın başka bir yerinde ise örümcek ağından ev,*[252] *Allah'tan başkalarından korunma isteyenlere bir örnek olarak gösterilmiştir. Sonsuz mana katmanları olan kutsal bu metinde aynı mecaz, değişik yerlerde değişik manalar taşımaktadır. Mağaranın girişine yuva yapan güvercin ise ta İncil'in zamanından beri ruhun sembolü olarak gösterilmiştir"*[253] ifadelerini kullanmaktadır.

---

[251] İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk., Muhammed Fuad Abdulbâki, Dârü'l-Fikr Neşrî, Beyrut, ts., II, 1037.
[252] el-Ankebût 29/41.
[253] Safi, Omid, *Peygamber'i Tanımak*, çev. Nagihan Haliloğlu, Nefes Yay., İstanbul, 2013, ss. 118-120.

Delcambre, hicreti önceden planlanmış bir hareket olarak tanımlamaktadır. Ona göre Muhammed'in bu plan dâhilinde gerçekleştirdiği *'Biatü'n-Nisa'* olarak da adlandırılan ikinci Akabe biatı önemlidir; çünkü ataları ve soy ağacı olmadan bireyin kavranamadığı bu çöl Arap toplumunda Hz. Muhammed, sülalesi ile bütün bağlarını kendi isteğiyle kesmiştir. Böylece kabile yasasının aşıldığı ileri sürülmüştür ve artık önemli olan kan bağları değildir. Dolayısıyla kabile kavramının yerine artık *ümmet* kavramı almıştır.[254] Hicret, İslâm tarihinde önemli bir olaydır ve zamanı, Hicret'ten önce ve hicret'ten sonra diye iki ayrı döneme ayırmıştır. Hicret'ten önce kabile teşkilâtı çağıdır; hicret'ten sonra ise yeni bir çağa girilmiştir. Bu çağ dini mesaj üzerine kurulmuş, inananların oluşturduğu bir topluluk teşkilatına dayanmıştır. Hicret; coğrafi, ruhi, içtimai ve maddi bir ayrılıktır.[255]

Delcambre'nin biata yüklediği anlam, Hz. Muhammed'in cahiliyenin asabiyet anlayışına karşı çıkışı adına doğrudur, ancak Hz. Muhammed kendi istek ve arzusu ile bağlarını kesmemiş, kesmek zorunda bırakılmıştır. Ayrıca İslâm akrabalık bağlarını yok saymamıştır. Buradaki ayrılık asabiyetle gelişmiş yanlış değerlerden ve ideolojiden ayrılığı ifade etmektedir. Dolayısıyla bu ideolojide (cahiliyede) ısrar eden insanlardan ve onların kurulu düzeninden bir kopuş söz konusudur. Kabilelerin asabiyetle bağlılığını sosyal bir olgu görmekle birlikte siyasi bir kurum olarak da değerlendirmek gereklidir. Çünkü kendi kabilesinin kimliği yanında mahiyeti ve koruması altında olmak o toplumun şartlarının getirdiği kimliktir, şahsiyettir. Bilakis Hz. Muhammed, inancının getirdiği mevcut yeni durumun müşriklerin menfaatlerine ters düşmesi nedeniyle ilkin Mekke toplumunun diğer kabileleri, sonrasında kendi kabilesi tarafından dışlanmıştır. Diğer yandan kabilesinden dışlanan bir kimsenin diğer kabilelere himaye için başvurması veya arayışı içinde olması o dönem ayakta kalmak için eman geleneğinin olduğu bir

---

[254] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, ss. 58-59.
[255] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 65

toplumda elzemdir. Ayrıca Mekkeli Müslümanların, ümmet olarak doğal bir topluluk halinde belirmesi tam anlamıyla hicret sonrasında olmuştur. Asabiyet kavramının yerini İslâm'la birlikte bir ümmet düşüncesine bırakması, Akabe biatinde oluşmuş değildir. Hicret öncesinde ümmet kavramının sosyal alanda, somut manada tezahür ettiğini söylemek pek mümkün görünmemektedir; ancak fikri alanda *ideal birlikteliğinin* kabile birlikteliğinin yerini almaya başladığı ifade edilebilir. Şunu da belirtmek gerekirse inananların sorumluluğunu üstlenen bir elçi olarak Hz. Peygamber'in kendisinde, Müslümanlara dinlerini yaşayacakları huzurlu bir ortam arama düşüncesi bir şekilde yer etmiş olmalıdır. Hicrete giden yolda gerçekleşmiş Akabe buluşmalarını Hz. Muhammed'in planının bir parçası görmek, bu nedenle Hz. Muhammed'in yer arayışını önceden planladığını öne sürmek gerçekçi bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Dolayısıyla hicret planlanmış bir hareket değildir.

6. Hicret Sonrası İlk Faaliyetler ve Medine Sözleşmesi

Hicret sonrasında Peygamber'in Medine'de nerede kalacağı, Müslümanların ilk ibadet yerinin nasıl belirleneceği sorunu kaynaklarda anlatıldığı üzere onun dişi devesinin serbest bırakılması olayı ile çözülmüştür. Peygamber'in devesi Kusva, tıpkı örümcek ve güvercin mucizesinde olduğu gibi ilahi güç tarafından yönlendirilmiş kutsal bir varlık olarak görülmüştür. İnananlar, devenin belirlediği yere Peygamber'in evini ve ibadet yeri olacak ilk camiyi, Mescid-i Nebî'yi inşa etmiştir. Araştırmacı yazarlar, Mescid-i Nebî'nin mimarisi ve işlevine kısaca değinmiştir. Bu mescid şaşırtıcı derecede basit, toprak tuğlalardan örülmüş duvarların içerisinde açık bir alan, bunun ortasında palmiye yapraklarıyla sağlanmış bir gölgelik ile güney ve doğu duvarlarının diplerinde uyuma alanları için yapılmış sedirlerden müteşekkil bir yapı olarak tarif edilmiştir. İslâm'ın bir imparatorluk haline gelmesinden sonra bu mescid, inşa edilecek yeni camiler için örnek olmuştur. Yazarlara göre yeni bir toplum oluşturmada Müminler sadece yeni bir toplum merkezi veya bir ev inşa etmemiştir. Bu bakımdan Mescid-i Nebî, Mü-

minlerin birbirleriyle nasıl iyi ilişkiler kurabileceği kavramına köklü değişiklikler getiren tamamen yepyeni bir toplumun şekillendiği yer olmuştur.[256]

Peygamber'in kalacağı yer sorunu çözümlendikten sonra Hz. Muhammed Medine'de oluşacak toplumun birliğini ve dayanışmasını sağlamak, hicret'le gelen zorluğu ve yükü hafifletmek için Muhacirler ile Ensar'ı birbirlerine kardeş ilan etmiştir. Kardeşlik sözleşmesinin amacı Medine'de oluşacak toplumun dayanışmasını ve birliğini sağlamaktır. İnananları kardeşlik altında birleştiren gücü Hazleton, beşer ile Allah'ın birliği ideali olarak tanımlamıştır. İlk Müslümanlar, kendilerini bozulan dünyayı düzeltmeye adamıştır. Onların amacı, hayatın kırılan parçalarından yeni bir dünya inşa etmektir. Onları amaçlarına yönlendiren tek şey, güçlü inançlarıdır. Müminlerin güçlü inançları üzerine inşa ettikleri yapı, insanların birbirleriyle nasıl iyi ilişkiler kurabileceği kavramına köklü değişiklikler getiren tamamen yeni bir toplumdur. Yeni bir toplum inşa edilirken Muhammed vahiyler almaya devam etmiştir. Bu esnada gelen vahiyler artık Müminler ile diğerleri arasındaki ilişkileri düzenlemeye yöneliktir ve bunların çoğu, esasları özünde Hz. Muhammed'in ilk büyük kanun paketine dâhil edilecektir. Medine'de her kesim ondan barışı ve düzeni tesis etmesini beklemektedir. İşte bu yeni toplumun barış ve düzenini sağlamak isteyen Hz. Muhammed, anlaşmazlıkları çözmek ve tek Tanrıcılığa dayanan inançla bunu başarmak için Medine Vesikası denilen belgeyi hazırlatmıştır. Hazleton, bazı tarihçileri bu anlaşmayı hayli abartarak Medine Anayasası olarak adlandırdığını dile getirmiş ve anlaşma belgesinin önemli bir belge olduğunu da ayrıca vurgulamıştır. Ona göre bu anlaşma ile Hz. Muhammed, Tevhid inanç sistemini ve emirlerini siyasi koşullara dönüştürmüş, idealizm ve faydacılıkla üretilen bir politika düzleminde kabile prensiplerini kullanmış ve kabile koşullarının ötesine uzanan bir arabuluculuk anlaşması hazırlatmıştır. Anlaşma bir yönüyle kar-

---

[256] Rodinson, *Muhammed*, ss. 181-183; Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 65; Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 225; Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 198-200.

şılıklı savunma anlaşması şeklini almış, Medine içindeki anlaşmazlıkları çözüme kavuşturmuş, diğer yandan tüm kabile ve kavimleri birbirine bağlayacak esas olan kucaklayıcı yeni bir kimliği tanımlamıştır. Medine'de yaşayanlar gelecekte İslâm'ın temelini oluşturacak *ümmet* ideolojisi altında birleşmiştir. Ümmet kavramı içerisine sadece Evs ve Hazrec özel olarak değil, o sırada resmi olarak İslâm'ı kabul eden veya etmeyen diğer kabileler ismi belirtilerek yazılmış, Yahudi kabileleri de bu vesikaya dâhil edilmiştir. Medine Sözleşmesi'nde "*Yahudiler, Müminler ile beraber tek bir ümmettir*" diye belirtilmiştir. Kısacası bu belge ile belgede yer alan her bir kabile ve topluluk birbirine yardım etmek ve dayanışma yapmak üzere ittifak yapmış, kan dökülmesi yasaklanmış, hâkem olarak gösterilen Hz. Muhammed anlaşmazlıkların çözüm merci kabul edilmiştir.

Muhammed Hamidullah, Medine Anlaşması'nın erken dönem kaynaklarda korunarak günümüze kadar ulaştığına dikkat çekmiştir. Ona göre kaynaklarda Medine Sözleşmesi olarak geçen bu anlaşma, ilk İslâm toplumunun yapısını gösterdiği için önemlidir. Medine'deki Arap ve Musevi kabileleriyle imzalanan bu sözleşmeye göre kimse inancından dönmeye zorlanmamış ve ilk başta Müslümanlar, müşrikler ve Museviler tek bir topluma dâhil edilip can ve mal güvenlikleri koruma altına alınmıştır.[257]

Armstrong'a göre sözleşme gereği bütün kabileler düşmanlığı bir kenara bırakacak, yeni bir süper kabile oluşturacak, tek bir toplum olacaktır. O dönem kimse bu yeni toplum hareketinin uzun ömürlü olacağını ön görmemiştir; ama yıllar sonra herkes, daha Hz. Muhammed ölmeden önce, bunun tüm Arabistan'ı birleştirebilecek bir başlangıç olduğunu anlamıştır. Bu aşamadan sonra kabile, hâla toplumun temel birimidir; ancak toplum artık kan bağından öte ortak ideoloji ile birleşmiştir ve Hz. Muhammed yeni süper kabilenin lideri olmuştur. Bu durum daha önce görülmemiş son derece çarpıcı bir

---

[257] Hamidullah, Muhammed, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye ,-Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri-*, Kitabevi, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul, 2005, s. 69.

yeniliktir. Bir nevi teokrasidir. Aslında Hz. Muhammed, bir teokrasi oluşturmayı düşünmemiştir; hatta muhtemelen teokrasinin ne olduğunu bile bilmemektedir. Ne var ki olaylar onu, başlangıçtaki önyargılarından arındırıp tamamen yeni bir çözüme itmiştir. Müşrikler, İslâm'ı toplumu bölen bir güç olarak gördükleri için onu aileleri parçalamakla suçlamıştır. Hicret'e kadar hiç kimse Kureyş kabilesini terk etmeyi düşünmezken artık eski kabile bağları parçalanmıştır. Kureyşliler, Evsliler ve Hazrecliler tek bir toplum olmuştur. İslâm artık bölücü olmaktan çıkmış, birleştirici bir güç haline gelmiştir. Yeni toplumun bir üyesi olmak için kabileden vazgeçmek ve hicret etmek gereklidir. Kabile gibi, yeni toplum da kendi başına bir dünyadır: Bütün insanlar dışında tek toplum. Geleneksel anlamda bu, diğer kabileleri konfederasyon çatısı altında toplamaktır. Yeni toplumun birlik ruhunun ilahi birliği yansıtması gereklidir; dolayısıyla Müslümanlara kendi kişisel yaşamlarını biçimlendirmeleri emredilmiştir. Kan bağlarının, eski kabile yandaşlıklarının sorun yaratmasına ve toplumu bölmesine izin verilmemeli, kabilesi ne olursa olsun hiçbir Müslüman diğeriyle savaşmamalıdır. Hz. Muhammed'in pozisyonu Medine'de oldukça mütevazı bir konumda olmasına rağmen henüz Medineli diğer liderlerin pozisyonundan zayıftır. Onun sahip olduğu tek özel fonksiyon, anlaşmazlıkları çözen tarafsız bir arabulucu olmasıdır. Armstrong'a göre bu devrimci bir çözümdür; ama ilk günlerde herkes denemek için hazırdır, çünkü Medine'deki durum çözümü gerekli kılmakta ve her türlü değişiklik, bitip tükenmek bilmeyen savaşlardan daha iyidir. Putprestler bile buna karşı değildir. Museviler bile başlangıçta yeni sistemi kabul etmeye hazırdır ve hatta bazıları bu yeni Arap tek Tanrıcılığına geçmeyi bile düşünmektedir. Hz. Muhammed kendileri istemedikçe kimseyi Allah'ın dinini kabul etmeye zorlamamıştır. Dolayısıyla, başlangıçta her şey iyi gitmiş Arap olmayan Müslümanlar dahi toplumda yer bulmuştur.[258]

---

[258] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 222-225.

Schimmel, Medine Vesikası'nın siyasi açıdan önemine değinmiş, bu anayasayla Medine'de yaşayan diğer inançların ve kabilelerin bir arada yönetildiğine ve vesikanın, anayasal anlamda sonraki yönetimler için örnek ve esas teşkil ettiğine dikkat çekmiştir.[259]

Montgomery Watt gibi bazı müsteşrikler ise Medine Sözleşmesi'nin bir bütün halinde değil farklı tarihlerde kaleme alındığını, hicret sırasında kaleme alınmış sözleşme metni hükümlerinin sonradan ekleme yapılan bazı hükümlerle birleştirildiğini ileri sürmüştür.[260] Rodinson da bu görüştedir.[261] Sözleşmenin öne çıkan bazı maddeleri üzerinde değerlendirmelerde bulunan Rodinson, bu maddelerde Muhacir ve Ensar'ın ayrı tek bir topluluk olarak görüldüğünü, Yahudilerin toplumun üyeleri olarak kabul edildiğini, Medine'de yaşayan tüm insanların dış dünyaya karşı tek bir topluluk olduğunu ve bir cephe halinde birleştiklerini, Medineli putperestlerin inananlarla ilişkilerinin düzenlendiğini ifade etmiştir. Ona göre Muhammed, başlangıçta herkesle dostluk ölçüleri içinde ve yan yana yaşamak taraftarıdır. Bu maddelerin birinde Hz. Muhammed'in Medine'de toplum içindeki pozisyonu belirlenmiştir. Henüz bu pozisyonun yeri ve işlevi sınırlıdır. O, Allah'ın elçisidir ve anlaşmazlıkları çözümlemekle görevlidir. Bu anlaşma, Medine'nin toplumsal yapısını ortaya koymuştur. Bir devlet yapısından, tesis edilmiş bir düzen ve bir otoriteden söz etmek mümkün değildir. Kabile reisliği ve otoritesi hâla geçerlidir. Düzeni koruyan tek şey, intikam alınması korkusuyla kan davasından duyulan endişedir. Bununla birlikte, Araplara özgü yönetim yapısının içinde yeni ve değişik yapıda bir unsur belirmiştir. Bu unsur, Hz. Muhammed'in bizzat kendi kişiliğidir ve onun dini yönüdür. Elçiliği, ona bazı üstünlükler sağlamaktadır. Her şeyden önce Kureyşli göçebelerin doğal lideridir. Bu yönüyle o, diğer din mensupları hariç bütün müminlerin üze-

---

259 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 34.

260 Watt, William Montgomery, *Hz. Muhammed Medine'de*, Kuramer Yay., çev. Süleyman Kalkan, İstanbul, 2016, s. 266.

261 Rodinson, *Muhammed,* s. 185.

rinde geniş etki ve otorite sahibidir. Anlaşmazlıkların ve kavgaların çözümünde her şeyden önce O'nun hâkemliğine başvurulmaktadır. Rodinson, barış ve huzur bulmak isteyen Medineli aşiret liderlerinin ve onlara bağlı kabile üyelerinin dinden ziyade, siyasi nedenlerle Muhammed'e ve Allah'a bağlandıkları görüşündedir. Tevhid inancının tam olarak yerleşmesinde kabile reislerinin İslâm'ı seçmeleri etkili olmuştur. İslâm'ın kabul görmesinde barış içinde yaşama arzusu kadar Kureyşlilere olan kin de etkili olmuştur.[262]

Delcambre'ye göre Hz. Muhammed, hicret sonrasında kötü anlam içeren Yesrib şehrinin adını Medine olarak değiştirmiş, Medine Vesikası'yla şehirde yaşayan tüm kesimler arasında ittifak kurmayı başarmış ve toplumsal huzuru sağlamıştır. Kurduğu ittifak sayesinde etkisini ve nüfuzunu çevreye yaymayı başaran Hz. Muhammed, hem dini önder hem de bir devlet başkanı olarak otoritesini kabul ettirmek için silahla cihada çıkan bir Peygamber'e dönüşmüştür. Bu ittifaka dâhil olan kabileler bir araya gelerek konfederasyon kurmuştur. Konfederasyonun üyeleri birbirlerini daimi olarak korumak ve karşılıklı bir güven garantisi, *'el-Emân'* vermek zorundadır. Bireylerden öte belli sayıda topluluklardan oluşan bu yeni toplumda düzen, kan davasına dayalı intikam alma korkusu ile sağlanmıştır. Tek farklı olan şey, Hz. Muhammed'in kişiliğidir ve onun liderliğidir. Peygamberlik görevi nedeniyle Hz. Muhammed, maddi bir otoriteye dönüşebilen manevi bir güce sahiptir. Fakat onun tam anlamda otoriteye sahip olması, silahlı gücü elde etmesiyle mümkün olmuştur. Bu nedenle Delcambre, Hz. Muhammed'i Mekke'nin *mütevazı mağduru*, Medine'nin *sert ve gururlu fâtihi* olarak tanımlamıştır.[263]

Batılı Hint asıllı Müslüman yazar Asma Afsaruddin, Modern İslâm âlimlerinin Medine Sözleşmesi'nin, Bedir Savaşı'ndan bir süre önce yazıldığı

---

[262] Rodinson, *Muhammed*, ss. 186-188.
[263] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 70.

düşüncesinde hem fikir olduğunu ifade etmektedir. Ona göre sözleşmede kullanılan dilin eskiye ait olması ve Müslüman yerine '*mümin*' gibi erken Medine döneminde daha yaygın olan terimlerin kullanılması, bu sözleşmenin sahihliğine kanıt olarak gösterilmektedir. Medine Vesikası devlet yönetiminin doğası ve erken dönemde öngörülen dinler arası ilişkilerle ilgili çok net bir fikir vermesi bakımından açıkça *ümmet* teriminin Kur'an'daki anlamını yansıtmaktadır. Ona göre Kur'an'da, *ümmet* kavramı yalnızca Müslüman cemaate referansla değil, aynı zamanda Yahudi ve Hristiyan cemaatlerini de kapsayacak ve özellikle farklı dini cemaatler arasındaki adaletli bir birliğe işaret edecek şekilde kullanılmaktadır.[264]

Bir başka Avrupalı Müslüman araştırmacı Omid Safi'ye göre Medine Vesikası, Medine'de Hz. Muhammed'in mutlak yönetici olarak kabul edildiği, çok milletli ve her dini topluluğun özerkliğini kabul eden çok dinli bir toplumun modelini oluşturan bir temeldir. Dünya'da hiçbir yerde anayasa üzerine kurulu bir vatandaşlık kavramının olmadığı bir zamanda, Hz. Muhammed'in hem Arap hem de Yahudi Yesribliler ile anlaşma imzalaması, günümüz açısından bakıldığında son derece sosyal bir sözleşme olarak karşımızda durmaktadır. Bu anlaşma ile Yahûdi, Müslüman, her kesim bir yandan kendi dini özelliklerini korumaya devam etmiş, diğer yandan birbirlerine olan siyasi bağlarından dolayı tek bir ümmet meydana getirmiştir.[265]

7. Hz. Muhammed'in Evlilikleri ve Kadına Bakışı

Hayatı, insanlığa en güzel örnek olarak gösterilen Hz. Muhammed'in yaşamının bir yönü de gerçekleştirdiği evlilikleridir. Peygamber'in bu alandaki davranışlarının, pratik bir karşılığı vardır. Asırlardır Müslümanlar onun evlilik alanında sergilediği söz ve davranışları takip etmektedir. Hz. Muhammed'in çok eşliliği ve mahrem aile hayatı, İslâm kaynaklarında eşleri

---

[264] Afsaruddin, Asma, *İlk Müslümanlar,-Tarih ve Bellek-*, çev. Deniz Kaynak, Nefes Yay., İstanbul, 2014, ss. 27- 30.

[265] Safi Omid, *Peygamberi Tanımak*, ss. 123-125.

hakkında anlatılan bazı önemli olaylar ve bunlar üzerine yapılan değerlendirmeler, Hz. Muhammed'in kadınlara yaklaşımı ve onlarla iletişimi, İslâm'ın kadın haklarına yönelik düzenlemeleri vb. diğer konular gerek İslâm dünyasında gerek Batı toplumunda spekülasyonlara neden olmuş, üzerinde en çok tartışılan ve araştırmaya konu olan alanlardan birisi haline gelmiştir. Eşlerinin onunla ilgili verdikleri bilgiler, İslâm tarihine kaynaklık etmeleri açısından hanımlarını değerli kılmaktadır. Öte yandan İslâm, Hz. Peygamber'in eşlerini statüleri yönünden inanç noktasında müminlerin anneleri olarak konumlandırmıştır. Batı toplumu, Hz. Muhammed'in evlilikleri üzerinden ürettikleri iddialarla dün olduğu gibi bugün de İslâm'ı ve Peygamber'ini karalamaya, ona karşı düşmanlığa devam etmektedir. Bu iddialardan hareketle Hz. Muhammed, asırlardır bir takım ithamlarla insanlığa, sapkın eğilimleri olan bir kişilik olarak gösterilmiştir. İslâm dünyası ise savunmacı yaklaşımla Batı'nın tezlerini çürütmeye çalışmıştır.

Batılı araştırmacılar, dönemin Arap geleneğinin aksine Hz. Muhammed'in geç evlilik yapmasını, onun yoksul olmasına bağlamıştır. Bu konuda Rodinson ve Delcambre, Hz. Muhammed'in Hatice ile evliliğini yoksulluktan kurtulmak, saygınlık kazanmak için gerçekleştirdiğini söylemiştir. Aynı zamanda Hz. Muhammed'in diğer hanımlarıyla cinsel arzularını bastırmak için evlendiğini ifade eden Rodinson, Muhammed'in Hatice'ye olan şükran duygusunu ve bağlılığını ise Hatice'nin anaç tavrına ve ona sığınma arzusuna, psikanalist bir yaklaşımla açıkladığı bastırılmış kişilik yapısına bağlamıştır.[266] Hz. Hatice'nin Hz. Muhammed'i eş olarak seçmesinde onun kişiliği ve güvenilirliği etkili olmuştur. Armstrong ve Delcambre, Hz. Hatice'nin, Hz. Muhammed'in kişilik özelliklerinden etkilendiğini söylemiştir. Her ikisine göre Hatice'yi, Muhammed'i beğenmeye iten sebep aralarındaki ilişkinin tarzıdır ve Muhammed'in halk arasında edinmiş olduğu saygınlığı, güveni-

---

[266] Rodinson, *Muhammed*, ss. 75-77; Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 35.

lirliği, nezaketidir.[267]

Hz. Muhammed'in Hz. Hatice ile evliliğinde yaş farkını öne süren ve bu evliğin parasal nedenlerden kaynaklandığı ileri süren Batı anlayışını eleştiren Armstrong, Batı toplumlarında genç insanların zengin ve yaşlı dullarla evliliklerinin kınanmasının ve bunun parasal nedenlere bağlanmasının alışıldık bir durum olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Rodinson bile Muhammed'in bu evliliğini cinsel ve duygusal açıdan hüsran verici bulmuş; ancak veriler bunun öyle olmadığını göstermiştir. Çünkü Muhammed, peygamberlik görevinin ilk yıllarında, Hatice'nin ruhsal desteği ve danışmanlığı ile ayakta durmayı başarmıştır. Hz. Muhammed'in, Hatice ile evliyken başka genç kadınlarla evlenmeyişi ilerleyen yıllarda onu çok eşliliğe düşkün olmakla suçlayanlar için önemli bir gerçektir. Hatice öldükten sonra bile Muhammed, evlendiği kadınları sürekli Hatice'ye yağdırdığı övgülerle öfkelendirmiş ve hatta bir defasında onun sesini duyduğunu sandığında acıyla sararmıştır. Bu bir mantık evliliği değildir. Muhammed'in aile gelirinin büyük bir kısmını yoksullara dağıtması ve kendi ailesiyle son derece mütevazı bir hayat sürmesi, evliliğin zenginlik için olmadığını göstermektedir.[268]

Hazleton'a göre çoğu Batılı akademisyenin düşüncesinin aksine Muhammed'in Hatice ile evliliğini farklı kılan şey yaş farkı değildir. Aslında onlar Muhammed'den çok kendilerini ifşa ederken, bu evliliğin tabii bir mantık evliliği olması gerektiğini varsaymıştır. Para için evlenildiği düşüncesi hâkim olduğundan Muhammed'in kadını çekici bulması imkânsız görülmüştür. Daha da kötüsü psikoanalitik bir çözümlemeyle Muhammed'in Hatice'yi anne figürü olarak gördüğü hayal edilmiş ve kendisini öksüz bırakıp göçen annesini aradığı iddia edilmiştir. Pek azı ise onun gerçekten kadını sevmiş olabileceğini hesaba katmıştır. Hazleton açısından bu evlilikte her ikisi arasındaki ilişki, pragmatik olmanın ötesindedir ve akademisyenlerin

---

[267] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 36; Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 109-110.
[268] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 111.

aklını böylesine karıştıran da aslında budur. Ona göre her ikisinin uzun yıllar birbirlerine bağlı kalmasının temelinde derin bir aşk ve sevgi vardır. Rivayetlerde Hatice'nin hizmetkârı Meysere'nin onun hakkında izlenimlerini aktardığı rapordan, Hatice'yi Muhammed ile evlenmeye yönelten isteğin Muhammed'in güvenilirliği olduğu sonucunu çıkarmanın yanlışlığını dile getiren Hazleton'a göre Muhammed'in güvenilirlik için buna ihtiyacı yoktur.[269] Yine Hazleton, kız isteme merasiminde, babasının rızasını alamayacağını düşünen Hatice'nin babasını sarhoş edip işi oldubittiye getirdiğinden bahseden rivayeti; zengin, güçlü ve asil olan Hatice'nin böyle bir şeye ihtiyacı olmayacağı kanaatiyle reddetmiştir.[270]

Hz. Muhammed, Hz. Hatice'nin vefatından sonra, çok sayıda kadınla evlenmiştir. Onun hanımları; Sevde binti Zem'a, Âişe binti Ebî Bekr, Zeyneb binti Cahş, Hafsâ binti Ömer, Ümmü Seleme binti Ebî Ümeyye, Ümmü Habîbe binti Ebû Süfyân, Cüveyriye binti Hâris, Safiyye bint Huyey, Meymûne binti Hâris, Zeyneb binti Huzeyme (Peygamber'den önce ölmüştür)'dir. Bundan başka Mâriye ve Reyhâne adında iki câriyeden bahsedilmektedir.[271]

Batılı araştırmacılar, onun evliliğinden bazı kareleri ona düşmanlık etmek, şehvetine düşkün ve ihtirasının kurbanı bir kimse olarak tanıtmak, Müslümanlar nezdinde itibarsızlaştırmak için ilk kaynaklardan cımbızlayarak seçmiştir. Bu noktada Batılıların izlediği taktikler ile daha Hz. Muhammed döneminde İslâm'a muhalefet edenler tarafından kullanılan yöntemler arasında hiçbir fark olmadığını söylemek mümkündür. Hepsi aynı amaca hizmet etmektedir. Amaçları, Müslümanların inanç dünyasına saldırarak öz güvenlerini yok etmektir. İslâm'a ve Peygamber'ine dair şüphe uyandırmak, inanca dair ne varsa içini boşaltmak, dinin hayata yön veren etkisinin orta-

---

[269] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 84-86.
[270] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 89.
[271] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, ss. 395-402.

dan kaldırılması ya da en azından önemsizleştirilmesi istenilmektedir.

Batıların üzerinde durduğu önemli konulardan biri Hz. Muhammed'in, Hz. Âişe ile olan evliliğidir. Tartışmalı alan, Âişe'nin yaşı sorunudur. Yazarların hem fikir olduğu nokta; Hz. Muhammed'in Âişe ile küçük yaşta evlendiği, yapılmış bu evliliğin diğer evlilikler gibi siyasi bir amaca hizmet ettiği ve bu şekilde onun akrabalık bağlarını geliştirmek istediğidir. Bununla birlikte Rodinson, Batılı emsalleri gibi Hz. Muhammed'in Hz. Âişe ile cinsel ihtiyaçlarını gidermek için evlendiğini,[272] Armstrong bu evliliğin temelinde cinselliğin olmadığını, aksine evliliğin pratik ve mantıksal bir karşılığının olduğunu söylemiştir.[273] Ayrıca Armstrong, evliliğin Âişe'nin hayatında bir fark yaratmadığına dikkat çekmiştir.[274] Rodinson, Âişe'nin altı yaşında nişanlanıp dokuz yaşında evlendiğini belirtmiş, Hazleton konunun tartışmalı olduğunu, Âişe'nin adet gördüğü dokuz yaşında Muhammed ile evlendiği fikrinin daha uygun görüldüğünü ifade etmiştir. Yine Rodinson ve Hazleton, Âişe'nin yaşının evlilik açısından Araplar arasında dahi o dönem küçük görüldüğünü; ancak bu gibi durumların çağının şartları içinde Arap geleneklerinde olağan sayıldığını söylemiştir.[275] Schimmel evlilik yaşına değinmiş ve Hz. Muhammed'in evlendiği küçük Âişe'ye bir nedenle daha düşkün olduğunu belirtmiştir.[276] Delcambre konu hakkında yorum yapmamış sadece tarihi veriyi aktarmıştır.[277]

Batılılarca üzerinde durulan bir diğer konu, tarihi kaynaklarda geçen ve merkezinde Hz. Âişe'nin bulunduğu ifk hâdisesidir. İbn Hişam, ifk hadisesini İbn İshak'tan nakletmiş ve onun, ravilerin anlattıklarını bir araya getir-

---

[272] Rodinson, *Muhammed,* ss. 166-167.
[273] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 208.
[274] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 227.
[275] Rodinson, *Muhammed*, s. 184; Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 256.
[276] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 37.
[277] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 69.

diğini belirtmiştir.[278] Âişe'nin iftiraya uğradığı ve suçsuz olduğu vahiyle[279] kanıtlanmasına ve olaya dair bilgilerin tarihi kayıtlarda geçmesine rağmen müsteşrikler, bu hikâyeyi temcit pilavı gibi ısıtıp değişik şekillerde kullanmaya devam etmiştir. Yazarlara göre olay dedikodular yoluyla yayılmış bir iftiradır ve muhalefet bu olayı, Hz. Muhammed'i güç durumda bırakmak için tırmandırmış ve kullanmıştır. Rodinson, olayın açığa kavuşmasıyla Abdullah b. Ubey'in toplum içindeki etkinliğini kaybettiğini; Armstrong olay sırasında Hz. Ali'nin tavrı nedeniyle Âişe'nin onu hayatı boyunca affetmediğini söylemiştir.[280] Hazleton'a göre hikâye yaşanmış bir skandaldır ve merkezinde Âişe vardır. İlginç olan ise Âişe'nin hiçbir zaman hikâyenin içeriğini değinmemiş olmasıdır; çünkü o, ayrıntıların gereksizliğini düşünerek olayın içeriğine dair soruları savuşturmuştur. Hazleton, cinsel uygunsuzluğun bugün olduğu gibi o dönemde bile bir siyasetçiyi alaşağı etmenin yöntemi olarak kullanıldığına dikkat çekmiş, bu yöntemin müşrikler tarafından onu güç durumda bırakmak için kullanıldığına işaret etmiştir.[281]

Rodinson ve Hazleton, Âişe'nin yıllar sonra bile Savfân b. Muattal'ın iktidarsız olduğunu savunduğunu söylemiştir.[282] İbn Hişam bir rivayetinde Hassan b. Sâbit'in cariyesi Sîrin'den, Hz. Âişe'nin, *"İbn Muattal araştırıldı, cinsel gücü olmadığı anlaşıldı ve şehit olarak katl olundu"*[283] dediğini nakletmektedir. Safvan'ın, *"Ben şimdiye kadar hiçbir kadının eteğine dokunmadım"*[284] sözünü bazıları onun erkeklik gücünün bulunmadığı şeklinde yorumlamıştır. Yaşar Kandemir, Safvân'ın ifk olayından daha sonra evlendiğini, daha sonraları eşiyle yaşadığı bir problemin Hz. Peygamber'e intikal etttiğini ifade etmiştir. Kandemir, onun iktidarsız olduğunu dile getiren yorumların doğru

---

[278] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3, ss. 408-415.
[279] en-Nûr 24/11.
[280] Rodinson, *Muhammed*, ss. 238-240; Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 296.
[281] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 258-260.
[282] Rodinson, *Muhammed*, s. 241; Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 261.
[283] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3, ss. 408-415.
[284] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3, ss. 311, 317-319.

olmadığına işaret etmiştir.[285] Buna göre Safvân'ın eşi nafile namaz kılıp oruç tuttuğu için kocasının kendisini dövdüğünü, ayrıca kocasının sabah namazını güneş doğduktan sonra kıldığını belirterek Hz. Peygamber'e şikâyette bulunmuştur. Safvân da karısının namazda bir sure yerine iki sure okuduğunu, çok oruç tuttuğunu, bu yüzden kendisinin zor durumda kaldığını, sabah namazını vaktinde kılamayışını soyca müptela oldukları ağır uykudan kaynaklandığını ileri sürmüştür. Peygamber ona namazı uyandığı zaman kılmasını söylemiş, eşine de namazında ve orucunda daha ölçülü olmasını tavsiye etmiştir.[286] Safvân'ın iktidarsızlığı hususunda bu kanıya nasıl varıldığı sorusu ile bu rivayetin tenkidi bir tarafa bırakılırsa, özellikle Rodinson ve Hazleton'un bu bilgiyi satır arasında sunuş şekli oldukça rahatsız edicidir. Safvan'ın iktidarsızlığının her iki yazarca vurgulanması, kanaatimizce bir art niyet taşımaktadır. Bu yazarlara göre hikâye sanki Âişe ile Safvan arasında bir şey yaşanmış; ama bahsedilen nedenden dolayı gerçekleşmemiş gibi yansıtılmış, Âişe özellikle bu olay hakkındaki soruları savuşturarak cevap vermekten kaçınmış ve insanların zihninde acaba dedirten şüpheler uyandırmıştır. Görüldüğü üzere zihinler bulandırılmaya, arka planda okuyucu yönlendirilmeye çalışılmıştır. Oysa kaynaklarda Safvan'ın iktidarsız olduğuna ilişkin net bir bilgiden söz edilmemektedir. Hazleton, Safvan'ın Hz. Âişe'yi Medine'ye kadar götürdüğünü söylemiştir. Rivayette Savfan'ın, Âişe'yi dönüş yolunda olan orduya yetiştirdiği anlatılmaktadır. Buna göre Safvan, onu Medine'ye kadar götürmemiş, sokaklarında dolaştırmamıştır. Anlaşılan iftira daha yolda filizlenmiş, Medine'de yayılmıştır. Hz. Muhammed'in, Âişe'nin masumluğunu bildiğini söyleyen Hazleton'un aksine Peygamber'in ayetler gelinceye kadar Âişe'nin masumiyetinden emin olmadığını belirtmekte fayda vardır.

---

[285] Kandemir, M. Yaşar, "Safvân b. Muattal", *DİA,* İstanbul, 2008, XXXV, 485-486.

[286] Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen,* thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dârü'l Fikr Neşrî, Kahire, 1988, Sıyâm, 74.

Hazleton, bu olayı aydınlatmak için inmiş ayetlerin daha sonraları muhafazakâr Müslüman din adamları tarafından çok farklı bir şekilde yorumlandığını ve ilk başta niyet edilenin tam aksine kadınları anlamak için değil, onları suçlamak amacıyla kullanıldığını iddia etmiştir. Ona göre Âişe 'nin aklanmasının kaderinde, ileride zina ile suçlanacak kendinden sonra sayısız kadının aşağılanıp susturulmasına ve öldürülmesine temel oluşturmak vardır.[287]

İfk hadisesini açıklığa kavuşturan ilgili ayetlerin, İslâm hukuku çerçevesinde zinanın hükümlerini açıklayan âlimler tarafından yanlış anlaşıldığına dikkat çeken Delcambre, Âişe'nin aralarında Ali'nin de bulunduğu bir kesim tarafından genç bir kervancı ile bir aşk serüveni yaşamakla suçlandığını ifade etmiştir. Olay sonunda Âişe'nin vahiyle masumiyeti ortaya konulmuş, ayetlerde zina suçlamalarının dört şahit ile ispat edilmesi gerektiği belirtilmiştir.[288] Zina hükmünün kesinleşmesi halinde hâla yürürlükte olan eski kanunun uygulandığını belirten yazar, "*Hz. Muhammed'in eşi için yaptığı gibi, kadın kocasının bağışlamasından yararlanamadığı sürece recm edilir*"[289] şeklinde bir açıklamada bulunmuştur. Delcambre hikâyeyi anlatırken, Safvan b. Muattal'ı bir kervancı olarak tanıtmıştır. Eğer Mekkeli bir Muhacir olduğu kastedilmiyorsa Safvan, ordudan bir sebeple geri kalmış bir askerdir ve Âişe'yi yolu üzerinde görmüş ve onu orduya yetiştirmiştir.[290] Görüldüğü üzere Delcambre'nin o dönem Âişe ile Safvan'ın bir aşk serüveni yaşamakla itham edildiğini söylemesi oldukça dikkat çekicidir. Aslında aşk serüveni ifadesi modern hikâye dilinin edebi alandaki karşılığıdır. Tabi bu husus bir üslup farkı olarak nitelendirilse bile bir Peygamber'in hayatına bu şekil bir yakla-

---

[287] Hazleton, *İlk Müslüman,* s. 264.

[288] en-Nûr 24/11-19.

[289] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 108.

[290] Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî el-Mâlekī, er-Ravżü'l-ünüf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm, thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmi, Beyrut, 1421, VII, 41.

şım yanlış anlaşılmalara neden olabilmektedir. Örneğin Delcambre, Hz. Ali'nin Muhammed'e Âişe'yi boşayarak başka kadınlar da alabileceğini söylediği rivayetten Hz. Ali'nin Âişe'yi suçlu gördüğü sonucunu çıkarmıştır. Oysa Âişe ve Safvan hakkında doğrudan bir zina yapılmıştır şeklinde bir söylemin olmadığı, bu ithamın iftira edenlerce tasarlandığı ve ima edildiği, dedikoduyla yayıldığı alenen ortadadır. Zaten ayet, Âişe'nin bir iftiraya maruz kaldığını bildirmektedir. Bir başka husus da zina yapan kadının, recimden kurtulması için kocasının onu affetmesi gerektiği bilgisini paylaşan Delcambre, sanki Âişe zina etmiş de kocası Hz. Muhammed onu bağışladığı için recimden kurtulmuş gibi bir algı oluşturmuştur. Bir taraftan bu cümleyi kullanmak diğer taraftan Allah'ın, Âişe'yi vahiy ile aklandığını ifade etmek bir bakıma onun tutarsızlığının bir göstergesidir.

Peygamber'in evliliğinde öne çıkan bir diğer olay Zeyneb binti Cahş ile evliliğidir. İbn İshak olayı, "*Zeyd b. Harise hastalanınca Hz. Muhammed (s.a.v) onu ziyarete gitti. Zeyd'in hanımı, Zeyneb binti Cahş, Zeyd'in başucunda oturmaktaydı. Zeyneb bazı işlerini yapmak üzere ayağa kalktı. Resulullah onu gördü ve başını önüne indirerek: 'Kalpleri ve gözleri ters yüz eden Allah, noksanlıklardan uzaktır' buyurdu. Bunun üzerine Zeyd: 'Onu senin için boşuyayım mı?' dedi. Resulullah: 'Olmaz' cevabını verdi. Bu olay üzerine Allah (cc.)şu ayeti indirdi: 'Ey Resulüm! Hem o zamanı hatırla ki, Allah'ın kendisine nimet verdiğini, senin de kendisine (kölelikten azadı) ihsanda bulunduğun kimseye (Zed'e şöyle)diyordun: Zevceni(Zeyneb'i) nikâhında tut, (onu boşama), Allah'tan kork. Nefsindeyse, Allah'ın açığa vuracağı şeyi gizliyordun. İnsanlardan da (bu hususta) sakınıyordun. Hâlbuki Allah kendisinden sakınıp korkmana daha layıktı. Ne zaman ki Zeyd, o kadından ilişiğini kesti, biz onu sana zevce yaptık ki, oğullukların ilişkilerini kestikleri zevcelerini nikâhlamakta müminler için bir günah olmasın. Allah'ın emri yerine getirilmiştir*"[291] şeklinde rivayet etmiştir.[292]

---

[291] el-Ahzâb 33/37.
[292] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk,* ss. 357-358.

Rodinson'a göre Müslüman yazarlar bu olayın cinsellik dışı özelliğine ısrarla vurgu yapmıştır. Müslüman âlimlere göre otuz beş yaşında olan Zeyneb'in arzulanacak bir yanı kalmamıştır, bu evlilik politiktir ve bir uzlaşmayı sağlamaya yöneliktir; çünkü Muhammed bu sayede Ebû Süfyân'ın müttefiklerine akraba olmak istemiştir. Diğer taraftan bu olayla evlatlık almanın hukuki açıdan hükmü belirlenmiş, yanlış yorumlara yol açmasının önü kesilmiş, geçerli bir örnek oluşturulmuştur. Rodinson'a göre olayı ani bir aşk hikâyesine dönüştüren ve bu nedenle alaycı bir tavır takınıldığı iddia eden Batı değildir; çünkü kaynaklar gözden geçirilirse görülecektir ki aslında bu iddialar doğrudan doğruya Arap kaynakların yorumudur. Buna göre Zeyneb'i yarı çıplak gördüğünde, Muhammed'in coşkunluğu üzerinde ısrarla duran, işin erotik yönünü, Zeyneb'in olağanüstü güzelliğini ısrarla belirten bu kaynaklardır. Ona göre Kur'an metninde bahsedildiği üzere kamuoyunun kanaati, evlilik teklif etmek için geçerli nedenler dışında kuşku duyulan nedenler olmadığı sürece böylesine katı değildir. Gelenekler bunu doğrulamıştır.[293] Rodinson, Hz. Muhammed'in Zeyneb'e ilgisinin olduğunu söylemiştir; ancak o dönem Arap geleneğinde evlatlık öz evlatla bir sayıldığı ve eşit haklara sahip görüldüğü için Muhammed, yanlış anlaşılmaya sebep olmamak adına evlatlığının hanımına karşı cinsel arzularını bastırmış ve evlilik dışında bir durumun kamuoyunda yaratacağı tepkiden çekinmiştir. Bu durum ayetle açıklığa kavuşturulmuştur. İnmiş ayetler müminler arasındaki söylentileri kesmiş; lâkin münafıkların bu konudaki durumu değişmemiştir. Rodinson'a göre Âişe tıpkı münafıklar gibi davranarak Hz. Muhammed'in bu konuda indirilmiş ayetlerin bazılarını gizlediğini ima etmiştir. Rodinson'a göre Muhammed'in ayetleri kendisine saklaması, suçlamaya dönük nedensel bir imayı sağladığı için söylenenleri inandırıcı kılmaktadır. Bu durum bir hadiste "*Peygamber, vahiylerin bazılarını saklamışsa bu o ayetlerin*

---

[293] Rodinson, *Muhammed,* s. 243-245.

gizli tutulması gerektiğindendir"[294] şeklinde ifade edilmiş ve Rodinson hadisi iddiasını desteklemek için kullanmıştır. Rodinson açısından, gizlenen bu şeyler Muhammed'in cinselliğe olan düşkünlüğüdür; fakat onun cinselliğe olan düşkünlüğü ters bir yoruma yol açmamıştır; çünkü kimse bunda anormallik görmemiştir. İnsanlara garip gelen şey, bir zamanlar toplumsal tabularla çelişki içinde olan arzuların, tatmin edecek bir kusursuzlukta hesaplanmasıdır. Ona göre İslâm'ın bilgili savunucularından Muhammed Hamidullah, Hz. Muhammed'in Zeyneb'in güzelliğine olan itirazlarını, yalnızca onun Zeyd'in böylesine harika bir kadınla anlaşmayı başaramamış olmasına duyduğu büyük şaşkınlığın ifadesi olarak tanımlamaktadır. Rodinson, ayetin açık anlamı ile ters düştüğü için Hamidullah'ın görüşünü olanaksız bulmuştur; çünkü Kur'an 'daki ayet bile kısa olmasına rağmen Muhammed'in Allah'ın yapmasını emretmediği şeyi kesinlikle yapmak istediğini ve onu yalnızca kamuoyu korkusunun onu engellediğini ifade etmektedir. Neticede Rodinson, bütün bunlardan Muhammed'in söz konusu ayetleri icat ettiği, kendi arzularının ifadesini Allah'ın ağzına yerleştirdiği ve dolayısıyla da sahtekârın biri olduğu sonucunun çıkarılamayacağını belirtmiştir. Zeyneb meselesinin bir sonucu da evlatlık bağının gerçek akrabalık bağı sayılamayacağının duyurulmasıdır. Kesin olan açıkça saptanmış akrabalık ilişkilerinin evliliğe engel oluşturmasıdır.[295] Rodinson bir yandan Âişe'nin Hz. Muhammed'in bu konuda ayetleri gizlediğini söylediğini dolayısıyla bu durumun Muhammed'in ayetleri kendi çıkarı için kullandığını iddia edenlerin görüşlerini destekler nitelikte olduğunu ifade etmiş, diğer yandan Muhammed'in ayet icat etmediğini dile getirerek kendisiyle çelişmiştir.

Armstrong, bu evliliğin Batı'da Hz. Muhammed'i karalamak için kullanıldığını, bu yolla Muhammed'in ensest bir ilişkiye giren, cinsel arzularını

---

[294] Buhârî, *Tevhîd*, 22; et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *es-Sünen*, thk,.Ahmet Muhammed Şâkir vd., Dâr-ı İhya Türasi'l Arâbi, Beyrut, ts. (*Tefsiru'l-Kur'an*, el-Ahzâb sûresi 37. ayet üzerine).

[295] Rodinson, *Muhammed*, s. 269.

gerçekleştirmek için vahyi kullanan bir kişi olarak tanıtıldığını ifade etmiştir. Geleneğe göre bu evlilik yanlıştır; ancak Allah, bu evliliğin doğru olduğunu ve kesinlikle ensest bir ilişki olmadığını, vahiyle bildirerek açıklık getirmiştir. Buna göre Zeyd, Hz. Muhammed'in evlatlık oğludur ve aralarında bir kan bağı yoktur. Peygamber, Zeyneb ile evlenerek herhangi bir yasağı çiğnememiştir. Diğer yandan Batılılar Âişe'nin, Tanrı'nın bu evliliğin geçekleşmesi için acele ettiği sözünü paylaşarak, Hz. Muhammed'in şahsi çıkarları için vahyi kullandığını ileri sürmüştür. Armstrong, hikâyenin ilginç bir şekilde bugüne kadar korunmuş olmasından, Hz. Muhammed'in çağdaşlarının konuya daha tutucu bir tavırla yaklaştığı sonucunu çıkarmıştır. Ona göre çağdaşları Hz. Muhammed'i tutkulu bir adam olarak görmüştür ve bu evlilikle Peygamber'e bir ayrıcalık tanındığını düşünmüştür. Modern dönemde Müslümanlar, evliliğin cinsellikten kaynaklanmadığını düşünmektedir; çünkü Müslümanlara göre Zeyneb otuz dokuz yaşında zaten verimliliğinin çok ötesindedir. Armstrong, bu evliliği Muhammed'in akrabası olan Zeyneb için endişe etmesine dolayısıyla onu koruma düşüncesine bağlamaktadır. Şayet cinsellik söz konusu olsaydı, Hz. Muhammed onunla daha önceden de evlenebilirdi diye eklemektedir.[296]

Batılıların bu evliliği Muhammed'in cinsel sapkınlığının bir göstergesi olarak gördüklerini dile getiren Hazleton'a göre bu evlilik, Zeyd'in evlatlık olmasına rağmen o dönemde dahi ensest bir ilişki olarak tanımlanmış, dolayısıyla tabu olarak görülmüştür. Olay büyümeden ilahi yardımla açıklığa kavuşturulmuştur. Mekke'nin geleneksel tabusu yıkılmış, bir babanın boşanan evladının karısı ile evlenme şekli yeniden düzenlemiştir. Evlatlık ile öz oğul arasındaki fark ayetle ortaya konmuştur. Evlenme yasağı öz oğlunun eşiyle evlenmeyi kapsamaktadır ve bu durum ayette "*...ve kendi sulbunuzdan gelen oğullarınızın karıları" şeklinde açıklanmıştır. Yine ayetle Muhammed'in ebeveyn konumu belirlenmiştir. Ayette "Muhammed, sizin erkeklerinizden hiçbirisinin*

[296] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 287.

babası değildir; O, Allah'ın resulü ve nebilerin sonuncusudur." denilmiştir.[297] Delcambre de Hz. Muhammed'in Zeyneb ile onu çekici bulduğu ve çok sevdiği için evlendiğini ifade etmiştir.[298]

Nüzul sebeplerini bilmenin ayet(ler)in tarihsel arka planını vermesi açısından önemine dikkat çeken Celalettin Divlekçi, kaynaklarda Ahzâb suresinin 37. ayetinin nüzul sebebinin Hz. Muhammed'in Zeyneb b. Cahş'la evliliğinin gösterildiğine dikkat çekmiştir. Divlekçi, bir yönüyle Hadis, Tefsir, Kelâm ve İslâm Tarihi'ni, diğer yönüyle insanların Hz. Peygamber'e (sa.) ve vahye bakış açısını ilgilendiren bu rivayetlerin senet tenkidi üzerinde durmanın gerekli olduğunu düşünenlerdendir. Ona göre, Taberî ve İbn Sa'd eserlerinde bu konuda belirtilen hadisi tarihçi kimlikleri ile aktarmış; ancak senet açısından bir incelemeye tabi tutmamıştır. Fakat bu rivayetler, Peygamber'in bu evliliğinde yapılan tartışmalarda dünden bugüne kaynak olarak kullanılmıştır. Yine bu durum Müslümanlar nezdinde yanlış anlaşılmalara mahal vermiş, ona saldıran müsteşriklerce kötü niyetle kullanılmıştır. Divlekçi'ye göre bu rivayetleri, "Ahzâb suresinin mezkûr ayetlerinin nüzul sebebi olarak kabul ettiğimizde, karşımıza evlatlığının karısına göz koyan (!) toplumun baskı ve kınamasından kurtulmak için de kendisine kılıf olabilecek ayetler indiren bir Peygamber (!), bu Peygamber'in arzusunun gerçekleşmesine önayak olan koca konumunda bir sahabi (!) ve nihayet kocasının nikâhı altındayken bir başkasıyla evlenmek için kocasını adeta yönlendiren bir kadın sahabi ve müminlerin annesi (!) tablosu ortaya çıkmaktadır. Hadis kitaplarında ayetin nüzul sebebi, Buhâri, Nesâi, Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî'nin, Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiklerine göre; *"Zeyd eşinden şikâyet etmek üzere Peygamber Efendimize geldi, Hz. Peygamber kendisine eşini bırakmamasını emretti. Bunun üzerine 'Allah'ın ileride açıklayacağı şeyi içinde gizliyordun"*[299]

---

[297] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 265-266.
[298] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 106.
[299] el-Ahzâb 33/37.

ayeti nazil oldu şeklinde geçmektedir. Sonuç olarak ilgili ayetin tahlilini yapan Celâlettin Divlekçi, ayette Hz. Peygamber'in içinde gizlediği şeyin Allah tarafından açıklanacağının söylendiğini belirtmektedir. O takdirde Allah tarafından açıklanan husus, Hz. Peygamber'in içinde gizlediği şey, yâni aradığımız sorunun cevabıdır. Bu husus, Ahzâb suresinin ilgili ayetinde *"Zeyd onunla beraber olduktan sonra, müminlere evlâtlıklarının -kendileriyle beraber olup ayrıldıkları- eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınla evlendirdik"*[300] karşılığını bulan, Zeyneb'in Hz. Peygamber'le Allah'ın emriyle evlendirildiği gerçeğidir. Buhâri ve Müslim'in, Hz. Âişe'den rivayet ettikleri, "*Eğer Allah'ın Resulü kendisine indirilenden bir şey gizleyecek olsaydı bu ayeti gizlerdi"*[301] sözüyle ne kastettiği böylece açıklığa kavuşmuştur.[302]

Hz. Muhammed'in mahrem aile hayatında ön plana çıkan bir diğer olay cariyesi Mâriye üzerinden şekillenmiş sorundur. Hz. Muhammed'in Hz. Hatice dışında diğer hanımlarından çocuğu olmamıştır. Bazı kaynaklarda Peygamber'in cariyesi Mâriye'den, İbrahim adında bir oğlu olduğundan bahsedilse de onun da küçük yaşta vefât ettiği rivayet edilmektedir. Peygamber'in çocuk sahibi olduğu bu hanımıyla ilgilenmesi diğer hanımlarında kıskançlık yaratmış, sorun büyüyerek bir aile problemine dönüşmüştür. Sonuçta Hz. Muhammed eşlerinden bir ay süreyle uzaklaşmış, boşanmanın eşiğine gelmiş, çoğu politik sebeplerle gerçekleşmiş evliliklerini gözden geçirmek zorunda kalmıştır.

Armstrong'a göre bu olay, Hz. Muhammed'in mahrem aile hayatında yaşadığı gerilimleri göstermesi açısından önemlidir. Bir başka açıdan olay, Medine'de kadının değişimine işaret etmektedir. Ona göre Peygamber'in

---

300 el-Ahzâb 33/37

301 Bk. Buhâri, *Tevhid*, 22; Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh,* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâr-ü İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1955-1956, IV, İman, 77.

302 Divlekci, Celalettin, "Ahzâb Suresi 37. Âyetiyle İlgili Nüzûl Sebebi Rivayetleri ve İlmî Değeri", *EKEV Dergisi*, Bahar 2014, Sayı:59, ss. 89-104.

hanımları arasındaki problemlerin nedenlerinden biri kıskançlıktır. Asıl neden ise artan refah seviyesidir: Materyalizmdir. Hanımları refah getirisinden biraz daha fazla pay almak istemektedir. Bu zenginlik, bazı Müslümanlar arasında çözülmelere ve rehavete neden olmuş; hatta Hz. Peygamber'in eşleri yoksul ve zayıf Müslümanlara gidecek hediye mallara göz dikmiştir. Diğer bir neden Mekkeli kadınların hicretten sonra Medineli kadınlardan etkilenmeleridir. Medineli kadınlar, Mekkeli eş cinslerine göre erkekleri katında daha rahat ve bazı konularda ileridir. Zamanla Muhacir kadınların sesi, İslâm'ın getirdiği reformlarla birleşince daha gür çıkmaya başlamıştır. Bu konuda en sert tavrı ortaya koymuş Hz. Ömer bile değişimi görmüş ve bu konuda Peygamber'e şikâyetçi olmuştur. Bu kriz sonucu oluşan gerilim sadece kendisini değil, eşlerini ve doğal olarak akrabalık kurduğu dünürlerini de etkilemiştir. Hz. Muhammed Mescid-i Nebî'de bir odaya kendini kapatmış, hanımlarından uzaklaşmıştır. Bu kriz sadece bir ev krizi olmaktan çıkmıştır. Sonuçta Muhammed eşlerine iki seçenek sunmuştur: Ya onun şartlarını kabul edip saygın bir İslâmi hayat yaşayacaklardır ya da onları boşayacaktır. Armstrong, bu konuda inmiş ayetlerde, Mâriye'den ya da kadınların kıskançlığından hiç söz edilmemesini ilginç bulmuştur; zira bu sorun yerine lüks ve maddi değerlere olan tutku vurgulanmıştır: *"Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size Mut'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'ı, Resulünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır."*[303] Peygamber'in eşleri ayette geçen şatları kabul edince sorumlulukları artmış ve toplum için daha da önemli hale gelmişlerdir. Kur'an onlara '*İnançlının Anneleri*' demekle yeni bir görev ve rol biçmiş, Peygamber'in vefatı ardından eşlerinin evlenmelerini yasaklamıştır. Armstrong, bu yasağın nedenini gelecekteki eşlerin kıskançlığına değil, bu tür evliliklerin toplumu

[303] el-Ahzâb 33/28-29.

bölebilecek hanedanlıklar yaratabilecek olmasına bağlamıştır.[304]

Hazleton'a göre Hz. Muhammed'in, Hz. Meryem'in adını taşıyan Mâriye ile evlenmesi ve ondan İbrahim adında bir oğlu olduğu hikâyesi, Hristiyanlara şirin görünmek için erkek merkezli bir kültürün ürettiği hayal ürünü, uydurma bir hikâyedir. Erkek ve kız çocuğu ayrımı yapılmaması istemine rağmen, Mâriye'den bir erkek çocuğu doğduğu rivayeti Hz. Muhammed'in canlılığının (erkekliğinin) da bir tür teyidi olarak algılanmıştır. Eğer öyleyse bu zalim bir teyittir, çünkü İbrahim, daha bebekliğinde vefât etmiştir. Diğer yandan Muhammed'in hanımlarından boşanacağı söylentisi, olayı aile problemi olmaktan çıkarmış, toplumsal bir probleme dönüştürmüştür. Hz. Ömer ile yaptığı konuşmada Peygamber, boşanmayacağını ama bir ay süreyle onlara yaklaşmayacağını söylemiştir; ancak Hazleton'a göre ne İbn İshak ne de Taberî, Hz. Muhammed'in neden bir ay süreyle hanımlarından uzak durmak istediğini açıklamamıştır. Haleton bu süreyi, Hz. Muhammed'in Hira'da geçirdiği meditasyon süresine benzetmiş ve Muhammed, bu sürede yaşadıklarını düşünmüş olmalıdır. Süre sonunda artık onun kararlarında ve bağlılığında şahsiliğe yer olmadığı, kendini ümmetine tamamen yönlendirdiği görülmüştür. Bu yüzden Allah, eşlerine seçim yapmaları için ayetler indirmiştir. Ayet'le Peygamber eşlerine boşanma özgürlüğü verilmiş, şayet onlar evliliğe devam etmek isterlerse diğer bir ayetle Peygamber hanımlarına yeni bir rol yüklenmiştir. Bu durumda onlar aile geleneklerine bağlı kalacak, başkalarıyla evlenmeyecek *Müminlerin annesi* olarak kamusal bir görev ve rol üstleneceklerdir. Hazleton'a göre diğer hanımlarının Hz. Muhammed'den çocuk yapmadığı düşünüldüğünde bu olağanüstü bir formüldür; zira Hazleton, bu formülden yola çıkarak Hz. Muhammed'in bizzat müminlerin babası olduğu fikrini öne sürmüş ve Muhammed'i dünyanın üçüncü tek Tanrılı inancının kurucusu, babası konumuna yerleştirmiştir. Böylelikle Muhammed, biyolojik olarak oğul babası olmamış olsa bile artık

---

[304] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 348.

milyonlarca oğlun, *ruhani babası* haline gelmiştir. Muhammed tüm erkek müminlerin babası olduğu için mümin erkeklerin (oğulların), *'müminlerin anneleri'* rolü üstlenen Peygamber hanımları ile evlenmeleri yasaklanmıştır. Hanımları yalnızca ölümünden sonra dul olmamış yaşadıkları müddetçe dul kalmıştır.[305]

Kaynaklar, Hz. Muhammed'in Hatice'den erkek çocuklarının olduğunu doğrulamaktadır. Bu nedenle Hazleton'un yorumuna katılmak mümkün değildir. Peygamber'in diğer hanımlarından çocuğu olmamasının altındaki nedeni, onun biyolojik sorunu olarak yansıtan ve öne çıkaran İslâm dünyasından ziyade Batı'nın kendisidir ve bu gayet sığ bir görüştür. Peygamber'in önce Hatice'den sonra Mâriye'den erkek çocuklara sahip olması onun biyolojik oğul babası olmadığı söylemini boşa çıkarmaktadır. Bununla birlikte erkek çocuklarının erken yaşta ölmeleri, Peygamber'in biyolojik olarak baba olduğu gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır. Ama niyet Hz. Muhammed'in kısır olduğunu iddia etmekse bu düşüncenin o dönem müşrik düşüncesinden ayrılır hiçbir yanı yoktur. Ayette, *"O peygamber, müminlere öz benliklerinden daha dost daha yakındır. Onun eşleri de o müminlerin anneleridir. Allah'ın Resulüne rahatsızlık vermeniz ve kendisinden sonra onun eşleri ile nikâhlanmanız size helal kılınmamıştır. Böyle bir şey Allah katında büyük bir vebaldir"*[306] denilmiştir. Hazleton, Hz. Muhammed'in erkek çocuklarının erken ölmesi ve kendi ifadesiyle Peygamber'in sonradan biyolojik baba olamayaşının eksikliğinin yukarıdaki ayetle yeniden formülüze edilerek giderildiğini düşünmektedir. Buna göre onun hanımları biyolojik olmadığı halde müminlerin anneleri ise, onların kocası olan Hz. Muhammed biyolojik olmasa bile mantıken bütün müminlerin babası olmaktadır. Böyle bir çıkarımla onun rolünü müminlerin ruhani babası rolüne çevirmek dikkat çekicidir. Hatırlanırsa Zeyd ve Zeyneb b. Cahş meselesinde evlatlık oğul ile öz oğul arasındaki

---

[305] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 316- 321.
[306] el-Ahzâb 33/6.

durum ayetle sadece biyolojik anlamda öz babalığa çevrilmiştir. Hz. Muhammed'in maddi babalığından ziyade manevi babalığının tüm ümmetin erkeklerinin üzerine yüklenmesi düşüncesi, İslâmi gelenekte mevcut değildir. Ayetle Hz. Muhammed'in hiçbir müminin babası olmadığı bildirilmiştir.[307] Hristiyanlığın teslis inancındaki "*baba-oğul-kutsal ruh*" üçlemesi ve Hristiyan dünyanın ruhani liderleri Papa'ya bakışı ve Papa'nın İsa'nın bir nevi gölgesi gibi görülmesi birlikte düşünüldüğünde, Hristiyan peygamber algısına çağrışım yapıldığı, belki fark edilmeden yerleştirilmeye çalışıldığı düşünülebilir.

Araştırmacı yazarlar kadın hakları kapsamında Kur'an-ı Kerîm'in adalet ve eşitliği sağlamak koşuluyla bir Müslüman erkeğin dört hanımla evlenmesine izin veren düzenlemesini, çok eşlilikten ziyade adalet ve eşitliği sağlamanın zorluğu nispetinde sınırlama olarak görmektedir. Bu nedenle dört hanımla evlilik bir teşvik değildir. Bu konuda ortak düşünen yazarlar, Kur'an'ın emirlerinin, kadınları bağımsız bireyler olarak kabul görmeyen tüm adetleri kökünden söküp atmayı hedeflediğini, Hz. Muhammed'in cahiliye adetleriyle mücadeleyi ve onların İslâm'a ters düşenlerinin kökünü kurutmayı ilke edindiğini savunmuştur. Yazarlara göre Peygamber'in evliliklerinin temelinde siyasi, ekonomik, sosyal nedenler vardır. Hz. Muhammed'in çok eşlilik yapması dulların ve yetimlerin hayatlarını güvence altına alma düşüncesi ile açıklanmıştır. Rodinson'a göre Kur'an'ın çok eşlilik dâhil diğer kurallarının reformist bir şekilde korkulardan çok gerçek olgulara dayanması dikkat çekicidir.[308] Delcambre açısından Medine'de kesin olarak ilan edilen yasal kurallar, toplum için hayati önem taşıyan, özellikle evlilik ve aile ile ilgili olanlardır. Ona göre Peygamber'in evliliklerinde politika yanında çölün yasasına duyulan saygı esastır. Kur'an'ın, kadını özgür ve bağımsız bir birey olarak esas alan ilkesi doğrultusunda mirasta yeni düzenlemelere

---

[307] el-Ahzâb 33/40.
[308] Rodinson, *Muhammed*, ss. 268 -269.

gidilmiştir. Kadınlara mirastan pay verilmiştir. Miras düzenlemesinin mahiyetini anlayabilmek meseleyi bağlamında değerlendirmekle mümkündür: Geleneksel Arap toplumunda kadınların miras almasını zorunlu kılmak, kabile teşkilatına öldürücü bir darbe indirmektir. Böylelikle maddi olarak bağımsız olacak kadınlar kabile dışından biriyle evlenebilecektir. Bu büyük ayrıcalık, beraberinde kötü bir uygulamayı doğuracaktır: Medine çiftçilerinin miras paylaşmaları toprağın bölünmesi anlamına gelecektir. Kadınlar Mekke'de mülk edinebilmekte ve mirastan pay alabilmektedir. Medineli çiftçiler ise bu hakları sadece erkeklere vermektedir. Bu nedenle kadınlara mirastan pay veren düzenleme, Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu ve birçok bakımdan devrimci olan bir yasamadır. Böylelikle Muhammed bir ziraatçı olmadığını, eski bir kervancı olduğunu herkese göstermiştir.[309] Yani tüccar kişiliği ile Hz. Muhammed, gelişmeleri takip etmiş, değişimi yakalamış ve yönlendirmiş bir liderdir. Medine'de sosyal değişim üzerine araştırma yapan Mustafa Küçükeskici de kadının mirastan pay almasının aileyi korumak, medeni anlamda kadın-erkek arasında sosyal ve ekonomik haklarda denklik sağlamak gayesiyle düzenlenmiş yeniliklerden biri olduğuna dikkat çekmiştir. Ona göre İslâm, kadın haklarını sistemleştirerek gün yüzüne çıkarmıştır.[310]

Kadına yönelik düzenlemelerin anlaşılması adına Armstrong, cahiliye döneminin kadına bakışını özetlemiştir. Ona göre bir tür nüfus kontrolü ile cahiliye döneminde kız bebeklerinin öldürülmesi normal olarak algılanmaktadır. Bu gelenekte kadınlar, köleler gibi hiçbir sosyal veya insani haklara sahip değildir. Kadınlar meta olarak görülmüş, zalimce davranılmıştır. Soyun kadınlarla devam ettiğine inanılmış, mal varlığı genellikle onların üzerinden aktarılmış; ama bu durum onlara hiçbir şekilde güç ya da nüfuz ka-

---

[309] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, ss. 104-106.

[310] Küçükeskici, Mustafa, *"Hz. Peygamber Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı"*,Yüksek Lisans Tezi, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1999, ss. 110-112.

zandırmamıştır. Erkekler bazen sadece haklı miraslarına konmak için kadınlarla evlilik yapmıştır.[311] Armstrong'a göre kadınlarla kurduğu iletişim tarzında Muhammed'i çağdaşlarından ayıran yön, onun kadınları seven ve arzulayan bir adam olmasıdır. Kadınlara karşı nezaketi, en yakın takipçilerini bile hayrete düşürmüştür. Hz. Muhammed aslında Batılı dedikodularda anlatıldığı gibi şehvet düşkünü bir sapık değildir; sevgili olmasının yanında, kadınlarını yakın dostlar olarak görmüştür. O'nun haremi Batı'da dedikodulara ve kıskançlığa neden olmuştur. Kur'an'da bir Müslüman erkeğin sadece dört kadınla evlenebileceği söylenmiş; ama Peygamber'e bu hususta ayrıcalık tanınmıştır; çünkü o dönem kabile hayatında çok eşlilik normdur. Armstrong, Batılıların kutsal kitaplarda bahsi geçen birçok Peygamber'in çok eşli haremini görmezden gelerek Hz. Muhammed'i bu konuda eleştirmelerini bir hayli gülünç bulmaktadır; çünkü Hz. Muhammed gibi onlar da insanlarının kabile hayatından şehir hayatına geçiş yaptıkları dönemlerde yaşamıştır. Bu nedenle Hz. Muhammed'in dünyevi zevklerle dolu bir bahçede keyif yaptığını düşünmek yanlış bir söylemdir. Eşleri aslında oldukça karışık bir armağandır. Onun evliliklerinde temelde iki şey fark edilmelidir: Birincisi, Hz. Muhammed'in yaptığı evliliklerinin mantığa ve pratik amaçlara dayalı olmasıdır. İkincisi evliliklerinin politik boyutunun etrafındaki insanlarla bağlarını güçlendirmesidir.[312]

Armstrong'a göre o dönem kadının hiçe sayıldığı bir hakikat karşısında, İslâm'ın kadınlar için getirdiği haklar, devrim niteliğinde haklardır. Hz. Muhammed'in Batılı eleştirmenleri, erkeğin çok eşle evliliğine izin verilmesini erkeklerin şovenizmi olarak görmektedir. Batı'da çekilmiş *'Harem'* gibi popüler filmler, Müslüman şeyhlerin gerçek cinsel yaşamlarından çok, Batılıların bu konudaki fantezilerini yansıtmaktadır. İslâm'da çok eşliliğin delikanlıların cinsel yaşamlarını renklendirmek için tasarlanmadığını görmek

---

311 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 81.
312 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 208.

gerekir. Bu, sadece sosyal bir yasamadır. Savaşlardaki ölümler zaten bu gerçeğe işaret etmektedir. Peygamber'in çok eşliliğinin açıklamasında başka bir diğer neden, kabile savaşları ve zorlu çöl ortamından kaynaklı ölümlere bağlı muhtemelen erkek azlığıdır. İslâm, hukuki alanda kadına bir takım haklar vermiştir. Evlilik ve boşanmada kadına mehir verilmesi, yetim bir kızın iradesi dışında hamisi ile evlendirilmemesi[313] tanıklık, miras vb. haklar, kadının korunmasına yönelik yapılmış düzenlemelerdir.[314] Batılı eleştirmenler kadınlara verilmiş haklar konusunda sık sık Kur'an'ı suçlayarak verilen bu hakları eşitsizlik olarak algılamıştır. Oysa Muhammed, kadının kurtuluşuna ve güvenliğine önem vermiştir. Doğan kız çocuklarının öldürüldüğü, kadının mal gibi görüldüğü cahiliye adetlerinin varlığı karşısında erkeğin evlenme hakkının sınırlandırılması birlikte değerlendirildiğinde görülecektir ki Batılıların bu kavramları eleştiri olarak öne sürmelerinin haklı bir gerekçesi yoktur. Aksine Kur'an, toplumda zayıfların, yaşlıların, kadınların, dulların, yetimlerin ve öksüzlerin korunmasını, kız çocuklarının öldürülmemesini istemektedir ve inananları Tanrı'ya güvenmeye teşvik etmektedir.[315]

Schimmel, Hz. Muhammed'in aile hayatının Müslüman olan ve olmayan toplumlarda kültürel yansımalarına değinmiştir. O'na göre Peygamber'in evlilikleri ve aile hayatı, Batılı İslâm araştırmacılarını daima şaşırtmış, onlara rahatsızlık vermiş hatta şoke etmiştir. İsa'nın bekâr ve zahidane örneği ve tek eşlilik üzerindeki vurgusuyla Hristiyan gelenekte yetişmiş bir insanın, Hz. Muhammed'in kadınlara karşı tavrını ve çok eşle evliliğini anlaması doğal olarak güçtür. Batı'nın, eskiden beri Hz. Muhammed'e yönelttiği eleştirilerden biri, onun şehvet düşkünlüğü ve cinsel arzusudur. Müslümanlar ise Peygamber'in dünyevi ve manevi alanları birleştirebilme gücünün onun yüksek rütbesinin özel bir delili olduğunu düşünmüştür.

313 en-Nisâ 4/ 24-25.
314 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 278.
315 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 280.

Kur'an'ın çok evliliği sınırlaması, cahiliye dönemi ile kıyaslandığında büyük bir gelişmedir. Batı, daha önce gelmiş bazı peygamberlerin çok sayıda evlilik gerçekleştirdiğini her nedense görmezden gelmekte; hatta Hz. Muhammed'in tek kadınla uzun süre evli olduğunu nedense unutmaktadır. Hz. Muhammed'in çok evliliğine rağmen Hatice, onun ideal eşi olarak kalmayı başarmıştır. Hz. Muhammed eşlerine karşı davranışında ümmetine bir model olmuştur: O, *"Evlenmek benim sünnetimdir"*[316] demek suretiyle bekârlık idealine karşı çıkmıştır. Hz. Muhammed kadınlar da dâhil olmak üzere insanoğlundaki zayıf noktaları anlayabilecek bir insandır. Schimmel, Goethe'nin *'West Ostlcher Divanı'*nda şiirsel çeviri olarak geçen ve Peygambere'e ait olduğu kabul edilen "*Tanrı kadını eğri bir kaburga kemiğinden yaratmıştır; kocası ondan yararlanmak isterse eğri yaratılmış olduğunu bilerek yararlansın, çünkü onu düzeltmeye çalışırsa kırılır, kadının kırılması ise boşanmadır"*[317] anlamındaki hadise yer vermiştir. Schimmel'e göre bu hadis, çağdaş anlamı ile kadın özgürlüğünün eşit hakları gibi bir anlam taşımamaktadır, ancak yeni doğmuş kız bebeklerin bazen canlı canlı gömüldüğü bir toplumda büyük ileri adımdır. Müslüman yorumcular, Peygamber'in çok evliliği sorununu önemsemiştir. Schimmel'e göre bu yorumcular, kadınları genellikle erkekleri ayartan ve onları Tanrı'dan ve manevi gayelerden alıkoyan varlıklar olarak görmektedir. Oysa Hz. Muhammed asla böyle düşünmemiştir. Peygamber'in eşleri onu Tanrı'dan uzaklaştırmamıştır. Üstelik hanımlarının iffetlerini korumaları ve Peygamber'in erdem ve hidayetine ortak olmaları, elçinin dindarlığına katkı sağladıkları şeklinde algılanmıştır. Evlilik başkaları için bu dünyaya ait bir iş iken, Peygamber evlilikleri ile öte dünyayı arzulamıştır. Schimmel'e göre Peygamber'in çok evliliği *'beden'*e doğru bir zayıflığı göstermekten ziyade onun saygın tabiatını ve işlevini simgeleştirmektedir. Bu işlev, dünyadan geri duran bir velî gibi davranmak değildir. Dünyada yaşa-

---

[316] İbn Mâce, *Nikâh* 1.
[317] Müslim, *Fedâ*, 59- 60.

yarak hakikatin daha yüksek bir mertebesine ulaşmak gayesi ile onu kabul eden ve bu amaca ulaşmada dünya hayatını kutsallaştıran bir insanın işlevidir.[318]

Hazleton'a göre, Hz. Muhammed, ümmetini birleştirmek ve kenetlemek amacıyla çok evlilik yapmıştır. O dönemde ittifaklar çocuklarla mühürlenmektedir;[319] ancak Muhammed'in Hatice dışında diğer hanımlarından çocuğu olmamıştır. Ona göre Âişe haricindeki bütün hanımlarının dul ve boşanmış olduğu ve eski kocalarından çocuklarının bulunduğu düşünüldüğünde onların kısır olmaları ihtimal dışıdır. Bu nedenle Batı'daki cinselliğe düşkün prototipine rağmen çok kez evlenmiş Hz. Muhammed ya bakirdir ya da bedeni günümüzde olduğundan çok daha yaşlıdır. Yaşı nedeniyle cinsel arzusu veya en azından sperm sayısı düşük olmalıdır. İslâm Teologları, Muhammed'in sonradan evlendiği eşlerinden çocuğunun olmamasını *vahiylerin bedeli* olarak yorumlamışlardır. Onlar açısından Kur'an, Allah'ın en son ve nihai sözü olduğu için Hz. Muhammed'den sonra bir peygamber ve peygamberlik genini taşıyacak oğullar olmamalıdır. Din bilimciler ise vahiylerle böylesine taltif edilmiş bir kişiliğin, çocuk sahibi olmak gibi sıradan lütufların çok ötesinde olduğunu söyleyerek konuyu özünde idare etmişlerdir.[320] Aslında Hz. Muhammed'in çok evliliğine izin veren ayet bile onun yaşadığı gerilimleri yansıtmaktadır. Bu gerilimleri yaşamış Hz. Muhammed, adalet ve eşitlik sağlamadaki güçlüğü gördüğünden Müslüman erkeklere tavsiyede bulunmuştur.[321]

Araştırmacı yazarlar, Hz. Muhammed'in mahrem aile hayatından dışa yansıyan kareleri ele almakla birlikte kadının İslâm'la birlikte geçirdiği değişimi ve bu alanda gerçekleştirilmiş önemli bazı değişimleri de konu edin-

---

318 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 98-100.
319 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 262.
320 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 263.
321 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 267.

miştir. Kur'an-ı Kerîm'de mümin erkek ve kadınların, Peygamber ve onun eşleri ile nasıl iletişim kuracağına yönelik bir takım düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden birisi kadının örtünmesi meselesidir. Yazarlar, genelde örtünmenin sadece Peygamber hanımlarına mahsus olduğunu, sonradan örfi ve hukuki nedenlerle sosyal hayatta tüm Müslüman kadınlar için genelleştirildiğini savunmuştur. Örtünmenin gerekçesi hususunda Armstrong, Peygamber hanımlarının örtünme nedenlerini sıralamıştır: Birincisi, Peygamber'in eşlerini sakıncalı gözlerden uzak tutmak istemesidir; çünkü Hz. Muhammed'in evine dini ve siyasi pozisyonu gereği sık sık ziyaretler yapılmakta, onun eşlerine sorular sorulmaktadır. Siyasi açıdan ona yakın olmak isteyenler, Hz. Muhammed'in eşleri üzerinden iletişim kurmaktadır. Bu yolla Hz. Muhammed, muhalefetin ailesi üzerinden saldırmasının yolunu kapatmıştır. İkincisi, Medine'de saygınlığının arttığını fark eden Muhammed, uygar ülkeler olarak bilinen İran ve Bizans'ta soylu kadınların sınıflarını belli eder bir şekilde örtünmeleri geleneğini Medine'de de uygulamak istemiştir. Bir başka neden ise cahiliye'nin ahlâki seviyesinin iyice bozulmuş olduğunu gören Hz. Muhammed'in bir yanlış anlaşılmaya mahal vermek istememesidir. Tüm bu nedenlerle Peygamber hanımlarına hicap getirilmiştir; ancak bu konuda sadece tek başına hicap yeterli görülmediğinden vahiy ile Müslümanların Peygamber evinde nasıl davranmaları ve kadınları ile nasıl iletişim kurmaları hususunda da düzenleme yapılmıştır.[322] Ona göre örtünmek sadece Peygamber hanımlarına yönelik bir protokol olarak görülmelidir. Ayrıca örtünmek konusunda Peygamber hanımları, statüleri ve dini konularda bilgi vermeleri nedeniyle bir otorite ve simge olarak kabul edilmiştir. Batılı eleştirmenler, İslâm'da kadınların örtünmesinin, erkek egemenliği veya baskı sonucu olduğunu düşünmektedir. Oysa son derece eşitlikçi İslâm kültüründe örtünme ile onurlandırmanın sadece Peygamber eşleri için olduğu düşünülmemelidir. Bu uygulama bütün kadın-

---

[322] el-Ahzâb 33/53.

lar için geçerlidir. Batı düşüncesinin aksine, İslâm'da kadının örtünmesi radikal din adamlarının kadınların beyinlerini yıkamasından ziyade, Müslüman kadının kendi kültürel değerlerine dönmesi olarak görülmelidir.[323]

Ahzâb suresi 53. ayetle, Hz. Muhammed'in evine misafir olan sahabenin davranış kurallarına ve Peygamber'in eşleriyle nasıl iletişim kurulacağına açıklık getirildiğine değinen Hazleton'a göre ilgili ayette geçen *"perde"* kelimesi, kadınların örtünmesinin işareti olarak yorumlanmıştır. Bu perde, her oda bölmesinin girişine asılan ve bir nebze mahremiyet sağlayan sade bir tülbent parçasından ibarettir. Hz. Muhammed'in eşlerine özgüdür ve asla kadınların örtülmesine yönelik bir uygulama olması için emredildiğine dair herhangi bir tarihi ibare mevcut değildir. Kur'an her iki cins içinde tevazuya vurgu yapmış, ama asla örtünme diye bir şey belirlememiştir ki bu herhalükarda yanlış bir adlandırmadır. Örtü olarak adlandırılacak şey aslında İslâm dünyasına, Hz. Muhammed'in ölümünden on yıllar sonra girmiş olan ince bir şaldır ve büyük ölçüde sosyal konum simgesidir. Bu şal, İslâm aristokrat kadınlarının ayrıcalığının bir simgesidir. Bu şal ile kadınlar ağır işler yapmadıklarını göstermektedir. Muhafazakârlar, Peygamber'den seneler sonra kendi muhafazakârlıklarını Kur'an'a yansıtarak devasa bir *'Şeriat Kanunu'* denilen *'Kurum'u* inşa etmiştir. Onlar tüm kadınlara örtünme zorunluluğu getirmiş, zamanla bu en uç noktaya ulaşmıştır.[324]

Hz. Muhammed'in sadece hanımları için bazı kısıtlamalar belirlediğini ifade eden Schimmel'e göre örtünmek, sadece onun eşlerini bağlamaktadır ve Kur'an nadiren kadınların gerekli ölçüde örtülmesinden söz etmiştir. Peygamber'in sünneti kadınları, yüzü değil başı örtmeye çağırmıştır.[325]

Delcambre örtünün zorunlu olmadığını sadece Hz Peygamber'in eşlerinin kötü bakışlardan korunmaları için onlara tavsiye edildiğini söylemiş-

---

[323] Amstrong, *Hz. Muhammed*, s. 290.
[324] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 317.
[325] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 101.

tir.[326] Kadının örtünmesi, Batılı aydınlara göre kadının özgürlüğünün önünde duran bir engeldir. Bu nedenle hâlâ örtüye ve geleneksel İslâmi kıyafete karşı mücadele, Batı toplumunda gündemdeki yerini korumaktadır.[327]

İslâm kadın ve erkek eşitliğine önem vermekte, kadını erkek gibi özgür ve bağımsız bir birey görmektedir. İki cinsin eşitliği ve kadınlara adaletli davranma ilkesi, İslâm'ın hukuk alanında ortaya koyduğu önemli bir açılımdır. Armstrong, Müslümanların sonradan Kur'an'ın bu eşitlik öngören vizyonundan uzaklaştığına dikkat çekmiştir. Ona göre İslâm inancının kadını aşağıladığını ifade eden Batılı feministler, Hristiyan geleneğinin kadınlara karşı izlediği olumsuz tutumu görmezden gelmektedir. Hristiyanlıkta İncil'in kadınlar için getirdiği olumlu mesajlarının aksine asırlar boyunca Batı toplumunda kadın ikinci cinsiyet olarak görülmüştür. Hristiyanlık inancının kadınlara karşı tutumu nevrotiktir, çünkü bu anlayış dünya dinlerinde eşit olarak görülen cinsiyetlerin reddedilmesine dayanmaktadır[328] ve bu özellik, ne Musevilik ne de İslâm inancında bulunmamaktadır. Bu açıdan İslâm inancını ve Hz. Muhammed'i suçlamak doğru bir yargı değildir. Eğer bugün Müslüman kadınlar, kendilerine Batı'nın sunduğu özgürlükleri reddediyor gibi görünüyorsa bunun nedeni sapıklık değil, Batılıların kadınlar ve cinsiyetler arasındaki ilişki hakkındaki görüşünün bozulmuş olmasından ileri gelmektedir. Çünkü Batı toplumunda kadın için bir yandan eşitlik ve özgürlükten söz edilirken diğer yandan kadın; reklamlarda, pornografide ve eğlence ortamlarında, sömürülen ve aşağılanan bir nesne haline getirilmiştir.[329] Armstrong, İslâm dininin kadınları ezen bir din planlamadığını değişik örneklerle açıklamıştır: Önde gelen sahabeler bile mevcut gelenekler içinde kadına karşı davranışlarında tutumlarının değişmesini imkânsız görürken

---

[326] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 110.
[327] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 174.
[328] Armstrong, Karen, *The Gospel According to Woman:"Christianity's Creation of the Sex War in the West"*, London, 1986, paperback by Karen Armsrstrong, February 1, 1991, pp. 83-89.
[329] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 349.

Hz. Muhammed'in ailesine muamelesi ve üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmesi, ev işi kadar önemsiz şeylerle ilgilenmiş olması onları şaşırtmıştır. Hz. Âişe, onun kendilerine ev işlerinde daima yardım ettiğini ve her işini kendisinin yaptığını anlatmaktadır. Ev işleri ile ilgilenen Peygamber'in amacı, Müslümanlara kadınlara karşı daha saygılı bir tutum sergilemelerini öğretmektir. Bir diğer örnek ise onun Âişe ile olan münasebetidir. Hz. Muhammed'in birçok kadınla evlenmesine rağmen Âişe, onun hayatındaki dayanağıdır. Sahabelerin gerek Peygamber hayatta iken gerek vefatından sonra dini inanç ve uygulama alanları ile ilgili soruları zaman zaman Âişe'ye sormaları, onun dini alandaki yetkinliğinin ispatıdır. Buhâri ve Müslim gibi hadis otoritelerinin ondan çok sayıda hadis nakletmeleri bunun açık delilidir. Hz. Ali ile giriştiği siyasi mücadele hatırlandığında aslında ilk dönemlerde bile kadınların, Batılıların iddiasının aksine pek çok hakka sahip olduğu ve bir potansiyel barındırdıkları görülmüştür.[330]

Schimmel de Hz. Âişe örneğinden hareketle kadının erken İslâm dönemlerinde etkin olarak toplumsal hayata ve işlere katıldığını belirtmiştir; fakat bu tür örneklerin varlığına rağmen İslâm zâhitleri, kadınları değersizleştirmeye çalışmıştır. Onlar kadını değersiz göstermek için, Peygamber'e ait olduğu ileri sürülen bir takım hadisleri kullanmıştır. Örneğin bir hadiste "*Onlara (kadınlara) danış, ardından söylediklerinin tersini yap*"[331] denilmiştir. Her ne kadar zahitler bunu yapmış olsalar bile kadın imgesini büsbütün karartamamıştır; çünkü Kur'an'da erkeklerle aynı sorumluluklara sahip yaptıkları amellere karşılık eşit ödül alacak dindar kadın ve erkek müminlerden söz edilmektedir. Yine Peygamber'in eşlerine ve kızlarına sevgisi herhangi bir olumsuz yargıyı dışlamaktadır. Hz. Muhammed'in sıklıkla zikredilen hadislerinden birisinde "*Allah bana sizin dünyanızdan kadınları, güzel kokuyu*

---

[330] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 351.

[331] Aliyyü'l Kâri, Molla Ali bin Muhammed bin Sultan el-Herevî, *el-Esrâr "Mevzuât-ı Aliyyi'l-Kâri"*, çev. Ahmet Serdaroğlu, Ankara, 1966, s. 220.

sevdirmiş ve göz aydınlığımı da namazda kılmıştır"[332] denilir. Müslüman olmayana şaşırtıcı gelse bile söz konusu hadisle, bu dünya ile ahir dünyanın nasıl birleştirilebileceğini bilen Peygamber'in ikili yönüne vurgu yapılmış ve İslâmi yoruma göre bu hadis, onun her iki dünyayı nasıl kutsileştirdiğini gözlemleme imkânı vermiştir.[333]

Schimmel'in zahitlerin tümünün kadını itibarsızlaştırdığına yönelik bir genelleme yapılması, olumsuz bir takım örnekler bir tarafa bırakıldığında sûfi gelenekte kadına verilen değerle çelişkilidir. Çok sayıda kadın mutasavvıfın hayatı yüzyıllardır Müslümanların önünde herhangi bir eleştiriye mahal vermeksizin apaçık bir şekilde örnek olarak durmaktadır. Mesela Râbiatü'l Adeviyye gibi. İslâm'ın emirleri yanında, toplumun kültürel yapısı ve gelenekleri, kadının sonraki dönemlerde sosyal pozisyonuna ve rolüne etki etmiştir. Gelenek ve insan faktörü dikkate alındığında tarih boyunca İslâm toplumları içinde kadına yönelik dini kuralların tam anlaşılamamasından kaynaklı bir takım olumsuz uygulama örnekleri ortaya çıkmış ve bir takım kısıtlamalara gidildiği görülmüştür. Öte yandan Yaşar Kandemir yaptığı araştırmasında, "*Kadınlara danışın ama dediklerinin aksini yapın*"[334] sözünün Resulullah'tan (sav) gelmediğini belirterek uydurma bir hadis olduğu sonucuna ulaşmıştır.[335] Yine bu konuda Huriye Martı, tarihi bilgilerimizin bu asılsız sözü yalanladığını söylemektedir. Ona göre Hudeybiye günü söylediklerini uygulamaktan çekinen ashabına karşı çaresiz kalan Hz. Muhammed'in, Ümmü Seleme'nin verdiği kesin ve doğru fikre uyarak ashabına örnek olması, onun böyle kritik bir zamanda bile karısının dediğini yaptığına en güzel örnektir. Söylediğine muhalefet ettikten sonra sormanın hiçbir manasının olmayacağı düşünülürse haberin akla aykırılığı da ortaya çıka-

---

[332] Müslim, *Talâk,* 31, 34.
[333] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 101-102.
[334] Bk. Aliyyu'l-Kâri, *el-Esrâr "Mevzuât-ı Aliyyi'l-Kâri"*, s. 220.
[335] Kandemir, Mehmet Yaşar, *Mevzu Hadislerin Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidi,* DİB Yay., Ankara, 1991, ss. 23-61.

caktır. Bir başka örnekte Hz. Ömer'in cihada giden askerlerin memleketleri dışında dört aydan fazla kalmamaları şeklindeki kanunu koyarken kızı Hafsa'ya danışması ve bir kadının kocasının yokluğuna ne kadar tahammül edebileceğini sormasıdır. Hz. Hafsa'nın "*En fazla dört ay*" cevabı karşısında müminlerin emiri Ömer, bereket umarak kızının dediğinin tersini yapmamış, aksine onun fikrine tamamen uymuştur.[336]

Delcambre'ye göre modern etnoloji, kadınların sadece İslâm dünyasında değil, Hristiyan dünyada dahi ezildiğini göstermektedir. O, İslâm dininde kadınların günlük hayatta, toplum içindeki rolünü açıklamak için Wiebke Walther'in "*İslâm'da Kadınlar*" adlı makalesinden alıntı yapmıştır. Buna göre kadın-erkek eşitliği konusunda vahiyle gelmiş yenilikler, dönemi açısından devrim niteliğinde birer yasamadır. O dönem Arap toplumu ataerkil değer yargılarına sahiptir ve erkek çocuğu, kız çocuğundan değerlidir. Gene de kadın, erkek egemen bir toplumun atalarından kalma geleneğinin yapısı içinde yer edinmiştir. Erkek çocuğun doğumu sadece Arap toplumunda değil, diğer İslâm topluluklarında da büyük bir sevinç kaynağı olarak görülmüş, aynı tepki kız çocuklarının doğumunda pek az gösterilmiştir. Bu durum sadece kadınların çocukluktan başlayarak toplumsal hayatın dışında tutulmaları gerçeğine bağlı değildir. Aynı zamanda geleceğin belirsizliği olgusuna bağlıdır. Bir erkek çocuk, kız çocuğun aksine ailenin geçimini sağlamakta hatta Bedevilerde düşmanlarına karşı koymada katkıda bulunabilmektedir. Kadın erkek arasındaki ayrımcılığa toplumun birçok geleneğinde rastlamak mümkündür. Örneğin çocuğa ad verme, çocuğun doğumdan yedi gün sonra saçlarının kesilmesinde ve çocuğun adına kurban kesme vb. geleneklerde kadın değer olarak ikincil duruma düşürülmektedir. Kadının konumunu sosyal ve siyasi hakları açısından değerlendiren Müslüman ataerkil yapıya göre Batı'nın kadına yaklaşımından şüphe duymak gerekir. Mesela

---

[336] Martı, Huriye, "Kadın Konusunda Rasûlullah'a Nisbet Edilen Uydurma Hadisler", *Mehir Dergisi*, SÜ, Konya, Yaz, 1998, ss.31-35.

Batı'da örtünme gericilik olarak görülmektedir. İslâm dünyasına bakıldığında kadın hâla cinsiyette, meslek seçiminde, eş seçiminde, karşı cinsle kurulan iletişimde, kamuya açık sosyal ortamları paylaşmada, çalışma hayatında, ayrımcılığa maruz bırakılmaktadır. İslâm dünyasında hâla kadının erkeklerin gözetimi altında çalışması, zihniyet açısından ahlak dışı görülmektedir.[337]

8. Hz. Muhammed'in Katıldığı Savaşlar

İslâm tarihine göz atıldığında Hz. Muhammed'in çok sayıda gazve düzenlediği ve birçok savaşa katıldığı görülecektir. Bu başlık altında, Peygamber'in düzenlediği gazveler ile katıldığı savaşlar ayrıntılarıyla anlatılmamıştır. Araştırmacı yazarlar, yazdıkları Peygamber biyografilerinde, bu konuda genelde gazvenin mantığını ve niçin yapıldığını açıklamaya çalışmış, İslâm siyasi tarihinde etkili olmuş Bedir, Uhud, Hendek Savaşları üzerinde durmuş ve değerlendirme yapmıştır.

8. 1. Gazve Üzerine

Gazve, Hz. Peygamber'in bizzat sevk ve idare ettiği savaşlar hakkında kullanılan terimdir. Hadis ve Siyer âlimlerinin kabul ettiklerine göre asker sayısı az veya çok olsun, savaş için yahut başka bir maksatla hareket edilsin, çarpışma vuku bulsun veya bulmasın Hz. Peygamber'in bütün seferlerine gazve, bir sahabenin kumandası altında gönderdiği askeri birliklere de seriyye denilmiştir. Bazı ilk dönem İslâm tarihçileri Peygamber'in bizzat katılmadığı seferlere de gazve adını vermiştir.[338] Cahiliye döneminde gazve, zorlu çöl koşullarında güç duruma düşüldüğünde başvurulan, olabildiğince hızlı ve ani baskınla mümkün mertebede en az zayiat vererek ve de kan davası korkusuyla öldürmekten azami kaçınılarak gerçekleştirilen mallara el

---

337 Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, ss.168-174; Walther, Wiebke, "Women in İslam From Medieval to Modern Times", *Princeton and New York: Marcus Wiener Publishing*, 1981, ss. 200-201.

338 Algül, Hüseyin, "Gazve", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 488.

koyma ve gasp etme yolu olarak görülmüştür. Elde edilen bilgiler ışığında denilebilir ki erken İslâm tarihçileri, hicret sonrası yapılan gazveleri, askeri seferler olarak değerlendirmişlerdir; ancak Peygamber'in yaptığı savaşlar göz önüne alındığında bu seferlerin öyle geniş çaplı olmadığı anlaşılmaktadır.

Bu konuda yazarlar, Hz. Muhammed'in istemeyerek de olsa bu eski Arap geleneğine başvurmak zorunda kaldığını ifade etmektedir. Onlara göre hicretle birlikte Medine'de, göçün getirdiği sosyal sorunlar baş göstermiş ve özellikle ekonomik sıkıntılar gün yüzüne çıkmıştır. Medineliler ziraatçı bir topluluktur ve tarım gelirleri ancak onlara yetmekte ve göçle gelen nüfusu doyuracak seviyede değildir. Üstelik ticaretle uğraşmış Muhacirler onlar gibi ziraatçı değildir. Problemlerin çözümü için yapılmış kardeşlik ilanı ve Ensar'ın maddi ve manevi desteği, Medine'de birlikte yaşamak için imza edilmiş Medine Sözleşmesi ile ortaya konulmuş ortak irade, sorunları çözmede yetersiz kalmıştır. Tüm bu nedenler, gazve geleneğine başvurmada etkili olmuştur. Bir diğer neden de Peygamber'in ve inananların içte ve dışta bir şekilde düşmanlarına ve muhalif gruplara karşı güç gösterisine ihtiyacı olmasıdır. Gazve yoluyla Kureyş kervanları vurulmuş, kervan ticaret yollarının akışı sekteye uğratılmış ve bir bakıma Kureyş'ten bu yolla intikam alınmıştır. Hz. Muhammed, dikkat edilmesi gereken bir güç olduğu mesajını vermiştir.[339]

Gazve geleneğinin sadece ekonomik ve siyasi nedenlerle açıklanması, kabile hesaplaşması ve kan davaları gibi psikolojik ve sosyolojik nedenleri arka plana atmak olacaktır. Zorlu çöl coğrafyasında gazve, Bedevi'nin hayata tutunmak için başvurduğu bir yoldur ve bir nevi olmazsa olmazıdır. Gazve, günümüz algısının dışında o dönem şartlarında olağan görülen bir yöntemdir ve kan davasına dönüşüp büyümedikçe pek de önemsenmemiştir.

---

[339] Rodinson, *Muhammed*, s. 196; Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 250; Hazleton, *İlk Müslüman*, s.208.

Bu yargıya ulaşmamızda Nahle baskınında bir müşriğin öldürülme olayına kadar Mekkelilerin, Medinelilerin küçük çaplı baskınlarına büyük tepki vermeyişinden ulaşılabilir. Nahle Gazvesi, Bedir Savaşından hemen öncesinde gerçekleştiği için önemlidir.

Hazleton'a göre Medine Anayasası savunma amaçlı bir dayanışmayı öngördüğü için Medineliler, Nahle baskınına temkinli yaklaşmıştır. Mekkelilerden ölü olması ve gazvenin bilinen haram aylarda geçekleşmesi işi zora sokmuştur ve bu durum büyük bir sorun olmuştur. Ona göre Hz. Muhammed, bu baskını onaylamamıştır; ancak olan olmuştur ve bir çözüm gereklidir.[340] Armstrong, sorunun Allah tarafından çözüldüğünü ifade etmiştir. Allah, Müslümanlara haram aylarda savaşmaktan daha günah olanı âyetle bildirmiş[341] ve savaş, bundan daha büyük günahla yapıldığı için bir yolla problem çözüme kavuşmuştur.[342]

8. 2. Bedir Savaşı

Kaynaklara göre Bedir Savaşının nedenini, Hz. Muhammed ve Müslümanların, ekonomik sebeple Ebû Süfyân'ın ticaret kervanını vurma teşebbüsleridir. Bedir Savaşı hicretin ikinci yılında 624 yılında meydana gelmiştir. Yazarların bu savaşla ilgili ortak söylemi, Müslümanların savaşmak için Bedir'e gitmediği şeklindedir. Amaç ticaret kervanını ele geçirmek, ganimet elde etmektir;[343] ancak yaşanılanlar tarafları savaşmaya itmiştir. Yazarlar her iki tarafın savaşmadan geri dönme ihtimali olmasına rağmen tarafların birbirlerine ders vermek, güç göstermek, itibarlarını tesis etmek ve korumak için savaştıklarını belirtmektedir. Mesele sadece şeref meselesi olarak görülmemelidir; çünkü tarafların zayıflık kavramını def etmesi gereklidir.[344]

---

[340] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 210.
[341] el-Bakarâ 2/210.
[342] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 250.
[343] Rodinson, *Muhammed*, ss. 198-199; Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 222- 224.
[344] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 254; Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 218.

Hazleton'a göre İbn İshak ve Taberî, savaş esnasında olanları (Homerosvari bir görkemle) kahramansı bir üslupla tasvir etmiştir. Fakat İbni İshak ile Taberî destansı bir İslâmi kimlik yaratmaya yardımcı olmuş olsalar da önemli ve gayet özenli tarihçilerdir; çünkü onlar hamasi masallar yanında panik ve şaşkınlık havasına dair gerçekçi tecrübeleri de aktarmıştır.[345]Savaş sonunda Mekkeliler yenilmiş, geri çekilirken arkalarında Mekke'nin ileri gelenleri dâhil çok sayıda ölü bırakmıştır. Müslümanlar büyük moral kazanmış ve Mekkeli düşmanlara ve Medineli muhaliflere güçlü bir gözdağı verilmiştir. Hz. Muhammed dikkat edilmesi gereken bir güç olmuş, ittifaklar yeniden gözden geçirilmiş, Hz. Muhammed'in siyasi otoritesi Medine'de güçlenmiştir. Artık o, dini ve siyasi bir liderdir.[346]

Delcambre'ye göre gazve geleneği ve seriyyeler, Bedir'de yerini '*Cihad*' kavramı ile savaşa bırakmıştır. Şehitlik inancıyla birlikte cihad ilke olarak karşılığını bulmuştur. Bu büyük imtihan ve zaferle İslâm inancı Müminlerin zihin ve gönül dünyasına tam olarak yerleşmiştir. İslâm inanç ve pratik olarak tamamıyla putprestlik ve diğer semavi dinlerden ayrılmıştır.[347]

Rodinson Bedir Savaşı'nı, sonucu açısından bir kurtuluş olması yanında Allah tarafından yapılan bir ayrım olarak değerlendirmiştir. Bu ayrım inananla inanmayanın ayrımıdır. Mekkeliler için hep sözü edilen cezadır. Muhammed'in Medine'deki muhaliflerine haksız olduklarını belirten bir işarettir: Yahudilere, putperestlere ve Hristiyanlara bir ihtar anlamındadır.[348]

Bedir'de meleklerin yardıma gönderilmesi, yağmurun yağması, savaş sırasında Hz. Muhammed'in çadırının önüne çıkarak bir avuç çakıl taşı alıp düşmanın üzerine doğru fırlatması rivayetlerinin değerlendirilmesinde Rodinson, Hazleton ve Armstrong; yağmurun yağmasını bir doğa olayı olarak

---

[345] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 220.
[346] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 254; Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 223.
[347] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 87.
[348] Rodinson, *Muhammed*, s. 204.

görmüştür. Hazleton'a göre savaş hikâyeleri anlatıldıkça Müminler zor şartlarda kazanılan zaferin, ilahi bir lütfun işareti olduğuna inanmıştır.[349] Armstrong, Müslümanların melek ordularının kendilerine yardıma geldiği şeklindeki anlatımlarını, savaş psikolojisine bağlı kitlesel halüsinasyonlar görmeye bağlı algısal değişimler olarak açıklamıştır. Bedir'de meydana gelenler, Müslümanlar tarafından ilahi planın bir parçası gibi görülmüştür.[350] Armstrong, Hz. Muhammed'in düşmana doğru bir avuç çakıl taşı atmasını geleneksel bir savaş ritüeli olarak değerlendirmiştir.[351] Ona göre savaşlarda meydana gelen mucizelerin ilahi bir eylem olarak değerlendirilmesi ve Tanrı'nın tarihe karışıp bir savaşta yer aldığı fikri, Yahudi ve Hristiyan inançlarında dahi mevcuttur. Savaşlarda olanlar teofaniye (tecelli)[352] dönüştüğünden Tanrı'nın savaşlarda, politik değişimlerde ve başarılarda kendini gösterdiğine inanılmıştır. Belli olaylar gerçek anı haline gelmiş, gerçekte olanlar değiştirilip mitoslaştırılırken geride sadece sembolik önemleri kalmıştır. Bedir Savaşı'nın yapıldığı gün Allah, Müslümanları takdir ettiği üzere ilahi kudretiyle yönlendirmiş ve düşmanı hezimete uğratmıştır. Fakat buradaki fark, tarihi bir olayın mitolojik anlatımı değildir; Müslümanların şaşkın bakışları altında gerçekten vuku bulmuştur ve Müslümanlar inen vahiyle Tanrı'nın olaylara müdahale ettiğine bizzat şahitlik etmiştir.[353] Rodinson da aynı şekilde bir avuç çakıl taşı fırlatılmasını geleneksel tören jesti şeklinde yorumlamıştır.[354] Schimmel, Bedir'de meydana gelen ilahi yardımın sonraki asırlarda İslâm inanç dünyasında ve özellikle Sûfi gelenekte, Müslümanlar tarafından nasıl algılandığını ortaya koymaya çalışmıştır. "*Attığın zaman sen at-*

---

349 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 222.
350 el-Enfâl 8/42-45.
351 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 257.
352 Aydın, Mehmet, "Teofani", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yay., Konya, 2005, s. 751.
353 Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 258-59.
354 Rodinson, *Muhammed*, s. 200.

madın; fakat Allah atmıştır"[355] âyeti, eli adeta Tanrı'nın eli olan Peygamber hakkında sayısız tasavvufî düşüncelerin temeli haline gelmiştir. Simgesel olarak Mekkelilere fırlattığı bir avuç çakıl taşının zafer de belirleyici bir etken olduğu düşünülmüştür. Tüm bunlar Allah'ın Müslümanlara desteğinin işaretidir.[356]

8. 3. Uhud Savaşı

Uhud Savaşı Müslümanlarla Mekkeli müşrikler arasında yapılmış ikinci büyük savaştır. Mekke'nin yeni lideri Ebû Süfyân, Mekke'nin Bedir'de yara almış otoritesini ve itibarını yeniden tesis etmek, Bedir'e karşılık vermek için savaş hazırlıklarına başlamıştır. Hazleton, Ebû Süfyân'ın Medine üzerine yürüyecek içinde atlı ve savaşçıların bulunduğu 10000 kişilik güçlü bir ordu çıkarttığını söylemiştir.[357] Anlaşılan Uhud'un, Hendek savaşı ile karıştırılmış olduğudur. Kaynaklar, Müşrik ordusunun 3000, Peygamber'in ordusunu 700 askerden oluştuğunu aktarmaktadır.[358] Ebû Süfyân'ın savaş stratejisi, bölme ve fethetme üzerine kuruludur. Onun bu siyaseti Medine'ye mesajdır: Muhammed'i teslim edin, sizinle savaşmayalım. Yani, *kadife eldiven içinden demir yumruk* göstermektir. Ebû Süfyân'a göre bu durum, Kureyş'e karşı Kureyş'in işidir. Hz. Muhammed bu stratejiyi Abdullah b. Ubey'i savaş konseyine kendisine muhalefet etmesine rağmen katarak ortadan kaldırmıştır. Savaş Konseyi'nde Ubey, şehirde savaşmayı önermiş, gençler ise düşmanla yüzleşmek istemiştir. Neticede Hz. Muhammed bu isteğe boyun eğmiştir. Peygamber'in Ubey'in fikrini kabul etmemesindeki neden, Ubey'in Kaynuka meselesinde çizilen onurunun yeniden yükseltip onun boyunduruğu altına

---

[355] el-Enfâl 8/17.

[356] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 34.

[357] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 236.

[358] Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Nazire Erinç Yurter, İstanbul, Beyan Yay., 2012, s. 13; Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî, *Hz. Peygamber'in Savaşları,-Kitâbü'l-Meğâzi-*, İlk Harf Yay., çev. Mûsâ Kâzım Yılmaz, İstanbul, 2014, c. 1, s. 256.

girmek istemeyişidir.[359] Tarihçi Vâkidi, Hz. Muhammed'in savaşma taraflısı olduğunu, *"Bir peygamber zırhını kuşandığında savaş bitene kadar çıkarması doğru değildir"*[360] dediğini aktarmıştır. Hz. Muhammed ordusu ile Mekke ordusunu karşılamak üzere yola çıktığında Ubey ve taraftarları döneklik ederek ordudan ayrılmıştır. Ubey ve taraftarlarının savaşmadan geri dönmesini yazarlar, siyasi bir taktik ve korkaklık olarak değerlendirmiştir. Ubey ve taraftarlarına göre sorun, Muhammed'in ve onun uç fikirlerinin sorunudur ve Ubey'in amacı, savaşta yenileceği düşünülen Muhammed'in prestiji yanında inandırıcılığını kaybedeceğini hesap ederek itibarını yeniden kazanmak, Medine liderliğine oynamaktır.[361] Uhud Savaşı, okçuların yerlerini terk etmeleri ve ordu düzeninin bozulması gibi nedenlerle mağlubiyetle sonuçlanmıştır.[362] Armstrong'a göre Uhud Savaşı gerçek Müslümanlar ile samimi olmayan Ubey ve taraftarları gibi korkakları birbirinden ayırmıştır.[363]

Uhud Savaşı'nda, Hz. Hamza'yı şehit eden köle Vahşi'yi tutanın kim olduğu hususunda yazarlar farklı görüşlere sahiptir. Hazleton, Vahşi'yi tutanın Ebû Süfyân'ın eşi Hind olduğunu söylemiş, Rodinson ve Delcambre, Bedir'de Hamza tarafından yakını öldürülen bir Mekkelinin azat edilme karşılığında Vahşi'yi tuttuğunu ifade etmiştir.[364] Hazleton, Hamza'nın savaşçı yönüne değinmiş ve onun karşılaştığı her düşmanla alay ettiğini söylemiştir. Ona göre Hamza, düşmanla karşılaştığı vakit *"hadi gel hakla beni o…n evladı!"*[365] diye bağırıyormuş. Savaş psikolojisini bir tarafa bırakırsak İslâm vuruşma hukukunu bilen, savaş geleneğinde savaş öncesi düellolara

---

[359] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 237-239.

[360] Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, c. 1, s. 266.

[361] Rodinson, *Muhammed*, s. 214; Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 273; Hazleton, *İlk Müslüman*, s.240.

[362] Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzi*, c. 1, ss. 280-281.

[363] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 276.

[364] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk*, ss. 419-420; Rodinson, *Muhammed*, s. 216; Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 90; Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 240.

[365] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 241.

katılmış bir insanın bunu gerçekten söylemiş olabileceği üzerinde düşünmek gereklidir. Cahiliye Arap adetleri içinde küfrederek küçük düşürme davranışı bilinmektedir. Savaş sırasında karşılıklı küfürlerin edildiği görülmektedir Ancak kaynaklarda, Hamza'nın Uhud Savaşı'nda öldürdüğü bir adama *"hadi gel seni kadın sünnetçisinin oğlu, hakla beni"*[366] dediğinden söz edilmektedir.

Hz. Muhammed'in Uhud'da başına aldığı darbe nedeniyle migrene yakalandığını ve baş ağrısı çektiğini belirten Hazleton'a göre Uhud yenilgisi muhalefeti harekete geçirmiştir. Yahudiler, bir Peygamber'in savaşta yenilmeyeceğini söyleyerek onun gerçek bir peygamber olmadığını ileri sürmüştür. Ubey, liderlik pozisyonunu elde etmek için hamlede bulunmuş; ancak zamanlama hatası yapmıştır. Bu hatası ona pahalıya mal olmuş, planı ters tepmiş, Ubey ve taraftarları inananları yüz üstü bırakıp döndükleri için *münafıklar (ikiyüzlüler)* olarak adlandırılmıştır. Kur'an'da belirtilen münâfık kelimesi ve münâfıkların muhalefeti hakkında yazarlar şu değerlendirmelerde bulunmuştur: Hazleton, münafık kelimesinin ikiyüzlülük olarak tercüme edilmesinin kelimeye aşırı anlam yüklemek olduğunu dile getirmiştir. Ona göre kelime *'sakınca görenler veya çekinceleri olanlar'* diye sunulmalıdır. Münafık kelimesinin tam kelime anlamı '*deliklerine kaçanlar*' anlamına gelmektedir. Hazleton'a göre Ubey, aslında ne yalan söylemiş ne de İslâm'ı reddetmiştir. Bunu yapmak yerine Hz. Muhammed'in siyasi kararlarını, sorgulama hakkını saklı tuttuğunu söylemiştir. Ubey, münafıklar gibi davranmamış aksine fikirlerini çağdaş anlamı ile din ve devlet işlerinin ayrılması denilebilecek olgunun lehine açıklıkla söylemiş biridir. Tabi münâfıklarla ilgili âyetlerin ardından *'sizlerden biri'* olarak tanımlanan Muhammed, ilahi otorite tarafından yönlendirilen bir peygambere dönüşmüştür. Bu yüzden onun aldığı kararları sorgulayan herkes münâfıklık yaftası yemiş ve sahte müminler olarak ilan edilmiştir. Ubey'de muhalefet ettiği için münafık gö-

[366] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk,* s. 425.

rülmüştür ve bunun nedeni dini değil, tamamen siyasidir.[367]

Hazleton'un münafıklarla ilgili yorumunun dini olmaktan çok siyasi bir değerlendirme olduğu görülür. Münafikun suresinde münafıkların nitelikleri belirtilmiş ve Kur'an bunun bir hastalık olduğunu vahiyle net bir şekilde ortaya koymuştur. Diğer yandan Kur'an'da istişarenin önemine değinilmesi, Hz. Muhammed ve inananların dünya meselelerinde kararları danışarak almaları, muhalefetine rağmen Peygamber'in Uhud savaş konseyine Ubey'i çağırması, yeri geldiğinde Hudeybiye'de Hz. Ömer örneğinde olduğu gibi Hz. Muhammed'in aldığı siyasi kararlarda sahabenin itirazları, tüm bunlar herkesin açıkça tavrını ortaya koyabildiğini gösteren örneklerdir. Adına ne derseniz deyin, ister karşı çıkmak ister muhalefet olarak görün alınan kararların sorgulanmasını Hz. Peygamber ve sahabeler emre itaatsizlik olarak algılamamış, hiç kimse olumlu ve yapıcı muhalefeti nedeniyle kınanmamış ve ikiyüzlü olarak görülmemiştir. Buradaki sorun muhalefet eden münafıkların Kur'an'ın söylemiyle hastalıklı ikiyüzlü tavırlarıdır, onların yıkıcı faaliyetleridir.

Rodinson'a göre, Uhud Savaşı sonunda muhalefet eden yeni bir grup ortaya çıkmıştır: Münafıklar. Arapça Münafık kelimesi kökeni noktasında Hristiyan Habeş Kilisesi'nin kullandığı bir sözdür. Habeş dilinde kararsızları, şüpheci ve çekimser olanları, ruhu bölünmüş inancı az kişileri ifade etmektedir. Arapça'da bir de Afrika'da yaşayan bir çeşit kır faresinin döнekliğini, kaçaklığını anlatmak için kullanılmıştır. Buna ek olarak da genç Müslümanların dilinde Uhud Savaşı'ndan döneklik edenlerin ifadesidir.[368] Delcambre de münafıkların muhalefet olarak ortaya çıkışını siyasete bağlamıştır. Allah, Uhud savaşında inananlar ile münâfıkların arasını ayırmıştır.[369]

---

[367] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 247.
[368] Rodinson, *Muhammed,* s. 220.
[369] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 90.

8. 4. Hendek Savaşı

627 yılında Ebû Süfyân ve müttefiklerinden kurulu koalisyon ordusunun Mekke'den Medine'ye doğru yol aldığını duyan Hz. Muhammed, bu sefer şehir savaşı yapmaya karar vermiş ve hazırlıklara başlamıştır. Medine'nin zayıf kuzey yönüne hendek kazılarak önlem alınmıştır. Hendek hattı, Medine'nin tüm kuzey girişini çevrelemiş, çıkarılan taş ve topraklar savunma seddi şeklinde yığılmıştır.[370] Rodinson, Armstrong, Hazleton ve Delcambre, Arapları şaşırtan yeni savaş stratejisinin, Selman el-Farisi tarafından Hz. Peygamber'e önerildiğini ifade etmişlerdir. Kureyşliler, hendek karşısında şaşırmışlar ve savaş, hendeğin iki yakasında ok atmak, kahramanlık şiirleri ve meydan okumak, küfürleşmek şeklinde geçmiştir.[371] Peki, Kureyşliler hendeği aşmak için gayret göstermiş midir? Armstrong'a göre bir gayret olmuş; ancak atlar hendeği aşamamış, süvariler gevşeklik göstermiştir. Müslümanların hendeğin arkasında iyi savunma yapmaları, müşriklerin zayiattan korkmaları etkili olmuştur; çünkü dönemin Arap savaş anlayışı mümkün olduğunca ölü vermekten kaçınmayı gerektirmektedir. Diğer yandan saldırganların elinde ne merdiven ne de kuşatma tekniği ile ilgili başka bir araç vardır ve onlar; bu türden araçları orada yapmaya tenezzül etmeyecek kadar el işini hor gören kimselerdir.[372]

Delcambre'ye göre Hendek Savaşı fiziksel mücadeleden öte diplomatik savaştır. Karşılıklı taktik hamlelerin kullanıldığı mücadele, casuslar savaşı olarak da bilinir. Ebû Süfyân, Medine'deki direnişi kırmak ve bölmek için Kurayza Yahudilerini kullanmak istemiş; Hz. Muhammed, Gatafan ve Feraze kabilelerini Kureyş'ten koparmaya çalışmış ve Mekke ittifakını bölmede başarılı olmuştur.[373] Kuşatmanın başarılı olmayışı, kış şartlarının bastırması

---

[370] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 270.
[371] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 91.
[372] Armstrog, *Hz. Muhammed*, s. 298.
[373] Rodinson, *Muhammed*, ss. 246-248; Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 271.

ve bir gece aniden çıkan fırtınanın her şeyi yıkması neticesinde müşrikler kuşatmayı sonlandırmıştır. Müslümanlar bir zafer daha kazanmıştır.

9. Cihad Anlayışı: Hz. Muhammed'in Peygamber ve Devlet Adamı Rolü

Delcambre, *'cihad'* kavramının müminler açısından ahlâki ve hukuki alandaki karşılığını açıklamaya çalışmıştır. Buna göre cihad, en geniş anlamıyla belli bir amaca yöneltilmiş gayret ve çaba olarak tanımlanmıştır. Müminler, asıl cihadı ahlâki olgunluğa ulaşmak için nefisle yapılan mücadele olarak görmüş, hukuki açıdan cihadı ise gayrimüslimlere hoşgörülü davranma ilkesiyle birlikte İslâm'ın yayılması ve savunulması amacıyla yapılan silahlı eylemler olarak tanımlamıştır.[374] Delcambre, cihadın yapılması ve katılması zorunlu olduğu için Müslüman yazarlar tarafından İslâm'ın altıncı şartı olarak görüldüğünü söylemiştir.[375]

Schimmel de benzer açıklamalarala cihadı, kuşatıcı bir barışı egemen kılmak için küfre karşı yapılan savaş olarak tanımlamıştır. Ona göre cihadın pratik alanda somut karşılığı Hz. Muhammed'in hayatında görülmektedir. Peygamber'in durması ve dinlenmesi cihadın ortasında olmuştur. Bu nedenle Muhammed, barışın edilgen değil, etken yönünü temsil etmiştir. Cihadın iç ve dış barışı sağlamak için iki yönü olduğunu ifade eden Schimmel'e göre cihadın içsel yönü, insanın nefsiyle mücadelesidir. Cihadın dışsal yönü ise İslâmi korumak ve yeryüzünde düzen kurmak, yıkıcı, adaletsiz ve eşit olmayan insani düzenlere karşı maddi olarak mücadele vermektir. Fakat iç ve dış cihad, birbirinden ayrı değildir. Cihadın tam ortasındadır.[376] Schimmel, nefisle yapılan mücadeleyi ön plana çıkarmıştır.

Hazleton öncelikle cihad ve kıtal kelimelerin tanımını yapmış, kavram

---

[374] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 87.
[375] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 144.
[376] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 105.

olarak açıklamaya çalışmıştır. Ona göre Kur'an'daki ilk savaş izni kıtal kelimesiyle anlatılmıştır. Kıtal, fiziksel boğuşma anlamına gelmektedir ve bu kelime Kur'an'da biraz daha genişletilerek Allah yolunda uğraşıp didinmek anlamında kullanılmış; ama tam olarak ne kastedildiği bir türlü anlaşılamamıştır. Oysa uğraşıp didinmek diye tercüme edilen bu sözcük kıtal değil, cihaddır. Bu sözcük daha sonraları kutsal savaş olarak ek anlam kazanmıştır. Kıtal, istikrarlı bir şekilde çarpışmak ve boğuşmak anlamında kullanılırken cihad kelimesinin kullanımı daha belirsizdir. Zaman içerisinde çift anlam kazanan cihad sözcüğü hem ahlaklı bir yaşam sürmek ve daha yüksek seviyede manevi bilinçlilik için içsel uğraşı, hem de İslâm'ın düşmanlarına karşı silahlı mücadele olarak görülmüştür. Daha sonra bir hadisle cihad, küçük ve yüce cihad olmak üzere birbirinden ayrılmıştır. Küçük cihad, İslâm'ı savunmak için silahlanmak; yüce cihad ise insanın, kendi içinde Allah'a yakınlaşmak için uğraşması olarak tanımlanmıştır.[377]

Armstrong'a göre Hz. Muhammed'in hayatının tamamı cihaddır ve cihad kelimesi sadece kutsal bir savaş olarak anlaşılmamalıdır; çünkü cihad, hayatı Tanrı adına ve dünya namına mutlu ve huzurlu kılmak için yapılacak gayretlerin tümüdür. Bu nedenle Hz. Muhammed'in hayatı sadece Müslümanlar için değil, ders alma noktasında Batı insanları için de önemlidir.[378] Armstrong'a göre kutsal savaştan fazlasını ifade eden cihad; fiziksel, ahlâki, ruhsal ve entelektüel bir çaba anlamına gelir. Ona göre eğer Müslümanlar amaçlarını gerçekleştirmek için öncelikle savaş ve şiddeti kullanmayı düşünselerdi, silahlı çatışmaları ifade edebilecek çok farklı Arapça kelimeler bu dilde zaten mevcuttu: harb (savaş), sira'a (çatışma), ma'araka (meydan savaşı) veya *kıtal* (öldürme) gibi. Ama bunun yerine Müslümanlar daha belirsiz, geniş anlamlar ifade eden bir kelime seçtiler. Öte yandan cihad, İslâm'ın beş

---

377 Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 211-212.

378 Armstrong, Karen, *Muhammed: Prophet for Our Time,* Published Harper Collins UK., London, 2006, p. 19.

direğinden biri değildir ve Batı'da yaygın olan görüşe rağmen dinin merkezinde yer almamaktadır; ama Müslümanlar yoksul ve zayıfın sömürülmediği saygın ve adil bir toplum yaratabilmek için her alanda ahlâki, ruhsal ve politik mücadele etmeye hazır olmalıdır. Esasen savaşmak kaçınılmaz olsa da bu, cihadın bütününün sadece bir parçasıdır. Armstrong'un farklı bir değerlendirmesi, cihad âyetlerinin savaşmanın sorumluluğunu yükleme noktasında Muhacir ve Ensar arasında zamanlama açısından bir ayrım yapmasıdır. Ona göre başlangıçta savaş izni sadece Muhacirlere verilmiş, Ensar yükümlü tutulmamıştır; çünkü Ensar'ın Mekke ile bir problemi olmamıştır. Ensar, Akabe'de verdikleri savaş yemini ile bu izne sonradan tabi olmuştur.[379] Âyette, *"yurtlarından çıkarılan kimseler"*[380] ifadesiyle Muhacirler kastedilmektedir. Ensar ve Muhacirlerin bir ümmet sayılması, Ensar'ın bu mücadeleye sonradan dâhil edilmesine neden olmuştur.

Hazleton'a göre Mekke'de şiddete karşı cevap vermeyerek sabrı tavsiye eden Hz. Muhammed, bu mücadele yöntemiyle yüce bir ahlâki seviyeye ulaşmıştır. Ne var ki bu yöntem onun ve inananların sürgün edilerek yurtlarından çıkarılmalarına, hatta kendisinin ölümle yüz yüze kalmasına neden olmuştur. Medine'de ise güç siyaseti değişiklikler dayatmış ve şartlar artık değişmiştir. O, toplumun lideridir ve başkalarının sorumluluğunu da üstlenmiştir. Başlangıçta sabrı ve şiddetten uzak durmayı tavsiye eden vahiyler, artık şartlı olarak savaşmaya izin vermiştir. Daha önce görmezden gelinen ve neredeyse mahvedilen Hz. Muhammed, aynı şekilde davranılmasına göz yummamış ve tüm değerler adına savaşmıştır.[381]

Rodinson'a göre Muhammed'in üstünlüğü, silahlı bir peygamber olmasından ve gelenekleri iyi bilmesinden ileri gelmektedir.[382] Delcambre'ye ge-

---

[379] Armstrong, *Hz. Muhammed,* ss. 242-244.
[380] el-Hac 22/40.
[381] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 213.
[382] Rodinson, *Muhammed*, s. 204.

lince Medine'de intikam almaya dayalı düzen kuran Hz. Muhammed, otoriteyi kılıçla tesis etmiştir. Mekke'nin mütevazı mağduru, Medine'de yerini sert ve gururlu bir fâtihe bırakarak derin bir değişim geçirmiştir. Zulmün zayıf kurbanı gitmiş, müthiş bir lider olmuştur. Bu dönüşüm insanı şaşırtabilir; fakat bunun açıklaması vardır: Mekke'de geçirdiği zor yıllar ona tecrübe kazandırmış ve kabileler arası savaşlarda nasıl davranılacağını öğretmiştir. Delcambre, İslâm kaynaklarını Hz. Muhammed'in mücadeleci karakterini okurların zihninden silmek, hoşgörülü ve barışçıl bir karakter algısı oluşturmaya çalışmakla eleştirmiştir. Ona göre ilk kaynaklar, sağlam ve kararlı bir Hz. Muhammed imajını, yumuşak huylu ve tevekkül eden bir Muhammed imajı yönünde değiştirmiştir. Anlatılanlara bakıldığında Hz. Muhammed, her zaman hoşgörülü ve suskun bir karakter olmamıştır. Bu nedenle Delcambre, Batı'da sadece savaş peygamberi veya sadece iyimser peygamber algısıyla ortaya çıkan Hristiyanları da eleştirmiştir. Ona göre Hristiyan geleneklerinin aksine Hz. İsa dahi yeri geldiğinde sert çıkmasını bilmiş ve Hristiyan dindaşlarını eleştirmiştir. Buna rağmen Batı'nın peygamber imajı hep insancıl olmuştur. İslâm Peygamber'inin sonraki biyografilerinde iyimser İsa figürünün, Hz. Muhammed figürü üzerindeki yansıması görülmüştür. Oysa küçüklüğünde Bedevi kültürüyle yetişmiş Hz. Muhammed, çöldeki tehlikelerin farkındadır ve nasıl mücadele etmesi gerektiğini öğrenmiştir. Bu nedenle *'sağ yanağına birisi vurursa, sol yanağını da uzat!'* diye öğütleyen İsa'nın merhameti onda görülmemiştir. Hz. Muhammed sadece dini inancıyla bütün düşüncelerini Tanrı'ya adayan biri olmamıştır. Onun peygamberlik görevi, dini tecrübe ile eylem arasında kurduğu sağlam bir denge üzerine kurulmuştur. Böyle olduğu için Medineliler düzeni ve yasayı herkese kabul ettirebilen güçlü insan tipini onda bulmuştur. Hz. İsa 'nın aksine onun krallığı bu dünyayı da kapsamaktadır.[383]

Din ve dünya ayrımını ön plana çıkaran ve değişimin önünde dini engel

---

[383] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 73.

gören Batı'da, başlangıçtaki kutsal kitap endeksli peygamber modeli, daha sonra parçalı bir peygamber modeline dönüşmüştür. Artık insani yönü vurgulanan, nebevi yönü arka plana itilmiş tarihi peygamber modeli yer edinmiştir. Batı zihninde şekillenmiş bu modelle İslâm Peygamber'ine yaklaşmıştır. Batı, Hz. Muhammedin bir insan olarak gösterdiği siyasi başarıları, amacına ulaşmak için verdiği mücadeleyi, gerekirse bu uğurda savaşmasını algılayamamıştır. İslâm dünyasında dini ve insani yönü tamamen birbirinden ayrılmış peygamber modeli hiçbir zaman kabul görmemiştir. Kur'an'da onun için 'beşeren resûlen'[384] tanımlaması yapılmıştır. Bu nedenle Hz. Muhammedin savaşan ve mücadele veren devlet adamı rolü ile peygamber rolünün üzerinde birleştiği bir portreyi, Batının peygamber anlayışında görmek mümkün değildir.

Schimmel'e göre Hz. Muhammed'in dini ve siyaseti harmanlamayı başarabilen portresi Batılı zevke hoş görünmemektedir. Onun örnek olarak sunulan *peygamber ve devlet adamı* modelliği, Batı kültürüyle yetişmiş bir insan için kabul edilebilir bir şey değildir. Lâik eğitimden geçmiş Batılı bir kimse için Hz. Muhammed, öncesinde samimi bir din araştırıcısı iken, hicret ettikten sonra insafsız bir devlet adamına, hızla büyüyen bir toplumun silahlı ve hilekâr lideri haline dönüşmüştür. Müslümanlar ise aynı bakış açısına sahip değildir. Müslüman biri için ahirete ve zahitliğe vurgusuyla Hz. İsa'nın mesajı kusurludur ve saygın niteliklerine rağmen eksiktir. Kuşkusuz başarılı bir peygamber, dini mesajı ulaştırmak için dünyevi araçları kullanmalıdır. Gayrimüslime çelişki diye gözüken bu şey, Hz. Muhammed'in bir peygamber ve devlet adamı olarak rolüdür. Bu rol, Müslüman inancına göre Hz. Muhammed'in büyüklüğünün ve mesajının doğruluğunun delilidir.[385]

Armstrong'a göre Hristiyan dünyası, İslâmiyet'in hızla yayılma sebebini Hz. Muhammed'in kılıç peygamberi olmasına bağlamıştır. Batı'nın bu ko-

---

[384] el-İsrâ 17/94.
[385] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 103.

nuda kurguladığı hikâyelerin bazı detayları, kendi kimlikleriyle ilgili endişelerini yansıtmaktadır. Hristiyanlar, kılıca dayalı kanlı geçmişlerini kapatmak için İslâm dinini, Haçlı Seferleri sırasında *kılıç dini* olarak tanıtmıştır; çünkü Hz. Muhammed'in kurgusal kimliğinin yerleştiği Haçlı Seferleri sırasında Avrupa'da genel bir baskı ve inkâr dönemi yaşanmaktadır. Batı'nın Hz. Muhammed'i kılıcını çeken bir savaş lideri olarak görmesi gerçekten çok uzaktır. Hz. Muhammed ve ilk Müslümanlar, zorunda bırakıldıkları için bu yola başvurmuş, hayatlarını korumak için savaşmıştır. Tarih boyunca büyük sosyal ve politik değişimler için kan dökülmüştür. Hz. Muhammed bu geçiş döneminde barışı, kılıca başvurmakla sağlamıştır.[386]

Hazleton'a göre Muhammed, savaş kurallarını alt üst eden siyasi manevrasıyla bariz zayıflığını güce dönüştüren, silahla olduğu kadar silahsız da etkili olduğunu kanıtlayan bir liderdir. Barış dilini, en az savaş dili kadar güçlü bir biçimde kullanmıştır. İşin gerçeği, Batılılar kadar Muhammed'in taraftarlarını da muhaliflerini de böylesine şaşırtan şey, tam da onun bu ikili boyutudur. Bu yönüyle Hz Muhammed, hem savaş peygamberi hem barış peygamberidir ve hangi durumda hangi yöntemlerle düşmanla mücadele edeceğini gayet iyi bilmektedir. Hz. Muhammed hem bu asırda hem kendi asrında kendisinin *savaş peygamberi* veya *barış peygamberi* diye basitleştirilmiş terimlerle sınıflandırma girişimlerini boşa çıkarmıştır. Bu biri ya da diğeri meselesi değildir, karmaşık bir insan, tarihe devasa bir kişilik kazımış ve vizyonu görünüşte bağdaşmaz denilen karşıtlıkların ötesine geçmiştir.[387]

İslâm coğrafyasının fetihlerle büyüdüğü süreçte Müslümanların fetihlere bakışı değişmiş, bu değişim İslâm'ı yayma mücadelesi veren Müslümanların cihad algısını etkilemiştir. Rodinson'a göre Hz. Muhammed sağ iken gerçekleşmiş Arap barışını ondan sonra korumak ve anarşiye tekrar dönmemek için Bedevi kabilelerine var olandan daha kuvvetli bir hedef göste-

---

[386] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 27.
[387] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 291.

rilmesi ve ganimet vadedilmesi sonucu elde edilen refah, fetihlerin nedeninin *siyasi* ve *ekonomik* olduğunu göstermektedir. Fetihlerin başarıya ulaşmasında askeri savaşlar yanında, Bizans ile Sasani yönetimi altında ezilmiş toplulukların, İslâm ordularına direnmemeleri de etkili olmuştur.[388]

Hazleton'a göre dindar Müslümanlar açısından Peygamber'in vefatı sonrası gerçekleşmiş Arap fetihlerinin ivme kazanmasında *ilahi buyruğun* etkisi büyüktür. Lâkin modern tarihçiler, fetihlerin hızlı bir şekilde gerçekleşmesini açıklamakta güçlük çektiklerinden *kabilesel fethetme mecburiyeti* gibisinden bayatlamış oryantalist teorilere sığınmıştır. Aslında o tip kültürel varsayımlar sadece kuşkulu değil, üstelik gereksizdir. Siyasi analizler ise daha fazlasını açıklamaktadır. Zaten tarihi kaynaklar, İslâm'ın Mekke dönemine denk gelen zamanda, birbiriyle uğraşan Bizans-Sasani devletlerinin yıprandığını ve yıkılma aşamasına geldiğini, Bizans'ın dini anlaşmazlıklar nedeniyle şiddetli ayrılıklara sahne olduğunu, Arap dünyasının bu coğrafyada siyaseten oluşmuş boşluğu, lehine çevirerek doldurmayı başardığını aktarmaktadır.[389]

Armstrong'a göre yapılan fetihler, Peygamber'in hayatta iken verdiği mücadeleyi haklı çıkarmış, inanan bir toplumun yükseleceğini kanıtlamıştır. Bir imparatorluk kuran Arap ordularının başarısı, bir Arap emperyalizminden çok, Kur'an'dan güç almıştır. Fethedilen yerlerin halkları baskı görmemiş, İslâm dini bölücü olmadığını, bütünleştirici bir güç olduğunu kanıtlamıştır. Müslüman hukukçular, fetih sonrasında ortaya çıkan yeni şartları karşılamak için bir cihad teolojisi geliştirmiştir: Bütün Müslümanlar Tevhid inancı temelinde, dünyanın tek bir politika altında birleşmesi, ilahi prensiplerin benimsemesi ve adil bir toplum oluşturulması için sürekli mücadele etmelidir. Bu teolojiye göre İslâm toplumu, Tanrı'nın isteklerinin dayatıldığı *kutsal* bir yerdir; dünyanın geri kalanı ise buna boyun eğmeyen *zındık* bölge-

---

[388] Rodinson, *Muhammed,* s. 334.
[389] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 313.

dir. Bu başarılana kadar, İslâm sürekli bir savaş içinde olmalıdır.[390] Armstrong, fetihlerin başlangıcından yüzyıl sonra her açıdan mükemmel bir İslâm İmparatorluğu'nun ve Medeniyeti'nin inşa edilmesinde, Müslümanların hayatlarında verdikleri mücadelenin etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu mücadelede Kur'an ve Sünnet iki rehberdir. Özellikle Hz. Muhammed'in tüm sünneti, müslümanlar için bir model olmuştur. Bu sayede Müslümanlar küçük cihad olarak adlandırılan mücadele ile İslâm'ın varlığa adına savaşa girmiş, büyük cihadda ise nefislerini terbiye etmek adına tüm kötülüklerle mücadele etmiştir.

Hristiyanların ve Musevilerin cihad anlayışının İslâm'ın cihad anlayışıyla benzer olduğu halde onların bu konuda farklı düşünmelerinin anlaşılabilir bir durum olmadığını ifade eden Armrstrong'a göre her iki dinin mensupları ne için mücadele veriyorsa Müslümanlar da onun için mücadele vermektedir. Tabii bir farkla: Müslümanların mücadelesi Ruhbanlığa karşıdır. Bir Müslüman nefsiyle mücadele ederken aynı zamanda toplumun temellerini sarsacak kötülüklere karşı da mücadele etmelidir. Düzenin korunması Allah'ın emridir ve cihad, Hz. Muhammed'in mücadelesinin özüdür. Amaç, yeryüzünü insanlık adına ilahi emirler doğrultusunda yaşanılır kılmaktır. Bu nedenle Hz. Muhammed, Müslümanların hayatı açısından önemlidir. Muhammed'in hayatı, Kur'an'ın, Müslümanları doğal dünyada görmeye teşvik ettiği işaretler gibi bir işarettir. Onun peygamberlik yaşamı sadece Tanrı'nın dünyadaki gücünü ve varlığını değil, aynı zamanda bir insanın kendini, Tanrı'ya mutlak teslim edişini gösteren bir semboldür. İslâm idealinin gelişimi, Hz. Muhammed'in hayatının anlamını çözme ve prensiplerini modern hayata uyarlama çabasıdır. Hristiyanların İsa'ya olan bağlılığının aksine, Müslümanların Hz. Muhammed'e olan bağlılığı kişilik ya da tarihsel karakter özelliği taşımamakta, daha ziyade gerçekliğin ötesindeki diğer boyuta işaret eden, hayatı aydınlatan ve yeni anlamlar katan bir

---

[390] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 380.

sembol özelliği taşımaktadır. Hz. Muhammed bu yüzden sembolik açıdan *mükemmel insan* olarak görülmektedir; yani kendini Tanrı'ya odaklayan insanın sembolüdür. Bu nedenle Müslümanlar, Salman Rüşdi'nin eserinde Hz. Muhammed'e yaptığı hakareti, kendi inanç değerlerine ve peygamberlerine büyük bir saygısızlık ve saldırı olarak görmüştür.

Armstrong'a göre Hz. Muhammed Batı'da olduğu kadar İslâm dünyasında da yanlış anlaşılmıştır. O, Muhammed'in hayatında sadece savaşı ön plana çıkaran sabit fikirli fundamentalistleri tasvip etmemektedir; çünkü fundamantalistler şiddeti ön plana çıkararak İslâm'a zarar vermektedir. Peyagamber'in hayatın şiddeti önlemekle geçmiş, İslâm dini, barış anlamına gelen *selâm* kelimesinden türemiştir. En önemlisi, Hz. Muhammed şiddete karşı mücadelede barışı ısrarla koruyarak Gandi'yi bile kıskandıracak bir politika izlemiştir. Kutsal savaşın, Hz. Muhammed'in yaşam mesajı olduğuna inanmakla fundamentalistler, onun hayatının bütün anlamını çürütmüş ve vermek istediği mesaja saygısızlık etmiştir. Cihad'ın babası olmak bir yana Hz. Muhammed, kendisini ve en yakınlarının hayatını tehlikeye atacak kadar düşmanları ile uzlaşma yanlısı, ısrarcı bir barış taraftarı olmuştur. Ölüm ve şiddet dolu bir savaşı sürdürmek yerine, Hz. Muhammed pazarlık yapmayı ve uzlaşmayı seçmiştir. Müslümanlar, bulundukları bu açmazdan kurtulmak için modernleşme ve reform hareketlerine girişmişler, kurtuluşu öze dönmekte görmüşler; ama sonuçta bir kurtuluşa ulaşılamamıştır. Bunun sebebi, günümüz Müslümanlarının ruhsal mücadelede, Kur'an'ın bireyselliği ön plana çıkaran sorumluluğunu ve Hz. Peygamber'in hayatını anlayamamalarıdır. İslâm'ın bir kılıç dini olarak görülmesi, Hz. Muhammed'in hayatı objektif olarak incelendiğinde mümkün değildir. Hz. Muhammed bir barış insanıdır. Aslında Batı, İslâm ve Muhammed hakkında olumsuz ve önyargılara dayalı olgularda ısrar ederek İslâm dünyası üzerindeki emperyalizmine devam etmekle kendi sonunu hazırlamaktadır; çünkü dünya insanlar açısından yaşanılabilir bir yer olmaktan çıkmaktadır. Öyleyse Batı şunu kabul etmelidir: Dünyada başka dinlere inanan ve o değerler uğruna yaşayan insanlar da vardır. İnsanlık ya birlikte yaşamayı öğrenecektir ya da

birlikte batacaktır.[391] Batı'nın uyguladığı çifte standarda ve Hz. Muhammed'e yapılmış saldırılara Müslümanların tepkisinin nedenini açıklamaya çalışan Armstrong bu ifadeleriyle bir öz eleştiride bulunmuştur. Emperyalizm karşısında Müslümanlar dinlerini savunurken hata yapabilir. Bazan şiddete sarmalında aşrıya kaçılmış da olabilir. Fakat günümüzde bir komplo ile Müslümanların genelini bağlamadığı halde içlerinden ortaya çıkarılan ve kim tarafından finanse edildiği ve yönlendirildiği belli olan(!) gruplar yüzünden, Müslümanlar terörist gibi gösterilmektedir. Geçmiş benzer uygulamalar göstermiştir ki Batı'nın İslâm'la ilgili yargıları değişmemiştir. Zulüm planları uygulanmaya devam etmektedir. Hele Batı dünyasında olumsuz İslâm algısının oluşmasında Müslümanların şiddet içeren eylemlerinin etkili olduğu iddiası neredeyse hiçbir bilginin gizli kalmadığı günümüz dünyası açışından pek inandırıcı değildir. Bu bakış açısı, Batı'nın karanlık acımasız geçmişinin somut yansımasıdır ve bu her zaman var olmuştur. Onlara göre İslâm fundamantalizm ve terör demektir.

10. Medine'de Muhalefet

Hz. Muhammed, hicret sonrası Medine'de, yeni dini egemen kılmak ve kendi otoritesini temin etmek isterken bir yandan Mekkeli müşriklerle mücadele etmiş, diğer yandan Medine'de oluşmuş muhalefetle uğraşmak zorunda kalmıştır. Kureyş, Hz. Muhammed'in Medine'de kuracağı güçlü bir yapı ile kendisine rakip olacağını ve bir tehlike arz edeceğini düşünmüş olmalıdır. Medine'de yeni bir toplum inşa edilmekte ve bu toplumun yönetileceği düzen tesis edilmeye çalışılmaktadır. Medine içinden muhalefet edenler; Medineli putperestler, Abdullah b. Ubey ve taraftarları ile onların müttefiki Yahudilerdir. Bunlar, kendi adına ince hesaplar yaparak Medine'de mevcut düzenlerini korumaya çalışan, yeri geldiğinde içte ve dışta birlikte hareket ederek ittifaklar kuran, doğan her fırsatı Muhammed ve inananlar

---

[391] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 384-389.

aleyhine kullanmaya ve bundan faydalanmaya çalışan şahıslar, gruplar ve kabilelerdir. Medine'de en şiddetli direnç Yahudilerden gelmiştir. Diğer önemli muhalefet sonradan münafıklar olarak adlandırılan Abdullah b. Ubey ve taraftarlarıdır. Ubey ve taraftarları ile Yahudiler ortak hareket etmiştir. Hz. Muhammed, Yahudileri değişik olaylar sonucu zamanla Medine'den çıkarmış, onların ittifaka dayalı planlarını bozmuştur. Ubey ve taraftarlarını ise ilerleyen süreçte değişik akıl oyunları ve usta hamlelerle ve Allah'ın yardımıyla itibarsızlaştırarak gözden düşürüp etkisiz hale getirmiştir. Yahudiler ve Hristiyanlarla münasebet, barış ve huzur içinde yaşamak için dini ve siyasi kanallarla sağlanmıştır. Hz. Muhammed ve inananlara karşı bir diğer muhalefette göçün getirdiği sosyal ve ekonomik zorluklardır. Çünkü bir tarafta her şeylerini geride bırakmış ve bu yeni yurtlarında değişik problemlerle karşılaşmış Muhacirler, diğer tarafta göçün yükünü omuzlamış Ensar birlikte yaşamaktadır. Ailelerin göçle parçalanmış olması, daha önce görülmemiş bir şekilde başkasının himayesine sığınma, işsizlik, barınma, yeme içme vb. temel ihtiyaçlardan yoksunluk, sosyal ve ekonomik problemler de hayat adına birer muhalefettir. Bugün ülkemize sığınan Suriyelilerin yaşadıkları ve bunu yükü omuzlayan ülke insanımızın durumu düşünüldüğünde neler yaşandığını anlayabiliyoruz.

Medine'de oluşturulmuş yeni toplumun adı Medine Vesikası'nda *ümmet* kavramı ile ifade edilmiştir. Yahudiler anlaşmadaki ittifak şartlarını kabul etmekle bu toplumun asli unsurlarından sayılmıştır. Ne var ki Yahudiler, ikiyüzlü siyasetleri ve yeni dine olan muhalefetleri sonucu zamanla anlaşmadaki şartları bozmuştur. Yazarlar, Medine'de muhaliflere karşı mücadeleyi, onlarla kurulan münasebetleri, kaleme aldıkları Peygamber biyografilerinde farklı başlıklar altında ele aldıkları için yazarların muhalefet konusu ile ilgili algıları bu başlıklar içerisinden tespit edilmiş ve birleştirilmiş, bir başlık altında toplanmaya çalışılmıştır.

10. 1. Müşrik Araplar, Münafıklar, Yahudiler ve Hristiyanlarla Münasebet

Medine muhalefetin öncülüğünü, Abdullah bin Ubey ve taraftarları ile onların müttefiki Yahudiler çekmiştir. Medine'de üç büyük Yahudi kabilesi bulunmaktadır: Beni Kaynuka, Beni Nadir ve Beni Kurayza'dır. Medine'de Yahudi ve Arap kabileleri arasında kökü geçmişe dayanan, yerine göre lehte veya aleyhte olacak şekilde değişen ittifaklar söz konusudur. Gerek Abdullah b. Ubey gerek Yahudiler bu ittifaklığı, Medine'de Müslümanlara karşı kullanmıştır. Abdullah b. Ubey ve taraftarlarının muhalefetinde başlangıçta temel faktör siyaset iken daha sonra bu sürece Kur'an'ın onları ikiyüzlü (münafık) ilan etmesi ile din faktörü de eklenmiştir. Yahudilerin ve Hristiyanların dini muhalefetleri, onların Hz. Muhammed'i bir peygamber olarak görmemeleri ve kendilerine indirilen kutsal kitapları tahrif etmeleri üzerinden şekillenmiştir. Yahudilerin muhalefetindeki asıl sebep, Medine'de edindikleri mevcut durumun ve pozisyonun gerilemesi ve arka plana düşmesidir. Araştırmacılara göre muhalefetin başat nedenleri siyasi ve dini faktörlerdir. Bir başka neden ise olayların perde arkasında bulanan kin ve husumettir.

Yazarların Medine'de muhalefete dair görüşleri şu şekildedir: Bu hususta Rodinson, muhalefetin başını çeken ve sonradan münafık olarak adlandırılacak Abdullah b. Ubey'i, Müslümanlığa katkıda bulunan kimseler arasında zikretmiştir. Ona göre Ubey, Medine'nin hükümdarı olmayı düşünürken isteğinden vazgeçip Hz. Muhammed'in safında yer almıştır. Ubey, Hz. Muhammed'in ideolojisinin gücünü hissetmiş, bu akıma karşı çıkmak yerine desteklemiştir. Belki Ubey Muhammed'in Allah'ın elçisi olarak kalacağını ve fırsattan yararlanıp hareketin lideri durumuna gelebileceğini hesaplamış olmalıdır veya Yahudilerle yakınlığı ve dostluğu göz önünde tutulursa, tek Tanrıcı düşünceye gerçek bir sevgi ile bağlanmış olması da ihtimal dâhilindedir. Ona göre Medineli putperestlerin, muhalefet anlamında önemli bir ağırlığı olmamıştır. Evs-Menat diye adlandırılan soylardan *Hazrec* soyundan

gelenler, İslâm'a direnç göstermiştir. Bunlar şiire yatkın ve kabiliyetli insanlardır. Önderleri Esma binti Mervan isimli bir kadınla, yüz yaşında olduğu söylenen Ebû Âfak adlı bir ihtiyardır. İkisi de Muhammed için tehlikelidir ve Muhammed bunları suikastlerle öldürtmüştür. Bir diğeri Ebû Âmir adında birisidir ki bu kişi, hicretten önce tek Tanrı'ya inanırken her nedense Muhammed'in peygamberliğine inanmamış, ona muhalefet etmiştir. Tehlikede olduğunu düşünen Ebû Amir adamlarıyla Mekke'ye kaçmış, Muhamed'e karşı mücadeleye girişmiş ve başarısız olmuştur.

Medine'de İslâm'a karşı en büyük muhalefeti ve düşmanlığı Yahadilerin yaptığını söyleyen Rodinson, Hz. Muhammed'in Yahudilere karşı hiçbir kötü düşünce ve önyargıya sahip olmadığını, aynı inanç ailesinden gelen Yahudilerin niçin Kur'an ile çatıştığına anlam veremediğini ifade etmiştir. Ona göre Muhammed, hicret öncesinde müşriklere karşı Yahudi topluluğunun desteğini almayı ummuş, buna göre plan yapmış olmalıdır. Muhammed, onlarla yakınlaşmak için Yahudi geleneklerini incelemiş, İslâm'da ve Yahudilikte benzer olan birçok ibadetin, Müslümanlar tarafından yerine getirilmesini istemiştir. Hatta Müslümanlar, Yahudi geleneklerini taklitte ileri gitmişler; fakat süreç içinde Kur'an, bazı Yahudi inançlarının yanlışlığını ortaya koyunca işin şekli değişmiştir. Hz. Muhammed'in kendilerine gösterdiği yakınlığı Yahudiler, pek umursamamıştır. Rodinson'a göre Arabistan Yahudilerinin Muhammed ve taraftarlarına ne gözle baktıkları kesin olarak bilinmemekle birlikte kayıt üstünde bu iki toplumun çatışmasına yol açacak hiçbir neden de yoktur, fakat Medine'deki Yahudi cemaatinin şehir halkı üzerinde siyasi baskı yaptığı unutulmamalıdır. Yahudilerin Hz. Muhammed'e muhalefetlerinde onun Medine'de gün geçtikçe güçlenen pozisyonunun kendi çıkarlarıyla çatışmasının etkisi olmuştur; fakat asıl çatışma nedeni, Medine'nin uyanık ve kültürlü insanlarla dolu bir *ulema merkezi* olmasıdır. Yahudi uleması, Muhammed'i bir peygamber olarak görmemiştir. Muhammed ve İslâm hakkında sorulan her şey kitabi bilgilere sahip olan Yahudi ulemasına danışılmış ve onlar, insanlara yanlış bilgiler vermiştir. İslâm'ı, bir cahilin hezeyanları şeklinde gören Yahudilerin bu tutumuna kar-

şı Muhammed'in onları kutsal kitabı tahrif etmekle suçlaması, onlara ağır gelmiştir. Bazı Yahudiler zamanla bu ihtilafın bir çatışma yarattığını fark etmiştir; ama Yahudilerin geneli bu durumu fark edememiştir. Neticede Yahudiler dini ve siyasi tehlike gördükleri Muhammed'e karşı mücadeleyi seçmiştir. Muhammed ise hamle yapmak için uygun zamanı beklemiştir.[392] Kur'an, Yahudiliği ve Hristiyanlığı Hz. İbrahim'de ortak atada birleştirmiştir. Medine'de sistemli bir topluluk haline gelen Müslümanların vahiy ile sunulan gerçekler karşısında Yahudilere karşı başlangıçtaki tutumu değişmiş, Yahudi ulemalarına karşı hem siyasi hem dini mücadeleye girişilmiştir. Kıble'nin yönünün değiştirilmesi ideolojik açıdan durumun tersine döndüğünün ilk göstergesidir. Yahudiler için Muhammed, artık şirkten uzak duran kendilerine yakın biri değildir. Müslümanlara göre Yahudiler, vahiy geleneğine uymayan, İbrahim'in soyundan geldiği halde Peygamber'in mesajını kabul etmeyen inkârcılara dönüşmüştür. Kur'an'a göre peygamberlere düşmanlık etmekle onlar, Musa'nın kutsal mirasına ihanetle ve yüce buyruklara itaatsizlikle suçlanmıştır.[393]

Armstrong'a göre Medine'de muhalefetin temel sebebi siyasettir**.** İnananlar arasında yeni dini bir eğilim olarak gören, samimi olarak iman etmeyen, çoğunluk kabul ettiği için dini kabul eden ve bekleme eğiliminde olan kimseler bulunmaktadır ve Kur'an'ın münafık olarak tanımladığı bu kimseleri Armstrong, *hoşnutsuzlar* olarak tanımlamıştır. Hoşnutsuzlar, Abdullah b. Ubey'in etrafında toplanmıştır. İbni Ubey de Müslüman olmuştur ama pek ateşli görünmeyerek muhtemelen bir sorun çıktığı anda hareketin kontrolünü ele almayı ummuştur. Bu muhalefetin farkında olan Hz. Muhammed, Ubey'e karşı sabırlı olmuş, onun saygın konumuna binaen toplum içinde fırsatlar vermiştir. Ubey davranışlarında dikkatli olsa da alttan alta düşmanlığını devam ettirmiş ve bazen bu düşmanlık su yüzüne çıkmış, artarak de-

---

[392] Rodinson, *Muhammed,* ss. 190-195.
[393] Rodinson, *Muhammed*, ss. 222-223.

vam etmiştir. İnançlarına göre bir kurtarıcı bekleyen ve peygamberliğin Musa ile son bulduğunu kabul eden Yahudiler, Hz. Muhammed'i ve Kur'an'ı kabul etmemiştir. Dinlerini millileştiren Yahudiler, mevcut dini bilgileriyle Hz. Muhammed ve inananlarla alay etmiş, Müslümanların tepkilerini üzerlerine çekmiştir. Bu muhalefetin dini yönüdür. Oysa asıl sebep siyasidir, çünkü Hz. Muhammed Medine'ye geldikten sonraki uygulamalarıyla Yahudi toplumunun nüfuz alanını daraltmış ve pozisyonlarını geriletmiştir. Hristiyanlarla olan münasebette Hz. Muhammed, aynı inanç kökeninden gelen Yahudiler ile Hristiyanların aralarında dini birçok konuda ihtilafa düştüklerini hem Kur'an'dan hem de o dinin bir takım uygulayıcılarından görerek bu konular hakkında bilgi sahibi olmuştur.[394]

Hazleton'a göre o devrin siyasi mantığı taraftarlarına kendini kanıtlamayı ve saygı görmeyi gerektirdiği için Hz. Muhammed, Yahudi kabilelerine karşı güç gösterisinde bulunmuştur. Rodinson gibi Hazleton da Hz. Muhammed'in aynı inanç ailesinden gelen Yahudilerin desteğini alacağını umduğunu belirtmiştir. Yahudiler başlangıçta Muhammed'le ilişkilerinde açık ve samimi görünmüşler, Medine anlaşmasını isteyerek imzalamışlar ve ümmetin bir parçası olmuşlardır. Kur'an, gayrimüslimlerin aşırıya gidenleri hariç onlara iyi muamelede bulunulmasını, onlarla din hususunda gereksiz tartışmalardan kaçınılmasını tavsiye etmiştir. Yahudiler. Hz. Muhammed'i bir peygamber olarak görmemiştir. Medineli Yahudilerin İsa peygamberi kabul etmeme nedeni, Hz. Muhammed için de geçerlidir. Onlara göre peygamberlik, Babil'e sürüldüklerinde sona ermiştir. Müşrikler gibi Yahudilerde kendi geleneklerini terk etmek istememektedir. Hz. Muhammed'in onları ikna gayretleri boşa çıkınca Yahudiler, Muhammed açısından bir sorun olmuş ve zamanla Kur'an'ın tutumu değişmiş ve sertleşmiştir. Artık Kur'an'a göre Yahudiler, Mekkeliler gibi dinlerini oyuncak ve eğlence haline getiren, inaçlarına ihanet eden bir topluluk olarak tanımlanmıştır. Hazleton'a göre

---

394 Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 230-231.

Müslümanlar için Kur'an'ın çağrısı, Yahudilik çağrısının inkârı değil bir yenilenmesidir; ancak Yahudiler bunu anlamamakta ısrar etmiştir. Hazleton da asıl sorunun dini değil, siyasi olduğunu belirtmiştir: Öyle ki Arapların Medine'ye gelmesi ile azınlığa düşen Yahudi kabileleri, Hz. Muhammed'in hızla yayılan etkisiyle daha da kıyıya itileceklerinden korkmuştur, Müslümanlar ile birlikte hareket edip dikkate alınmaya değer siyasi bir güç olmak yerine muhalefeti seçmiştir. Hz. Muhammed'in arabulucu olarak şehre gelmesine neden olan kabile içi çatışmalarda farklı tarafları tutmuşlar ve çoğunlukla başkalarına olduğu kadar birbirlerine karşı da düşmanca tavır sergileyerek hata etmişlerdir. Yahudiler azınlık haline geldikçe, Hz. Muhammed'in artan gücünü dinlerine değil, kendilerinin Medine'deki geleceğine bir tehdit olarak algılamıştır.[395]

Schimmel'e göre müşrik Arapların Yahudiler ve Hristiyanlarla bağı geçmişe dayanmaktadır**.** Müşriklerin Kabeye yerleştirdiği Hristiyan ikonları; Meryem ve İsa'nın resimleri, Helen Hristiyanlığının Arap düşüncesindeki etkisini göstermektedir. Arap Yarımadası'nda yerleşmiş Yahudilerin hepsi Ortodox Yahudi geleneğine sahip değildir ve bazıları *sapkın* eğilimleri temsil etmektedir. Hristiyanlığın etkisi oldukça güçlüdür, çünkü yarımadaya yakın bölgelerde (Suriye, Mezopotamya ve Mısır) geniş ölçüde farklı mezhepleri temsil eden Hristiyan sakinlerinin yerleşmiş olduğu bilinmektedir. Böylelikle Araplar bu sakinler yoluyla az veya çok Monofistleri, Nestûrileri ve diğer Hristiyan mezheplerini öğrenmiştir. Medine'de, Yahudiler ve münafıklar, Hz. Muhammed'e muhalefet eden iki büyük gruptur. Hz. Muhammed'in Yahudilere karşı tutumunun değişmesinin nedeni, onların Kur'an'ı, Tevrat'ın tamamlayıcısı olarak görmemeleridir. Münafıkun (ikiyüzlüler) sınıfından oldukları anlaşılan insanlar ise sorumsuzlukları nedeniyle oluşan yeni

[395] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 227.

toplumu tehlikeye atmaktadır ve Muhammed bunlara karşı önlem almıştır.[396]

Delcambre'ye göre Yahudilerin muhalefet etmelerinin sebebi, Muhammed'in uygulamaları karşısında gizlice büyüyen kin ve düşmanlıklarıdır. Müslümanlara göre Yahudiler Medine anlaşmasındaki ittifakı bozdukları, müşrikler ve münafıklarla ittifak kurdukları için cezalandırılmıştır.[397]

Medine'de Yahudiler ile Müslümanlar zamanla ayrışmış, dini ve siyasi alanda bir kopuşun tamamlandığı görülmüştür. Muhammed onlarla sonuna kadar iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, Kur'an, inanmasalar da gayrimüslimlere iyi muamele edilmesini emretmiştir. Buna rağmen Muhammed'in Medine'de başlangıçta vahiy eksenli kurduğu iyi ilişkiler bozulmuş ve kötüye gitmiştir. Özellikle Yahudilerin dirençli ve sürdürülür muhalefetleri yüzünden her defasında şiddetlenmiş ve mücadeleye dönüşmüştür. Mücadele Yahudilerin Medine'den tasfiye edilmesiyle sonuçlanmıştır. Hz. Muhammed, tüm ikna denemelerine rağmen yola gelmeyen muhalefete karşı artık beklemek yerine harekete geçmiştir. Hz. Muhammed'in Medine'de, içte ve dışta ittifak kurarak birleşen muhalefete karşı ilk hamlesi, Yahudi toplulukları içinde en zayıf halka olan Kaynuka Yahudileri üzerinden gelmiştir. Yahudi kabilelerin Medine'den tasfiye süreciyle sonuçlanan mücadeleler hakında araştırmacı yazarların tespitleri aşağıdaki şekildedir.

Rodinson, Beni Kaynuka'nın hedef almasındaki en büyük nedenin politik hesaplar olduğunu ifade etmiştir. Ona göre Yahudiler, iç çekişmenin kurbanı olmuştur. Onlar, İslâm'ı kabul eden ancak samimi görünmeyen, bağımsız hareket ederek her açıdan Muhammed'e muhalefet eden Abdullah b. Ubey'in zararsız hale getirilme sürecinde onunla ittifak kurdukları için hedef alınmıştır. Muhammed'in amacı onların kurduğu muhalif cepheyi bir

[396] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 36.
[397] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 94.

şekilde ortadan kaldırmaktır. Bunun için ilk olarak Kaynukalılar hedef alınmış, küçük bir olay çatışmanın nedeni oluvermiştir. Anlatılanlara göre Kaynuka pazarına mal götüren Müslüman bir kadının namusunun muzip Yahudilerce ayaklar altına alınması, olayı başlatan neden olarak gösterilmiş, olay her iki taraftan ölüme neden olmuş, Kaynuka Yahudilerinin Medine'den tasfiye süreciyle sonuçlanmıştır. Hz. Muhammed'in Kaynukalıların kalelerini kuşattığında niyetinin onları katletmek olduğunu söyleyen Rodinson'a göre Ubey ve taraftarları onun bu isteğine engel omuştur. Ubey'in muhalefeti Hz. Muhammed'i başka bir çözüm yolu aramaya itmiştir. İbn Hişam, Ubey'in muhalefetini şu şekilde aktarmıştır: "*İbn Ubey Yahudilerin tarafını tutarak işe müdahale etti. Ona cevap vermiyor yan çiziyordu. İbni Ubey, Peygamber'in zırhına yapıştı. Hz. Muhammed, 'bırak beni' dedi. Yüzü öfkeden kapkara kesilmişti. 'Allah lillah aşkına bırakmam' dedi öbürü. Dostlarımı hoşgörü ile muamele edinceye kadar bırakmam seni. Dört yüz yaya asker ve üç yüz zırhlı askerle ele güne karşı beni korudu onlar. Hepsini bir çırpıda kahredeceksin öyle mi? Allah'tan korkan adamım ben, gün gelir şartlar ters yüz olur ondan da korkarım."*[398] Rodinson'a göre Ubey'in bu sözleri düpedüz tehdittir ve işin kötüsü, Ubey hâla etkili güçlü bir kişiliktir ve Muhammed bunu hesaplayamamıştır.[399]

İbn İshak, daha önce Hz Muhammed'in Beni Kaynuka Yahudilerini ziyaret ettiğini, onlardan kendisini tanımalarını istediğini rivayet etmiştir. Yahudilerin cevabı, *"Ey Muhammed! Bizim senin insanların olduğunu düşünüyorsan kendini kandırma; çünkü Bedir'de savaş bilgisi olmayan insanlarla karşılaştın. Tanrı adına eğer seninle savaşırsak gerçek erkekler olduğumuzu anlayacaksın"*[400] şeklinde tehdit içerikli cümleler olmuştur. Armstrong Hz. Muhammed'in Kaynuka Yahudilerini ziyaretinden birkaç gün sonra Kaynuka bölgesinde Müslümanlardan ve Yahudilerden birer erkeğin ölmesiyle sonuçla-

---

[398] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3, ss. 66-67.
[399] Rodinson, *Muhammed*, ss. 207-208.
[400] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk,* s. 409; İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 2, s. 545.

nan olaya dikkat çekmiştir. Medine sözleşmesine göre olayın hâkem olarak Hz. Muhammed'e götürülmesi gerekirken Kaynukalılar bunu reddetmiş ve kalelerine kapanarak direnmiş, ittifak kurdukları Arap müttefiklerini yardıma çağırmıştır. Armstrong'a göre Kaynukalıların bu şekilde davranmalarının amacı bir isyan başlatarak Arapları Hz. Muhammed'e karşı kışkırtmaktır. Fakat Ubey ve taraftarları Kaynukalıların beklediği gibi yardıma gitmemiştir; çünkü Ubey, siyasi ortamı koklayarak kendisini riske atmayacak kadar akıllı biridir. Kaynuka bir kumar oynamış ve kaybetmiştir. Hz. Muhammed'in gerçek gücünü hesap edemeyen Kaynukalılar, eski kabile ittifaklığının geçerliliğini yitirdiğini anlayamamıştır. Armstrong, Batı toplumunun Muhammed'in Yahudilere karşı tutumunu anlamada güçlük çektiğini ifade etmektedir. Ona göre Hz. Muhammed'in Yahudilere karşı tutumu, Avrupa'yı bin yıldır teslim alan ve son yüzyılda Yahudi soykırımına kadar dayanan ırksal ve dini nefretten oldukça farklıdır. Hristiyanların gerçek dışı korkuları, Hitler'in Yahudi soykırımı şeklinde ortaya çıkmıştır. Hz. Muhammed'in ise bu tür fantezileri olmamıştır. O, Yahudileri tamamen Medine'den arındırmaya çalışmıştır. Kaynuka Yahudilerinin Medine'den çıkarılma sürecinin o dönemin şartlarıyla alakalı olduğunu dile getiren Armstrong'a göre sorun tamamen politiktir. Muhammed, Medine Sözleşmesi'nin kurallarına uyduğu sürece barış içinde yaşayan diğer Yahudi kabilelerine dokunmamıştır. Kaynuka olayı, kendi mecrasında değerlendirilmelidir. Müslüman toplum, o esnada savaş koşulu içinde olağanüstü bir süreçten geçmekte ve var olup olmama süreci yaşanmaktadır. Bu süreçte her an Mekke'den gelecek bir saldırı olasılığı yüksektir. Bu nedenle içerideki muhalefeti bastırmak ya da en azından susturmak, sindirmek gereklidir. Neticede, Beni Kaynuka Yahudilerinin Medine'den çıkarılması, Ubey ve Beni Nadir gibi potansiyel düşmanlara karşı bir uyarı olarak görülmüş, Hz. Muhammed

gücünün hesaba katılması gerektiğini, Bedir'in sıradan bir zafer olmadığını, iç muhalefete göstermiştir.[401]

Hazleton'a göre İbn İshak'ın naklettiği hikâye, Kaynukalı Yahudileri olayları başlatmakla suçlamakta ve Medine Sözleşmesi'ne uymayıp meseleyi kendileri çözmeye çalışan taraf olarak doğrudan hedef almaktadır. Açıkça hikâyenin bir kısmının sonradan uydurulduğuna dikkat çeken Hazleton; o dönemde çalışan Bedevi kadınlar bir yana, Medineli kadınların hiçbirinin peçe takmadığını belirtmiştir. Peçe takılması o tarihten üç yıl sonra ortaya çıktığından yalnızca Hz. Muhammed'in hanımlarını kapsamaktadır. Bu yüzden pazar yeri boğuşması ona göre görünüşte bir bahane olarak ortaya atılmıştır. Başka siyasi nedenler de etkili olmuştur. İspat edilememekle birlikte Bedir baskınını, Ebû Süfyân'a haber verenin Kaynukalı bir Yahudi olduğundan şüphelenilmiştir. Bunlardan daha muhtemel olanı, Kaynukalıların daha büyük siyasi bir oyunun piyonları olmasıdır. Asıl hedef onların müttefiki olan Abdullah b. Ubey'dir. Medine'nin yöneticisi olmak isteyen Ubey, Muhammed'in dini otoritesinden ve çözüm bulan uzlaşmacı yönünden faydalanmak için İslâm'a girmiştir. O, Muhammed'in dini yönden bir peygamber olarak kalmasına razıdır; ancak Muhammed'in, Medine'nin siyasi lideri olmasını istememektedir. O ve taraftarları, Muhammed ve inananlara gizliden muhalefet eden kimseler olmuştur. Ubey'in toplum içindeki konumu bilen Muhammed, ona doğrudan saldırmayıp akılcı yöntemlere başvurmuş, onun müttefiklerini koruma kabiliyetine meydan okuyarak Ubey'i gözden düşürmüştür. Kaynukalı müttefiklerini Medine'de arabuluculuk anlaşmasını bozmakla suçlamak, onun otoritesini devirmek, saygı gören bir muhalif ve liderlik için muhtemel bir rakibin dişlerini etkili bir şekilde sökmek adına harika bir yoldur. Hz. Muhammed'in Kaynukalılar için kestiği ceza, Ubey ve taraftarlarının muhalefeti nedeniyle uygulanamamıştır. Ubey,

---

[401] Armstrong, *Hz. Muhammed,* ss. 269-270.

Hz. Muhammed'i isteğinden vazgeçirse bile, onun dini yönden üstünlüğü yanında siyasi danışmanlığına boyun eğmiştir.[402]

Hazleton'un, Kaynukalı Yahudilerin, Medine içi siyasi çekişmelere kurban edildiğini ve bu nedenle kullanılıp cezalandırıldığını belirtmesi, onların rivayetlerde anlatılan suçlarını örtme gayreti olarak görülebilir. Ona göre Hz. Muhammed gücünü ispat için kirli bir siyasi oyun oynamış, bedelini Yahudilere ödetmiştir. Hz. Muhammed kurguladığı bu planda, Yahudilere rol biçmiş ve oyun gereği Yahudiler, münafıklarla hareket eden birer piyon haline gelmiş, tuzağa düşmüştür. Bu planda pazar yeri olayı, düşmanla işbirliği ve anayasayı çiğnemek, bir muhalifin güçsüzleştirilmesi için yapılan bir komplonun nedenleri olarak sunulmuştur. Bizce asıl sorgulanması gereken nokta budur. İslâm tarihçilerini olayları geleceğe kurgulamakla suçlayan Hazleton'un Yahudileri aklamak adına ürettiği bu ve benzer kurgular, onun bu konuda gayet maharetli olduğunu bize göstermektedir. Bunu yaparken hem Yahudilerin bu işe giriştiklerini inkâr etmemekte hem de kelime oyunları ile aslında onların siyasete kurban gittiklerini belirterek hedef saptırmaktadır.

Delcambre'ye göre Bedir Savaşı sonrasında Kaynuka Yahudilerinin hedef alınması Yahudilerle çekişmenin, fiziki mücadeleye dönüştüğünü göstermiştir.[403]

Kaynuka meselesinin çözümünden sonra Hz. Muhammed gücünü ve kararlığını, Beni Nadir Yahudilerinden olup söylediği şiirlerle muhalefet eden şair, Ka'b b. Eşref'i öldürterek göstermiştir.[404] Yazarlar, Hz. Muhammed'in muhalefeti susturmak için yeri geldiğinde suikast yöntemini kullan-

---

[402] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 224-231.
[403] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 92.
[404] İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk,* ss. 413-417.

dığını ifade emiştir.[405] Ka'b b. Eşref'in suikastla öldürülmesi, Nadir Yahudilerinde kin ve düşmanlık yaratmıştır. Nadir Yahudilerinin Medine'den çıkarılmasına giden süreci İbn Hişam kısaca şu şekilde nakletmektedir: "Mauna katliamından sağ kurtulan bir Müslüman, Beni Amir aşiretinden iki kişiyi suçlu sanarak uykuda kıstırıp öldürmüştü. Hz. Muhammed'in suçsuz oldukları anlaşılan bu iki kişinin diyetini Beni Amir aşiretine ödemesi gerekiyordu. Nadir kabilesinin Amir kabilesi ile iyi ilişkilerini bilen Hz. Muhammed bu vesileyle onlardan diyet için destek istedi. Desteği kabul eden Beni NadirYahudileri, Hz. Muhammed'den kurtulmak için suikast planladı. Buna göre Cuma günü Hz. Muhammed, Ebû Bekir ve Ömer ile birlikte Medineli Şeyh İbn Hudeyr'i de alarak Beni Nadir aşiretine gittiklerinde toplantı bahanesiyle içeri alınmayıp dışarıda misafir olarak duvar kenarında bekletildiler. İçeride Beni Nadir'in ileri gelenleri Peygamber'den kurtulmanın planlarını yapmaktaydı. İçlerinden biri Hz. Muhammed'in beklediği duvarın üzerinden kaya atarak Hz. Muhammed'i öldürecekti. Peygamber duvar önünde otururken Allah, onu meleği vasıtasıyla uyardı ve Hz Muhammed oradan ihtiyaç görme bahanesiyle uzaklaşarak Medine'ye döndü. Peygamber, Nadir Yahudilerinin kendisine suikast düzenlemeleri yüzünden anlaşmayı bozduklarını ve bu yüzden Medine'yi terk etmelerini, Evs kabilesinden olan Muhammed b. Mesleme'yi göndererek bildirdi. Ubey durumdan haberdar olup Nadir Yahudilerinin direnmelerini istedi, kendilerine yardım edeceğini söyledi. Nadir Yahudileri kendilerini kalelerine kapatarak iki hafta kadar direndi ama Ubey yardıma gitmedi. Hz Muhammed dirençlerini kırmak için bu kabileye ait hurma ağaçlarının kesilmesini emretti. Ellerinde Medine'de kalmak için bir neden kalmayan Yahudiler, sonunda anlaşmaya binaen teslim oldular. Peygamber, onların yanlarına develerinin taşıyabileceği yük

---

[405] Rodinson, *Muhammed*, s. 229; Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 94; Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 283; Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 232-233.

kadar eşya almalarına izin vererek ve derhal Medine'den çıkmalarını emretti…”[406]

Armstrog’a göre Nadir Yahudileri hâla eski düzenin devam ettiğini sanmıştır; oysa düzen değişmiştir.[407] İbn Mesleme, Nadir Yahudilerine kalplerin değiştiğini ve ittifakların artık bozulduğunu söylemiştir.[408] Rodinson ise aynı cümleleri 'öküz öldü ortaklık bozuldu”[409] şeklinde ifade etmiştir. Hazleton açısından bu anlatılanlar, içinde melek olsun olmasın her ayrıntısıyla pek imkânsız bir senaryodur. Şabat’ta konsey toplantısı yapılması, Ebû Bekir ve Ömer olmadan Hz. Muhammed'in oradan gitmesi ve muhtemelen onları tehlikede bırakması, ağır bir kaya parçasının duvarın nasıl üzerine çıkarılacağı gibi lojistik bir sorun ve tabii bunun nasıl tam olarak ölümcül bir keskinlikte aşağı bırakılacağı, kısacası hepsi çok ihtimal dışıdır. Bunların tümü kısa süre sonra olacakları haklı göstermek için uydurulmuş olan hikâyenin izlerini taşımaktadır. Beni Nadir’in Medine’den sürülmesinin diğer nedeni onların sahip olduğu zenginliktir.[410] Bu olayla Hz. Muhammed, Ubey üzerindeki otoritesini attırmış, onu cezalandırıp bir kahraman yapmak yerine gözetiminde tutarak itibarsızlaştırmıştır.[411]

İlk kaynaklara bakıldığında Kureyza Yahudileri, Hendek Savaşı'nda Mekkeyle ittifak yapmak ve anlaşmayı bozup Müslümanlara ihanet etmekle suçlanmıştır. Hainlikleri nedeniyle Hz. Muhammed ve inananlar savaş sonrası gecikmeksizin onları kuşatmıştır. Fakat Kureyza Yahudileri diğer iki Yahudi kabilesinden farklı olarak kalelerine kapanıp çekip gitme yerine direnmeyi seçmiştir. Yahudiler, Muhammed’in kendilerine iftira attığını söyleyerek eski müttefikleri Evslilerden yardım istemiştir; fakat Evsliler’den mütte-

---

406 İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3. ss. 267-268.
407 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 283.
408 İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3, s. 202.
409 Rodinson, *Muhammed,* s. 229.
410 Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 250-251.
411 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 253.

fikliğin bozulduğu cevabını almışlardır. Buna rağmen Evsliler, Hz. Muhammed'den Kurayza Yahudilerinin, Nadir Yahudileri gibi gitmelerini istemiş, Peygamber ise onların kayıtsız şartsız teslim olmalarını şart koşmuştur. Sonuçta Yahudiler teslim olmuştur. Peygamber Evslilerin isteği üzere içlerinden birini, Sa'd b. Muaz'ı karar vermek üzere hâkem seçmiştir ve Evsliler onun hâkemliğine razı olmuştur. Sa'd b. Muaz, savaşta yaralandığından binek üzerinde karar vermek üzere getirilmiştir. O, verdiği karara herkesin uyacağı hususunda onlardan yemin almış, Yahudilerin eli silah tutan dâhil erkeklerin (ergenin) öldürülmesine, kadın ve çocukların esir olarak alınmalarına, mallarının ganimet olarak taksim edilmesine karar vermiştir.[412]

Kureyza Yahûdilerinin öldürülmesi hadisesi spekülasyonlara neden olmuştur. Bu konuda Rodinson'a göre Kureyza katliamını yargılamak oldukça güçtür. Eğer bir değerlendirme yapılacaksa, o asrın henüz pek sert olan törelerini unutmamak gerekir. Kureyza katliamının oluşturduğu baskı nedeniyle Müslümanların Hz. Muhammed'i aklamak için gösterdiği çaba ve söylemler ile rivayetlerdeki bazı ayrıntılar, Peygamber'in musum olduğuna inanmayı güçleştirmektedir. Rivayette geçen Ebû Lübabe'nin anlattıkları, katliama işaret eden delil olarak kullanılmıştır. Hikâyeye göre Ebû Lübabe, Hz. Peygamber'e, Yahudilerin durumunun ne olacağını sormuş, Peygamber de onların öldürüleceğini söylemiştir. Lübabe ise kendilerine durumlarının ne olacağını soran Yahudilere el işaretiyle öldürüleceklerini ima etmiş (boğazlama işareti) sonradan sır tutamadığı için kendini cezalandırmak adına bir direğe bağlamış ve bu sözden dolayı pişmanlığını ifade etmiştir.[413] Bu açıklamalardan Yahudilerin kaderinin önceden belli olduğu varsayılmıştır. Rodinson'a göre Kurayzalıların öldürülmesi, siyasi açıdan önceden tasarlanmış bir önlem olarak değerlendirelebilir; çünkü Kureyzalıların Medine'de kalmaları ya da Hayber'e gitmeleri ileride tehlike arz edecek, Yahudilerin kuvvet-

---

[412] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm,* c. 3, ss. 328-330.
[413] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm,* c. 3, s. 325.

lenmesi anlamına gelecektir. Bu katliamla diğer düşmanların cesareti kırılacaktır. Bu açıdan bakıldığında Muhammed'in seçtiği çözüm yolu, hiç şüphesiz siyasi açıdan en iyi yoldur. Yine Rodinsona'a göre siyaset adamları için insani düşünceler ancak birer siyasi faktör haline geldiğinde yahut ellerinden başka türlüsü gelmiyorsa ağırlık kazanır.[414] Kısacası Yahudiler siyaset uğruna iç çekişmenin kurbanı olmuştur.

Rodinson'un Medine'de ileride başarı elde edildikten sonra muhalefetin değişimine yönelik tespitleri ise şöyledir. Ona göre muhalefet bastırılıp etkisi minimize edilmiş; lakin özellikle Mekke'nin fethinden sonra muhalefetin değiştiği görülmüştür. Düşman olan müşrikler, Müslüman olmuştur. Bunlar İslâm içerisinde Muhammed'in yanında belirli makamları ve otoriteyi elde ettiklerinde, bu durum Müslümanlar arasında siyasi veya ekonomik nedenlerle eskiler ile yeniler arasında bir çekişmeye, muhalefete dönüşmüştür. Muhammed, problemleri ustaca taktiklerle büyümeden çözmüştür. Hz. Muhammed'in zaferleri müminleri kenetleyip güçlü kılmış, muhalefet; güçsüz, desteksiz ve yalnız kalmış, horlanmıştır. Samimi olarak ya da gösteriş icabı hepsi İslâmbirlikteliğine uyum sağlamış, gerginlik unsurları kaybolmamış sadece küllenmiştir. Hatta gizliden gizliye gelişmiş ve farklı bir şekilde yeri geldiğinde yeniden gün yüzüne çıkmıştır. Bundan böyle kurulacak muhalefet cepheleri İslâm bayrağını açmış, muhalefet eden her kesim isyanlarına Kur'an ve Peygamber'in davranışlarından gerekçe göstermiştir. Muhalefet eden de muhalefeti bastıran da mücadelesinin İslâm adına olduğunu ileri sürmüştür.[415]

İbni İshâk, Sa'd b. Muaz'ın verdiği karar hakkında Hz. Muhammed'in "*Onlar hakkında yedi kat gökten Allah'ın hümüyle hükmettin*"[416] dediğini rivayet

---

[414] Rodinson, *Muhammed,* ss. 249-251.
[415] Rodinson, *Muhammed*, ss. 317-318.
[416] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3, s. 325.

etmiştir. Medine'de kazılan bir hendek'te Yahudilerin infaz edildiği rivayet edilmiştir.

Armstrong, Kureyza katliamının Nazi katliamından farklı olmadığını, bu katliam nedeniyle Batı'da birçok kişinin Hz. Muhammed'e nefretle baktığını ifade etmiştir. Ona göre bu katliam dehşet bir olaydır ama politik açıdan doğru bir karardır; çünkü savaşın istenmeyen yönüne rağmen maalesef savaşın acımasız bir gerçeğidir. Armstrong, Rodinson ve Watt'ın açıkladığı gibi bu olayın kendi döneminde değerlendirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Çünkü o dönemde, Araplar kapalı bir toplumdur ve evrensel doğal kanunlardan habersizdir. Bu nedenle antik dünyada büyük devletlerin toplum düzeni için tesis ettikleri sistemlerde var olan merhamet ve adalet gibi evrensel ilkeleri, çöl koşullarında hayatta kalmak için mücadele veren ve kabileler halinde yaşayan Arap toplumunda görmek mümkün değildir. Bu şekilde bir yaşam süren Arap toplumundan o dönem bu ilkelerin uygulanmasını beklemek odukça güçtür.[417]

Kurayzalıların öldürülmesini katliam olarak gören Batı zihniyeti, her nedense Endülüs'te, Yahudi ve Müslümanlara yapılan kıyımları ise göz ardı etmektedir. Olayı kendi döneminin koşullarında ele alma fikri olay doğru aktarılırsa bir anlam ifade eder. Zaten yazarların hiçbiri, tarihi kaynaklarda geçen bu olayı olduğundan farklı anlatmamaktadır. Onların izlediği taktik, ima ettiklerini kelime oyunlarıyla ustaca metin içerisine yerleştirmiş olmalarıdır. O dönem Araplarının kapalı ve evrensel kanunlardan habersiz ilkel bir toplum olduğunu ileri sürüp ardından onlardan hümanist bir yaklaşım beklenemeyeceği şeklinde bir anlayışla olaya yaklaşmak, zaten okuyucuyu doğal olarak o dönem o şartlar altında yapılanların normal görüldüğü ve ölümlerin katliam olarak kabullenildiği algısal bir sürece yönlendirmektedir. İlginç olan ise Yazarların; Arapların, Yahudilik ve Hristiyanlık hakkında

---

[417] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 303.

bilgi sahibi olduklarını ve onları tanıdıklarını, yapılan ticari gezilerde bu dinlerden etkilendiklerini ifade etttikten sonra, Arapları insani değerlerden yoksun kapalı bir toplum olarak sunmalarıdır. Araplar insani değerlerden yoksun değildir. Ancak alışageldikleri cahiliye adetleri, onlara birtakım insani hasletleri unutturmuş olmalıdır. İslâm kaybedilen değerleri yeniden hatırlatmıştır. Hz. Muhammed böyle bir ortamda mücadele vermiştir. Hz. Muhammed otoritesini kabile üstü yeni bir düzenle şekillendirmiş, bu yeni sistemin kendisine verdiği gücü kullanmıştır. İslâm dünyasındaki genel kanı, Kureyzalı Yahudilerin Medine Sözleşmesi'ne aykırı davranmaları, izledikleri çirkin ve ikiyüzlü politikaları sonucunda hainlik etmeleri ve düşmanla kirli pazarlık yapmaları nedeniyle cezalandırıldıkları yönündedir. Onlar bu kararları ile İslâm toplumunu tehlikeye sürüklemiştir. Nedense verilen cezanın Yahudi şeriatına göre karşılığının ne olduğunu hiçbir yazarın sorgulamaması şaşırtıcıdır. Yahudi şeriatına göre savaşta hainliğin cezası nedir? Burada bakış açısı onların gerçekten hain olup olmadıklarıdır. İslâm cephesi bunu hainlik olarak görmektedir. Batı'nın düşüncesi aksinedir. Diğer yandan Muhammed'in ileride Hayber'de oluşacak İslâm karşıtı bir Yahudi ittifakının önünü almayı düşünmüş olması siyasi açıdan normal bir durumdur. Bu olay, Yahudilere ve onların güvendikleri müttefiklerine bir gözdağı olmakla birlikte, Medine içinde ve dışında ittifak halindeki diğer şer odaklarına karşı kararlı bir mesajdır. Ayrıca Yazarların Kureyzalıların öldürülmesini katliam olarak nitelemeleri, onların şeklen objektif olduklarını, ancak olaya tarafsız kalamadıklarını göstermektedir.

Armstrong, Kureyzalalıların öldürülmesini katliam olarak görenlerdendir; ancak o, bu katliam nedeniyle İslâm'ın en baştan bir Yahudi düşmanlığı yaptığının ileri sürülmesine karşı çıkmıştır. Ona göre Yahudi düşmanlığını dünyaya asıl dayatan Hristiyan âlemidir; zira Yahudiler, İslâm coğrafyasında hiçbir zaman, Hristiyan coğrafyalarında görülen zulümleri yaşamamıştır. İslâmiyet'le birlikte Müslümanlar, Hz. Muhammed döneminde ve sonrasında çeşitli dinlerin bir arada yaşadığı hoşgörülü bir medeniyet kurmayı başarmıştır. Bu katliama rağmen hâla Medine'de yaşayan küçük Yahudi kabi-

lelerin varlığı bu hoşgörüye işaret etmektedir. Lâkin Armstrong, asırlarca yaşanmış böylesi somut höşgörü örneklerine rağmen günümüz Müslümanlarının, Kur'an'ın emirlerine ve Hz. Muhammed'in davranışlarının hilafına bir gayrimüslim, özellikleYahudi düşmanlığına yönelmelerinin yanlışlığına dikkat çekmiştir. Maalesef bu durum Batı dünyasında yanlış anlaşılmaktadır.[418]

Müslümanların gayrimüslimler konusunda, İslâm inacının ilkelerini kabul etmede bir sıkıntı yaşadıkları söylemi gerçeği yansıtmamaktadır. Müslümanların Kur'an ve sünnetin kitap ehli için söylediği ilke ve emirlere itirazı söz konusu olamaz; çünkü aksi bir durum inanç ilkeleri ile ters düşmektir. Uygulamada görülen bir takım sıkıntılarla genelleme yapmak doğru bir yaklaşım değildir. Maalesef son zamanlarda İslâm dünyasının emperyal Batı'ya bakış açısı hızla değişmektedir. Geçmişi hoşgörüye dayalı bir medeniyetle yoğrulmuş İslâm dünyasında, gayrimüslimlere bakış açısının değişmesi Müslümanların değil, Batı'nın İslâm'a bakışının ve emperyalist uygulamalarının reel politikte İslâm coğrafyasında zulümlere dönüşmesinin sonucudur. Diğer yandan İslâm ve terörü aynı kefeye koyan Batı'nın bu doğrultuda hareket etmesine rağmen ilginç olan İslâm coğrafyasında yaşayan gayrimüslimlerin bazı münferit olaylar dışında hâla barış içinde yaşıyor olmasıdır. Bugün, Filistin'de, Suriye'de ve Afrika'da yaşanan zulüm ve yıkımlar Batı'nın ikiyüzlü politikasının somut halidir.

Delcambre'ye göre Kureyza Yahudileri teslim olmadıkları için öldürülmüştür. Hz. Muhammed, alay eden ve İslâm'ı kabullenmeyen Yahudilerden kurtulmaya çoktan karar vermiş, önceden hazırladığı tasfiye planını uygulamıştır. Yahudilerin öldürülmesi bu plan içinde ama önceden ön görülmemiş bir kıyımdır.[419]

---

418 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 307.
419 Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 95.

Hazleton'a göre Hz. Muhammed'in, Sa'd bin Mûaz'ı karar verici olarak görevlendirmesi hazırlanmış bir senaryonun bir parçasıdır; çünkü yaralı ve ölmek üzere olan Sa'd b. Muaz, Muhammed'in isteği ile örtüşen bir karar almıştır. Hazleton, İslâm tarihçilerini Hz. Muhammed'i kurtarmak için katliamın sorumluluğunu Sa'd'a yüklemekle eleştirmiştir. Ona göre bu, kabul edilebilir bir açıklama olamaz; çünkü asıl karar verici merci Hz. Muhammed'in böylesine esaslı bir kararı bir başkasına bırakması bir yana, üst düzey danışmanlarından olmayan birine bırakması bile kesinlikle ihtimal dışıdır. Karar doğrudan onun tarafından verilmiş olmasa bile en azından onun rızası ile verilmiştir.[420] Hazleton, katliam yapılmadığı söyleminin aksine şu gerekçeleri öne sürerek katliam yapıldığını ispat etmeye çalışmıştır. Ona göre katliamın nedeni olarak Kureyzanın Mekkelilerle işbirliği yaptığı söylenmiştir; ama ortaya delil konulamamıştır. Emri Hz. Muhammed'in şahsen vermediği savı öne sürülmüştür; ama bu, yalnızca teknik olarak doğrudur. Kureyzalıların hafif bir ceza beklemedikleri söylenmiştir; ama bekledikleri göz ardı edilmiştir. Hz. Muhammed'in elinde başka seçenek kalmamıştı denilmiştir; ama alışıldık sürgün seçeneği görmezden gelinmiştir. Öldürülen insan sayısının abartıldığı söylenmiştir; ama sayının bir hayli doğru olma ihtimali teşhir edilmeyeceği için görmezden gelinmiştir. Kur'an'ın, "*Fitne kalmayıncaya ve din yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla çarpışın, eğer çarpışmaktan vazgeçerlerse artık zulme sapanlardan başkasına düşmanlık edilmez*"[421] âyetine rağmen katliamın Kur'an tarafından haklı görüldüğü bile söylenmiştir.[422] Yine Hazleton'a göre bazı Müslüman din bilimcileri, olayın Kur'an'la ters düştüğünü söyleyerek olayın İbn İshak'ın anlattığı şekilde yaşanmış olmayacağını iddia etmiş, bazıları daha ileri giderek bu olayın İslâm'ı karalamak ve Kurayza Yahudilerinin kahraman gibi görmek isteyenler tarafından kasten çarpıtıldığını söylemiştir. Yahudilerden bazıları ise olayı çarpıt-

---

[420] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 278.
[421] el-Bakarâ 2/193.
[422] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 279.

madıklarını ifade ederek Kurayza Yahudilerini, *Masada Asilerine* benzetmiştir. Hristiyan akademisyenler ise Kurayza'nın kaderinin bu olayla belirlendiğini, olayın o dönem savaş standartlarında olduğunu belirterek Batı'nın modern savaş standartlarının 7. yüzyıl Arabistan'ında uygulanamayacağını ifade etmiştir. Bu akademisyenler, söylemleri ile yalnızca oryantalist lütufkârlığın cefakâr gücüne ihanet etmekle kalmamış, aynı zamanda Avrupa'nın hem ortaçağda hem de 20. yüzyılda sergilediği vahşeti görmezden gelmiştir.[423] Hazleton'a göre konu bugün Ortadoğu'daki çatışmalar ışığında ele alınırsa Kurayza katliamı, korkunç bir emsal teşkil etmektedir. Bu katliam, inanç ve siyasetin din merkezli aşırılığının sonucudur. Günümüz Yahudi düşmanlığı da aynı nedenden ileri gelmektedir. Müslümanlar, Yahudilerin İslâm'dan korktuklarını bu yüzden ona düşman kesildiklerine inanmaktadır. Müslümanlar açısından bu katliam, Yahudilerin Kur'an'a ve Muhammed'in peygamberliğine düşmanlığının birer göstergesidir. Kureyza katliamı, gerçekten de bir acımasızlık örneğidir. Diğer yandan bu insanlar bir anlamda sivil zayiatlar olarak görülmüştür. Bu gösterinin esas seyircileri ise onlar değil, Medine'de yaşayan ve hâla Hz. Muhammed'in liderliğine dair çekinceler taşıyan muhalif kimselerdir. Muhammed, muhalefet adına ne varsa bir şüphe bile bulunsa onları yok ederek aşırı güç kullanma eğilimini kanıtlamış ve bu yapılanlar onun işine yaramıştır.[424] Bu açıklamalarıyla Hazleton'un anakronizme düştüğü görülmektedir. Tarihi bir olayı günümüze taşımak ve hissiyatla Müslümanların Yahudilere bakışını açıklamak için antisemitizmin kaynağını Peygamber dönemiyle başlatmak, Hazleton'un Peygamber'e karşı okuyucuda oluşturmaya çalıştığı olumsuz algıyı ortaya koymaktadır. Bu sözler hiç de masumane değildir; çünkü zehiri balla sunmaktan farksızdır.

---

[423] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 280.
[424] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 281.

Hz. Muhammed'in Hristiyanlar ile münasebetinde dini öncüller yanında siyasetin de etkili olduğunu dile getiren Hazleton'a göre Kur'an vahiyleri, Hz. İsa'nın peygamberliğini kabul etmekte Hristiyanlığın aynı kökten geldiğine işaret etmektedir. Kur'an'ın bu söylemi Hristiyan Araplara İslâm'a girmeleri hususunda güçlü bir çağrıdır. O dönem kendileriyle münasebette öne çıkan Hristiyanlar Necran Araplarıdır ve onlar Muhammed'in peygamberliğini tanımak konusunda bölünmüştür. Necranlılar için Hz. Muhammed ile ittifak yapmak siyasi açıdan mantıklı görülse de bunun dini olarak nasıl çözümleneceği büyük bir sorun olmuştur. Bazı Hristiyanlar, Hz. İsa'nın Yuhanna İncil'inde geleceği müjdelenen *Paraklit'in* Muhammed olduğunu iddia etmiş; bu fikre karşı olan Hristiyanlar ise *Paraklit'in* oğullarının olması gerektiğini ve Hz. Muhammed'in oğlu olmadığı için kurtarıcı olamayacağını ileri sürmüştür. Hz. Muhammed, bu konuyu doğrudan görüşmek zihinlerindeki tereddütlere cevap bulmak için Medine'ye gelen Necran temsilcileri ile yakından ilgilenmiş ve onları sadece dört aile üyesi olan kızı Fatıma, kocası Ali ve torunları Hasan ve Hüseyin ile birlikte kabul etmiştir. Hiçbir şey söylemeden cübbesinin eteklerini yavaşça ve bârizce kaldırarak Ehl-i Beyt'inin başlarının üzerine örtmüş ve sergilediği bu simgesel koruma, elçiler üzerinde etkili olmuştur. Tabii, Peygamber'in bunu önceden mi paylaştığı yoksa konuşma sırasında aniden mi gerçekleştiği tam olarak bilinememiştir. Hristiyan Arap geleneğinde Âdem'e, çok parlak bir ışık ile onu çevreleyen dört ışık daha bulunan bir görüntü geldiği ve kendisine Allah tarafından bunların kendi peygamberlik soyları olduğu bildirilmiştir. Necran temsilcileri, Hz. Muhammed'in cübbesini ailesinin dört ferdinin üzerini örtmesi ile Âdem ile başlayan Hz İbrahim'den Hz. Musa ya devredilerek Hz. İsa'da vücuda gelen peygamberlik çağrısının, artık Kur'an'ın "*O, (...) nebilerin sonuncusudur*"[425] dediği Hz. Muhammed'de son bulduğunu kabul ederek

[425] el-Ahzâb 33/40.

Müslüman olmuştur. Hazleton'a göre Hz Muhammed, Necranlılara sergilediği anlam yüklü bu hareketin bilincindedir ve bunu herkese göstermiştir.[426]

Delcambre'ye göre sadece Necran bölgesinde yaşayan Hristiyanlar, dini ve siyasi arenada bir anlaşma imzalayarak Müslümanların himâyesine girmemiş, kuzeyde Bizans sınırındaki Hristiyan kabileler de Hz. Muhammed'e destek vermiştir. Bu münasebetler birliğin sağlanması adına önemli birer adımdır. Bu aşamadan sonra sağlanan birliktelik ile Medine, tanınan bir devlet haline gelmiştir.[427]

11. Kıble'nin Yönünün Değiştirilmesi

Kudüs, çok sayıda peygambere ev sahipliği yapmış kutsal bir şehirdir. Hz. Muhammed, Mi'rac'a buradan başlamıştır. Kâbe insanlar için Allah'a ibadet edilen ilk tapınak olduğu için Mekke şehri kutsal görülmüştür. Kudüs şehri, Tevhid inancının merkezlerinden biridir. Belki de bu nedenle Allah, İslâm'ın ilk döneminde Kudüs şehrini kıble olarak belirlemiştir. Allah, İslâm'ın putperestlikten farklı olduğunu göstermek ve inanan-inamayan ayrımını ortaya koymak için Müslümanların namazlarında, Yahudiler ve Hristiyanlar için kutsal olan Kudüs'e yönelmelerini emretmiştir. Bir diğer neden de bu konuda müşriklerin eline İslâm aleyhine kullanacakları bir koz verilmek istenilmemesidir. Müslümanlardan namazlarında Kudüs'e yönelmelerini istemek Yahudilere ve Hristiyanlara verilen önemli bir işarettir ve bu yolla onların aynı inaç ailesinden geldikleri, ayrıcalıklı oldukları kendilerine hatırlatılmıştır. Bu uygulama ile bir bakıma Yahudilerle Hristiyanlar, Müslümanlara yakınlaştırılmak istenmiştir. Hz. Muhammed, Yahudilerden çağrıya kulak vermelerini İslâm'a tabi olmalarını beklemektedir. Aynı şekilde Medineli Yahudiler de Tevhid inancına bağlı olduklarını belirterek Müslümanların kendilerine bağlı olmalarını istemektedir. Yahudiler, Hz. Mu-

---

[426] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 324-325.
[427] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 99.

hammed'e muhalefete etmeye devam etmiş, bu uygulamayı kendi inançları lehine yorumlamış ve haklı olduklarının ispatı görerek Müslüman olmalarını engelleyen bir durum olarak değerlendirmiştir.[428] Hz. Muhammed, bir sözünde *"Biriniz Kıbleye yöneldiğinde, Allah'a yönelmiş olur"*[429] buyurmuştur. Hz. Muhammed ve inananlar her ne kadar Kudüs'e yönelerek namaz kılsa bile her zaman Kâbe'yi hatırlamış, özlemle anısamıştır. Kıblenin yönü âyetle hicretin ikinci yılında Kâbeye çevrilmiştir. Âyette "*Biz senin yüzünü göğe doğru çevirdiğini elbette görüyoruz. Seni, razı olacağın bir kıbleye mutlaka çevireceğiz. Artık yüzünü Mescid-i Harâm'a doğru çevir"*[430] denilmiştir. Hz. Muhammed'in, kıblenin Kâbe'ye doğru çevrilmesi isteği, Allah tarafından gerçekleştirilmiştir. Kıble'nin çevrilmesinin sebebi sadece Hz. Muhammed'in arzusu olarak görülmemelidir. İbn Sa'd, kıblenin yönünün değiştirilmesini safları tamamen ayırmak adına yapılmış bir eylem olarak rivayet etmiştir. Yahudilerden her alanda ayrılmanın gerektiği vurgulanmıştır. Kıblenin yönünün değişmesi bir rivayette şu şekilde anlatılmıştır: *"Resulullah, (s.a.v.) Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılıyordu. Sonra; kıblenin yönünün değiştiğini bildiren (Bakara Suresi 144) âyet indi. Bunun üzerine Seleme oğullarından bir kimse, kabilesi sabah namazında rükû halindeyken onların yanlarına uğramıştı. Henüz daha onlar bir rekât kılmışlardı ki onlara: "Dikkat edin! Kıble, (Kâbe'ye) çevrilmiştir" diye seslendi. Bunun üzerine onlar, oldukları vaziyette kıble tarafına döndüler."*[431]

İlk dönem emredilen ibadetler üzerinde araştırma yapan Rodinson, başlangıçta Muhammed ve inananlara çok az sayıda ibadetin emredildiği sonucuna ulaşmıştır. Ona göre bu ibadetler, Doğu Hristiyanlarının ibadetlerinden esinlenerek düzenlenmiştir ve taklididir; çünkü bu ayinlere verilen isimler, Doğu Hristiyanlarının kendi ibadetlerine verdikleri isimlerle aynıdır. Dolayısıyla yeni din İslâm'ın başka dinlerden esinlenerek ortaya koyduğu

---

[428] Özel, Ahmet, "Kıble", *DİA*, İstanbul, 2002, XXV, 365.
[429] Ebû Dâvûd, *"Salât"*, 22.
[430] el-Bakarâ 2/144.
[431] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kebîr*, I, 241-242.

bu ibadetler, taklide dayalı olduğundan orijinal olarak sunulan bir ayinden söz etmek mümkün değildir. Namazın tıpkı Yahudi ve Hristiyanlarda olduğu gibi Kudüs'e dönülerek kılınması, bu örneklerden biridir.[432] Aslında Rodinson, İslâm'ın kaynağının Hristiyanlık olduğunu iddia etmektedir.

Kıblenin yönünün değiştirilmesi konusunda yazarların ortak noktası, Hz. Muhammed'in Yahudileri kendi dinine kazandıracağını ümit etmesidir. Hz. Muhammed İslâm'ın inandıkları dinle aynı kökten geldiğini göstermek ve onlarla yakınlaşmak amacıyla Allah'ın emri gereği Müslümanlardan namazlarını Kudüs'e dönerek kılmalarını isteyerek Yahudilere jest yapmıştır. Zamanla Hz. Muhammed muhulefetleri yüzünden Yahudilerden kurtulmaya karar verdiğinde onlarla mücadeleye girişmiştir. Bu nedenle kıblenin yönünün değişmesi, Yahudilerle yapılan mücadelede safları ayırmak adına alınmış mükemmel bir hamledir.[433]

Hazleton, kıblenin yönünün değişiminde simgesel iki öğeden bahsetmiştir. Ona göre bu uygulama bir yönüyle doğrudan Mekke'ye bir mesajdır. Bedir'den hemen sonra yapılması, Kureyş'e karşı savaş ilanının ünlem işaretidir. Aynı, Yahudilerin Kudüs'ü, asla unutmayacaklarına ettikleri yemin gibidir. Müminler de artık Mekke'yi asla unutmamak için bedenlerini hatırlatıcı olarak kullanacaktır. Burası yeni inancın odak noktasıdır ve hep güncel bir yerdir. Namaz kılan bedenler kendilerine ait olduğunu ilan edecek ve Müminler orayı geri alacaktır. Kıblenin yeni yönü özellikle bir Yahudi kabilesinin sürgün edilmesinin hemen ardından gelmesi nedeniyle aynı zamanda Yahudilerden kopmanın ifadesidir. İslâmi bireyselleşme süreci ile kimliği farklı tanımlama başlamıştır. İslâm ile Yahudilik aynı geleneği paylaşmala-

---

432 Rodinson, *Muhammed*, s. 159.

433 Rodinson, *Muhammed,* s. 222; Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, ss. 69,99; Armstrong, *Hz. Muhammed,* s. 214.

rına rağmen kıbledeki bu değişim, artık aynı geleceği paylaşmayacaklarının işaretidir.[434]

Armstrong'a göre kıblenin yönünün değişmesi hareketi, Hz. Muhammed tarafından gerçekleştirilmiş ve en zekice düşünülmüş dini harekettir. Böylece İslâm'a inananlar Kâbe'ye dönerek secde etmekle diğer toplumlardan ayrı olduklarını haykırmakta, üç kutsal dince bilinen İbrahim peygamberin inancının saf ve öz haline dönmekte ve onu temsil etmektedir. Kıblenin yönünün Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmesini Yahudiler, safların tamamen ayrışması olarak algılamıştır ve Hz. Muhammed ve İslâm'a alenen düşmanlığa yönelmişlerdir. Kıblenin Kâbe olarak değişmesi, Müslümanların sosyal açıdan ve psikolojik olarak Mekke'ye ve Kâbe'ye olan özlemlerini pekiştirmiş ve bir anlamda rahatlama sağlamıştır.[435]

Kıblenin değişmesi ardından Medine'de Mescid-i Nebî'de bir takım değişiklikler yapılmıştır. Kıble tarafına konulan ve mihrabı gösteren taş yerinden alınarak Mekke tarafındaki kapının yerine konulmuştur. Güneyde bulunan kapı kuzey tarafına nakledilmiştir. Kıblenin değişmesiyle Muhacirler günlük beş vakit namaz kılarken vatanlarını hatırlamıştır. Kalplerinde kendilerini vatanlarından çıkaranlara karşı üstün gelme arzusu uyanmıştır. Diğer taraftan ehl-i kitap ile Müslümanlar arasındaki kıble ittifakı bozulmuştur.[436]

12. Hudeybiye Anlaşması

Hudeybiye'den önce genç İslâm toplumunun siyasi ve askeri durumu pek parlak değildir. Güneyde huzuru ve sükûneti devamlı tehdit eden Mekke, kuzeyde Gatafan ve Feraze kabileleriyle Medine'den çıkarılan Yahudilerin de yerleşmesiyle bir Yahudi merkezi haline gelen Hayber bulunmakta-

---

434 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 234.

435 Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 235-36.

436 Ağırman, Mustafa, *Hz. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, Ravza Yay., İstanbul, 1997, ss. 57-59.

dır. Hayberli Yahudilerle Kureyş arasında, Hz. Muhammed'in tarafların birine saldırması halinde birlikte karşı koymak ve gerekirse yine birlikte Medine'ye saldırmak için bir anlaşma yapılmıştır.[437] Siyasi şartların bu şekilde geliştiği bir dönemde, Resulullah'a (sav) rüyasında, ashabı ile birlikte saçlarını tıraş etmiş veya kısaltmış bir vaziyette güvenle Mekkeye girdiği, Ka'be'ye girerek anahtarlarını teslim aldığı ve Arafat'ta vakfe yapanlarla birlikte vakfe yaptığı gösterilmiştir. *"And olsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Harâm'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi"*[438] meâlindeki âyet bu bu rüyaya işaret etmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber ashabıyla birlikte umre yapmaya karar vermiştir.[439]

Araştırmacı yazarlar, İslâmi kaynaklarda bahsedilen rüyanın Hudeybiye yolculuğunun işareti olarak algılandığına dikkat çekmiştir. Bu konuda Rodinson, gördüğü bu rüyanın Hudeybiye yolculuğunu planlanmasında ve gerçekleştirmesinde Muhammed'e yardımcı olduğunu belirtmiştir. Muhammed'in Mekkeye giderek umre yapma kararı hiç beklenmedik ve şaşırtıcı bir karar olmuştur.[440] Armstrong ise Hz. Muhammed'in bilinçaltında Mekke'ye bir şekilde ulaşmak ve onu elde etmek düşüncesinin yattığını belirtmiştir. Onun amacı Mekke'yi kan dökmeden uzlaşarak elde etmektir. Hz. Muhammed'in gördüğü rüya, daha sonra geleneksel hâc ayında bir uzlaşma ve zafer vizyonu halini almıştır.[441]

Tarihçi Vâkidi, Hudeybiye yolculuğunu ve sonucunu *"Umre hazırlıklarını tamamladıktan sonra Hz. Muhammed kafileyle Mekke'ye doğru hareket etmiştir. Müslümanlar orada Allah'a adamak için yanlarına hayvanlar almıştır. Mekke yol-*

---

[437] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 250.
[438] el-Fetih 48/27.
[439] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3, s. 325; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî,* c. 2, s. 224.
[440] Rodinson, *Muhammed*, s. 290.
[441] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 326.

culuğuna katılanlar kimilerine göre 1400, bazılarına göre 1525, bazılarına göre de 1600 kişiden oluşmaktadır.[442] *Silah olarak sadece kılıçlar alınmıştır. O yıl olağanüstü bir kuraklığın kavurduğu çöl ve bozkır aşılarak geleneklere uygun bir şekilde tören kıyafetleri giyilmiş, Mekke'ye yaklaşılmıştır. Kureyşliler, Muhammed'in şehre ilerlediğini haber alır almaz heyacanla hazırlığa girişmiş ve ilk anda 200 kadar atlıyı Müslümanların üzerine salmıştır. Muhammed bütün bunlardan gözcüleri yoluyla haberdar olmuş, hatta bir an onlarla savaşmayı bile düşünmüştür. Ebû Bekir, işin savaşa dökülmemesinde ve ilk alınan barışçıl umre kararına uygulanmasında ısrar etmiştir. Muhammed, sonunda onun düşüncesini doğru bulmuştur. Kureyş atlılarının takibinden kurtulmak için dolambaçlı ve kayalıklarla örtülü yollardan geçilerek Mekke'nin kuzeybatısına düşen Hudeybiye'ye şafak sökmeden önce varılmıştır. Kureyşli atlılar onlarla şehir arasında mevzilenmiştir.*[443] *Müşrikler, niyetini öğrenmek arzusuyla elçiler göndermiş, Muhammed de kendi temsilcilerini Mekke'ye yollamıştır. Her iki tarafta niyetlerini ve söylemlerini ortaya koymuştur. Bu temsilcilerden biri damadı Osman'dır ve Hz. Peygamber sözlerini aktarmak üzere onu Kureyşe elçi göndermiştir. Hz. Muhammed onlara umre yapmak için geldiklerini amaçlarının savaşmak olmadığını söylemiştir. Ancak Müşrikler düşmanları olarak gördükleri Hz. Muhammed'in şehre girmesine izin vermek istememiştir. Bununla birlikte sorumluluğunu üstlendikleri hac farizasından inananları mahkûm bırakmanın Araplar nezdinde itibarlarını zedeleyeceğini düşündüklerinden istemeseler de Hz. Muhammed ile pazarlığa oturmuşlardır. Karşılıklı sıkı pazarlık epey zaman almıştır. Bir ara Müslümanlar arasında Osman'ın Mekke'de öldürüldüğü söylentileri yayılmıştır. Müslümanlar bu durum karşısında çok üzülmüş, Hudeybiye'deki büyük ağacın altına giderek Peygamber'in huzurunda Rıdvan biatını gerçekleştirmiştir. Hz. Muhammed'i kanlarının son damlasına kadar koruyacaklarına yemin etmişlerdir.*[444] *Hz. Osman geri dönmüştür, söylentiler boşa çıkmıştır. Muhammed, pazarlık devam ederken soğukkanlılığını korumuştur. En sonunda uzlaşmaya yanaşan Kureyşliler*

---

[442] Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, c. 2, s. 226.
[443] Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, c. 2, ss. 232-245.
[444] Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, c. 2, s. 255.

ona tam yetkili bir temsilci yollamıştır. Pazarlık Muhammed ile Kureyş temsilcisi Süheyl b. Amr arasında devam etmiştir. Karşılıklı tartışmalar, beyan edilen isteklerin reddedilmesi derken nihayet anlaşma imzalanmıştır. Anlaşma maddelerini Ali yazmıştır. Yapılan antlaşmaya göre, Arap kabileleri istediği tarafla ittifak kurabilecektir. On yıl boyunca iki toplum arasında barış hüküm sürecektir. Vasilerinin izni olmaksızın Hz. Muhammed'in yanına gidecek Kureyşliler Medine'den sürülecek; fakat Müslümanlar arasından dinlerinden dönenerek Mekke'ye geçmek isteyenler aynı muameleyi görmeyecektir. Aşiretler birbirleriyle anlaşıp anlaşmamakta tamamen serbest olacaktır. O yıl Muhammed ve inananlar Mekke'ye giremeyecek; fakat gelecek yıl Kureyşliler şehri üç günlüğüne boşaltacaktır, o zaman Müslümanlar serbestçe şehre girecekler ve dini törenlere katılacaklar, yanlarında kılıçlarından başka silah bulundurmayacaklardır"[445] şeklinde özetlemiştir.

Kureyş'in inananları Mekke'ye sokmayarak umreden mahrum bırakma isteğini yazarlar şu şekilde yorumlamıştır: Hazleton'a göre Kureyş'in itibarı, kutsal saydıkları koruma görevi gereği herkese Hac ibadetini garanti etmelerine bağlıdır. Hac için gelmiş birini reddetmek, Kureyş'in üstlendiği kamusal sorumluluğa terstir. Kureyş, Hac'dan fayda sağlamaktadır ve Hac'dan mahrum bırakmak, övündükleri muhafızlık haklarını tehlikeye atmaktır ve bu bir itibar meselesidir. Yarı çıplak hacılara yapılacak her türlü silahlı saldırı, korumaya yemin ettikleri insanların kanını dökmek olacaktır ve kutsal mekân kirletilecektir. Hz. Muhammed, bu en temel dini vazifeyi yerine getirme niyetini açıklamış, Mekkelileri kendi oyunlarında çifte açmaza sokmuştur.[446]

Armstrong'a gelince Hz. Muhammed ve inananlar kılıç dışında silah taşımayarak barışçıl bir umre isteğiyle gittiği Mekke'de Kureyşi köşeye sıkıştırmış, bilinen savaş yöntemlerinden farklı bir metot denemiştir.[447]

---

[445] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3, s. 435; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî*, c. 2, s. 265.
[446] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 284.
[447] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 326.

Delcambre ise Kureyşlilerin, barış için gelen hacıların kente girmelerini yasaklamalarının akıl kârı olmadığını anladıklarını; fakat düşmanları olarak gördükleri bu insanları şehre sokmakla Hac için övündükleri itibarları arasında sıkışıp kaldıklarını belirtmiştir. Mekkeliler bu açmaz karşısında mecburen anlaşma yoluna gitmiştir.[448]

Rodinson'a göre anlaşma sırasında ve sonrasında yaşanalar, Müslümanlar için üzüntü vericidir. Hazleton'a göre teslim olmak ve onursuzluk olarak algılanmıştır, Armstrong'a göre küçük düşürücüdür. Bu nedenle anlaşmaya karşı Müslümanlar arasından itirazlar yükselmiştir. Rodinson, en güçlü karşı çıkışın Hz. Ömer'den geldiğini, hatta bir ara Ömer'in, Hz. Muhammed'e kafa bile tuttuğunu, onun yüz adam bulsaydım o zaman Hz. Muhammed'den ayrılmayı bile düşünürdüm dediğini dile getirmiştir. Hazleton da anlaşma karşısında Hz. Muhammed'in danışmanlarının bölündüğünü ve sesi en güçlü ve yüksek çıkanın Hz. Ömer olduğunu ve onun yalnız olmadığını belirtmiştir. Armstrong, Hz. Ömer'in *"Kendim gibi yüz adam bulsam ayrılırdım"*[449] sözünü bizzat Hz. Muhammed'e söylediğine, bu sözlerin isyan ve ayrılık kokan sözler olduğuna vurgu yapmıştır.[450]

İlk bakışta Müslümanların aleyhine görünen anlaşma maddelerinin kritiğinde Rodinson'a göre Hz. Muhammed ve Ebû Bekir önsezileri ile ileriyi görmüş, anlamsız bir takım tavizler vererek istediklerini elde etmiştir. Anlaşma ile Kureyş, Muhammed'i büyük bir güç olarak tanımıştır. Mekkeliler, Müslümanların Hac yapma haklarını inkâr edememiştir. Anlaşma, Muhammed'e kısa sürede büyük bir rahatlık ve hereket imkânı sağlamıştır. Medine'ye karşı kurulmuş ittifak dağılmıştır.[451] Hz. Muhammed, anlaşmayı kısa vadede çıkarlarına uygun düştüğü için onaylamıştır. Oysa şartlar boyu-

---

[448] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed,* s. 96.
[449] Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meğâzî,* c. 2, s. 260.
[450] Rodinson, *Muhammed,* s. 291; Armstrong, *Hz.Muhammed*, ss. 321-322; Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 289.
[451] Rodinson, *Muhammed,* ss. 292.

na değişmiş, bu anlaşma değerini ve faydasını yitirmiştir. Ebû Beşir olayı ve sonrasında meydana gelenler işin seyrini değiştirmiş, Mekkeliler zor durumda kalmıştır. Bu olaydan dolayı Mekkeliler, Muhammed'in anlaşmayı bozduğunu düşünmüş ve ondan intikam almak için fırsat kollamıştır. Diğer yandan Mekkeliler gerek savaşlarda gerek Hudeybiye'den sonra Hac ibadeti yapılırken Müslümanların hayatlarındaki değişimi görmüş, bu durum Mekke'de Muhammed ve inananlara karşı direncin kaybolmasına ve takınılan sert tutumun değişmesine neden olmuştur. Rodinson bu değişimi, "*... Müslümanlar arasındaki bağlılık ve disiplin Mekkelileri alabildiğine etkilemişti. Muhammed'in taraftarları güçlüydü ve Peygamber onlara rahat yaşama şartları sağlayabilmiş hemen hepsini iyi bir yaşama kavuşturmuştu. Bu güç, ezilemediğine göre ona katılıp bu yeni hayatın doğru olanaklarından yararlanmakta sayısız fayda vardı. Gerçekçi birer tüccar olan Mekkeliler, zengin ya da yoksul hemen hepsi Medinelilerin yaşam olanaklarına imreniyorlardı; ideolojik engelleri aşmak artık zor değildi*"[452] cümlesiyle ifade etmiştir.

Hazleton'a göre Müslümanlar, antlaşmadaki incelikleri görememiştir. Özellikle Mekkelilerin Muhammed'i eşit şartlarda bir makamın başı olarak tanıyan ve kabilelerin serbest kalmasıyla Medine'ye karşı oluşmuş ittifakın bozulmasını sağlayan maddelerin farkına varamamıştır. Anlaşmanın tesiriyle inananların bağlılıklarını sorgulandığını gören Muhammed, akasya ağacının altında onlardan yeminlerini yenilemelerini istemiştir. Aslında bu yeminle müminlerin sözleri, inançları, sabırları sınanmıştır. Hudeybiye Anlaşması zaman geçtikçe Hz. Muhammed açısından ustaca yapılmış stratejik bir hamle olarak görülmüştür. Eğer savaş bir aldatmaca ise bir yanıyla barış da öyledir. Kendi adamlarını silahsızlandırmakla Hz. Muhammed, Mekkelileri de etkinlikle silahsızlandırmış, onları klasik bir sıfır kazanç oyununda ara verilecek her türlü taciz kendisine yarayacak olsa bile ihtimalinin taviz vermek olduğuna inanmaya zorlamıştır. Hz. Muhammed savaşta elde ede-

---

[452] Rodinson, *Muhammed*, ss. 296-298.

mediğini barışla elde etmiştir. Silahsız karşılaşma sadece Mekke'yi onunla uzlaşmak zorunda bırakmakla kalmamış, herkesin gözü önünde bütün Arabistan'a kendisi ve yandaşlarının, a*talarının geleneklerine* Mekkelilerden daha sadık olduklarını göstermesini sağlamıştır. Böylece Hz. Muhammed savaş kurallarını alt üst ederek açıkca zayıflığını güce dönüştürmeyi başarmıştır.[453]

Rıdvan Biatı'nın değişik rivayetler dile getirildiğini belirten Armstrong'a göre bazıları bu yeminle, Müslümanların ölünceye dek savaşmaya yemin ettiklerini söylemiştir; ancak genel kabul Müslümanların geriye dönmeyip kaçmayacaklarına dair yemin ettikleri şeklindedir. Watt'a göre Vâkidi, her bir Müslümanın Hz. Muhammed'in elini tutarak onu izlemeye ve bu kriz süresince Hz. Muhammed'e kayıtsız şartsız itaat edeceklerine yemin ettiklerini rivayet etmiştir.[454] Watt'ın görüşünü paylaşan Armstrong, Hz. Muhammed'in vahiy alma aşamasında, derin ve muhtemelen sezgisel bir seviyede sadece hoş karşılanmayacağı belli olanı değil, aynı zamanda kendi takipçileri arasında bile isyana neden olabilecek bir eylemi gerçekleştirmeyi düşündüğünü ifade etmiştir. Muhammed gördüğü rüya üzere inananları Medine'den çıkartmış, düşündüğü plan tasarladığı şekilde gitmemiştir. Muhammed, anlaşmayı kabul ederken anlaşmanın bir isyana sebebiyet vereceğini hissetmiş, bu nedenle yemini tekrarlatmıştır. Muhammed önsezilerini dinlemiştir. O, ne olursa olsun uzlaşmayı düşünmüştür; çünkü süreç kötüye gitmiştir.[455] Müslümanlar anlaşmadaki hikmeti anlayamamıştır ve Muhammed çok geçmeden haklılığını ispat etmiştir. Bedevi kabilelerin serbest kalmasıyla Muhammed onlarla anlaşmış; savaşlarda karizması çizilen Kureyş korkusunun kalkması Bedevileri Medine'ye yaklaştırmış; Medine'ye alınmayan ve Müslüman olan Mekkeliler Kureyş'in baş belası olmuştur. Maddeler zamanla Kureyş'in aleyhine gelişmiş, kötü durum avantaja dönüşmüştür.

---

453 Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 289-290.
454 Watt, *Hz. Muhammed Medine'de*, ss. 75-76.
455 Armstrong, *Hz. Muhammed,* s. 320.

Muhammed anlaşmanın şartlarını zafere dönüştürmeyi başarmıştır.[456] Armstrong, İslâm'a *'Cihad'* üzerinden yüklenen Batılıları, ikiyüzlülükle ve Hz. Muhammed'in barış çabalarını ve teolojisini dikkate almamakla eleştirmiştir. Hz. Muhammed, Hristiyanların anlayamadığı ama aslında farksız olan bir şeyi, dini anlamda belli bir politika ve sosyal durumla bağdaştırmaya çalışmıştır. Âyetlerde, Hudeybiye'de aldığı kararlar nedeniyle Muhammed'in yenilmediği, Allahın her şeyi bildiği ve bir hikmetinin olduğu, ona bir zafer müjdelendiği ifade edilmiştir.[457] Bedirde, Sevr Mağarasında yaşanılanlar, Hudeybiye'de olanlar, Tanrı'nın hem savaşta hem barışta kendisini tarihsel olaylarda ifade etmesinin işaretleri olarak algılanmıştır. Ona göre Hudeybiye zaferi, ruhsal huzurla gerçekten inananı ve inanmayanı birbirinden ayırmıştır. Muhammed'in, Hudeybiye'de öne çıkan uzlaşmacı yönü, insanların yeni dini kabullenmelerinde savaştan daha etkili olmuştur.[458]

Hudeybiye Anlaşması'nın siyasi açıdan olduğu kadar soyal açıdan da bir zafer olduğunu söylemek mümkündür. Kısa süreli barış ortamı, müşriklerin inançları ve gelenekleri üzerinde düşünmelerine, bunları sorgulamalarına neden olmuştur. Asabiyet ruhu devam etse bile bireysel düşünce, müşriğin yaşamında ön plana geçmiştir. Yaşananlar süreci hızlandırmıştır. Müslümanların geçirdiği maddi ve manevi değişimi gören Mekkeliler, hayat standartlarını kıyaslamışlardır. Başlangıçta yok sayılmış inanç, şimdi kabule hazırdır ve değişimin varlığı, onları etkilemeyi başarmıştır. Bununla birlikte müşrikler, hicretle meydana gelen ayrılığın, savaşlarla oluşan nefretin ve acıların artık bir son bulmasını beklemektedir. İnananlar, Muhammed'le daha güçlü ve mutludur, ekonomik alanda çekilen sıkıntılar bitmiş, refah seviyesi yükselmiştir. Kureyş ise ilerleyen süreçte hep gerilemiş, anlamsız bir inatlaşmayı ve inançsızlığı seçmiştir, kabile mantığı çökmüştür; çünkü

---

[456] Armstrong, *Hz. Muhammed,* ss. 331-332.
[457] el-Fetih 48/1-3.
[458] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 326-330.

puta tapıcılık ve ananeler, başarı ve refah getirmemiş aksine toplumu yozlaştırmış, zihinleri ve bedenleri köleleştirmiştir. Değişime direnmek mümkün değildir; çükü zihinsel değişim iyiden iyiye hissedilir olmuştur. Bu değişimi, sonradan, Muhammed ve inananlara karşı şiddetli tepkinin uzlaşmacı bir tepkiye dönüşmesinde görmek mümkündür. Mekke siyaseti yumuşamıştır. Bunda, Medine'nin gücünün etkisi yanında, müşriğin bireysel değişimini gören ve sürdürülebilir bir düşmanlığın artık mümkün olmadığını anlayan Ebû Süfyân gibi liderlerin de etkisi büyüktür. Aslında Rodinson'un dediği gibi müşrikler, takip ettikleri ideolojinin değersizliğini anlamıştır.

13. Mekke'nin Fethi

Hudeybiye anlaşması Kureyş'e kazanç yerine zarar getirmiştir. Anlaşma yaparken lehlerine görünen maddelerin aleyhlerine döneceğini kimse hesap etmemiş olmalıdır. Gerçekten Hz. Muhammed, Müslümanların zararına gibi görünen bu anlaşmayı imza ederken ileriyi görmüş, peygamberliği yanında bir lider olduğunu da ispatlamıştır. Anlaşma sonrasında, Müslümanlar güçlenirken Kureyş kan kaybetmiştir. Bu yüzden Kureyş, bir şekilde anlaşmayı bozmanın arayışına girmiştir. Mekke'nin fethine giden süreci İbn Hişam özetle şu şekilde nakletmiştir: *"Kureyş'in müttefiki Beni Bekr kabilesi Mekke'nin gizli ve dolaylı desteğini alarak düşmanı olduğu Beni Huzaa kabilesine bir gece baskın yapmış ve Huzaalılardan bazılarını öldürmüştür.*[459] *Huzaa kabilesi, müttefiki olduğu Medine'den yardım talep edince Hz. Muhammed, baskını yapan ve Mekke'ye sığınan Bekr kabilesinin adamlarını Kureyş'ten istemiştir. Kureyş bu isteği reddedince Hz. Muhammed, müttefiklerini korumak için silaha başvurmuştur. Mekke'nin lideri Ebû Süfyân, durumu kurtarmak için uzlaşma gayesiyle Medine'ye hareket etmiştir. Ebû Süfyân'ın uzlaşma çabası bir sonuç vermemiş ve Hz. Muhammed savaş hazırlıklarına başlamış, hazırlıklar tamamlanınca Mekke üzerine yürümüştür."*[460] Fetih hazırlıkları konusunda Muhammed Hamidullah, müş-

---

[459] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, s. 43.
[460] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, ss. 50-51.

riklerin askeri hareketten haberdar olmasını engellemek amacıyla Peygamber'in bir takım tedbirler aldığını söylemektedir. Hz. Muhammed'in bütün Müslüman kabilelerin Medine'de toplanmasını istemesi, İslâm ordusuna yol boyunca zikzaklar çizdirilerek değişik güzergâhların takip edilmesi ve bu yolla hedefin gizli ve belirsiz tutulmaya çalışılması bu konuda alınmış önlemlerden sadece bir kaçıdır. Bu ve benzeri tedbirler İslâm ordusunun hakiki gücünü gizlemek, Kureyş'in hazırlık yapmasına fırsat vermemek ve tahmin edemediği bir kuvvetle karşı karşıya bırakarak karşı koymasını ve dolayısıyla kan dökülmesini engellemek için alınmıştır.[461] Yaklaşık olarak 10.000 kişilik bir ordu ile yola çıkan Hz. Muhammed, Mekke yakınlarında konaklayınca Kureyş bu seferden haberdar olmuştur. Peygamber konakladığı bu yerde her askerin ateş yakmasını emretmiş, Mekkelilerin gücünü kıracak bir görüntünün ortaya çıkmasını istemiştir.[462] Durumdan ancak İslâm ordusunun Mekke'ye yaklaştığı sırada haberdar olan ve İslâm ordusunun büyüklüğü karşısında paniğe kapılan Kureyşliler, Ebû Süfyân ile Hâkim b. Hizam'ı, hem denetçi hem de elçi olarak olup bitenleri öğrenmek üzere görevlendirmiştir. Bilahare Budeyl b. Verka b. Abdiluzza el-Huzai'nin de katıldığı bu üçlü heyet, yolda İslâm ordusu devriyesi tarafından yakalanmıştır. Ebû Süfyân başkanlığında Hz. Peygamber'in karargâhına götürülen bu elçiler İslâm'ı kabul etmiştir.[463] Hz. Peygamber Ebû Süfyân 'ın İslâm ordusunun geçişini seyrettikten sonra Mekke'ye dönmesini emretmiştir. Bu durum karşısında Mekke halkı İslâm ordusuna karşı konulamayacağına anlamıştır. Ebû Süfyân'ın Kâbe'nin avlusunda Mekkelilere kendisinin İslâmiyet'i kabul ettiğini ve teslim olmaktan başka çarelerinin kalmadığını söylemesi, Mescid-i Haram'a veya kendi evine sığınmalarını tavsiye etmesi,[464] bir bakıma Mekke'nin teslimi anlamına gelmektedir. Peygamber'in amcası Hz. Abbas da

---

461 Hamidullah, *İslam Peygamberi*, c. 1, ss. 159-177.
462 Vâkıdî, *Kitabü'l-Meğazi*, c. 3, s. 49.
463 İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, s. 57.
464 İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, s. 64.

Mekkelilere aynı sözleri tekrarlayınca müşrikler Mescid-i Haram'ın içerisine ve evlerine dağılmıştır. Ertesi gün İslâm ordusu, Hz. Muhammed'in planladığı şekilde dört koldan Mekke'ye girmiştir. Sonuçta Mekke, büyük bir direnişle karşılaşılmadan 11 Ocak 630 tarihinde fethedilmiştir.[465] Mekke'ye girdikten sonra Hz. Peygamber, Mescid-i Haram'a giderek Kâbe ve çevresini putlardan ve şirk alametlerinden temizletmiştir.[466] Daha sonrasında Mekkelilere hitap etmiş ve onları affetmiş ve serbest bırakmıştır. Ardından insanlar grupları halinde Hz. Peygamber'e gelmiş, biat etmiş ve Müslüman olmuştur.[467]

Medine'ye giden Ebû Süfyân'ın uzlaşı arayışını yazarlar, şu şekilde değerlendirmiştir. Hazleton' göre İbn İshak ve Taberî, Hz. Muhammed'in Ebû Süfyân'a ne cevap verdiğine dair bir bilgiden söz etmemiştir. Her ikisine göre Hz. Muhammed Ebû Süfyân'a cevap bile vermemiştir. Bu davranışı gayri siyasi sayılmasa da hayli ihtimal dışı gören Hazleton'un tezi; Mekke'nin fethine giden aşamanın 629 yılında *'Kaza Umresi'* sırasında şehirde üç gün kalan Hz. Muhammed'in Ebû Süfyân'la gizlice buluşması ile başladığı yönündedir. Ona göre Muhammed, Mekke'de kaldığı üç günlük sürede önemli bir kişi ile daha görüşmüştür ve bu kişi Ebû Süfyân'dır. Peygamber'in Medine'de Ümmü Habibe ile evlenmesini buna delil olarak sunmuştur. Ebû Süfyân barışın devamı için Medine'ye geldiğinde, Hz. Muhammed'in ondan yüz çevirdiği ve konuşmadığı söyleminin aksine, bu ikili sessiz sedasız gizlice Mekke'nin durumunu ve geleceğini konuşmuştur. Hazleton bu görüşmeyi, *"Buradaki tek bilinmez o sonun ne zaman ve nasıl geleceği idi ve Ebû Süfyân ile Hz. Muhammed'in sessiz ve gizlice müzakere ettikleri konu işte buydu… Temel olarak Mekke'nin teslimiyet senaryosunu kaleme almışlardı"*[468] şeklinde açıklamıştır. Hazleton'a göre daha sonra yaşanacaklar önceden ka-

---

[465] İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kebîr*, II, 135.
[466] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, s. 59.
[467] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, s. 73.
[468] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 294.

rarlaştırılmış olmalıdır. Kuşatma esnasında Ebû Süfyân 'ın Mekke'den çıkıp herkesin tanıdığı beyaz bir atın üzerinde Muhammed'in koruması altında olduğunu gösterir şekilde Medine ordusunun kamp kurduğu yere getirilmesi, hiçbir müminin onu ödürmeye teşebbüs etmemesi, bu görüşmenin Hz. Muhammed ile Ebû Süfyân arasında önceden tasarlanmış ve kararlaştırılmış bir buluşma olduğunu göstermektedir.[469]

Rodinson'a göre uzlaşma için Medine'ye gelen Ebû Süfyân'ın, kızından ve damadı Hz. Muhammed'den yüz bulamadığını ve Medine'de soğuk karşılandığını aktaran kaynaklar, Ebû Süfyân soyuna düşman olan kaynaklardır. Bu kaynaklarda anlatılanlar taraflıdır ve bu kaynakların aksine olayların sonraki gelişmelerinden çıkan sonuca bakıldığında, Ebû Süfyân ve Hz. Muhammed arasında bir anlaşma havasının doğduğu, bazı noktalar dışında genellikle uzlaşmaya varıldığı anlaşılmaktadır.[470]

Armstrong'a göre Ebû Süfyân'ın barış görüşmelerini dile getiren çeşitli rivayetler söz konusudur ve hikâyeye göre Ebû Süfyân, Hz. Muhammed üzerindeki etkisini kullanması için kızı Ümmü Habibe'yi ziyaret etmiş ama kızı, babasından yüz çevirirmiştir. Armstrong, rivayeti ihtimal dışı görmüştür; çünkü Hz. Muhammed bu tür saygı gösterilerinden hoşlanmayan biridir. Ebû Süfyân'ın, Peygamber ile görüşmesi ardından Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'den yardım istediği rivayete Armstrong, şüphe ile yaklaşmaktadır; çünkü hikâye, Ebû Süfyân'ı İslâm dininin ilk dört halifesiyle sırasıyla görüştürmektedir. Bu nedenle hikâye sonradan olduğu düşünülen şekliyle tasarlanmıştır. Bununla birlikte Ebû Süfyân bu dönemde çok önemli bir rol oynamıştır. O, İslâm'ı kabul etmemekle birlikte Muhammed'in son zaferinin kaçınılmaz olduğunu görmüş, en iyi şartlarda Kureyş'in alabileceklerinin pazarlığını yapmıştır. Yine hikâyeye göre Hz. Ali, Ebû Süfyân'a doğrudan Hz. Muhammed'e danışmasını önermektedir. Eğer Ebû Süfyân teslim olmak

---

[469] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 298.
[470] Rodinson, *Muhammed*, s. 298.

isteyen tüm Mekkelilerin koruyucusu olarak Muhammed'i onurlandırırsa, Müslümanların şehri fethetmesi durumunda Mekkeliler hayatlarını kurtarabilecektir; çünkü doğrudan Hz. Muhammed'e değil, kendi adamlarından birine boyun eğeceklerdir. Aslında Ali bu sözlerle Ebû Süfyân'a teslim şartlarını önermiştir. Ebû Süfyân, durumu değerlendireceğini belirterek oradan ayrılmıştır.[471] Özetle Armstrong, Hz. Muhammed ve Ebû Süfyân arasında, Medine'de, Mekke'nin fethi öncesi şehrin teslim şartlarının konuşulduğunu ileri süren tezlere katılmamaktadır. Elbette kaybedeceğini bilen Ebû Süfyân pazarlığa girişmiştir ama bu pazarlığın kaynaklarda Hz. Muhammed'in ordusuyla Mekke'yi kuşattığı ve şehre girmeye hazırlandığı günün gecesinde gerçekleştiği aktarılmaktadır.

Fethin sonuçlarını değerlendiren yazarların görüşleri şu şekildedir: Rodinson, Mekke'nin fethinden sonra Muhammed'in genel af ilan etmesini, dünya ölçeğinde tüm insanlığa ilan edilen ve sonradan geleceklere örnek teşkil eden onurlu ve önemli bir davranış olarak nitelemiştir. Bu davranışla Muhammed, olayların akışını zorlamadan İslâm dininin benimsenmesini sağlamış ve İslâm'ı kitlelere sevimli gösterecek şartları önceden hazırlamak akıllılığını göstermiştir.[472] Mekke'nin fethi, İslâm tarihi açısından ve fethin doğurduğu sonuçlar yönünden önemlidir. Fetih'le Peygamber'in o güne kadar yapmış olduğu tüm eylemleri taçlanmıştır. Taif ve Hevazin belasının defedilmesi ile Arabistan'da, İslâm devletinin birlikteliği ve düzeni sağlanmıştır. Bu fetih, ileride büyük İslâm İmparatorluğu'nun atacağı diğer fetihlerin de habercisi olmuştur. Putlar yere serilmiş, Allah'ın düşmanları yenilmiştir.[473]

Armstrong'a göre *'fetih'* kelimesi aslında *'açılış'* anlamına gelmektedir ve şehrin ele geçirilişi ile İslâm için, yeni bir kapı açıldığını ifade etmek için

---

[471] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 352-353.
[472] Rodinson, *Muhammed*, s. 301.
[473] Rodinson, *Muhammed*, s. 304.

kullanılmıştır. Fetih'le Hz. Muhammed, peygamberlik iddiasını doğrulamıştır; ama en önemlisi bu fethin kan dökülmeden gerçekleşmesi onun barışçıl politikasının sonucudur. Mekke'nin Fethi'nden sonra girişilen seferler fethi bir ileri noktaya taşımış, o zamana kadar yapılmamış olanı gerçekleştirmiş, Arapları bir inanç ve ideal etrafında birleştirmiştir. Bu enerjiyi, İslâm'ın yeryüzünde yayılması ülküsüne yönlendirmeyi başaran Hz. Muhammed, İslâm barışını sağlamayı başarmıştır.[474]

Delcambre ise Mekke'nin Fethi'ni, dini ve siyasi bir zafer olarak tanımlamıştır. Hz. Muhammed artık tek soyluluğun dindarlık soyluluğu olduğunu tüm dünyaya ilan etmiştir. Kureyşliler, Müslüman olarak Arap ve İslâm soyluluğunu birleştirmiştir.[475]

Hazleton'a gelince Mekke'nin Fethi yeni bir başlangıç, aydınlanma çağının şafağıdır. Kureyşin cahiliye karanlığından kurtulmasıdır. Fetih kelimesi, Kur'an'da sonraları zafer ile aynı anlamda kullanılsa bile Hz. Muhammed, açıkça bunun böyle olmadığını düşünmektedir. Muhammed için fetih, aslında Mekke'nin açılmasıdır. Bu, hem sözcük anlamı ile hem de simgesel bir açılımdır. Kapalı kapılar insanları nasıl ayırıyorsa, içerdekileri dışarıdan kapatıyorsa, açık kapılar da bir davettir ve içeriyle dışarıyı birleştirmenin bir vasıtasıdır. Benzer şekilde Hz. Muhammed bir devrin kapılarını kapatmış yenisini açmıştır. Mekke ile Medine'yi coğrafi konumun ötesinde bir bağ ile birleştirmiştir. Ona göre Hz. Muhammed'in genel af ilan ettiğinde, Mekkelilere söylediği sözcük *'et-Tulakâ', 'azledilmişler'* anlamına gelmektedir. Bu sözcükle Mekkelilerin affedilerek serbest bırakıldığı, cahiliye bağlarından kurtuldukları ve özgür kaldıkları anlaşılmalıdır. Bu nedenle Mekkeliler esir muamelesi görmemiştir. Onlar, yalnızca fiziksel anlamda bağlandıkları prangalardan ve bağlardan değil, karanlık geçmişin bağlarından da kurtul-

---

[474] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 360.
[475] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, ss. 98-99.

muşlardır. Sonuç itibariyle fetih, bir özgürleştirmedir, barışçıl biçimde elde edilmiş ve karşılanmış bir devrimdir.[476]

14. Hz. Muhammed'in Vefâtı ve Halef Sorunu

14. 1. Hz. Muhammed'in Vefâtı

Müslüman âlimlere göre Hz. Muhammed, Veda Hutbesi'nde verdiği mesajlarla vefât zamanının yaklaştığını ima etmiştir. İslâm dininin tamama erdirildiğinin âyetle bildirilmesi ve din olarak İslâm'ın seçilmesi, Veda Hutbesi'nde evrensel değerlerin hatırlatılması, o sene farklı olarak Ramazan ayında mukabelenin Peygamber ve Cebrail arasında iki defa yapılması vb. işaretler Peygamber'in vefâtının yaklaştığının habercisi olarak görülmüştür. İbn Hişam, Veda Haccı'ndan sonra Medine'ye dönen Hz. Muhammed'in bir süre sonra hastalandığını ve şiddetli bir baş ağrısına yakalandığını aktarmıştır. Rivayete göre Peygamber, hastalığına rağmen cemaate namaz kıldırmaya ve nasihat etmeye devam etmiştir. Rahatsızlığı artınca, isteği üzere eşi Âişe'nin odasına taşınmıştır. Herkes hastalığının geçici olduğunu düşümüş ama yanılmıştır. Hastalığı ilerleyen Hz. Peygamber namaz kıldıramayacak hale gelince, Ebû Bekir cemaate namaz kıldırmıştır. Vefât ettiği gün, bir ara namaz esnasında cemaatine uğrayan Peygamber'i gören sahabeler onun iyileştiğini sanarak sevinmiş; ancak öğleden sonra Hz. Âişe'nin odasında durum değişmiştir. Abdurrahman b. Avf onu ziyarete geldiğinde Hz. Muhammed onun elindeki misvakı görmüş ve kullanmak istemiş, Âişe misvakı yumuşatmış ve ona vermiştir. Hz. Muhammed misvakla temizliğini tamamladıktan sonra Âişe'nin kucağında uzanmış bir halde iken ağırlaşmış ve bilincini kaybetmiş, ardından vefât etmiştir.[477] Hz. Muhammed, 8 Haziran 632 tarihinde Pazartesi günü öğleden sonra vefât etmiştir. Peygamber'in vefatı ardından toplumda kargaşa, panik, şaşkınlık ve üzüntünün birbirine karıştı-

---

[476] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 300.
[477] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, ss. 402, 406, 410.

ğı bir hava hâkim olmuştur. Başta Hz. Ömer dâhil insanlar, olayın önemi karşısında ne yapacaklarını bilememiştir. Peygamber'in ölümü gerçeği karşısında Ebû Bekir insanları yatıştırdıktan hemen sonra minbere çıkmış, Allah'a hamd, Peygamber'e salât ile başlayan konuşmasının sonunda, "*Ey insanlar Allah'a kulluk eden varsa bilsin ki Muhammed, muhakkak ölmüştür. Allah'a tapanlara gelince Allah birdir ve ebediyen bâkidir" demiş ve hitabını, "Muhammed, ancak bir peygamberdir. Ondan önce de peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür ya da öldürülürse, siz gerisin geriye eski dininize mi döneceksiniz? Kim öyle geri dönerse, hiçbir şekilde Allah'a zarar vermiş olmayacaktır. Allah şükredenleri mükâfatlandırır"*[478] âyetlerini okuyarak bitirmiştir.[479] Böylece herkes Peygamber'in vefatını kabullenmiştir.

Hastalığı hakkında o dönem zatürreeden şüphelenildiğini ifade eden Rodinson'a göre Hz. Muhammed'in, Allah'ın kendisini insani bir hastalığa yakalatmayacağına dair sözü, başka bir nedenin daha olabileceğini göstermektedir. Ona göre bu neden, Hayber'de zehirlenmek istenilmesidir. Bu suikast sağlık açısından bir hasar bırakmış olmalı ki şimdi vefât sürecinde etkisini göstermektedir.[480] Rivayete göre Hayber'in fethinden hemen sonra Hz. Muhammed Hayber'de iken öldürülen Yahudi reislerinden Selam b. Mişkem'in karısı Zeyneb binti Hâris, zehir karıştırdığı bir kuzu çevirmesi ile ona suikast düzenlemiştir. Peygamber ağzına aldığı ilk lokmayı derhal çıkarmış ve yemeğin zehirli olduğunu bildirmiştir. Hz Peygamber, vefatına sebep olan hastalığı sırasında şöyle buyurmuştur: "*Ey Âişe! Hayber'de yediğim o zehirli yemeğin acısını devamlı hissedip durdum. İşte şimdi o zehirden dolayı kalp damarının koptuğunu hissediyorum.*"[481] Bu hadis nedeniyle Müslümanlar,

---

[478] el-Âl-i İmrân 3/144.
[479] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, ss. 411-412.
[480] Rodinson, *Muhammed,* s. 327.
[481] Buhârî, *el-Megâzî*, 64/85.

Hz. Muhammed'in şerefi ile birlikte şehit olarak vefât ettiğini kabul eylemişlerdir.[482]

Hazleton'a göre Hz. Muhammed'in hastalığı herhangi bir baş ağrısı değildir, ölümcül bir hastalıktır. Belirtilerine bakılırsa on gün kadar sürmüş '*bakteriyel menenjit'* vakasıdır. Nasıl yakalandığını tam olarak bilmenin imkânı yoktur. Bazı sahâbeler Mekke'ye döndükten sonra onun gece yaptığı mezar ziyaretlerinde, hastalığa yakalandığından şüphelenmektedir. Bu ziyaretlere şahitlik eden sahabeler, O'nun, *"Huzur içinde olun ey mezarlıkların insanları!" diyerek ölülerle konuştuğunu ve "Allah hizmetkârlarından birini daha çağırdı ve yakında o çağrıya itaat edecek"*[483] diye onlara katılmaya söz verdiğini söylemektedir. Hazleton, hastalığını yorucu liderlik çalışmaları sonucunda bedeninin güçsüz düşmesine veya Uhud'da başına aldığı darbe sonucunda zamanla kılcal damarlardaki bakterilerin çatlaklardan omuriliğine ve beynine sıçramasına bağlamaktadır.[484]

Hz. Muhammed'in ölümünden sonra önemli ve bir an önce çözülmesi gereken halef meselesi ortaya çıkmıştır. Rodinson, bir başkan seçilmediği takdirde oluşacak kargaşayı tasvir etmiş, büyük mücadeleler sonucu kurulmuş düzenin ve barışın kaybedilip tekrar eski düzene dönme tehlikesinin mevcudiyetine dikkat çekmiştir.[485] Armstrong'a göre bu durum, inananlar açısından ve kurulan yeni düzen için büyük bir krizdir; çünkü bu yeni sistem, dini, sosyal, siyasi ve ekonomik alanda onu devam ettirecek biri olmazsa yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yönetici seçmek, kabile sisteminden bir devlet modeline yeni geçiş yapan bir toplum için hayati nitelikte elzem bir karardır.[486] Delacambre'ye göre bu sorun İslâm'ın yakın geleceğinin sorunudur. Çözülmediği takdirde Tevhid inancı, halife yokluğu nede-

---

[482] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 3, s. 352; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kebîr*, II, 202-203.
[483] İbn Hişâm, *Sîret-i İbni Hişâm*, c. 4, s. 394.
[484] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 333.
[485] Rodinson, *Muhammed*, s. 331.
[486] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 378.

niyle yok olacaktır. Ne var ki Müslümanlar ortak akıl ve sağduyu ile bu sorunun üstesinden gelmeyi başarmıştır.[487]

14. 2. Halef Sorunu

Sözlükte birinin yerine geçmek, bir kimseden sonra gelip onun yerini almak vb. anlamlara gelen hilafet kelimesi, terim anlam olarak İslâm devletlerinde Hz. Peygamber'den sonraki devlet başkanlığı kurumunu ifade eder. Halife, bir kimsenin yerine geçen onu temsil eden kimse demektir ve devlet başkanı için kullanılır.[488] Halifelik ünvanı, ilk olarak Hz. Ebû Bekir'e verilmiştir. Sonra sırasıyla Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali halifelik makamlarına geçmiştir. Peygamber'den sonra Müslümanlara kimin başkanlık edeceği sorununa halef sorunu denmiştir. Peygamber'in vefatının hemen ardından Ensar, Beni Sâide gölgeliğinde toplanmış, halife seçmek için bir araya gelmiştir. Toplantıdan haberdar olan Ebû Bekir ve Ömer, yanlarında Ubeyde b. Cerrah olduğu halde toplantıya yetişip katılmıştır. Muhacirlerin toplantıya sonradan katılmaları, onların bu toplantıdan haberleri olmadığını göstermektedir ve Ensar tarafından istenmiş bir özel dâvetle gerçekleşmiş olduğu izlenimi vermektedir. Ayrıca toplantıda Hz. Ömer'in içinden ne konuşacağının planını yapması, Muhacirlerin toplantıya hazırlıksız katıldıklarına işaret etmektedir.[489] Toplantıda her iki taraf kendi gerekçelerini sunmuş, itirazlar ve hararetli tartışmalar birbirini izlemiş, bir ara Ensar, Muhacirlere "*Bir başkan sizden bir başkan bizden olsun*" diyerek eş başkanlık önermiş, Ebû Bekir Arapların genelinin kendilerinden olmayana itaat etmeyeceğini belirttikten sonra, halifenin kendilerinden birisi olması gerektiğini söylemiştir. Neticede üzerinde uzlaşılan Ebû Bekir'e biat edilmesiyle o, ilk halife olmuştur. Bu sorun o an için çözülmüş olsa bile İslâm tarihinde üzerinde en çok yazılıp çizilen alanlardan biri olmaya devam etmiştir.

---

487 Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, ss. 113-114.
488 Avcı, Casim, "Hilâfet", *DİA*, İstanbul, 1998, XVII, 539.
489 Öz, Şaban, *Şiâ ve Târih, -Makaleler-*, Araştırma Yay., Ankara, 2013, ss. 68-69.

Hz. Muhammed'in ölmeden önce bir halef belirleyip belirlemediği konusu, günümüze kadar tartışılan bir konudur. Hazleton bu konuda ilk dönem kaynaklarında bahsedilen, hastalığının ilerlediğini gören Hz. Muhammed'in kendisinden sonra inananların yanlış yola düşüp hata etmemeleri için bir şeyler yazdırmak niyetiyle yazı malzemesi istediği rivayeti dikkat çekmiştir ve ona göre kimse Muhammed'in bu isteğini umursamamıştır.[490] Rodinson'a göre Muhammed'in bu isteği, yanında hazır bulunanları şaşırtmıştır. Muhammed'in ağır hastalığı nedeniyle yazacağı şey hususunda, şuursuz ve sağlıksız bir karar vereceğinden veya onun yaşananları yalanlamasından korktukları için etrafındakiler, yazması için istenilenleri getirmekten imtina etmiş ve bu hususta aralarında tartışma yaşanmıştır. Tartışmalar şiddetlenince Peygamber bu isteğinden vazgeçmiş, çıkmalarını işaret etmiştir.[491] Rodinson'un bu rivayetten Muhammed'in kendisini yalanlayacağı ve sahabenin bundan korkması düşüncesi, sığ ama bir o kadar tehlikeli bir yorumdur. Çünkü bu mantık o dönem inananlarının Muhammed'in peygamberliği ve vahiyler konusunda şüphe duyduklarını dolaylı yoldan ima etmektir.

Hazleton'a göre Hz. Muhammed bir halef belirlemediği gibi bir vasiyet de bırakmamıştır. Halef meselesi asırlar boyunca İslâm'ın bir problemi olmuştur. İslâm dünyasına göre Hz. Muhammed bu konuda ne yaptığını bilen ve İslâm'ın geleceğine dair düşüncesinde derin bilgileri olan biridir. Lâkin ortada açık ve tartışmasız bir halef ataması bulunmadığı için hiç kimse şüpheye mahal bırakmayacak bir biçimde bunu kanıtlayamamıştır. Sünni akademisyenler, Hz. Muhammed'in sahabesinin iyi niyetine güvendiği ve inandığı için onlar arasında bir seçim yapmadığını, kararı onlara bıraktığını iddia etmiştir. Bu nedenle Sünniler, Hz. Muhammed'in *"Benim cemaatim (ümme-*

---

490 Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 337.
491 Rodinson, *Muhammed,* ss. 328-329.

tim) asla hatalı karar da uzlaşamaz"[492] hadisini delil olarak kullanmıştır. Hazleton'a göre bu söylem uzlaşmanın kesin bir tasdiki gibi görünse bile aksi tesir meydana getirmiştir. Çoğunlukla aynı fikirde olmayanların *hatalı* olduğu ve onların muhalefet etmesinin, ümmetin gerçek üyeleri olmadığının kanıtı manasına geldiği şeklinde anlaşılmıştır. Şiîler, Hz. Muhammed'in Ali'yi zaten halef seçtiğini ve bu seçimi hastalığı sırasında odasında yatarken tekrarladığını ama vasiyetinin yerine getirilmediğini iddia etmiştir. Anlatılana göre hastalığının dokuzuncu gününde Hz. Peygamber, o anda camide namaz kılan Ali'yi çağıracak kadar gücünü topladığı sırada rahatsız edici bir tartışma yaşanmıştır. Hikâyeye göre orada bulunan hiç kimse Ali'yi çağırmamış ve hasta bir adamın sözünü dinlememiştir. Hazleton'a göre Peygamber'in kadınlarının böyle davranmalarının sebebini, pozisyonlarını ve çıkarlarını gözetmek olarak açıklamıştır. Ona göre siyasette olduğu gibi ortak çıkarlar ile kişisel çıkarın tek ve aynı olduğuna herkes inanmıştır. Peygamber'in isteğinin geri çevrilmesi belki de onun halef belirlemesine yönelik bir hamle olarak görülebilirmiş; ama onun bununla ne yapmayı düşündüğü, yorumlardan öte geçmemiş hep gizli kalmıştır.[493]

Halef meselesinde Gadîr-i Hûm hitabesi, önemli bir yere sahiptir. Gadîr-i Hûm olayının Veda Haccı'ndan sonra Mekke'den Medine'ye dönüşte meydana geldiği görüşü hâkim olmakla birlikte zayıf olan bazı rivayetlerde, olayın Veda Haccı münasebetiyle Mekke'ye gidişte meydana geldiğinden bahseden rivayetlerden de söz edilmektedir.[494] Rivayete göre, Hac için Medine'den ayrılmış olan Hz. Peygamber, hicri onuncu yılın Ramazan ayında, Yemen'e göndermiş olduğu Hz. Ali'nin Mekke'ye gelmesini istemiştir. Hz. Ali'nin, Yemen Seriyyesi'nde, ganimet mallarına dair bazı uygulamaları askerlerce eleştirilmiş ve Veda Haccı'nı ifa etmekte olan Hz. Peygamber'e

---

492 İbn Mâce, *Fiten*, 3950.

493 Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 334-337.

494 Demircan, Adnan, *Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, Beyan Yay., İstanbul, 1996, ss. 19-20.

şikâyet edilmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Gadîr-i Hum denilen mevkide bir hitabede bulunmuştur. Siyer ve Hadis kaynaklarına göre, Resulullah bu hitabesinde; Hz. Ali'nin faziletini, eminliğini/güvenilirliğini, adaletini, kendisine olan yakınlığını dile getirmiş, böylece onun hakkındaki şüpheleri gidermiştir.[495] Hadis kaynakları, Gadîr-i Hum hadisesi vesilesiyle sübut bulan şu hadisin rivayetine özel önem vermiştir: "*Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım! O'na dost olana sen de dost ol, ona düşman olana sen de düşman ol!*"[496]

Hazleton, bu hadisin İslâm dünyasında Şiîlerce halifeliğin Ali ve soyuna ait olduğunun delili olarak kullanıldığını belirtmiştir. Sünnîler bu hadisi, haleflik delili saymamıştır. Onlara göre Gadîr-i Hum'daki onurlandırma, kesinlikle Ali'ye olan sevginin anlık bir göstergesidir ve kimse, Ali'nin Hz. Muhammed'e yakınlığından veya onun katındaki değerinden şüphe etmemektedir. Ayrıca Sünnîler, soy yoluyla vârisliğin Allah önünde herkesin eşit olduğu İslâm'ın esaslarına aykırı olduğunu ifade etmiştir. Hazleton'a göre "*mevlâ*" kelimesinin diğer birçok sözcükte olduğu gibi, 7. yüzyılda o dönem Arapçasında geniş anlamları mevcuttur. Bu durumda, kelime kullanıldığı yere göre; lider, patron, arkadaş, sırdaş manasına da gelebileceği için konu sonsuza dek tartışmalıdır. Ayrıca Hz. Muhammed'in beyanının ikinci bölümü de pek belirli değildir. *"Ey Allah'ım! Onu sevenleri sev, ona düşman olanlara da düşman ol."* Daha sonraki siyasi söylemlerde bu sözler yanlış yönlendirilmiş, basit ve hayli değersizleştirilmiş bir formülle *"Düşmanımın düşmanı dostumdur"* ifadesi haline indirgenmiştir. Bu kelime, o devirde ittifak yapmak veya dostluk amacıyla kullanılan standart bir cümledir. Bu şartlar altında Hz. Muhammed, açıkça sadece Hz. Ali'yi bu şerefe ve fazilete layık görmüştür. Fakat Hz. Muhammed'in onu, halefi olarak belirleyip belirleme-

---

495 Köksal, Mustafa Asım, *İslâm Tarihi*, Şamil Yay., c. 17, İstanbul, 1987, ss.83-85; Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi*, İnsan Yay., İstanbul, 2014, s. 1020.

496 Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b.Hanbel eş-Şeybâni el-Mervezi, *el-Müsned*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş, Dârü'l Fikr Neşri, 1991, II, 479.

diği, diğer birçok konu gibi kayıttan ziyade bir inanç meselesi olarak kalmaya devam etmiştir.[497]

Armstrong, halef meselesine değinmemiştir. O, dört halife dönemi ve sonrasında iktidar mücadelesinin sebebinin, tamamen politik olduğuna vurgu yapmıştır. Ona göre İslâm teolojisi, Hristiyan ve Musevi teolojisinde olduğu gibi doktrineldir. Ayrılıklar, bu iki dinde doktrinel çatışmalardan kaynaklanmaktadır. Musevilik gibi İslâm dini de inanç noktasında benzer bir teolojik *'kâfirlik'* kavramı ortaya koymuştur. En biçimlendirici çatışmalarda ve en önemli bölünmelerde politik farklılıklar etkili olmuştur. Hz. Muhammed için çok önemli olan toplum bütünlüğü, Müslüman toplumunda temel bir ayrım yaşandığında bozulmuştur. Lâkin Armstrong açısından İslâm toplumunun, Sünnîler ve Şiîler olmak üzere ayrışması doktrinel olmayıp sadece politik sebeplerden kaynaklanmaktadır ve her iki grup zamanla kendi dindarlık anlayışını sistemleştirerek temellendirmiştir.[498]

Delcambre, Muhammed'in bir halef belirlemediğini ve bunun bir sorun olarak kaldığını ifade etmiştir. Bu sorun o an, Hz. Ömer ve Hz. Ebû Bekir'in basireti sayesinde Hz. Ebû Bekir'in halife seçilmesiyle doldurulmuştur, ancak halifelik her zaman Ali ve soyundan gelenler ile diğer kesim arasında bir mücadeleye dönüşmüştür.[499] Hilafet meselesi çözümledikten sonra cenaze işlemleri bitirilmiş, Hz. Muhammed vefât ettiği Âişe'nin odasına defnedilmiştir. Hazleton'a göre Hz. Peygamber'in gizlice defnedilmesi, halife seçilemeyen Ali'nin, Peygamber'in cenazesini gösterişe dönüştürmek isteyen Ebû Bekir'e karşı bir misilleme olarak görülmektedir.[500]

---

[497] Hazleton, *İlk Müslüman,* ss. 330-331.
[498] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 379.
[499] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 126.
[500] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 344.

— ÜÇÜNCÜ BÖLÜM —

HZ. MUHAMMED’İN SÛRET VE SÎRETİ

A. Hz. Muhammed'in Fiziki Özellikleri

Hz. Muhammed'in (sav) bedeni güzelliğini tasvir etmek için en erken İslâm kaynaklarından yola çıkılarak İslâm litaratüründe peygamberlik alametlerini konu edinen Delâili'n-Nübüvve; onun iyi vasıflarını, bedeni ve ruhu niteliklerini ele alan edebi eserler olan Şemail türleri ortaya çıkmıştır. Schimmel dışında diğer yazarlar, Peygamber'in hayatını tarihi düzlemde değerlendirdiklerinden bu konunun ayrıntılarına girmemişlerdir.

Schimmel, Hz. Muhammed'in fiziki özelliklerinin, içe ve dışa etkilerini, sosyo-kültürel alanda Müslümanlar arasındaki yansımalarını incelemiştir. Ona göre Hz. Muhammed'in bedeni güzelliğinin tasvirlerini içeren bilgiler, erken dönem rivayetlerinde dağılmış vaziyette bulunmaktadır. Çünkü Peygamber hem karakter bakımından hem dış görünüş bakımından en güzel varlıktır ve onun için anlatılmış her bilgi, onun hayatının değişik zamanlarını kapsamaktadır. Onu tasvir eden herkes, başta sahabeler ve sonrakiler olmak üzere onda gördüklerini veya ona dair duyduklarını dile getirmiştir. Schimmel, Peygamber'in fiziki tasvirinde Tirmizî'nin Hz. Ali kanalıyla naklettiği şu rivayete yer vermiştir: *"Muhammed orta boyluydu, saçlarını kıvırcık ne tamamen düzdü. Şişman değildi, beyaz yuvarlak yüzü, geniş siyah gözleri ve uzun*

kirpikleri vardı. Yürüdüğünde, yokuştan inercesine yürürdü. Kürek kemiklerinin arasında peygamberlik mührü var idi. Cüsseli yüzü dolunay gecesindeki ay gibi parlardı. Orta boydan daha uzun, fakat göze batacak uzunluktan daha kısaydı. Gür kıvrımlı saçlara sahipti. Saçlarının örgüleri ikiye ayrılmıştı. Saçının uzunluğu kulak memesinin ardına kadar erişmekteydi. Cildi çok parlaktı. Hz. Muhammed geniş bir alına sahip idi ve kırışmayan güzel, uzun kaşları vardı. Kaşlarının arasında sinirlendiğinde, belirginleşen bir damar bulunmaktaydı. Burnunun üst kısmı kavisli idi. Sakalları sık, pürüzsüz yanakları, güçlü dişleri vardı ve dişleri seyrek idi. Göğsünde ince kıllar vardı. Boynu fildişi bir heykel gibiydi. Hz Muhammed ölçülü idi. Sağlam kavrardı. Karnı düzgün, göğsü geniş ve geniş omuzlara sahipti"[501] Yaşar Kandemir, Hz. Muhammed'in şemâiline dair aktarılmış hadisler içinde Peygamber'in ocağında yetişmiş üvey oğlu Hind b. Ebû Hâle tarafından aktarılan benzer bir hadisin İslâm uleması tarafından muteber görüldüğüne dikkat çekmiştir.[502]

Schimmel, Peygamber'in fiziki ve dış güzelliğinin İslâm dünyasında asırlar boyunca bir tema olarak işlendiğini, halk arasında dini kültürde yer edindiğini ifade etmiştir. Ona göre Hz. Muhammed'in sakal-ı şerif'inin değerli bir mukaddes emanet haline gelmesi, peygamberlik mührü, portresinin resmedilmesi meselesi vb. ona ait olan ve dışa yansıyan her ne varsa kültüre yansımış öğeler' olarak dikkati çekmektedir. İslâm dini kutsal birini resmetmeyi yasakladığı için Peygamber'in bir portresi yapılmamıştır. Fakat 1400'lü yıllarda onun fiziki görüntüsü bazı eski minyatürlerde canlandırılmıştır. Daha sonra genellikle yüzü örtülmüştür. Bu konuda Schimmel, başta velî şahısların resimleri olmak üzere canlı varlıkların resimlerini yasak olduğu bir dinde Peygamber'in resminin yapılmamasının normal olduğunu belirtmiştir. Ona göre ortaçağ Hristiyanlarının büsbütün yanlış fikirlerinin kanıt-

---

501 et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Şemâil-i Şerîfe*, trc. ve şerh. Hüsamü'd-din en-Nakşibendî, sadeleştiren M. Sadık Aydın, Hilal Yay., Ankara, 1976, c. 1, ss. 18-19.

502 Kandemir, Yaşar, "Muhammed", *DİA*, İstanbul, 1997, XXX, 424.

larından biri, İslâm'ı eski paganizmle karıştırmış olmaları yanında, şiir ve anlatılarda Hz. Muhammed'in altın heykel ve tasvirlerinden söz etmiş olmalarıdır. Bununla birlikte Türk, İran ve Hint geleneklerinde Hz. Muhammedin fiziki görüntülerinin minyatür ve resimde canlandırıldığı örneklere genellikle rastlamak mümkündür.[503]

İslâm dünyasında Muhammed'in bedeni ve ruhi özelliklerinin betimlemesine yönelik '*Hilye*' sanatı doğmuştur. Bu sanatın doğmasında Hz. Peygamber'in görünüşü ile özelliklerinin tasviri etkili olmuştur. Hilye sayesinde kişinin büyük sevaplar kazanacağı, günahlarından öte dünyada kurtulacağı, hastalıklardan etkilenmeyeceği umulmuştur. Bu nedenlerle hilye yazılmaya ve evlerin uygun bir yerine asılmaya devam edilmiştir. Bundan amaç Peygamber'i övmek, onu en güzel şekilde tasvir etmek ve sünnetini yaşatmaktır. Schimmel, Peygamber'in hilyelerinin evlerde asılmasını, Katoliklerin ev sakinlerine bereket sağladığı inancıyla evlerinde Hz. Meryem'in resmini asmalarıyla benzer görmüştür. Peygamber'in fiziki özellikleri, giyim kuşamdan her şeye kadar sadece hadisçilerin ve şairlerin konu olarak kullandığı temalar olmamıştır. Bunlar, Delâil ve Şemâil türünde eser verenler tarafından da kullanılmıştır.[504] Peygamber'in sadece dış görünüşü ve kişiliği değil, aynı zamanda giyim kuşam vb. hayatının somut yansımaları da hadis litaratüründe ayrıntılı olarak tavsif edilmiştir. Örneğin, Hz. Muhammed'in, beyaz ya da yeşil elbiseyi tercih etmesi; fakat her elbiseden sadece tek bir adede sahip olması, onun ayak parmaklarının arasına giren iki kayışı bulunan bir çeşit nalın giymesi, bunlardan sadece bir kaçıdır. Müslümanlar doğal olarak Peygamber'in kendisine nasıl baktığı tarzına özellikle kulak kabartmıştır; çünkü Hz. Muhammed, hayatıyla müslümanlar için örnek gösterilmiştir. Örneğin sevgili eşi Âişe'nin rivayetine göre o, misvak kullanmadan uyumamıştır. Bu yüzden misvak kullanılması Müslüman geleneğinde önemli

---

[503] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 70-73
[504] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 74-77.

bir rol oynamıştır. Bütün bu açıklamalar sonucu görülmüştür ki Peygamber'in bedensel varlığı ile ilgili söz konusu kalıntılara (gömleği, saçı, takunyası, ayak izi, vb.) gösterilen hürmetin yanı sıra Müslümanlar, Peygamber'in kendi bedenine gösterdiği ilgiyi de titizlikle incelemiştir. Peygamber'in misvak kullanması örneğinde olduğu gibi gibi biçimsel konularda bile onun sünnetine bağlı kalmak isteyen dindar nesiller için eleştirel olarak Peygamber'in hakiki modelliği üzerinden uygun çözümleri bulmak bugün hâla önemli olan sorunlardan birini teşkil etmektedir.[505]

Hz. Muhammed'in hayatında, sadece dini olanlar değil, dini olmayan ve halk arasında yaşamış (örfe dayalı) bazı uygulamaları da rivayete konu olmuş, örnek alınarak Müslümanların hayatına aksetmiştir. Bazı durumlarda onun tıbbi tedavi uygulaması, (tükürüğünü birisini iyileştirmek için kullanması)örnek olarak aktarılmıştır. Fakat onun tıbbi kararlarının daima doğru olmadığı da vurgulanmıştır. Hz. Muhammed'in tıp alanında dağınık sözlerinden ve bazı uygulamalarından, kısmen de olsa uygulanan 'Tıbbı Nebevi' denilen Peygamber tıbbının geliştiği görülmüştür. Fakat aynı zamanda daha çok teknik, bedeni hastalıklarla sınırlanmış Peygamber tıbbı bir yana, Muhammed'in özellikle şiirlerde gönüllere şifa veren tabip yani *"doktor"* olarak adlandırılmıştır. Fakat unutulmaması gereken dün olduğu gibi bugünde Peygamber'in yerelde ve anlık uygulamalarının genelleştirilip genelleştirilemeyeceği üzerinden tartışmaların devam etmesidir. Diğer bir tartışma alanı, Peygamber'in örfe dayalı bazı eylemlerinin bağlayıcı olup olmaması üzerinden yürümüştür.[506]

Armstrong ve Hazleton'a göre Hz. Muhammed yakışıklı ve asâlet sahibidir ve bu özelliğini atalarından almıştır.[507] Her ikisi de İbn İshâk'ın bu ko-

---

505 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 83-87.

506 Sarıçam, İbrahim, "Annemarie Schimmel Örneği", *Çağdaş Oryantalistlerin Siyer'e Yaklaşımı*, ed. Adnan Demircan, Siyer Yay., İstanbul, 2014, ss. 310-312.

507 Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 101, Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 13.

nudaki şu rivayetine yer vermiştir: *"Abdulmuttalib'in oğulları, Mekke'de yaşayan diğer Arap erkeklerine göre daha çok göze batan, daha yakışıklı ve daha soylu erkekler olarak bilinmektedir. Onların burunları öylesine iridir ki uçları neredeyse dudaklarına değmektedir."*[508] Hazleton bu rivayetten yola çıkarak Hz. Muhammed'i şahin burunlu ve güç sahibi biri olarak tasvir etmektedir. Armstrong, Hz. Muhammed'in toplumunda *'el-Emin'* adıyla güvenilir biri olarak tanındığına dikkat çekmiştir. Kaynakların anlattığına göre Muhammed; yakışıklı, gürbüz, güçlü vücutlu ve orta boyludur. Saçları ve sakalı gür, kıvırcık ve bütün kaynaklarda belirtildiği gibi son derece çarpıcı ve aydınlık bir yüzü vardır. Kesin tavırlı, yürekli bir gençtir; ne yaparsa yapsın, tüm dikkatini yaptığı işe verir ve vücudunun duruşundan da bunu belli eder. Giysisi dikenlere takılsa bile asla omzunun üzerinden bakmaz. Sonraki yıllarda onunla birlikte yürüyenler arkasında rahatlıkla gülüşüp şakalaşabilir, asla dönüp onlara bakmayacağını bilirler. Biriyle konuşurken asla vücudunun bir kısmıyla değil, daima bütünüyle döner ve yüz yüze konuşur. Tokalaştığında asla elini karşısındakinden önce çekmez. Amcaları onun iyi bir askeri eğitim almasını sağlamıştır; bu yüzden becerikli bir okçu, yetkin bir kılıç adamı ve güçlü bir güreşçidir.[509]

Delcambre, Peygamber'in fiziki özelliğini tasvir etmek için Tirmizî'nin eserinde geçen hadise yer vermiş; lâkin yorum yapmamıştır.[510] Rodinson'a göre Muhammed'in fiziki ve şahsiyeti hakkında hayatının ilk evresinde söylenenlerin büyük çoğunluğu, tartışma konusudur; çünkü Muhammed'in kişiliği hakkında gerçeğe uygun tarifler hayatının bu son devresine ait olanlardır.[511]

---

[508] İbni Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kebîr*, I, 230-231.
[509] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 107-108.
[510] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 167.
[511] Rodinson, *Muhammed,* s. 184.

Hazleton ise ilk kaynakların Hz. Muhammed'i sinir bozucu derecede muğlâk bir biçimde tanımladığına dikkat çekmiştir. Hazleton, rivayetlerde onun fiziki özelliğine dair anlatılanlar ile gerçek olması gerekenler arasındaki tezatlığı ortaya koymaya çalışmıştır. Ona göre eğer Muhammed'in fiziki özelliklerini anlatan kaynaklar dikkatli incelenirse gözden kaçmış ayrıntılar ortaya çıkacak ve ve bu insanlara şaşırtıcı gelecektir. Örneğin, art arda geceler boyunca tek başına meditasyon yapan bir insanın elbette çökmüş ve zayıflamış, solgun ve yorgun olması gerekirken kaynaklarda *"Yuvarlak al yanakları ve sağlıklı bir görünümü vardı"*şeklinde bir cümleyle karşılaşılması son derece ilginçtir. Yine Muhammed'in hep bir yere yetişecekmiş gibi biraz öne doğru eğilerek yürümesi, karakteristik duruşunu bir anlamda açıklayan geniş göğüslü ve tıknaz yapılı olmasının sonucudur. Hazleton, Muhammed'in birine bakmak için yalnızca başını değil tüm vücuduyla dönmesini, onun boynunda tutukluk bulunmasına dolayısıyla Muhammed'in fiziksel engelli olduğuna yorumlamıştır. Tüm bunlar ona olan sevgi ve saygıda, övme gayretlerinde aşırılığa gidildiğini göstermektedir. Bu gayretler sonucunda Muhammed'in efsaneleşmiş kusursuz olağanüstü bir varlık gibi gösterilmesi, Peygamber'in beşeri yönünün doğal olandan farklı algılanmasına neden olmuştur. Hayatının basmakalıp insanı kendinden geçirici gizemli kutsal görüntüler olarak tasarlanması bir insan olarak ona ulaşılmayı zorlaştırmıştır. Neticede Muhammed, sıradan bir Mekkeli, ticaretle uğraşan bir insan, yani *'sizden bizden biri'* gibidir. Onu tek farklı kılan vahiyler almış olmasıdır.[512]

B. Ahlâki ve Kişilik Özellikleri

Hz. Muhammed, hiçbir zaman insanüstü özelliklere sahip olduğunu iddia etmemiş, bilakis her zaman insanlardan biri olduğunu hatırlatmıştır. Onun tek farklı yönü, bir peygamber olması dolayısıyla vahiy almasıdır. Bu

---

[512] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 13.

nedenle onun kendi insani yönüne vurgu yapması, takip edilebilirlik açısından hayatını, yani sünnet'ini Müslümanlar için geçerli bir ilke haline getirmiştir. Peygamber'e itaat, İslâm dindarlığının gelişmesinde etkili olmuştur. Kur'an, Peygamber'e itaat edilmesini istemiştir. Âyette, *"De ki şayet Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah bağışlayan ve merhamet edendir"*[513] buyrulmuştur. Hz. Muhammed, *"Beni takip eden bendendir. Benim sünnetimi sevmeyen benden değildir"*[514] sözüyle kendisine uyulmasını istemiştir; çünkü Hz. Muhammed Kur'an'ın ifade ettiği gibi "*Üsve-i Hasene*" yani güzel örnektir.[515]

Hz. Muhammed'in hayatının her alanı, Müslümanların ilgisini çektiği gibi, Batılıların da ilgisini çekmiştir ve çekmeye de deva etmektedir. Günümüzde onunla ilgili herhangi bir konu, ister olumlu ister olumsuz olsun bir şekilde ön plana çıkmakta, araştırmalara konu olmakta, konular üzerinde yazılıp çizilmekte ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Bu başlıkta araştırmacı yazarların, Hz. Muhammed'in ahlakı ve kişiliğine dair yorumları ele alınacaktır.

Rodinson'a göre Hz. Muhammed, kişilik yönünden ölçülü ve dengeli, bilge bir adam izlenimi uyandırmaktadır. Hayatı boyunca bir karar vermeden önce enine boyuna düşünen, kamu ve özel işlerini ustaca yürüten, gerektiğinde beklemeyi, yeri geldiğinde çekilmesini bilen ve projelerinin başarıya ulaşması için zamanında risk almayı beceren birisidir. O, doğuştan olmayan ama sonradan edinilmiş bir cesarete sahip eşsiz bir diplomattır. Olayları her zaman mantıklı bir biçimde açık ve ileriyi görerek yargılayan, fakat bu dış görünüşün ardında sinirli, tutkulu, endişeli ve sabırsız, özlemlerle dolu bir mizacın yattığı bir kişiliktir. Bu mizacının altında yatan bazı nedenler, zaman zaman tamamı ile onu sinir krizlerine sürüklemektedir. Peygam-

---

513 el-Âli İmrân 3/31.
514 Buhârî *Nikâh*, 1; Müslim, *Nikâh*, 5.
515 el-Ahzâb 33/21.

ber'in mizacının altında yatan nedenler şunlardır: Birincisi; Muhammed zengindir, mutludur; fakat doyumsuz bir kişiliğe sahiptir. O, kendi toplumunda yoksul ve öksüzlük duygusuyla budanmış bir çocukluk ve gençlik dönemi yaşamıştır. Bu nedenle engel tanımaz bir arzulama ihtiyacına sahiptir. Bu ihtiyacı da ancak olağanüstü başarılar bastırabilir. İkincisi; cahiliye Arap toplumunda, erkek çocuklarının olmayışı nedeniyle ebter olarak adlandırılmasıdır. Erkek çocuklardan yoksun olmak, o toplumda bir erkek için sosyal alanda utanç verici ağır bir durumdur. Her ne kadar Peygamber, Hatice ve çocuklarına var olan geleneklerin aksine bağlıysa da iç dünyasında bastırılamayan cinsel arzuya sahiptir. Muhammed'in Hatice'nin vefatı ardından yaptığı evlilikler, şehvetini bastırmak içindir. Rodinson, ilerleyen yaşına rağmen çok eşle evliliği nedeniyle Muhammed'i, düşünsel şehvet azgını ve fikren zina eden bir kimse olarak tanımlamaktadır. Hz. Muhammed, erkek çocuk doğurtmakta kısır kaldığı için alay edilen adamın tedirginliğini, derin arzularının gerçekleşmesini kendi öz vicdanı ile önleyen erotik mizaçlı adamın kopuşunu ve ezikliğini, politikanın realistleri tarafından küçümsenip hor görülen fakat kendinden sonuna kadar emin bir adamın dizginlenmiş öfkesini taşımaktadır. Bütün bu nedenlerle intikam hırsıyla yanıp tutuşan bir kişiliğe sahiptir. Onun bu kişiliği çevresinin kuralları tarafından tayin edilmiş sınırlar içerisinde debelenmektedir. Hz. Muhammed'i intikam hırsıyla yanan bu kişilikten ve çevresindeki kurallar tarafından tayin edilmiş sınırlardan kurtaracak olan, Muhammed'deki bir 'şey'dir ve bu 'şey', kendi sınırlarını aşmasında Hz. Muhammed'e yardımcı olmuştur. Bu 'şey', üretilmiş bir dindir ve Muhammed'in oluşumunda belirgin olan marazi bir öğedir. Bu öğe onun çocukluk dönemi ile bağlantılıdır; öyle ki Hz. Peygamber'in olgunluk döneminde bile zaman zaman sinir krizleri geçirmesine neden olmaya devam etmiştir. Bu durum, Hristiyanlarca daha evvelden Peygamber için üretilen sara hastalığıdır; fakat Rodinson'a göre bu

sara hastalığı sağlık açısından zararsız olmasına rağmen Hz. Muhammed'in iç dünyasındaki yönelişlerine ve onun psiko-fizyolojik bakımdan durumuna etki etmiştir.[516]

Rodinson, sosyolog yönüyle Peygamber'in iç dünyasını, Freud'un insani eğilimler olarak bilinen psikolojik tahlilleriyle çözümlemeye çalışmıştır. Rodinson'un, psikolojik ve sosyolojik tahlillerine katılmak mümkün değildir. O, Hz. Muhammed'i hastalıklı ruh haline sahip bir kişilik olarak tasvir etmektedir. Hz. Muhammed gibi toplumu tarafından sevilmiş ve saygınlık kazanmış bir insanın, kendi iç dünyasında bu tür gelgitlerle başarıya ulaşması nedenli mümkündür. Diğer yandan iç ve dış görünüşü birbirinden farklı bir riyakâr kişilik oluşturma gayreti boşuna değildir. Bu çabayla Peygamber'in Müslümanlar katında inandırıcılığına ve güvenilirliğine zarar verilmek istenilmektedir. Rodinson'un görüşleri ispatlanabilirlik açısından önem taşımamaktadır. Zaten bu görüşler adı üzerinde kanıtlanmamış birer varsayımdır ve psikolojik bakış kişiden kişiye değişmektedir. Hz. Muhammed (sav), Müslümanlar için modeldir ve her anlamda olgun bir insandır. Rodinson'un, Hz. Muhammed'in kişiliği hakkında okuyucuyu yönlendirmeye ve onlarda bırakmaya çalıştığı algı, uzun zamandır Batı kamuoyunda yer etmiş ve bilinen olumsuz algıyla aynıdır. Rodinson'un 'şey' diye tanımladığı bilinçaltının ürettiği değil, Allah tarafından ona indirilendir, yani dindir. Peygamber'in inancı, onun davranışlarında ve mizacında etkili olmuştur. O vahiy öncesinde ve vahiy sonrasında dengeli bir kişiliğe sahiptir. İslâm dünyasında genel kanı, Batı'da Hz. Muhammed'in çocukluğundaki marazi süreçle başlatılan ve hastalıklı ruh hali olarak tasvir edilen kişiliğinin aksine onun daha balangıçta korunmaya alındığı yönündedir. Bu nedenle Mekke toplumunun onu, vahiy öncesinde Muhammed'ül Emin olarak tanıdığı hemen her fırsatta dile getirilmiştir. Peygamber'in güvenilirlik vasfından hareketle Ali Murat Daryal, o dönem cahiliye insanının zihnindeki ha-

[516] Rodinson, *Muhammed*, ss. 80-84.

kikat bilincini sorgulamakta ve vahyin ilk emirle başlatılıp son tebliğe kadar geçen süreyle sınırlandırmanın dar bir bakış açısı olduğunu dile getirmektedir. Bu nedenle Daryal vahyi iki bölüme ayırmış, resmi olan ve resmi olmayan vahiy ifadelerini kullanmıştır. Daryal'a göre Hz. Peygamber'in çocukluk ve gençlik yıllarındaki tutum ve davranışları görünmeyen tebliğ, yani resmi olmayan vahiydir. Bu resmi olmayan yönüyle Hz. Muhammed aslında daha İslâm resmi olarak gelmezden önce örnek olması hasebiyle bir nevi vahyi zaten yaşantısıyla tebliğ etmiştir.[517] Daryal'ın bu görüşünden hareketle neticede denilebilir ki Rodinson'un hastalıklı ruh tasvirinin aksine Allah, onun iç dış dünyasını vahiy öncesinde ve sonrasında kontrol etmiş, yönlendirmiştir. Tüm bunlar kişiliğini olgunluk mertebesine ulaştırmak, mükemmel tabiatının ümmetine model olması içindir. Diğer yandan Rodinson'un, Peygamber'in dengeli bir kişilik izlenimi uyandırdığını söyleyip ardından onu hastalıklı bir kişilik olarak tanıtma gayreti, zihin dünyasında yaşadığı tezatlığı ortaya koymaktadır.

Rodinson'a göre hayatın zorlukları Muhammed'i ezilenlere yaklaştırırken güçlü iktidar sahipleri konformistlerden uzaklaştırmıştır. Yeni akımlara açık olan Hz. Muhammed ezilenleri anlamış ve onların sorumluluğunu üstlenmiş, düşmanlarından hesap sormak ve egemenliklerini haklı gösteren ideolojiyi yıkmak için güç sahiplerine karşı yüzünü çevirmiştir. Bu yüzden Muhammed'in tavrı kesinlikle devrimci bir tavırdır.[518] O, her zaman son karar verici olmuştur. Toplum birliğinin temelinde Peygamber'in kişiliği ön plana çıkmıştır. Karar alma sürecinde peygamberlik yönü etkilidir. Bununla birlikte insani yönü göz ardı edilmeyerek birlikte değerlendirilmiştir. Muhammed saygın bir kişilik olarak tanınmış ve saygınlığının toplum içinde bir

---

517 Daryal, Ali Murat, *İslam'ın Doğuş ve ilk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlili*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul, 2014, s. 84.

518 Rodinson, *Muhammed,* ss. 111-112.

değeri olmuştur. Bu yüzden Muhammed kesinlikle sıradan biri değildir.[519] Muhammed karizmatik bir liderdir. Bu özelliğini amacı için mücadele ettiği yıllarda, ilahi yardım ve kıvrak zekâsı ile karşılaştığı problemlere getirdiği yorumlar ve pratikte ulaştığı çözümlerle kanıtlamıştır. Hz. Muhammed, kazandığı zaferler ve birliği sağlama yönünde attığı adımlarla üstün bir siyaset adamı ve lider olduğunu herkese ispat etmiştir.[520] Tüm bu özellikleri ile Hz. Muhammed, tarihe eylemleri ve düşünceleri ile yön veren hem bir ideoloji hem bir devlet kurucusudur.[521]

Fiziki ve ahlâki nitelikleriyle mükemmelliği simgeleyen Hz. Muhammed'in ahlakı hakkında eşi Hz. Âişe açıkça: "*Onun ahlakı Kur'an idi. O, Kur'an nasıl idiyse öyleydi ve Kur'an neye öfkelenirse O da ona kızardı*"[522] şeklinde cevap vermiştir.

Batı'nın Hz. Muhammed'e karşı nefret geleneğini sürdürdüğünü belirten Schimmel'e göre geçmişte nefret geleneği ile büyümüş bir Batılı okur, Muhammed hakkında yazılmış bütün rivayetlerde, onun öncelikle vurgulanan niteliğinin nezaket ve tevazu olduğunu öğrenmiş olsa büyük olasılıkla çok şaşıracaktır. Batılıların İsa peygamber ile Muhammed'i ahlâki alanda karşılaştırmalarının anlamsızlığına dikkat çeken Schimmel, bütün rivayetlerde Muhammed'in dost canlısı, kibar fakat ciddi olduğundan söz edildiğini ve onun asla kahkaha ile gülmediğinin anlatıldığına dikkat çekmiştir. Bununla beraber Peygamber'in, takipçilerini büyüleme de asla başarısız olmayan etkili bir tebessümü olduğu rivayet edilmiştir. Rivayetlerde Muhammed'in zayıfı gözetmesi ve inceliği övülmüş, onun hizmetçiye, köleye ve hanımlarına vurmadığı[523] haber verilmiştir.[524] Hz. Muhammed'in ahlâki

---

519 Rodinson, *Muhammed*, ss. 161-162.
520 Rodinson, *Muhammed,* s. 308.
521 Rodinson, *Muhammed*, s. 333.
522 Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, 99.
523 Tirmizî, *Menâkıb,*1, 63; İbni Mâce, *Nikâh*, 51.
524 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 90-91.

davranışları, ümmeti için model oluşturmuş, inananlar sünnetini takip etmiştir. Örneğin popüler gelenekte Muhammed'in ailesinin fakirliği sık sık özellikle vurgulanmıştır. O ve ailesinin çoğu zaman aç kaldığı dile getirilmiştir. Schimmel'e göre sûfi gelenek, kul peygamber olmasına rağmen ahiret hayatına ulaşmada Muhammed'i dünya hayatının nimetlerine, makam ve mevkiine meyletmeyen birisi olarak tasvir etmiştir. Böylelikle Peygamber, İslâm'ın *hiçbir şey olan henüz her şeye sahip* bir modeli haline gelmiştir. Resul, dünya nimetlerinden faydalanarak insanlara model oluşturmuştur. Sûfi edebiyatında ve geleneğinde fakirlik, günümüzde anlaşıldığı gibi bütünüyle mahrumiyet anlamında anlaşılmamıştır. Daha ziyade insanın, muhtaç olmayan '*Bir*' olan Allah'ın (el-Ğâni) önünde kendi düşkünlüğünü ve fakirliğini bilmede şekillenen manevi bir mertebedir; çünkü Kur'an'da *"O zengindir, siz fakirsiniz"*[525] denilmiştir.[526] Bu konuda İbrahim Sarıçam, Hz. Peygamber'in fakirliğinin daha sonraları tasavvufi anlayışta bu dünyadan olmayan herhangi bir fakirlik olarak anlaşıldığının altını çizmiştir. Oysa bu fakirlik, insanın zengin olan Allah önündeki hâkirliğinin farkına varması olarak tanımlanmıştır. Böylelikle fakirlere olan sevgi, Peygamber'e olan sevgi için bir işaret olmuştur. Muhammed'in şefkatli sevgisi tüm varlıkları kapsamıştır. Çocuk sevgisi, sokaktaki çocuklara selam verip onlarla oynaması, hayvan sevgisi örnek olarak gösterilmiştir. Örneğin onun kedi sevgisi ve bunun gibi rivayetler, Goethe'nin '*Doğu-Batı Divanı*'nda da yer almıştır.[527]

Hz. Muhammed'in kişiliği ve ahlakı birbirini tamamlamıştır. Schimmel, Peygamber'in kişilik yönünden öne çıkan meziyetlerini konu edinmiştir. Örneğin Hz. Muhammed iyi bir din ve devlet adamıdır. İslâm'ın başarısı, Hz. Muhammed'in mesajının doğruluğunun delilidir. Bu argüman çağdaş dönemlerde vurgulu bir şekilde kullanılmıştır. Aydınlanma sonrasının öz-

---

[525] el-Muhammed 47/38.
[526] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 94-95.
[527] Sarıçam, "Annemarie Schimmel Örneği", ss. 312-313.

gürlükçü geleneğinde eğitim görmüş Batılı bir gözlemci, laikliğe vurgu yaparken dinin, vicdani ve sadece kalbin konusu olduğunu düşünmektedir. Geleneklerine bağlı Müslümanlar ise din ve devlet işlerinin ayrı düşünülemeyeceğini söylemektedir. Hz. Muhammed, İslâm tarihinin bazı dönemlerinde söylendiği gibi insan ırkının *etrafında döndüğü bir merkezdir*. Dolayısıyla hayatın sosyal ve siyasi yönleri de bu sürece aittir. Hz. Muhammed'in politik yeteneği, Mekke ve Medine'de sosyal değişim adına mücadelesi, günümüz çağdaş demokratik kurumları için örnek gösterilen Medine Anayasası ve ekonomik alanlardaki etkinlikleri, kısaca tüm bu bunlar Müslüman'a, kendi hayatının olduğu kadar toplumunun hayatının biçimlendirilmesi adına çekici gelmektedir. İslâm'da bir manevi iyi alan ve bir maddi düzlem ikilemine yer yoktur. Bu dünya Tanrı tarafından yaratılmıştır ve Tanrı, dünyayı insan için yaratmıştır. Bu anlayış Sünnî Müslümanların ahiret adına dünya nimetlerini kötüleyerek dünyevi etkinliklerden vazgeçmeyi dile getiren tasavvufi akımlara karşı tepkilerinin bir açıklamasıdır. Schimmel'e göre, *"Tanrı'nın Krallığı"*, Hz. Muhammed'in telaffuz ettiği gibi bu dünyaya ait bir olgudur. Bu nedenle maddi düzlemde, dünyaya dönmek istemeksizin manevi düzlemde ahiret boyutunda kalan tasavvufçu sûfi, İslâmi düşüncede Mi'rac'a çıkan ve Allah ile konuştuktan sonra tekrar dünyaya dönen ve vahiy düzleminde dünyada toplumun ıslah mücadelesine girişen Peygamber'in kendisiyle bu manada çelişmektedir.[528]

Dünya ve ahiret dengesini yakalamak noktasında İslâm dini Müslümanlara, ifrat ve tefrit arasında vasat bir ümmet[529] olmayı önermektedir. Sünnî Müslümanlar içinde tasavvufi akımlara mensup olanlardan bu dengeyi koruyan ve ölçüye uygun olarak dünyevi haz ve nimetlerden faydalananlar her daim var olmuştur. Tasavvuf'ta dünyaya meyletme dünyadan tamamıyla el ayak çekip onu horlamak değildir. Nefsi terbiye etme adına dünyevi

---

528 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 104-105
529 el-Bakarâ 2/143.

nimetlerin hırsından kurtulmadır. Dinimizde, Hristiyanlıkta olduğu gibi ruhbanlık yoktur. Hz. Muhammed'in model olduğu dini hayatta, dünya hayatı değersiz görülmemiştir. Bilakis ahiret yurdu için ön hazırlığın yapıldığı bir merkezdir ve herkes bu merkezden dinin sınırlarını çizdiği helal dairesinde faydalanmalıdır.

Schimmel Hz. Muhammed'in dünyevi ve uhrevi düzlemde hayatın her alanında ahlâki yetkinliğin ideal örneği görüldüğüne özellikle vurgu yapmıştır. Bu manada takipçilerinin bir öğretmeni olarak Muhammed'in rolü ön plana çıkmıştır. Peygamber, "*Ben güzel ahlakı kemale erdirmek için geldim*"[530] demiştir. Hz. Muhammed'in ortaya koyduğu ahlâki normlar, dün olduğu gibi bugünde takip edilmektedir. Muhammed'in güzel modelliği ve örnek kişiliği ile ümmetine öğrettiği soylu düşünce ve eylemlerinin taklidi, Müslümanları deyim yerindeyse Peygamber'in formunda biçimlendirmiştir. Böylelikle kadın erkek her Müslüman tıpkı Peygamber gibi bütün mevcudiyeti ve varlığıyla Tanrı'nın birliğinin delili haline gelmiştir. Müslümanları tüm dünyada birlikte bir eylemde hareket ettiren âmil, 'İmitato Muhammed'in bu idealidir. Bu örneklikle Müslüman her nerede olursa olsun, ne yapacağını ve nasıl davrancağını çok iyi bilmektedir. Üstelik müslümanlar asırlardır çocuklarını bu model temelinde eğitmiştir. Fakat yakın dönemlerde bu geleneksel dünya, çağdaş endüstriyel kültürün saldırısı karşısında erozyana uğramıştır. Günümüzde İslâmi geleneğin yüz yüze geldiği, karşı koyduğu tehlikenin bilincinde olmak, hiç kuşkusuz hazırlıksız Batı dünyası için tam bir sürpriz haline gelmiş, İslâm köktendinciliğine katkı sağlamıştır. Schimmel açısından Hz. Muhammed'in sıradışı bir karizma ile kutsanması, 'Sünnet' geleneğini meydana getirmiş ve bu gelenek Müslümanların hayatında merkezi konuma yerleştirilmiştir.[531] Schimmel'in bakış açısına göre

---

[530] Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta'*, (I-II), trc. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992, Husnü'l Halk, 8.

[531] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 108.

Hz. Muhammed'in kutsanması vahiy alması nedeniyledir. Şayet vahiy hayatından çıkarılacak olsa kutsanmışlık sona erecektir ve Hz. Muhammed sıradan bir insan haline dönüşecektir ve hayatının örnek alınacak bir yönü kalmayacaktır. Zaten Kur'an ve bizzat Hz. Muhammed diğer insanlardan farkının vahiy aldığını söylemiyor mu? Kur'an onu, hem bir insan hem de vahiy alan bir peygamber olarak tanımlamakta. Fakat sünnet, sadece dini eylemlerden ibaret değildir. Sünnet'in örfi yönü de vardır ve bu yön genel anlamda takip edilen esnek alandır ve bağlayıcılık noktasında tamamen zorunlu değildir. Öyleyse Hz. Muhammed'in ahlâki olgunluğu ve örnek modelliği üzerine kurulmuş yaşam biçimi, mükemmeliyeti temsil eden insani yönünü vahyin kontrolünde de olsa sıra dışı karizmatik kutsanmışlık ile açıklamak, sünnetinin dini ve örfi açıdan değerlendirilmesinde ve takip edenlerin bağlılığı noktasında pratik anlamda bir karşıklığa neden olabilir. Peygamber'in ahlâki erdemleri Kur'an'a tabidir. Tıpkı Hz. Âişe 'nin dediği gibi onun ahlâki davranışları Allah kontrolündedir. Ayrıca Hz. Muhammed'in, İslâmiyet'ten önce toplumunda ayrı bir saygınlığı olduğu ve bu alanın vahiy dışı bir alan olduğu gerekçesiyle görmezden gelinmesi kabul edilemez bir yaklaşımdır. Bu yüzden onun ahlâki olgunluğunu sadece vahiy sonrası yaşantısı ile değerlendirip kutsallaştırmak, önceki hayatıyla ilgili ahlâki boyutu tamamen göz ardı etmek olacaktır.

Schimmel, asırlarca tasavvufi anlayışla Müslümanların zihninde yer etmiş Peygamber'in manevi ve ahlâki algısının son birkaç yüzyıldır modern bakış açısıyla değiştiğini ifade etmiştir. Modern düşüncede Muhammed'in niteliklerini övmek yerine, onun siyaseten bir toplum inşacısı rolü ön plana çıkarılmıştır. Bu aşamadan sonra İslâm dünyasında peygamberlik görevi sosyal ve siyasi açıdan ele alınmıştır. Modern âlimler onun mucizeleri ile değil, onun bir ümmet inşacısı ve toplumsal davranış modeli ile ilgilenmiştir. Tabii Schimmel modern dönemin bu yeni yaklaşımını eleştirmiş, onun eksikliğini ortaya koymuştur. Ona göre Modern dönem İslâm âlimlerinin eksikliği, Peygamber'in toplumsal ve siyasi davranış modeli ile ilgilenmeleridir. Maalesef bu durum Müslümanları Peygamber ideali ve kendi siyasi

bölünmüşlükleri ile yüz yüze getirmekte, onlarda ulaşılmaz idealle hazin siyasi gerçeklik arasında sürekli gerginlik yaratmaktadır. Dolayısıyla Peygamber ve ilk dört halifenin altın çağı, Müslümanların mevcut durumlarını ölçtükleri bir denek taşı olarak kalmaya devam etmektedir.[532]

Schimmel, Batı emperyalizminin Hz. Muhammed üzerine yoğunlaşan siyasi hareketlerin ortaya çıkmasında temel teşkil ettiğini belirtmiştir. Modern âlimler tarihsel veya en azından yarı tarihsel Hz. Muhammed'e verilen yeni önemin, geniş oranda siyasetle açıklanabileceğini sanmıştır. Ümmetin kurtuluşu için güçlü ve parlak bir modele ihtiyaç vardır ve bu zor durumdan tek çıkış Peygamber'e dönmekle mümkündür. Kesin zafere ulaşmak için Müslümanların tıpkı İslâm'ın ilk dönemlerinde olduğu gibi onun yaşamını hatırlamaları ve düşmanlarına karşı bu ruh etrafında kenetlenmeleri gereklidir. İşte modern dönemde Hz. Muhammed'e Müslümanlarca biçilen rol budur.[533] Schimmel'e göre bu yeni rolü açıklamak için Hz. Muhammed'in hayatını yazan çağdaş yazarların geniş çapta sorunu, onların toplumsal bir lider olarak iyi bir ordu komutanı, iyi bir siyasetçi olan Hz. Muhammed'i tanımlama da gayet başarılı oldukları; ancak peygamber Hz. Muhammed'i anlatmakta sınıfta kalmalarıdır. Bu biyografileri yazanlar, Peygamber'in gerçek dini niteliğini çoğunlukla ihmal etmektedir; çünkü Peygamber'in gerçek dini niteliğini son zamanlara kadar gözde olan sıkı akılcı anlayışla açıklamak olanaksızdır. Bu anlayışta gerçek ayrıntıya yönelik ilgi, hayat hikâyesi yazılan şahsın özel karizmasına olan ilgiden daha ön plana çıkmaktadır. Gelişmiş tarihsel doğruluk kesinlikle takdire şayan bir amaçtır; ama büyük din kurucularının sırrı, saf bilimin analitik olmasının ötesinde yatmaktadır.[534]

---

532 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 386-394.
533 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 400-401.
534 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 420.

Bu hususta, Schimmel'in haklılık payını göz ardı etmek mümkün değildir. Kur'an'ın temelinde insan vardır ve Kur'an'da öncelikle insan ıslahının öne çıkarıldığı bir toplumsal ıslahattan ve İslâmi anlayıştan söz edilmektedir. Modern bakışta ise toplumun ıslahı ve sistemin düzeltimesi öne çıkarılmıştır. Eğer toplum düzeltilirse, o toplumun bir ferdi olan insanın kendisini düzelteceği düşünülmektedir. Modernistlerin İslâm toplumunu yeniden inşa etme düşüncesinin eksikliği açıkça ortadadır. İnsanın ıslahı olmadan bir ümmet ıslahından söz edilemeyeceği gibi dinin arzu ettiği bir toplum inşa edilemez ve sistemin düzelmesi beklenemez. Diğer taraftan değişime açık bir kapı bırakmak gerekir. Modernistlerin bütünüyle yanlış bir metod izlediklerini ve Peygamber'in hayatının kendi düşünceleriyle örtüşen kısmı ile ilgilendiklerini söylemek, onlara karşı tamamiyle cephe almak doğru bir yaklaşım değildir. Modernistlerin, Peygamber algısının yeniden doğru olan özüne dönmesi adına, Hz. Muhammed'in hayatını bir sarmaşık gibi saran ama ona ait olmayan uydurma olduğu düşünülen menkıbe ve mucizelerden kurtarma teşebbüslerini göz ardı etmemek gerekir. Fakat burada gözetilmesi gereken İslâm'ın hassas dengeler üzerine kurulu özünü ve düzenini sarsmadan orta yolu izlemektir. Belki böylelikle hakiki Muhammed modeline ulaşmak mümkün olabilir.

Delcambre, Hz Muhammed'in mütevazı kişiliğini ön plana çıkarmıştır. Muhammed aynı zamanda dini ve siyasi alandaki başarılarıyla bilinmektedir. Muhammed'in başarısı için yirmi yıl yetmiştir ve bu sürede O, tüm insanlığı ilgilendiren bir dinin temellerini atmıştır. Ona göre İslâm'ın yeni mesajlarının yıldırım gibi çarpan başarısı karşısında Kureyş kabilesinin Bedevi çizgileri zamanla silinmeye başlamış, Hz. Muhammed'in Bedevi kişiliğine ait emarelerden geriye, efsanevi bir kişilik kalmıştır.[535]

---

[535] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 127.

Armstrong, Hz. Muhammed'in kişilik ve ahlak yönünden öne çıkan vasıflarını sıralamıştır. Öncelikle Muhammed büyük bir politikacıdır ve tarihi kayıtlarda son derece insani bir figür olarak görünür. Bu açıdan Hristiyan bir azize hiçbir açıdan benzememektedir. Dünyanın tanıdığı en büyük dâhilerden biridir. Allah aşkıyla yanan ve karmaşık yapılı bir insandır. Hz. Muhammed, politik becerileri yanında güçlü ruhsal yeteneklere sahiptir ve bu iki yön, genellikle aynı insanda bulunmamaktadır. Muhammed, bazen öfkeden kendini kaybedebilen, uzlaşmaya yanaşmayabilen ama aynı zamanda şefkatli, kırılgan ve son derece nazik bir insandır. Armstrong, onun son derece insani bir figür olduğunu şu sözlerle açıklamıştır: *"İncil'de İsa'nın güldüğü bir sahneye rastlayamazsınız ama Hz. Muhammed'in sık sık gülümsediğini, kendisine en yakın kişilerle ve ailesinden insanlarla zaman zaman şakalaştığını görebilirsiniz. Tarihi kayıtlarda onu çocuklarla oynarken, eşleriyle tartışırken, bir dostu öldüğünde acıyla ağlarken, sevinçten sarhoş olmuş herhangi bir baba gibi yeni doğmuş oğlunu gururla etrafındakilere gösterirken görebilirsiniz."*[536] Ona göre Hz. Muhammed, hayatı boyunca insanlara hep güven vermiş, *"el-Emin"* künyesiyle tanınmıştır. Kesin tavırlı, yürekli bir gençtir; ne yaparsa yapsın, tüm dikkatini yaptığı işe vermiş ve bunu beden diliyle belli etmiştir. Öfkesini kontrol etmesini bilen mütavazı ve hoşgörülü bir kişiliğe sahip olması nedeniyle inananlar arkasında rahatlıkla gülüşüp şakalaşabilmiş, O, asla dönüp onlara bakmamıştır. Konuşurken tüm bedeniyle konuştuğu kişiye dönmüş ve onunla yüz yüze konuşmuştur. Tokalaştığında elini karşısındakinden önce çekmemiştir. Amcaları onun iyi bir askeri eğitim almasını sağladığından becerikli bir okçu, yetkin bir kılıç adamı ve güçlü bir güreşçidir. Öksüzlüğü nedeniyle Muhammed başlangıçta toplum içinde arka planda yer almıştır. Bu pozisyon oldukça acı verici bir deneyim olmuştur. Bu nedenle bütün hayatı boyunca öksüz ve yetimlere özellikle nâzik davranmış ve öyle

---

[536] Armstrong, *Hz. Muhammed*, s. 68.

davranılmasını istemiştir.[537] Hz. Muhammed sade bir hayat yaşamış, en güçlü adam haline geldiğinde bile bundan ödün vermemiştir. Hz. Muhammed bir ideali yaşatmak ve Müslümanları ümmet çatısı altında bir araya getirmek için hayatıyla inananlara örnek alacakları bir model olmuştur. O, davranışlarında *kardeşlik* hukukunu benimseyen, karşı karşıya olduğu tehlikeye rağmen çok mutlu olan, Müslüman toplum içinde çok sevilen, kendisiyle takipçileri arasına bürokrasi koymayan, abartılı unvanlardan nefret eden, genellikle caminin zemininde oturan ve sık sık toplumun en yoksul üyelerinin arasında yer alan bir kişiliktir. Naif bir kişiliğe sahip Hz. Muhammed, insanlara nezaket ve şefkatle muamele etmiştir. Tüm bu verilere rağmen Batı, Hz. Muhammed'i asırlar boyunca asık suratlı, acımasız bir savaşçı ve duyarsız bir politikacı olarak görmüştür. Batı bu konuda bile çifte standart uygulamıştır. Oysa Hz. Muhammed, gayet uzlaşmacı, barış yanlısı, sadece insan haklarına değil, hayvan hakları dâhil bütün doğaya karşı duyarlı ve sorumlu bir insandır.[538]

Hazleton'a göre yetim psikolojisi ve Bedevi kültürü içinde geçirdiği çocukluk dönemi, onun kişiliğinin şekillenmesinde etkili olan nedenlerdir. Bu konuda bir diğer neden, Mekke'deki ticari konum ve özelde Muhammed'in hayatındaki ticarettir. Diğer Mekkeliler gibi sıradan bir yaşam süren ve daha doğmadan babasını kaybeden Hz. Muhammed, hayatta tahmin edebileceğinden çok daha iyi bir yere gelmiştir. Toplumunca dışlanmasına ve tüm engellemelere rağmen iyi bir hayat kurmayı başarmıştır. O, güvenilir birisidir ve onun bu şekilde tanınmasının sebebi, toplumunda sivrilmiş bir tüccar olmamasından ileri gelmektedir. Kureyş, onu herhangi bir şeyden şikâyet etmeyen, kendisine yönlendirilen bir teklif veya anlaşmazlığı kendi içinde ele alıp değerlendirdikten sonra karar veren biri olarak tanımıştır. Hatice ile evliliğinin ardından refaha kavuşmasına rağmen Muhammed, daima müte-

---

[537] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 107-108.
[538] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 337-338.

vazı bir karakter olarak kalmıştır. Problemlere karşı duyarsız kalamayan, adaletsizliğin ve kötü gidişatın nedenlerini sorgulayan ve araştıran biridir. Onun başarıyla gerçekleştirdiği değişimin yani devriminin dinamiklerini çözebilmek için Hz. Muhammed'in hayatını bir bütün olarak görmek gereklidir. O'nun kişiliği ancak bu şekilde anlaşılabilir.[539] Muhammed'in hayatı okunduğunda onun karmaşık bir kişiliğe sahip olduğu görülecektir. Bununla birlikte bu karmaşık yapılı insan, tarihe devasa bir kişilik yazmıştır. Daha en başta yetimliği ile başlayan gerçek bir çilekeş hayattan bir lidere yaraşır hamleler ile başarıya ulaşan bir hayat hikâyesi karşımıza çıkmaktadır. Onun kişiliği hayatının her alanını kuşatmış ve bu hayat gerek Batı'da gerekse Doğu'da her zaman ön planda tutulan bir hayat hikâyesi haline gelmiştir. Muhammed siyasi anlamda olmasa bile ıslahatçı ve liderlik yönü ön plana çıkan, dünyada başarısı nedeniyle hayatı her anıyla incelenmesi gereken bir kişiliktir. Onun vizyonu asilerin devrimci yöntemi değil, yeniden yapılanacak bir toplumun reformist vizyonudur.[540]

Hazleton, Muhammed'in kişiliğini ve karakteristik özelliklerini iki zaman diliminde değerlendirmiştir: Mekke döneminde ve Medine döneminde Muhammed. Mekke'de Hz. Muhammed toplumun adaletsiz yapısından rahatsız ve dolayısıyla onu değiştirmeye çalışan bir birey iken; Medine'de gücü elde ettiği için şiddete başvuran ve şiddeti devam ettiren, yerine göre kullanan bir liderdir. Mekke döneminde gayet insani olan Hz. Muhammed, Medine döneminde beşeri ihtiraslarına yenik düşmüştür. Hazleton, Muhammed'in çok eşle evliliğini, Yahudilere karşı öfkesini, bütün başarılarından sonra hayatının son döneminde içine düştüğü durumdan hoşnut olmayan bir kişilik göstermesini, bu duruma örnek olarak vermiştir. Bir başka açıdan Muhammed, mücadelesinde özellikle Mekke döneminde, şiddetten uzak duran bir kişilik sergileyerek gönülleri fethetmiş ahlâki alanda yük-

---

[539] Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 14-17.
[540] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 125.

selmiştir.[541] Medine'de ise vizyonu ile bağdaşmaz denilen karşıtların ötesine geçerek şiddeti istediği şekilde kullanan bir kişilik karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle Hazleton, Muhammed'in merhametine vurgu yapan, onun hayatı boyunca karıncanın belini bile incitmeyen portresini öne çıkaran ve onun hiç öfkelenmediğinden bahseden anlatımları tasvip etmemektedir. O, merhameti kadar öfkeli bir kişilik de sergilemiştir. Onun öfkesi adaletsizliğe ve kötü adına ne varsa; putperestliğe, köleliğe, kadın erkek eşitsizliğine vb. durumlara karşıdır. Adil bir düzen ve birlik adına gerektiğinde şiddete başvurmaktan kaçınmamıştır; ancak onun öfkesi asla mazlumlara karşı değildir. Hazleton'a göre Hz. Muhammed, Batı'nın saldırıları karşısında kendilerini İslâm toplumunun savunucuları sayan ve şiddet eğilimini ön palana çıkaran İslâmcılar ile sonraki nesillerin onu övmek ve savunmak maksadıyla sevgi ve saygısının abartıldığı, efsanevi niteliklerinin ön plana çıkarıldığı, halk arasında yer etmiş bir peygamber tasavvuru ve portresi arasında sıkışıp kalmıştır.[542]

Hz. Muhammed'in vizyonunu reformist bir vizyon olarak tanımlamak, yöntemini asilerin devrimci yöntemi olarak görmeyip yenilikçi bir liderin yöntemi olarak görmek, hayatının bir başarı hikayesi şeklinde sunulması açısında şaşılacak bir durum değildir. Bu durum, onun hayatına Batı'nın *'Tarihi Peygamber'* anlayışıyla yaklaşımının sonucudur. Doğal olarak bu anlayışta Hz. Muhammed'in beşer yönü ön plana çıkarılmıştır. Bu yaklaşımla birlikte Hz. Muhammed'in peygamberlik boyutu, insani boyutunun gerisine bilinçli olarak itilmiştir. Parçalanmış peygamber algısı metodu, Batı peygamber algısının bir sonucudur ve yazarların biyografilerinde bu yaklaşım tarzının Muhammed'in hayatına uyarlanmaya çalışıldığı görülmüştür. Öyle ki böyle bir peygamber insani yönüyle, İslâm düşüncesinin zıddına hata

---

[541] Hazleton, *İlk Müslüman*, s. 155.
[542] https://www.youtube.com/watch?v=gtEQmxo5G3o, (Edip Yüksel-Lesley Hazleton "The First Muslim" kitap söyleşisi), Erişim Tarihi: 16.07.2017

yapmış ve beşeri ihtiraslarına yenik düşmüştür. Fakat tüm bu olumsuzluklar onun dünya hayatında ses getirmiş başarısı ve önemli kişiliğinin perde arkasında kaybolup gitmiştir ve bütün bunlar, onun hayatında pek dikkat çekmeyen ayrıntılar olarak sunulmuştur.

C. Hz. Muhammed'e Övgü ve Onun Müstesna Konumu

Müslümanların sosyal ve kültürel hayatlarında meydana gelen değişiklerle birlikte onların Hz. Muhammed'e yönelik algıları zamanla değişmiştir. Müslümanlar, peygamberlerine yönelik sevgi ve saygılarını, onu övmeye yönelik tüm fiillerini, ona bağlılıklarını somutlaştırarak ortaya koymuştur. Örneğin şiirde ve edebiyatta, Leyla ve Mecnun hikâyesi; tasavvuf'ta, Nûr-ı Muhammedî nazariyesi; ahlâki alanda güzel ahlakın tamamlayıcısı olması; ona bağlılıkta diller ve bölgeler üstü temsilin evrensel anlamda öne çıkması; onun hayatına ait Siyer kitapları; ahlakını, beden ve sıfatlarını anlatan Delâil ve Şemâil kitapları… vdg. Kısacası onun için söylenenlerin ve yazılanların tümü, maddi ve manevi anlamda sevginin ve bağlılığın somut örnekleridir. Hz. Muhammed, Kur'an'ın anlatımıyla en güzel ahlak sahibi, örnek bir modeldir. Hz. Muhammed'e aşkı ifade etmek için yüzyıllar boyunca nice şiirler, na'tlar, methiyeler, dua ve münacatlar yazılmıştır. Salavât-ı Şerifler okunmuştur. Ona ait kutsal eşyalar titizlikle saklanmış muhafaza edilmiştir.[543]

Schimmel'e göre Hz Muhammed'i övme geleneği onun sağlığında başlamıştır. Bu amaçla o dönemin etkili propaganda aracı olan şiir kullanılmıştır. Hasan b. Sâbit, Ka'b b. Mâlik, Abdullah b. Revâha gibi şair sahabeler, meydana gelen olayları şiir üslubuyla kaydetmiş, Peygamber'in düşmanlarını hicvetmiş ve Müslümanların cesaret dolu kahramanlıklarını övmüştür. Hz. Muhammed şiirin gücünü iyi bilmektedir. Diğer yandan bu şiirler erken dönem İslâm kaynakları içinde önemli bir kaynak olmuştur. Peygamber'i övmek için yazılmış na't türü şiirler, 11. yüzyıl başlarında ortaya çıkmıştır.

---

[543] Safi, Omid, *Peygamberi Tanımak*, ss. 254, 268.

Na'tlardaki genel kanı, Allah ve melekleri Peygamber'i övmüş ve ona salavât getirmişken, Hz. Muhammed'in insanlar eliyle övgüsünün mümkün ve yeterli olmadığı yönündedir. Bu nedenle Müslümanlar onu övmek için ne yaparlarsa yapsınlar asla Allah'ın övgüsü gibi övemezler. Bu açmazın farkında olan ilahiyatçı şairler tekrar tekrar Peygamber'in methiyelerine dönmüş, onu son derece süslü betimlemelerle methetmiştir. Schimmel, İslâm toplumunda Peygamber'e ihtiramın incelikli bir edebi tarza dönüştürülmesinde Sûfi geleneğin etkili ve sorumlu olduğunu ifade etmiştir. Ancak ona göre ortaçağ boyunca sûfilik'te Peygamber'in vasıflarının övülmesi rolü, günümüzde onu övmekten öte somut dünyada bir toplumun inşası ve siyasallaşması açısından yeni bir görev yüklenen role dönüşmüştür. Bu aşamadan sonra İslâm dünyasında peygamberlik görevini toplumsal ve siyasi bir etken olarak yorumlama eğilimi çok sayıda âlimi cezbetmeye başlamıştır. Âlimler, Peygamber'in mucizeleri ile değil, davranış modeliyle ilgilenmiştir.[544]

Bu konuda benzer bir açıklama yapan Sâfi'ye göre ortaçağda Müslümanlar, Peygamber'i bir şefaatçi bir rahmet kapısı olarak görürken, bugün Peygamber toplumu dönüştürme görevi üstlenmiş bir cemaat liderine dönüşmüş, kozmik ve mistik özellikleri geri plana itilmiş bir insan olarak tasvir edilmiştir. Modern biyografilerde kendisine biçilmiş rol değişimiyle Muhammed, günümüzde siyasi ve lider özellikleriyle öne çıkarılan, sûfi geleneği ve ahlâki boyutu göz ardı edilen veya az zikredilen bir elçi olarak anılmaya başlanmıştır. Asıl tehlike ise bugünün Muhammed algısının düşünürleri tarafından geçmişin Hz. Muhammed algısına yöneltilen eleştiri ve ona yönelik karalama kampanyasıdır.[545]

Peygamber'e olan övgünün, Hz. Muhammed'in rolüne yüklenilen mâna ile yakından ve doğrudan ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz. Ona olan övgü-

---

[544] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir,* ss. 386-394.
[545] Safi Omid, *Peygamberi Tanımak*, ss. 269-270.

nün mahiyeti kapsamında onun modelliği örnek alınırken, şahsiyetine dair kabul edilip taklit edilen sözlerin ve davranış kalıplarının, hangi açıdan değerlendirildiği ve övüldüğü değişkenlik göstermektedir. Hz. Muhammed'in Müslümanlar katında bu denli övülmesi; onun Müslümanlar nezdindeki müstesna konumundan, ona olan muhabbet ve bağlılığın üst seviyede yaşatılmasından ve diğer din mensuplarınca ona yönelik saldırılara karşı savunma anlayışından kaynaklanmaktadır.

Kur'an'da Peygamber'i öven ve onun konumunu belirleyen birçok âyet vardır: *"O, âlemlere rahmet olarak gönderilmiştir"*[546], *"Allah ve melekleri ona çok salavât getirirler."*[547], *"Gerçekten yüce bir ahlak üzeredir"*[548] gibi. Schimmel'e göre Kur'an'da geçen bu ve benzeri ibarelerden, kısa süre zarfında Hz. Muhammed'e normal ölçülerin ötesinde bir tazim gelişmiştir. Kur'an'daki bu işaretler bize zamanla tarihi Muhammed portresinin, gitgide renkli bir örtüyle sarıldığı garip hikâyeler ve efsaneler şeklinde genişletilmiş olduğunu göstermiştir.[549]

Schimmel'e göre Hz. Muhammed'i övmek ve onun müstesna konumunu belirtmek için günümüze kadar yazılıp çizilmiş ve değişik alanlarda ortaya konulmuş eserlerde, onun İslâm ümmeti içerisindeki konumu tartışma konusu olmuştur. Ona ait olan her ne varsa hadisçiler ve diğer İslâm ilimlerin âlimlerince ortaya konulmuştur. Ne Kur'an ne Hz. Muhammed kendisinin diğer peygamberlerle kıyaslanmasını istememiştir. Ancak inananlar onu diğer peygamberlerle kıyaslamış, onun üstün özelliklerini vurgulamaya çalışmıştır. Tüm bunlara rağmen sıradan Müslümanların dindarlık anlayışında, onun diğer peygamberlerden üstün olup olmadığı konusunda bir sorun

---

546 el-Enbiyâ 21/107.
547 el-Ahzâb 33/56.
548 el-Kalem 68/4.
549 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss.50-54; Bk. İbrahim Sarıçam, "Annemarie Schimmel Örneği", s. 310.

olmamıştır. Hz. Muhammed'in, İslâm öncesi kutsal kitaplarda geleceğinin açık veya kapalı terimlerle önceden bildirildiğine ve pek çok ifade bulunduğuna kesin olarak inanılmış ve savunmacı yazılarda ısrarla tekrarlanmıştır.[550] Hatta bu konuda savunmacı refleksle hareket eden Müslümanlar, diğer din mensuplarının İslâm'a yönelik eleştirilerine tepki vermezken Hz. Muhammed'e yönelik hakaretlere sert ve şiddetli tepkiler vermiştir.[551]

Schimmel'e göre Müslümanlar açısından Hz. Muhammed'i övmede yer ve zaman sınırlaması söz konusu değildir. Mümin, istediği zaman istediği şekilde onunla özel bir ilişki kurabilir. Peygamber'in kabri Medine'de olsa bile Tanrı'nın katında yaşadığından adının sevgi ile zikredildiği her yerde bulunabilir. Örneğin Peygamber'e salâvât getirildiği ortamlar, ona dair menkıbelerin anlatıldığı sohbetler, zikir yapılan ortamlar ile mevlid toplantıları bu yerlerdir. Hz. Muhammed'in Allah katında ve İslâm ümmeti nezdindeki konumu ve derecesi, peygamber silsilesinin sonuncusu ve Ulü'l-Azm peygamberleri içerisinde olmasıyla açıklanmıştır. İslâm dindarlığında genel kabule göre Muhammed (habibullah) Allah'ın sevgilisidir. Çünkü İslâm sevgi dinidir ve gerçek sevgi makamı diğer peygamberlerden öte Hz. Muhammed'e tahsis edilmiştir.[552] Lâkin Müslümanlar, Hz. Muhammed'e olan sevgide ve övgüde sınır tanımamıştır. Öyleki Müslümanlar günahlarının af olunacağını düşünerek ve de ahirette onun şefaatini umarak ona ait olduğu düşünülen her şeyi sorgulamadan kabul etmektedir. Hz. Muhammed'in şefaatçiliği ve onun isimleri etrafında oluşmuş gelenek, yaşayan kültürde Müslümanlar arasında övülmesi gereken birer özellik olarak yer edinmiştir. Genel olarak Hz. Peygamber'in şefaatine inanmak, Müslümanların dini hayatında merkezi hale gelmiştir. Bu inanç ilahi merhametin kendisini, Peygamber'de ve onun vasıtasıyla izhar ettiği inancını yansıtmaktadır. Peygam-

---

550 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 120-126.
551 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 128.
552 Schimmel, Annemarie, *As Through a Veil: Mystical Poetry in Islam*, Oneworld Publisher, London, 2001, s. 39.

ber'in şefaati belirli bir şekilde *"Âlemlere Rahmet"* olmasının sonucudur.[553] Salâvât getirmek ise belki de Peygamber'in yüceliğine katkı sağlamak niyetiyle yapılan bir tür dua sayılmış; fakat zaman içinde tedricen Tanrı'nın huzurunda canlı olarak bulunan Peygamber'in hoşlandığı bir övgü olarak kabul edilmiştir.[554] İsim verme geleneğinde Hz. Muhammed'in ismi çok güçlü bir bereket içerdiği için, her çocuk o isimle veya azından onun türevleriyle ya ona denk isimlerle isimlendirilmiştir. Müslümanlar Peygamber'in adının kutsiyetini zedelemekten ve edepsizlik yapmaktan korktukları için çocuklarına önceki peygamberlerin isimlerini vermişler, *'Muhammed'* ismini çocuklarına vermekten çekinmiştir. Bu güçlüğün üstesinden gelmek için Peygamber adı zikredildiğinde *'seyyidina', 'efendimiz,', 'sidi', 'efendi' veya 'hazret'* gibi bir saygı kelimesini eklemek veya Peygamber anıldığında daima *'tasliye'* söylemek veya daha basiti ondan *'Şerefli Hz. Muhammed'* diye söz etme yolunu kullanmıştır. Sorunu çözmenin başka bir yolu ise sıradan ölümlülere verildiğinde Muhammed isminin sessiz harflerini farklı bir seslendirme ile telaffuz etmek olmuştur. Örneğin Türkiye'de Mehmet telaffuzu kişisel kullanım için kabul görmüştür. Bu şekilde onun isminin kutsallığı ortadan kaldırılmadan korunmuş ve bu ismin bereketi muhafaza edilmiştir.[555]

Delcambre'ye göre İslâm dünyasında asırlar boyunca oluşturulmuş edebi litaratür, Hz. Muhammed'in ümmeti içindeki müstesna konumunu ve övgüsünü göstermektedir. İslâm toplumunda Müslümanlar, Hz. Peygamber hakkında şiir ve nesir dalında pek çok eser ortaya koymuştur. Her şair kendi kabiliyeti ölçüsünde o büyük şahsiyetin bir portresini çizmeye çalışmıştır. Örneğin Türk Edebiyatı'nda; Yunus Emre, Âşık Yunus, Mevlana, Süleyman Çelebi ve diğerleri büyük şairlerin başında gelmektedir. Şairler şiirlerinde Allah sevgisi yanında Hz. Peygamber sevgisini tema olarak işlemiş ve te-

---

553 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 163.
554 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 177.
555 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 210-212.

rennüm etmiştir. Ona göre Hz. Muhammed hakkında Avrupa'da ortaya atılmış fikirlerin ne olduğunu hatırlatmak, sadece haklı bir meraka cevap vermek değildir, aynı zamanda gayrimüslimlerin öneminden korktukları bir din konusunda kafalarını kurcalayıp duran çok sayıda sorunu da ortaya koymaktadır. Hristiyan Avrupa'nın Hz. Muhammed hakkında sahip olduğu fikirler, gerçekten amacından saptırılmış bir görüntüyü yansıtmaktadır. Sözlüklerin ve ansiklopedilerin okunması bir çağın anlayışını ve onları yazan heyetlerin ideolojisini anlamak için çok güvenli bir yoldur; lâkin Batı'da Hz. Muhammed hakkında yazan sözlük ve ansiklopedi yazarlarının hepsinin farklı nedenlerden dolayı ona kesin bir biçimde düşman olduklarını saptamak oldukça şaşırtıcıdır.[556]

D. Doğum Günü Kutlamaları

İslâm toplumunda Mevlid, çoğu kez Hz. Muhammed'in doğumunu Müslüman topluma anlatmak amacıyla sonradan meydana getirilmiş her türlü sözlü ve yazılı litaratür olarak gözükür. Mevlid kandili ise örfi mânada Hz. Muhammed'in doğum gününün kutlandığı gece olarak bilinmektedir. Mevlid kutlamalarının tarihi sürecine bakıldığında, başlangıçta Hz. Peygamber zamanında böyle bir uygulamanın olmadığını söylemek mümkündür; çünkü ilk zamanlarda onun doğumuna yönelik erken dönem İslâm kaynaklarında tarihçiler tarafından ele alınan rivayetler genelde onun doğumu ve doğumu esnasında meydana gelen olaylarla ilgilidir.

Mevlid kutlamalarının tarihi dayanağını ortaya koymaya çalışan Schimmel'e göre Hz. Muhammed'in doğum gecesi ile ilgili olağanüstü olaylar en erken rivayetlerde zikredilmiştir. Peygamber'in doğum gecesi Rebiyülevvel ayının on ikinci gecesi olarak bilinir. Mevlid kutlamalarının kapsamlı ve bayram tarzında kutlanması, ilk kez Fâtımi hanedanlığı döneminde ortaya çıkmıştır ve bu durum Fâtımilerin, kızı Fâtıma vasıtasıyla Peygamber

---

[556] Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 156.

soyundan geldiklerini iddia etmeleri nedeniyle gayet mantıklıdır. Ona göre Mevlid kutlamalarının daha sonraları bu şekilde detaylandırılmasında sûfilerin önemli bir payı olmuş ve onlar, Muhammed'in renkli karakterine katkı sağlamıştır; lâkin Müslüman mutedil din bilimcileri Mevlid kutlamalarını bid'at olarak görmüştür. Bu da anlaşılır bir durumdur. Akılcı Müslümanlar ise günümüze kadar gelen '*Mevlid*' ile ilgili tasavvufi şiirlerin içten ve coşkulu bir tarzda sıklıkla okunmasını, önlerinde engelleyici ve önemli bir set olarak görmüştür.[557]

Ortaçağ boyunca Mevlid kutlamalarında Kur'an okunduğu ve ilahiler söylendiği için âlimler Mevlid'i caiz görmüştür; fakat Hristiyan âdetlerini hatırlattığı için müzikal eğlencelerle kandil ve aydınlatmaların kullanılmasını hoş karşılamamıştır. Hristiyan eleştirmenlere gelince onlar Hz. İsa'nın hayatı ile ilgili doğum günü kutlamalarının Hz. Muhammed'le ilgili popüler Mevlid kutlamalarına tesir ettiğini söylemiştir. Hatta bazı Müslüman modernistler bu kutlamalarda görülen gelişmeleri açıkça Hristiyanlığa özenti olarak görmüştür.[558] Günümüzde bütün eleştirilere rağmen İslâm ülkelerinde Mevlid kutlamaları yaygınlaşmıştır. Zamanla dini ve ulusal duygular, Mevlid kutlamalarında başarılı bir şekilde harmanlanmıştır. Yerel ve dini etkinlikler iç içe geçmiş, canlı ve renkli birbirinden farklı uygulamalar ortaya çıkmıştır. Son zamanlarda İslâm dünyasında Mevlid'i, çağdaş düşünceler hizmetinde kullanma anlayışı ön plana çıkmıştır. Örneğin Rebiyülevvel ayı, Peygamber'in ahlâki, siyasi ve sosyal rolünün anılmasına ayrılmıştır. Okullardaki etkinlikler, yazılı-görüntülü medya imkânları, Peygamber'in etkili bir şekilde tasvir edilmesinde ve Müslümanların onun örnek ahlâki tavrını övme çalışmalarında etkin rol oynamıştır.[559] Mevlid kutlamaları son asırda halk öykülerinin anlatıldığı, gizemli ve mitolojik yönelimden; Peygamber'in

---

[557] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 263-265.
[558] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 266.
[559] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 271.

politik ve sosyal başarılarından ve ahlâki erdemlerinden bahsedildiği akademik içerikli anmalara doğru kaymıştır. Schimmel'e göre Mevlid kutlamalarındaki anlayış değişikliği Peygamber'in şahsiyetinin çağdaş yorumu ile oldukça uyumludur ve bu değişim edebi litaratüre de yansımıştır. Bununla birlikte İslâm coğrafyasında Mevlid kutlamalarında hâla benzer geleneksel ritüellere devam edilmektedir. Mevlid kutlamaları kapsamında düzenlenen bütün etkinlikler, mevlidin bir bereket gücüne sahip olduğuna inanıldığı için yapılmaktadır. Mevlid kandili, yeni imge ve sembollerle gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüzde tüm modernleşme teşebbüslerine rağmen Hz. Muhammed'in doğum mucizesi ile ilgili eski müşfik ve renkli ilahiler hâlen söylenmektedir ve onlar sayesinde Peygamber sevgisi çocukların kalplerine yerleştirilmeye çalışılmaktadır.[560]

E. Mucizelerden Arındırılmış Olma

Günümüzde hâla güncelliğini koruyan tartışma alanlarından biri, Batı ve İslâm dünyasında ön plana çıkan Hz. Muhammed'in hayatında mucizelere yer olup olmadığı konusudur. Batı dünyasındaki genel kanı, Hz. Muhammed'in hayatını süsleyen ve ilginç hale getiren birçok mucizevi, efsanevi ve mitolojik olayın sonradan üretilmiş, hayal ürünü uydurma rivayetler olduğu yönündedir. Dikkat edilirse Batı'da yazılmış birçok Peygamber biyografisinde *"Tarihi Muhammed"* algısının yerleştirilmesi için onun hayatında yer etmiş mucizelerle efsanelerin uydurma olduğu ileri sürülmüştür. İslâm dünyasında ise özellikle modern görüşle başlayan, daha çok savunmacı bir yaklaşımla ortaya çıkan bir algı değişimi dikkati çekmektedir. Batı'nın uydurma rivayetler olarak tanımladığı mucizeler ve efsaneler üzerinden Peygamber'e ve Siyer kaynaklarına yöneltilen eleştiriler karşısında Müslüman âlimler, ilk kaynakları ve bu alanda yazılmış eserleri yeniden incelemiştir. Özellikle modern âlimler, Peygamber'in hayatında olmadığını düşündükleri

---

[560] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 286-287.

rivayetleri tetkik süreci sonunda ayıklama yoluna gitmiştir. Tabii bu değişim, İslâm dünyasında klasikler ve yeniler olarak bilinen Müslüman araştırmacılar arasında günümüze kadar devam eden tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Buradaki temel mevzu, Peygamber biyografilerinde ortaya konulmuş rivayetlerin hangilerinin gerçekten onun hayatına ait olup olmadığıdır. Asıl tartışma odağı ise bu rivayetlerle inşa edilmiş peygamber algısının, Müslüman zihninde yer etmiş gerçek Peygamber algısıyla uyumlu olup olmadığı mevzusudur. Anlaşılan tartışmalar, devam edip gideceğe benzemektedir.

İlahiyatçı akademisyen Bünyamin Erul, Hz. Muhammed'in hayatında yer etmiş birçok mucize ve efsanenin insanlar tarafından sonradan onun hayatına nasıl uyarlandığını açıklamaya çalışmıştır. Ona göre toplumda sevilen ve öne çıkan şahsiyetlerin hayatları sonradan şifahi gelenekte, ibadetler yoluyla nesilden nesle aktarılırken önceleri hikâye şekline dönüşmüş, sonra sevgi, saygı ve özlemden kaynaklanan gerçek dışı bir takım unsurlar rivayetlere eklenerek zaman içerisinde hikâyeden de öte masal, destan ve efsane türü bir edebiyat meydana getirmiştir. Bu rivayetler uzun asırlar boyunca gerçekten uzaklaşarak mitoloji halini almıştır. İslâm tarihinde hayatı, peygamber ve insan olması hasebiyle en çok işlenen kişi Hz. Muhammed'dir. Fakat onun hayatını konu edinen kaynaklarda bazen aşırıya kaçıldığı görülmektedir. Böyle olmasında sahabeden sonra gelen ve Hz. Muhammed'i görmeyen nesillerin zihinlerindeki peygamber tasavvuru ile İran, Hint vb. mitolojik mistik anlayışların etkilerinden söz edilebilir. Öyle ki zamanla zihinlerde efsaneleştirilmiş beşer üstü bir peygamber algısının yerleştiği görülmüştür. Bununla birlikte Erul, İslâm dünyasında Kelâm tartışmaları sonucunda maalesef onun hayatının '*İsmet ve Nübüvvetini*' vahyin indirildiği zamanla başlatmak yerine onun doğumuyla başlatmak anlayışının ön plana çıktığına işaret etmiştir. Bu anlayışla beraber süreç içinde Hz. Muhammed'in peygamberliğinin ve günahsızlığının hayatının tümünde geçerli olduğunu ispat etmek için hayatında çok sayıda alamet ve tezahürün var olduğuna dair deliller getirilmeye çalışılmıştır. Erul, vahiy öncesi döneme ait

verilerin azlığını, Hz. Muhammed'in vahiy gelinceye kadar peygamber olacağını bilmemesini, müşriklerin zihinlerinde olağanüstü bir peygamber algısı nedeniyle Muhammed'in peygamberliğini ve Kur'an'ı kabul etmeyişlerini, Mekke'de güvenilir ve sıradan bir insan olarak bilinmesini, Peygamber'in hayatında mucizelere ve efsanelere yer olmadığına örnek olarak sunmuştur.[561]

Mucizelerden arındırılmış bir peygamber algısını, Batılı emsallerinde olduğu gibi çalışmamıza konu olan araştırmacı yazarlarda da görmek mümkündür. Bu hususta Rodinson, vahiy öncesi dönemin karanlık olduğunu, bu alanın İslâm tarihçileri tarafından uydurulmuş rivayetlerle doldurulduğunu ileri sürmüştür. Ona göre bu bilinmezlik ilk kaynakları güven açısından sıkıntıya düşürmektedir ve bu eserlerin iyi tetkik edilmesi gereklidir. Rodinson, vahiy öncesi dönemin mucizelerle doldurulmasının sebebini rivayet yazarlarının Hz. Muhammed'in hayatını öğrenmek isteyen insanların tarih merakını, dindarlık duygusunu veya onların toplum hayatının düzenlenmesi ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla ellerine geçen bütün olayları el sürmeksizin ortaya koyma gayretine bağlamıştır. Dolayısıyla bu yazarlar kendi fikirlerini ya da kendi tarafını değerli kılmak için hikâyeler üretmiştir.[562] Ona göre Hz. Muhammed mucize söylemlerini yalanlamıştır; ancak Müslümanlar onun saygınlığını arttırmak için ardından çok sayıda mucize örneği sergilemeye devam etmiştir. Diğer peygamberlerden daha çok mucize gösterdiğine inanılan Hz. Muhammed'in hayatına konu olmuş mucizelerde İslâm coğrafyasında yaşayan milletlerin efsanelerinden izler görmek mümkündür. Örneğin doğduğu zaman Pers İmparatoru'nun sarayının sallanması ve sarayının on dört kulesinin yıkılması, Zerdüşt'ün kutsal ateşinin sönmesi vb. mucizeler kaynaklarda geçen mucize hikâyelerinden sadece bir kaçıdır. Mucize örnekleri edebi alanda şairlere ve yazarlara malzeme olmuş,

---

561 Erul, Bünyamin, *Siret Tedkikleri,* Otto Yay., Ankara, 2013, s. 48.
562 Rodinson, *Muhammed,* ss. 68 -70.

şairler ona övgüler düşmüşler ve yazarlar eserlerinde bu mucizeleri konu edinmiştir. Bütün bu örnekler, asırlar boyunca Peygamber'in efsanelerle donatılmış hayatının popüler dindarlıkta geldiği noktayı göstermesi açısından önemlidir. Hatta bu durum öyle bir hal almıştır ki bazen Kur'an'ın, Hristiyanları ve Yahudileri suçladığına benzer bir şekilde Tevhid inancını tehdit edecek kadar ileri gitmiştir. Efsaneler ile mucizelere olan inanç, Kur'an'ın beşer ve peygamber olarak tanıttığı Hz. Muhammed'in sade hayatına gölge düşürmüştür. Neticede Hz. Peygamber, herkesin kendisine ulaşacağı bir varlık olmaktan çıkarılmış, kendisine yüklenen zor ama bir o kadar da karmaşık bu yeni portresiyle anlaşılamayan ve ulaşılamayan, yeni görevine dayalı rolü üstlenen bir varlığa dönüşmüştür.[563]

Hazleton'a göre, Kur'an ve Hz. Muhammed defalarca *'sizden biriyim'* demesine rağmen, ona duyulan sevgi ve saygı nedeniyle insanlar, onu sanki altın ve gümüşe bezemeye devam etmiştir. Özellikle İslâm'ın Batı tarafından yoğun bir şekilde incelenmesi neticesinde Batı'da İslâm ve Muhammed hakkında oluşmuş olumsuz yargılar karşısında Müslümanlar, dinlerini ve peygamberlerini tamamen koruyucu bir yaklaşımla savunmuştur. İşte bu noktada istenilmeyen sonuçların ortaya çıkması kanunu devreye girmiştir. Birisini putlaştırmak, bir bakıma onu insanüstü hale getirmektir. Hakkında milyonlarca kelime yazılmış Hz. Muhammed'in insani hali hakkında gerçek bir anlayışa ulaşmak hayli zor olmaktadır. Bu nedenle onun hayatı, sanki sözcük ve sıfat yığını halini almıştır. Saygıdan kaynaklı efsaneler, efsanenin bilinen mantığına hizmet etmiş, hayatını açıklamak yerine üzerine bir sis perdesi örtmüştür. Süreç onu bir insandan ziyade bir sembol haline dönüştürmüştür. Hazleton bu gerekçelerle Muhammed'in insani yönünün ön plana çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir; çünkü hayatı ona izafe edilen mucizelerle ve anlatılan mitolojik rivayetlerle renklendirilmiştir. Bu konuda miraç hikâyesini örnek veren Hazleton, şayet incelenirse bu hikâyenin, sonra-

---

[563] Rodinson, *Muhammed*, ss. 343-344.

dan eklemelerle zenginleştirilmiş olduğunun farkına varılabileceğini ifade etmiştir. Bu bağlamda mucize hikâyeleri, gerçekleşmemiş olsa bile abartılarak günümüze kadar ulaşmıştır. Oysa Hz. Peygamber'in hayatı, efsanelerde anlatılanın tersine son derece dramatik, ender yaşamlardan biridir. Muhammed'in gerçek hayatına ulaşılabilmek hayatına daha az ulviyet ve mecaz yüklemekle mümkündür. O vakit onun gerçek hayatı, efsanevi sıfatını hak eden bir yaşam haline dönüşecektir. Hazleton'a göre Kur'an'ın reddetmesine rağmen bazıları, mucizelere örnek bulmak ve bunu kanıtlamak için dolaylı yoldan Kur'an'da ima edilen bir takım olayları mucizeye yormuştur. Mucizelere karşı toplumda, inanç alanında insani bir gereksinim olduğu görülmüştür. Teolojik açıdan umulmayana (imkânsız olana) inanç gösterilmesini beklemek bağlılığın sınanması olarak algılanmıştır.[564]

Armstrong'a göre Müslümanlar, Hz. Muhammed'i ilahi bir varlık olarak görmemekle birlikte onu *'Mükemmel İnsan'* olarak kabul etmektedir. Ona göre mucize hikâyelerine ilk dönem eserlerinde yer verilmesi, o dönem biyografi yazarlarının ruh haliyle yakından alakalıdır. Bu yazarlar, eserlerini oluştururken genellikle bugün farklı yorumladığımız çok sayıda mucizevi hikâyeye eserlerinde yer vermiş, Muhammed'in vahiy öncesi yaşamıyla ilgili alanı, kaçınılmaz bir şekilde üretilmiş dini efsanelerle doldurmuşlar, bunları kayda geçirmişler ama daha somut kanıtlar bulamamışlardır.[565] Armstrong'a göre Hz. Muhammed son derece insani bir figürdür; ancak sonradan Müslüman geleneği, tıpkı İncil'lerde İsa'nın hayatına dair teolojik gerçeklerin şiirleştirilerek efsanevi hikâyelerle süslenmesi gibi, onun hayatıyla ilgili çıplak gerçekleri efsanevi detaylarla süslemiştir. Efsaneler yüzünden hem İsa hem Hz. Muhammed neredeyse klasik anlamda kahramanlar haline gelmiştir. Hz. Muhammed bir mucize göstermemiştir; lâkin o, daima Kur'an'ın kendi başına yeterli bir mucize olduğunu ve ilahi kökeni yansıttı-

---

564 Hazleton, *İlk Müslüman*, ss. 17-22.
565 Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 62-63.

ğını söylemiştir. Peygamber, bizim gibi bir insan olduğunu her fırsatta dile getirmiş ve Kur'an bunu doğrulamıştır. Hz. Muhammed'in doğumunda ve çocukluğunda geçen mucize hikâyelerinin hayatının geri kalanında tekrarlanmamasını, Armstrong şaşırtıcı bulmuştur. Ona göre aslında vahiy öncesi dönemi anlatmak için kullanılan mucize hikâyeleri, sadece onun peygamberliğiyle ilgili şiirsel yansıtmalardan ibarettir. Dolayısıyla bütün mucize hikâyeleri, Muhammed'in ulusların beklediği kişi olduğunu kabul eden Müslüman inancının yansımalarıdır.[566]

Schimmel, Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği mesajın doğruluğunu kanıtlamak için mucizeye ihtiyacı olmadığını, onun mucize beklentilerini reddettiğini ifade etmiştir. Ona göre Kur'an-ı Kerim, Peygamber'in asil nitelikleri ve eylemleri yanında insanlar arasındaki özel konumuna işaret etmiş, bazı gizemli olaylara imalar yapmıştır. Kur'an'daki bu imalar; müfessirlerin, halk vaizlerinin (kussas), sûfilerin ve şairlerin uzun ve keyifli efsaneler anlatmak, mucize hikâyeleri geliştirmek için malzeme buldukları alan olmuştur. Hikâyeler ve efsaneler zamanla peygamber biyografilerinin bir parçası haline gelirken pek çok şiirsel çalışmaya da ilham olmuştur. Peygamber'in görevinin anlamı ve mucizelerin zorunluluğu ile ilgili problemler sonraki dönemlerde tartışma konusu yapılmıştır.[567] Mucize konuları, Müslüman dünyada farklı şekillerde ele alınmıştır. Sûfiler mucizelerden yola çıkarak Hz. Muhammed'in ümmiliği üzerinde yoğunlaşmıştır. Gene Sûfiler, Hz. Muhammed gibi olmak istemiştir; çünkü Hz. Muhammed'in ümmiliği kitabi bir öğrenmeye ve hiçbir şey bilmemeye dayalıdır. Bu yüzden Allah, Muhammed'de olanı ilahi lütufla vermiştir. Hz. Muhammed ümmiliği nedeniyle Kur'an'da, *"ilmi ledün"*, *"benden olan bilgi"*[568] diye isimlendirilen bilgiyi elde etmiş, böylelikle onun gelecekte bile olsa âlemdeki her şeyi bildiği iddia

---

[566] Armstrong, *Hz. Muhammed*, ss. 97-98.
[567] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss.129-130.
[568] el-Kehf 18/ 65.

edilmiştir. Sûfilerin bu iddiası, Kur'an'ın Hz. Muhammed'in geleceği bilmediği âyeti ile çelişmektedir.[569] Fakat bu ifadeden anlaşılmıştır ki nispeten erken dönemlerde bile sevenleri, Hz. Muhammed'in bilgisinin insan idrakinin sınırlarını kat ve kat aştığını düşünmüştür. Schimmel'e göre bazı mucize hikâyeleri dolaylı olarak Kur'an'dan çıkarılırken bazı mucizeler folklordaki yaygın öğelere dayanmaktadır.[570] Schimmel, mucize öykülerini ilkel toplulukların demode kalıntıları sayan modern âlimleri eleştirmiştir; çünkü sevilen birisinin tasvirinde sevgiyi abartmak doğal ve psikolojik bir olgudur ve abartmak kalpten gelir. Hiçbir şey sevgili Peygamber'in şahsiyetini tasvir etmek için yeterince güzel ve mükemmel değildir. Böylelikle Muhammed'in oldukça sade hayatı etrafında geliştirilmiş menkıbeler ve dizeler, insanların Peygamber'e duydukları derin ve samimi sevginin yansımalarıdır.[571]

Delcambre, Hz. Muhammed'in hayatına ait insani çizgilerin zamanla efsanelerle süslenmiş bir hayat hikâyesine dönüşerek silinip gittiğine işaret etmiştir.[572]

Yazarlar, "Tarihi Muhammed" portresinin tam olarak ortaya konulabilmesi için Hz. Muhammed'in insani yönünü ön plana çıkarmıştır. Onlara göre Hz. Muhammed'in peygamberlik yönü ile bağdaştırılan mucizevi ve efsanevi hikâyeler bir şekilde onun hayatından çıkarılmalıdır; çünkü mucize hikâyeleri ortaya konulmak istenen bu tarihi ve insani portrenin önünde engel teşkil etmektedir. Ne kadar ilginçtir ki Batı'da olduğu gibi İslâm dünyasında da öne sürülen belki de sinsice hazırlanmış plan ve slogan *Hakiki Muhammed*'e ulaşmak adına yapılmış çağrıdır. Bu slogan başlangıçta peygamberlerini anlamada, mucizeler ve efsanelerle algı dünyası karışmış Müslümanlara gayet makul gelebilir. Çünkü Müslümanlara göre başlangıçta

---

569 el-Enâm 6/50.
570 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 140-141.
571 Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 146.
572 Delcambre, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, s. 127.

olanın aksine sonradan oluşmuş genel kanı, gerçekleşip gerçekleşmediğine bakılmaksızın mucizelerin *Hakiki Muhammed*'e ulaşmayı, onu anlamayı zorlaştırdığı yönündedir. Ancak asıl niyet *Hakiki Muhammed*'i belirlemek sloganı altında, Peygamber'in nebevi yönünü yok sayıp insani yönünü öne çıkarmak olunca, mucize hikâyelerinin varlığı anlamsızdır ve onun hayatından tamamen arındırılmalıdır. Toptan bir reddetme anlayışının Kur'an ve Sünnet'e yaklaşımı nasıl etkileyeceği üzerinde iyi düşünülmelidir. Yazarların ortak ana düşüncesi hem Kur'an'ın hem Peygamber'in mucize beklentilerini reddettiği yönündedir. Yazarlar mucize hikâyelerinde başka milletlerin efsanelerinin etkisinden söz etmiştir. Onlara göre mucizeler ve efsaneler, sevgi, saygı, övgü ve savunma gibi insani duyguların abartılması sonucu sonradan üretilmiştir ve bu nedenle hayatı mucizeler ve efsanelerle doldurulmuş peygamber portresi ve algısı, Kur'an'ın anlattığı insani peygamber örneğiyle çelişmektedir.

Hz. Muhammed'in mucize gösterip göstermediği, bunların inanç açısından doğruluğu ve mümkünlüğü tartışmaları bir yana bırakıldığında, mucize hikâyelerinin ister istemez faydasının da olduğunu söylemek mümkündür. Bu hikâyeler, kusurlu olmasına rağmen toplumun inanç noktasında peygamber algısına cevap vermekte ve Müslümanların inancını ve bağlılığını canlı tutmaktadır. Mucize hikâyelerini ayıklamak ve gerçek peygamber algısını ortaya koymak insan faktörü ve kanıksanmış bir takım doğru veya yanlış gelenekler sebebiyle kolay değildir. Herkesin bir peygamber algısı vardır ve değişkendir. Bu gayrete girilirken Müslümanların öz güvenini yıkacak, bağlılığını sarsacak söylemlerden kaçınmak gerekir. Özellikle bu konuların akademik seviyede tartışılırken halk tabanında bir karşılığının olduğu unutulmamalıdır.

F. Nûr-ı Muhammedî Nazariyesi

Nûr-ı Muhammedî, Hz. Muhammed'e mahsus nur veya nübüvvet nur'u demektir. Tahkîk eline göre Hz. Muhammed her kemâlin başlangıcı, her güzel hasletin menşeîdir. Zâhiren ve bâtinen bütün faziletlerde ve kemâlatta

onun önceliği vardır.[573] Nûr-ı Muhammedî, 'Vahdet-i vücûd' görüşü ile de doğrudan alakalıdır. Bu ilk taayyüne Hakîkat-i Muhammediyye derler ki Hz. Muhammed bu âleme mazhar olduğundan ilk olarak onun ruhu yaratılmış, kâinat onun için halk edilmiştir.[574] Muhyiddîn b. Arabî, nazariyeyi "*O, bu insan nevi içinde varlığın en mükemmel örneğidir. Bunun içindir ki iş onunla başladı ve onunla sona erdi. Âdem henüz su ile toprak arasında iken o nebi idi. Sonra unsur haline çıkması ile nebilerin sonuncusu oldu"* şeklinde izah etmiştir.[575] Bu konuda sahabe Ebû Hureyre, Hz. Muhammed'den şu hadisi rivayet etmiştir: "*Ya Rasülallah! Sizin için peygamberlik ne zaman sübût buldu (gerçekleşti)? diye sordular. O da dedi ki: "Âdem ruh ile ceset arasında iken."*[576]

Nûr-ı Muhammedî nazariyesinde Peygamber'in ruhu; manevi varlık, bir nur, bir hakikat veya bir öz cevher görülmektedir ve bu nur, Hz. Muhammed'in manevi şahsiyetinde sembolleşmektedir. O, Hz. Âdem'den önce yaratılmıştır. Allah katında en sevgili ve en değerlidir. Yaratılmış bütün varlıkların hepsi onun gerçeğinin tafsili ve beyânı için yaratılmıştır. Bu nedenle geçmişte yaşamış bir peygamber veya velî, Hz. Muhammed'in suretlerinden bir surettir ve bu suretten ayrı düşünülmemiştir. Nûr-ı Muhammedî'nin maddi olarak tezahürü, Peygamber'in doğumu ile irtibatlandırılmıştır. Bu konuda tarihi kaynaklarda "Abdullah'ın alnındaki nur" rivayeti ön plana çıkarılmaktadır. Âdem'den beri sürüp gelen ve son olarak Hz. Muhammed'in babasında beliren nübüvvet nurunun maddi olarak tezahürü ve intikali konusunda tarihçi İbn Hişam, "Abdullah'ın alnındaki nur" rivayetini, *"Abdullah evlenmeden önce yüzünde taşımakta olduğu bir aydınlık dolayısıyla, Mekkeli genç kızların fazlaca ilgisini çekmektedir. Hatta bu kadınlardan biri kendi-*

---

573 Demirci, Mehmet, "Nûr-ı Muhammedî", *DÜİF Dergisi*, İzmir, 1983, I, 239.

574 Gölpınarlı, Abdulbaki, "Hakîkat-i Muhammediyye", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1970, XVII/327.

575 İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî, *Fusûsü'l-Hikem,* çev. Nuri Genç Osman, Ataç Yay., İstanbul, 2016, s. 399.

576 Tirmizî, *Menâkıb,* I, 585.

sine sahip olmasını ondan istemiş; fakat Abdullah, bu isteği reddetmiştir. Âmine ile evlenip aile münasebetinde bulunduktan sonra, aynı kadından ilgi göremeyen Abdullah, bunun sebebini sorduğunda kadın kötü bir niyetinin olmadığını, Âmine ile birleşmeden önce onun yüzünde gördüğü nurun kendisinin olmasını istediğini; ancak nasip olmadığını ve kendisinde artık o nuru göremediğini söylemiştir. Abdullah'ın alnındaki beyazlık şeklinde tarif edilen, Abdullah'ın iki gözü arasındaki o parlaklık, böylelikle Hz. Muhammed'in annesine intikal etmiştir. Âmine bu nûru, Hz. Muhammed'e hamile kalınca fark etmiştir"[577] şeklinde nakletmiştir. Hz. Muhammed'in doğumuyla ilgili rivayetler birleştirildiğinde "*Hz. Muhammed'in doğumu sırasında bütün ev 'nûr' ile dolmuş, doğum esnasında bulunanlardan biri yıldızların yaklaştığını görmüş ve neredeyse yıldızların üzerine düşeceğini sanmış, doğum sırasında Âmine'den çıkan nûr bütün evi aydınlatmıştır. Buna şahit olan o kişi nûr'dan başka bir şey göremez hale gelmiştir. Hz. Âmine, doğumun son derece kolay olduğunu; bebeğin vücudundan ayrılması ile onunla birlikte doğudan batıya her tarafı aydınlatan bir 'nûr' çıktığını, bu 'nûr'un Şam saraylarını aydınlattığını söylemiştir"*[578] şeklinde bir manzara ortaya çıkmaktadır.

Bu nazariye, İslâm tasavvuf düşüncesi içerisinde hicri 3. asırdan bu yana yer almıştır. Bu görüşte, Hz. Muhammed'in şahsında insanın yüceltilişi söz konusudur. Nazariyenin şekillenmesinde İhvân-ı Safâ, Meşşâilik vb. felsefe sistemlerinin tesirleri olmuştur. Nazariyeyi temellendirmek adına bazı hadisler dayanak olarak gösterilmiştir. Bilhassa dini-tasavvufi edebiyatımızda bu inanış canlı olarak yer almış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Örneğin edebiyatta, Süleyman Çelebi'nin 1422 tarihinde yazdığı 'Vesîletü'n-Necât' gibi 'Mevlid' tarzındaki eserlerde Muhammed'in nûrunun yaratılışı, konu

---

577 İbn Hişâm, *Sîret-i İbn Hişâm*, c. 1, ss. 211-214.
578 İbn İshâk, *Siyer-i İbni İshâk,* ss. 89-92; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l Kebîr,* I, 102.

edinilmiştir. 900'lü yıllarda tam olarak ortaya çıkan nazariye, Peygamber'den üç asır sonra tasavvufi ve şiirsel bütün eserlerde yer etmiştir.[579]

Hz. Muhammed'in ahlâki öğretilerinin İslâm toplumu arasındaki yansımalarını inceleyen Schimmel, bu nazariyeyi Hz. Muhammed hakkında tasavvufi gelenekte kabul görmüş rol ile birlikte değerlendirmiştir. Kur'an*'da, "Allah göklerin ve yerin nûrudur. Onun nurunun misali, içinde kandil bulunan bir kandilliktir. Kandil bir cam içindedir, cam inciyi andıran bir yıldızdır; (bu kandil) doğuya da batıya da ait olmayan, yağı neredeyse ateş dokunmasa bile ışık veren mübarek bir zeytin ağacından yakılır. Nûr üstüne Nûr'dur. Allah nuruna dilediğini kavuşturur. Allah insanlar için misaller veriyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir"*[580] denilmiştir. Schimmel'e göre Hz. Muhammed'in nûru görüşünü tasavvufa giriş mahiyetinde ilk yorumlayan Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) adında bir müfessirdir. Mukâtil, ilgili âyette geçen 'kandil' ifadesinin simge olarak işaret ettiği varlığın, Hz. Muhammed olduğunu ifade etmiştir. Bu açıdan ilahi nûr dünyada Peygamber vasıtasıyla ışıldamakta ve onun vasıtasıyla insanlık, ilahi nûrun aslına ulaştırılmaktadır.[581]

Schimmel, nazariyenin sûfi gelenekle birlikte tasavvufi ve şiirsel bütün eserlere sirayet ettiğini belirtmiştir. Mevlana'nın 'Mesnevi' adlı eserinden nazariyeye malzeme olmuş hadis örneklerine yer veren Schimmel, bir hadiste Peygamber'in kendi kulluk mertebesinden bahsettiğini, Peygamber'in kendisini nûr olarak tanımladığını ifade etmiştir. Hz. Câbir'den nakledilen hadiste Hz. Muhammed *"Tanrı'nın yarattığı ilk şey benim nûrumdur"*[582] demiştir. Bir başka hadiste Hz. Muhammed ashabının değerine değinirken onları

---

[579] Schimmel, Annemarie, *Tasavvufun Boyutları*, çev. Ender Gürol, Adam Yay., İstanbul, 1982, s. 190.

[580] en-Nûr 24/ 35.

[581] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 228.

[582] Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amme iştehâra mine'l-Ehâdîsi alâ elsineti'n-Nâs*, thk. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed, Mektebetü İlmi'l-Hadîs, Dımeşk, 1988, I, 262,265-266.

yıldızlara benzetmiştir: *"Benim ashabım yıldızlara benzer."*[583] İslâm tasavvufçuları bu iki hadis arasında bağlantı kurmuştur. Onlara göre onun ashabının birer yıldız olarak görülmesi onun kulluk mertebesine ve nûr olduğuna işarettir ve İslâm'ın dolunayı veya bir güneş olarak Hz. Muhammed'in rolü ile tam anlamı ile uyumludur. Bununla birlikte sadece eğitimli büyük şairler, nûrani Muhammed'den söz etmiştir, halk ozanları onlara katılmış bu konuyu coşkuyla işlerken kendilerinden geçmiştir[584] Tasavvufçular tarafından üzerinde önemle durulan, "*Levlâke Levlâke, lemâ halaktü'l eflâke: Sen olmasaydın, Sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım"*[585] dediği kutsî hadis, bu nazariyenin gelişiminde etkili olmuştur. Bu hadis etrafında yapılan yorumlar özellikle İbnü'l Arabî sonrası sûfilikte, Peygamber'in ezeli ve varoluşu *'Hakîkat-i Muhammediyye'* diye isimlendirilmiştir. Bu nedenle Hz. Muhammed, bütün nebevi etkinliklerin pınarı sayılmıştır; çünkü Hakîkat-i Muhammediyye', sıklıkla 'Muhammedî İlk Örnek' diye tercüme edilen bir terim olarak kendisini ilk kez Âdem'de, ardından tam ifadesini bir kez daha tarihsel Muhammed'de buluncaya kadar diğer bütün peygamberlerde taayyün ettirmiştir. Bu sayede Hz. Muhammed, deyim yerindeyse yaradılışın hem aslı hem de kaynağı haline gelmiştir. Hz. Muhammed, ezeli nûrun en kuşatıcı ve mükemmel zuhurudur ve onunla zuhur dairesi tamamlanmıştır; çünkü O, peygamberlerin mührüdür.[586]

Bu nazariye tasavvufta, "Vahdet-i vücûd" anlayışıyla birleştirilmiştir. Allah'ın nûr'u, yaratılmışlara Muhammed'in nûru ile yansıdığı için Peygamber, en üstün model roldür. İnsân-ı kâmil olmanın mertebesidir. İnsân-ı kâmil olmanın yolu, Hz. Muhammed'in nûruna katılmaktır. Mümin kendini bu ebedi nûr'a gark ettiğinde cehennem ateşi ona dokunmayacaktır. Öyle ki

---

[583] Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi,* Akçağ Yay., Ankara, 1988, c. 12, Fezâil, 4368.

[584] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir,* ss. 232-235.

[585] Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ,* II, 164.

[586] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 240, 244.

cehennem ateşi yaratılmış olduğu için hemen sönecektir; ancak Muhammed'in nûru ezelidir ve bu nedenle değişmezdir.

Schimmel, Peygamber'in neredeyse beşer üstü mertebeye yüceltildiği geleneklerin, bütün bir nûr gizemciliği esasına dayanan Hellenistic Gnostik düşüncelerin etkisi altında kaldığını savunmuştur. Bu nedenle pek çok araştırma tasavvufta peygamberlik anlayışının çeşitli yönlerine adanmıştır; fakat tarihsel portre henüz bütünüyle net değildir. Oryantalistler, Nûr-ı Muhammedî görüşü hakkındaki yorumlarında, Helenistik ve Gnostik etkiden söz etmiştir. Onlar, İslâmi tasavvuf geleneği ile İslâm felsefesinde yer etmiş bu görüşün Yunan felsefesi, Yeni Eflatunculuk gibi dış kaynaklı akımlardan geçtiğini ileri sürmüştür. Diğer yandan Schimmel, bu görüşün temelinde Hz. Muhammed'in saygın durumunu yükseltme ve ona beşer üstü bir konum verme anlayışının yattığına dikkat çekmiştir. Ona göre sûfi gelenekte önce nesirde sonra da şiirde ifade edilmiş ezeli Hz. Muhammed'in betimlemeleri, muhteşem abartılarla ve şiirsel güzelliklerle doludur; lâkin bunlar, kendisini sadece "*vahiy gelen bir insan*" olarak gören Peygamber'in kabul edilen anlatımlarından oldukça farklıdır.[587]

Schimmel, hem Doğulu hem Batılı araştırmacıların, Hz. Muhammed'in Müslümanlar nezdindeki dini rolünü ve merkezi konumunu yanında tasavvuf geleneğindeki rolünü tam olarak anlayamadığını veya onların bu durumun nadiren farkında olduklarını ifade etmektedir. Onlar, İslâm'ı ve Hz. Muhammed'i genellikle görünüşte bilmektedir. Bu araştırmacılar sûfiliği, panteist monist mistisizminin İslâmileşmiş versiyonu vb. durumlarla açıklamaya çalışmıştır. Doğulu ve Batılı bu araştırmacıların bu açıklamaları göstermektedir ki onlar gerçekten asırlardır türlü imgelerle ve sembollerle ifade edilmiş ve gerçekten İslâm'ın geniş muhitlerindeki dini tecrübe için belirleyici, bir *şefaatçi* ve bir *nur sütunu*, *insân-ı kâmil* ve *peygamberlerin ilki ve sonun-*

---

[587] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, s. 248.

cusu olan Hz. Muhammed'in merkezi rolünden büsbütün habersizdir. Dolayısıyla Batı'nın ve İslâm coğrafyasının Hz. Muhammed'i robot gibi vahiy aktaran bir insan kabul eden görüşünün aksine katılmayan Schimmel, dini hayatta onun ahlâki öğretilerinin sistemleştirilmeye çalışıldığı tasavvuf ekolünde, Hz. Muhammed'in Tanrı ve yaratılanlar katındaki durumunu, Müslümanların ona olan sevgi ve saygısının -doğru veya yanlış- neticede ulaştığı noktayı açıklamaya çalışmıştır. O, bu konuda dış eleştirmenleri özellikle oryantalistleri ve rasyonel İslâm araştırmacılarını, Peygamber'in ümmeti içindeki rolünü anlayamamakla eleştirmiştir. Ona göre akılda tutulması gereken hakiki gerçek, Hz. Muhammed'in nûrani mertebeye yüceltilmesine ve bir yöne kadar Hristiyanlıkta İsa'nın rolü ile karşılaştırılabilecek dereceye ulaşmış olmasına rağmen hâla Peygamber'in, ümmeti içindeki rolünün bir insan ve ilk âmil olarak Allah'ın kulu ve yarattığı olarak kalmış olması gerçeğidir. Peygamber sevgisi abartılmış ve edebi alanda doğal sınırlarını aşmış olsa bile Hristiyan anlamı ile bedenlenme, İslâmi gelenekte kesinlikle olanaksızdır. Schimmel'e göre mutedil Müslümanlar, tasavvuf'ta yer etmiş ve İslâm'ın ruhu ile çelişir görünen abartılı peygamber saygısından rahatsızlık duyduklarını her fırsatta dile getirmiştir. Onlar haklı olarak İslâm'ın merkez noktasının Hz. Muhammed'in şahsı olmadığını, Kur'an olduğunu söylemiştir. Ayrıca Schimmel, tasavvuf geleneğinde Müslümanların çoğu kez farkına varmadan coşkulu ve abartılı duygularla peygamberlerine gösterdikleri sevgi, saygı ve övgüye yönelmelerindeki etkenin, sonraki İslâm tasavvufunun '*gnostik*' eğiliminin mantıksal sonucu olduğunu ifade etmiştir.[588]

İslâm toplumu ahlaki olgunluğa ulaşmak için doğru yöntemlerle izlenilecek tasavvufi anlayışı reddetmemiş aksine kabullenmiştir. Sadece bu nazariyede olduğu gibi tasavvufi gelenekte akılla ve inançla ile ters düşen uç görüşler eleştirilmiş, kabul görmemiştir. İslâm'ın vasat bir topluluk olmayı emrettiği Müslümanların Hz. Peygamber'e gösterdikleri sevgi, saygı ve öv-

[588] Schimmel, *Ve Muhammed Onun Elçisidir*, ss. 260-261.

güde bir ölçüsü olmalıdır. Bu ölçüyü Kur'an ve sünnet belirlemiştir. Zaten peygamber, dinin özüne uygun olarak 'Kelime-i Şehâdet' ile anlamını bulan, Allah'ın varlığı ve birliğine zarar veren ve ona şirk koşmakla eş görülen, ölçüyü aşan sevgi, saygı ve övgüye izin vermemiştir. Hz. Muhammed kendisinin ilahlaştırılmasını hoş karşılamamıştır. Tasavvuf'a yönelik eleştiriyi bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Bu eleştiri sadece tasavvufçular için değil, aynı zamanda tüm Müslümanları bağlayıcıdır.

Kur'an, Hz. Muhammed'in kişisel niteliklerine ve bu anlamda ona gösterilecek övgüde bir kıstas belirlemiştir. Yüce Allah bizden, tüm kâinatın yüzü suyu hürmetine yaratıldığı ve kendisinde Allah'ın tecelli ettiğine inanılan insanüstü bir peygambere inanmayı değil; bizim gibi bir beşer olduğu için örnek gösterilen, melek olmayan ama yeri geldiğinde Allah tarafından uyarılan,[589] günahları için tevbe eden,[590] üstün ahlâk sahibi[591] bir peygambere iman edilmesini istemektedir.

Bu açıklamalara rağmen Hakîkat-i Muhammediyye nazariyesinde mutasavvıflar içinde aşırıya gidenler olmuştur. Bazı sûfiler, Hz. Muhammed'e yönelik övgüde sınır tanımamıştır. Bu sûfiler, Yüce Allah'ın, Muhammed peygamber'in bedeninden bizlere göründüğünü söyleyebilmiş; hatta bu sûfiler içinde görüşlerinde daha ileri gidenler "*Ahmed'de gizlenen, 'Hû'dur*" demiştir. Sûfiler, bunu ifade etmek için '*perde-i mîm*' deyişine sıklıkla başvurmuş ve "Ahmed'deki mim perdesini kaldır[592] da bir bak, ardında kim duruyor!"[593] söylemini üretmişlerdir.

---

[589] el-Enfâl 8/67–68.
[590] Muhammed 47/19.
[591] el-Kalem 68/4.
[592] Arapça'daki 'Ahmed أحمد' kelimesinin yazılışındaki 'mim م' harfi kaldırılırsa, geriye, 'Ahad أحد' kalır.
[593] Akman, Mustafa, "Hakikat-i Muhammedî Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Referanslarını Aktaran İki Kaynak ve Müellifleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yalova, Nisan 2011-Eylül 2011, sayı 2, s.127.

Diğer yandan bu görüş temelinde Batı'nın dini açıdan Peygamber'in ümmeti içindeki pozisyonunu nasıl değerlendirdiğine bakmak gereklidir. İslâm inancı dinin merkezine Kur'an'ı koymaktadır. Kur'an'ın merkezinde ise insan vardır. İnsanların en mükemmeli Hz. Muhammed'dir. Onun şahsiyeti Müslümanlar için en üst modeldir. Her ne kadar dinin özünde Kur'an merkeze konulmuş olsa da Müslümanlar, Hz. Peygamber'in sünneti bu merkezden ayrı düşünmemiştir. Bu noktada Kur'an ve sünnet ayrılmaz bir bütün olarak Müslüman hayatında merkezi konumda durmaya devam etmiştir. Kur'an, Allah'ın iradesini yansıttığından sıralamada dâimâ önde görülmüş ve onun merkezi konumu değişmez bir yasa olarak kabul edilmiştir. İslâm'ın Hz. Muhammed'in dini misyonu ve şahsiyetine dair anlayışı, Batı'nın laik ve seküler anlayışında benimsenmiş peygamber algısından farklıdır. Yine İslâm din anlayışında Batı'da olduğu şekliyle parçalanmış din algısı bulunmamaktadır. İslâm tasavvufunda yer etmiş bu görüşün, Schimmel örneğinde olduğu gibi gnostik eğilimle açıklamak, tamamen dış kaynaklı olduğunu ileri sürerek modern toplumların günümüz kavramları ile tarihi değerlendirmek, bütün kavramların oluşmadığı toplumlardan söz ederken bizi bir takım yanılmalara götürebilmektedir. Bu görüşte, İslâm tasavvufunun, İhvan-ı Safâ, Meşşâilik, Yunan felsefesi, Yeni Eflâtunculuk vb. felsefi görüşlerden etkilendiği söylenebilir; ancak bu nazariyeye dair malzemenin İslâm'ın temelinde hiç olmadığını iddia etmek pek gerçekçi görülmemektedir.

Nûr-ı Muhammedî nazariyesi üzerine araştırma yapan Demirci, nazariyenin diğer kültürlerden etkilenilmesi sonucu sonradan ortaya çıktığı ve İslâm kültüründe yer ettiği dolayısıyla bu nazariyeye dair İslâm kaynaklarında daha önceden yer etmiş bir bilginin olmadığı düşüncesini kabul etmemiştir. Ona göre İslâm tasavvufunda başlangıçtan beri Peygamber'in yaratılışı ve nuru ile ilgili mevcut olan bazı hadisler, bu vesile ile aktüel hâle gelmiş ve Nûr-ı Muhammedî nazariyesi şekillenmiştir. Yani bu nazariyenin gündeme gelmesi dış etkilerle olmuşsa bile buna vücûd veren malzeme ve bunun asli unsuru İslâm kaynakları arasında zaten mevcuttur. Fakat Demir-

ci; Yunan, İran ve Hristiyanlıktan geçme gibi muhtelif kaynakların İslâm tasavvufu üzerinde iddia edildiği kadar büyük tesiri olmadığını da ayrıca ifade etmiştir. Ona göre her eğilimin bir başkasından türemesi gerekliliğinde ısrar edenler bir tarafa bırakılırsa birçok inanç, eğilim ve düşünce eş zamanlı olarak yakın ya da uzak coğrafyalarda benzer zamanlarda meydana gelebilir. Bu açıdan bakınca İslâm tasavvufunun diğer mistik oluşumlarla etkileşimi olmuştur; ama İslâm tasavvufunun gelişimi doğal ve kendisine has bir yapıda şekillenmiştir. İslâm tasavvufunun malzemesi, Peygamber'in şahsiyeti ve onunla ilgili olan her şeydir. Kısacası Allah'ın bize örnek olarak gösterdiği Hz. Muhammed'dir. İslâm dininde müminler onu her dönem ve çağda hatırlamış, zikretmiş, övmüş; onun şahsiyetine olan sevgilerini ve saygılarını dile getirip mısralara, yazılara dökmüş ve bir renk cümbüşü halinde eserlerde ifade etmiştir. Kısacası bu görüş ve bakış Gnostik eğilimin mantıksal bir sonucu değildir.[594]

İslâm toplumunda Muhammed'in konumunu ve rolünü açıklarken nazariyeye değinen Rodinson'a göre bu nazariye, Müslümanların peygamberlerine gösterdikleri övgünün mahiyetinin ulaştığı noktayı bize göstermesi açısından önemlidir. Ona göre İslâm mistikleri Hz. Muhammed'i, Allah'a inananların yolunu aydınlatan bir fener olarak görmüş ve ancak onun gibi birinin doğru yolu gösterebileceğine inanmıştır. Öyleki onun ışığı Âdem'den bu yana yanmaktadır. Âdem onu bilmiş ve onu Allah ile arasına girmesi için arabulucu yapmıştır. Güneş nasıl Ay'dan ve deniz nasıl bir damla sudan üstünse, Muhammed de öteki peygamberlerden öyle üstün görülmüştür. Mistiklere göre her şey; yeryüzü, gökyüzü, melekler, insanlar, cinler, Muhammed'in canından, ruhundan, kalbinden, etinden yaratılmıştır.[595]

Görüldüğü üzere bu nazariye, yazarların da ifade ettiği gibi Hz. Muhammed'in aşırı yüceltilmesinden kaynaklanmaktadır. Kur'an'ın ve Sün-

---

[594] Demirci, "Nûr-ı Muhammedî", ss. 248-249.
[595] Rodinson, *Muhammed,* ss. 345-347.

net'in bize bahsettiği Peygamber insani özelliklerinden uzaklaştırılarak insanüstü bir konuma yerleştirilmiştir. Bunda, İslâm tasavvufçuları içinde bu görüşe kaynak olarak öne sürülen âyet ve hadisler üzerinde aşırıya kaçan sûfilerin zorlama yorumları etkili olmuştur. Erul, bu konuda hicri 3. asırdan itibaren ağırlığını daha fazla hissettiren tasavvufî ve felsefî eğilimlerin ümmetin peygamber algısını etkilediğini daha önce hiç gündeme gelmemiş, tartışılmamış olan muhtelif unsurların nesilden nesile aktarılarak İslâm kültürüne yerleştiğinden bahsetmiştir. Tasavvufi ve felsefî eğilimler sonucunda bu nazariye ile Peygamber'in kendisine hem ilk insan hem de son insan olma olgusu izafe edilmiştir. Nûr-ı Muhammedî nazariyesine göre Muhammed, kıyamete kadar canlı ve ölümsüz bir varlık olarak görülmüştür. Oysa Hz. Muhammed, Kur'an'ın anlatımıyla ölümlüdür ve vefât etmiştir. Onun yaşayan yönü ise üstün ahlakı ile bıraktığı değerler, insanlar için örnek hayatı yani sünnetidir.[596] Bir başka açıdan bakıldığında bu nazariye kapsamında ortaya konulmuş yorumlar, Tevhid inancı açısından sıkıntılı olmasına ve bir anlamda aşrıya kaçan uç fikirler içermesine rağmen, İslâm kültüründe Hz. Muhammed'e yönelik algının belirlenmesinde Müslümanların peygamberleri hakkında ulaştığı fikri zenginliği ve canlılığı ortaya koyması açısından oldukça önemlidir.

---

[596] Erul, *Siret Tedkikleri*, ss. 87-94.

— GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ —

Batı’da Hz. Muhammed hakkında yazılmış çağdaş biyografilerde, bu biyografileri kaleme alan oryantalistlerin Hz. Peygamber algısını belirlemek, öncelikle onların içinde büyüdükleri Batı kültürünün inanç ve değerlerini tanımakla mümkündür. Çünkü İslâm ve Hz. Muhammed hakkında araştırma yapan oryantalistlerin neredeyse tamamı, Batı kültürüyle yetişmiştir ve Hz. Muhammed’e yaklaşım bu kültürün inanç ve değerleriyle şekillenmiştir. Batı’nın İslâm’a ve Hz. Muhammed’e yönelik yaklaşımını anlamak için Hristiyanların dine ve Hz. İsa’ya yaklaşımını bilmek ve anlamak gerekir.

Avrupa’da din ve peygamber anlayışı, ortaçağ din ve peygamber anlayışı ile Aydınlanma sonrası din ve peygamber anlayışı şeklinde kategorize edilmektedir. Ortaçağda Avrupa’nın Hristiyanlığa ve İsa peygambere yaklaşımına bakıldığında Kilise eksenli bir inanç kabulünün ön planda olduğu görülür. Bu dönemde Hristiyanlar için Kilise’nin inanca ve peygamber İsa’ya yönelik söylemlerinin doğruluğunda bir güven problemi olmamıştır. Batı’da bu dönemde yaşamış bir Hristiyan için, inandığı ve algıladığı İsa peygamber ile kutsal kitap İncil’in anlattığı İsa peygamber arasında hiçbir fark yoktur.

Batı, Hz. Muhammed'e karşı çoğu zaman önyargılara ve bilgisizliğe dayalı düşmanca bir tutum sergilemiştir. Ortaçağ boyunca Batı’da yazılmış biyografilerde Hz. Muhammed, Batı’nın olmasını düşündüğü bütün kötülükleri sembolize eden bir kişilik olarak tasvir edilmiştir. Aydınlanma dönemine ulaşıldığında ortaçağ Avrupa’sının peygamber ve kutsal kitap inancı büyük bir değişim geçirmiştir. Avrupa’da Aydınlanma dönemi ve sonrasında dini ve bilimsel alanda meydana gelen gelişmeler ve bu gelişmelerin or-

taya çıkardığı değişim, Kilise'nin otoritesini temelden sarsmıştır. Kilise'nin İncil ve İsa hakkındaki öğretilerinin sorgulanmasıyla birlikte İncil ile peygamber İsa'nın hayatının tarihi sürecini öğrenmeye yönelik yeni bir anlayış benimsenmiştir. Bu yeni anlayış, 'Tarihi Peygamber' yaklaşımıdır. Yeni anlayışta tarihi tenkit yöntemi İncil'e ve İsa peygamberin hayatına uygulanmış, süreç içinde İncil'de ve İsa peygamberin hayatında akılla ve bilimle çelişen ve izah edilemeyen her ne varsa ayıklanma yoluna gidilmiştir. Tarihi İsa araştırmaları neticesinde, İsa peygamberin hayatı mucize ve benzeri doğaüstü olaylardan arındırılmış, insani yönüne hapsedilmiş bir kişilik olarak karşımıza çıkmıştır. Aydınlanma sonrası Avrupa'da kabul gömüş yeni din algısında nebevi ve uhrevi yönü geri plana itilen, beşeri ve dünyevi yönü ön plana çıkarılan parçalı bir peygamber algısı günlük hayatta yer etmiştir. Oryantalistler, 'Tarihi Peygamber' anlayışını aynı şekilde Hz. Muhammed'in hayatına uyarlamaya çalışmıştır. Hz. Muhammed'in hayatını öğrenmeye yönelik gerçekleştirilen tercüme faaliyetlerinde elde edilen yeni bilgiler, 'Tarihi Muhammed' araştırmalarıyla onun hakkında yazılmış yeni biyografilerde kullanılmıştır. Tarihi tenkid yönteminin, Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili çalışmalara uygulayan oryantalistler, ilk siyer kaynaklarına yönelmişler ve bu kaynaklarda Hz. Muhammed hakkında aktarılan rivayetlerin doğruluğunu sorgulamışlar, rivayetlerin uydurma olduğunu gerekçe göstererek bu kaynakların güvenilir olmadıklarını iddia etmişlerdir. Oryantalistlerin ilk kaynakların güvenilir olmadıklarını iddia etmelerinin nedeni, siyer kaynaklarının Hz. Peygamber'den gelmediğini ispat etmek, Müslümanların Peygamber algılarını yıkmak ve İslâm dinini tahrif etmek içindir.

Batı'da İslâm peygamberi Hz. Muhammed hakkında yapılmış biyografi çalışmalarında onun hayatına yaklaşım yönünden oryantalistler arasında farklılıklar olduğu görülmektedir. Bu çalışmalarda, oryantalistlerin bazıları ortaçağ geleneğinde olduğu gibi inkâr ve tahrife devam etmekte; bazıları daha ılıman bir yaklaşım sergilemekte; bazıları ise İslâm ve Hristiyanlığa

aynı mesafede durduklarını ifade ederek diğer oryantalistlerden ayrılmaktadır. Batı'da ve İslâm dünyasında Hz. Muhammed hakkında yazdıkları biyografilerle dikkat çekmeyi başarmış Maxime Rodinson, Anne-Marie Delcambre, Lesley Hazleton, Karen Armstrong ve Annemarie Schimmel, İslâm ve Hristiyanlığa aynı mesafede duran ve önyargılı olmayan oryantalistler arasında gösterilmektedir.

Hz. Muhammed algılarını tespit etmeye çalıştığımız bu araştırmacıların ortak özelliği, Hz. Peygamber biyografilerinde Batı'nın Muhammed algısının öteden beri olumsuz yargılara dayalı olduğunu ifade etmeleridir. Araştırmacılar, Batı'nın Hz. Muhammed hakkında yeterli bilgiye sahip olmayışını ve önyargılı davranışını, olumsuz Hz. Muhammed algısının sebebi olarak görmektedir. Onlara göre bu sebeplerle Batı insanı, Hz. Muhammed'e düşman kesilmekte, ona yaklaşımda haksızlık etmektedir. *Yazarların Batı'nın Hz. Muhammed algısı konusunda ortaya koyduğu en önemli tespiti, Avrupa'nın Peygamber'e yönelik yaklaşımının zamanla değişmesine rağmen Hz. Muhammed algısının hiç değişmediği yönündedir*. Çünkü modern dönemde bile adı İslâm'la anılan her olumsuz olay, Batı'da küllenmeye yüz tutmuş bu olumsuz algının değişik şekillerde ortaya çıktığını göstermektedir. Danimarka'daki karikatür krizi, Salman Rüşdi'nin "Şeytan Ayetleri" adlı kitabının İngiltere'de yayımlanması, 11 Eylül saldırıları, Hz. Muhammed'in çok eşliliği ve mahrem aile hayatının Batı'da sosyal medyada alay konusu yapılması vb. olaylar, bunlardan sadece bir kaçıdır. Bu hususta araştırmacılar, *Batı'nın İslâm ve Hz. Muhammed'e karşı ikiyüzlü bir şekilde çifte standart uyguladığını söylemektedir.* Özellikle Lesley Hazleton, Karen Armstrong ve Annemarie Schimmel, biyografi çalışmalarında açıkça bu çifte standardın kendilerini rahatsız ettiğini dile getirmektedir.

Biyografi çalışmalarını incelediğimiz yazarları Hz. Muhammed'in hayatına yaklaşımda diğerlerinden farklı kılan şey, onun hayatıyla ilgili bir çok konuda, Batı'nın eleştirileri karşısında Müslümanlarla empati kurmayı başa-

rabilmiş olmaları, bir Müslüman hassasiyeti ile Hz. Muhammed hakkındaki eleştirilere cevap verebilmeleri ve yeri geldiğinde Batı'yı eleştirebilmeleridir. Lâkin söz konusu İslâm ve Hz. Muhammed'in hayatı olduğunda oryantalist çalışmalar dikkatli incelenmelidir. Çünkü görülecektir ki en azılısından en tarafsız ve en ılıman görülenine kadar oryantalistlerin neredeyse tamamı ya alenen veya satır aralarında gizledikleri yorumlarda, Hz. Muhammed'e hakaretler etmekte, onu itibarsızlaştırmaya çalışmakta ya da sinsice yerleştirdikleri kelime ve cümlelerle okuyucu algısını yönlendirmeye çalışarak doğrudan olmasa bile dolaylı yoldan Hz. Muhammed'i hedef almaktadır. Örneğin Rodinson, Hazleton, Armstrong ve Delcambre, Kurayza Yahûdilerinin öldürülmesini insanlık suçu bir soykırım olarak nitelemekte, katliamın sorumluluğunu Hz. Peygamber'in üzerine atarak onu suçlu görmektedir. Bu nedenle Batı'nın çifte standardına karşı çıkan yazarların benzer iyimser yaklaşımlarına bakarak önyargılı olmasa bile onların İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki algılarının tamamıyla olumlu olduğu şeklinde bir değerlendirmede bulunmak veya böyle bir sonuca ulaşmak yanlış bir kanaat olacaktır.

Maxime Rodinson, Annemarie Schimmel, Anne-Marie Delcambre, Karen Armstrong ve Lesley Hazleton, Hz. Muhammed'in hayatını konu edinen biyografi çalışmalarında yöntem olarak Batı'nın 'Tarihi Peygamber' anlayışını aynen benimsemiştir. Onlar, 'Tarihi Muhammed' imajını ortaya koymak için tarihi tenkit metodunu Hz. Peygamber'in hayatındaki pek çok konuya açıklık getirmek için kullanmıştır. Yazarlar, Hz. Muhammed'in hayatının tarihi sürecinin anlaşılması için onun hayatına bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak gerektiğini ifade etmektedir. Buna rağmen yazarların, Hz. Peygamber'in hayatıyla ilgili birçok konuda bu bakış açısından uzaklaşarak İsa peygamberin tarihi sürecinin ortaya konulması örneğinde olduğu gibi parçalı bir peygamber algısı ortaya koydukları görülmüştür. Bu hususta, Schimmel hariç diğer yazarlar, Hz. Muhammed'in hayatındaki değişimi ifade etmek için Mekke döneminde Hz. Muhammed, Medine döneminde

Hz. Muhammed şeklinde iki farklı kişiliğe sahip bir Peygamber portresi ortaya koymuştur. Bu yazarlara göre Mekke döneminde toplumu içinde sıradan bir hayat yaşayan, dâvetinde şiddete karşı inananlara sabrı tavsiye eden, barışı korumadaki ısrarı ile beğeni kazanan Hz. Muhammed, Medine döneminde şartların dayattığı değişiklikler karşısında şiddetten kaçınmayan, başarılı bir yönetici olmasına rağmen aldığı birtakım kararlarda hataya düşen ve sorgulanan bir kişiliğe dönüşmüştür.

Hz. Muhammed'in hayatına yaklaşımda parçalı peygamber algısıyla hareket eden yazarlar, bu algı çerçevesinde Hz. Muhammed'in nebevi yönünü insani yönünden ayırmışlar ve onun insani yönünü ele aldıkları birçok konuda ön plana çıkarmışlardır. Yazarların Garânîk olayı hakkındaki yorumları bu algıya örnek olarak verilebilir. Onlara göre, Garânîk olayında Hz. Muhammed'in hata yapması onun peygamber olması bir yana bırakıldığında tamamen onun insani boyutuyla alakalıdır. Yine Hz. Muhammed'in hayatında yazarlar tarafından ortaya konulan birçok konu bu kapsamda değerlendirilebilir. Yazarların Hz. Muhammed'in insani boyutunu öne çıkaran bir anlayışı benimsemeleri yüzünden Peygamber'in dünyevi tüm başarıları, ilahi boyuttan arındırılarak tamamen insani gayretlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Hz. Muhammed, ideolojisine dayalı misyonu ile tarihe yön veren devlet kurucusu, dahi bir politikacı, reformist, devrimci, karizmatik bir lider olarak gösterilmiştir. Yazarlara göre Hz. Muhammed'in devlet adamlığı ile peygamberlik rolünü üzerinde toplayan kişiliğine dayalı portresi, Hristiyan kültürü ile yetişmiş bir Batılıya hoş görünmemektedir. Çünkü Hristiyan öğretilerinde Hz. İsa, dünyevi işlerden tamamen sıyrılmış bir kişilik olarak takdim edilmiştir. Batı, Hz. Muhammed'in katıldığı savaşlarda elde ettiği başarıları, Medine Anayasası ile Medine toplumunda oynadığı birleştirici rolü, yeni dinle gelen ve sosyal hayatı düzenleyen inananları bir amaç birlikteliğinde kilitleyen İslâm ideolojisini bir türlü anlayamamakta veya anlamaya yanaşmamaktadır. Kısacası Yazarların Hz. Muhammed'i

ilahi kontrolün etki alanından çıkartma gayretleri, Peygamber'i metafizik olgulardan uzak, mucizelerden arındırılmış sıradan bir insan seviyesine indirmiştir. Hz. Muhammed, hata yapan ve beşeri ihtiraslarına yenik düşen bir insan peygamber olarak gösterilmiştir.

Hz. Muhammed'in insani yönüne vurgu yapan yazarlar, Hz. Muhammed'in dini yönünü açıklamada olgusal/fenomonolojik yaklaşım bir yaklaşım sergilemiştir. Bu yaklaşımda, Skolastik ortaçağın kâfir, yalancı peygamber, hastalıklı ve sapkın bir kişilik gibi değişik şekillerle tasvir edilen Hz. Muhammed'e yönelik hakaret içerikli katı söyleminin yumuşadığı görülmektedir; ama Batı'nın Hz. Muhammed algısı, hiç değişmemiştir. Sadece Hz. Peygamber biyografilerinde ya da onunla ilgili oryantalist araştırmalarda eskiye nazaran daha ılıman bir bakış açısı benimsenmiş, daha yapıcı bir dil kullanılmıştır. Bu nedenle onlar, Hz. Muhammed'in peygamberliği ve onun gerçekten vahiy alıp almadığı konusunda açıklama yaparken inkâr dilini kullanıp kestirip atmak yerine günümüz akademisyenlerinin kullandığı diyalektik dili benimsemiştir. Yazarların Muhammed'in vahiy alma sürecini nöro-biyolojik ve psikoanalitik veriler ışığında bilinçaltı kavramıyla açıklamaya çalışma gayretleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Fakat metafizik inanç alanını bilimsel verilerle açıklamaya çalışma gayreti, yazarları kendileriyle çelişir bir duruma düşürmüştür. Meselâ yazarlar, Hz. Muhammed'in İslâm'ın peygamberi olduğunu söylemekle birlikte bir türlü onun gerçekten Allah'ın elçisi olduğu ve Allah'tan vahiy aldığı kabulüne yanaşmamaktadır. Onların bu söylemi bilinen bir olgunun kabulünden ve Hz. Peygamber hakkında yazdıkları biyografilerin kapak kısmını süsleyen bir görselden öte gitmemiştir. Yazarlar, Hz. Muhammed'in dini yönünü bile onun mükemmel bir insan olduğunu açıklamak için kullanmışlardır. Onların Hz. Muhammed'in dini boyutuna bakış açısı ile Batı'nın tarihine yön vermiş, belirli bir zaman diliminde yaşamış ve kurduğu yeni dinle taraftar-

larını peşinden sürükleyen bir din kurucusuna bakış açısı arasında hiçbir fark yoktur.

Oryantalistlerin Hz. Muhammed'in hayatını süsleyen ve ilginç hale getiren mucize hikâyeleri hakkındaki genel kanısı, bu hikâyelerin sonradan uydurulduğu yönündedir. Bu nedenle oryantalistler, İslâm kaynaklarının güvenilir olmadığını iddia etmiş, İslâm ve Hz. Muhammed aleyhine yaptıkları çalışmalarda uydurma olduğunu düşündükleri rivayetleri adeta ayıklayarak kullanmıştır. Onlara göre mucize hikâyeleri, Hz. Muhammed'in hayatını çepeçevre kuşatmış ve insani yönünün açığa çıkmasını engellemiştir. Dolayısıyla, Hz. Muhammed'in gerçek biyografisini yazabilmenin önünde engel görülen mucize hikâyeleri bir şekilde onun hayatından çıkarılmalıdır. Mucizelerden arındırılmış bir peygamber portresi, ele aldığımız yazarların Peygamber biyografilerinde de görülmektedir. Yazarlar, Hz. Muhammed'in sütanneye verilmesi sonrasında gerçekleşen mucizeleri, onun göğsünün yarılması, Rahip Bahîrâ kıssası, Mi'rac hikâyesi gibi Peygamber'in vahiy öncesi döneminde ilk kaynaklarda anlatılan hikâyelerin tamamının sonradan uydurma hikâyeler olduğunu ileri sürerek mucizelerden arındırılmış beşer bir peygamber algısı ortaya koymaya çalışmıştır. Yazarlar, mucizelerden arındırılmış beşer bir peygamber algısı ortaya koymaya çalışırken ilk dönem İslâm kaynakları hakkında yorum yapmıştır. Onlara göre vahiy öncesi dönem, karanlık ve bilinmezlikler içeren bir dönemdir. Bu nedenle İslâm tarihçileri bu alanı sonradan Müslümanların Hz. Muhammed hakkındaki beklentilerini karşılamak amacıyla kurguladıkları hikâyelerle doldurmuştur. Bu nedenle ilk kaynaklar güvenilir değildir. Bu söylem onların Batı inanç ve değerleriyle yetişmeleri nedeniyle gayet normaldir. Lâkin bize şaşırtıcı gelen okuyucuya tarafsız oldukları ileri sürülerek tanıtılan ve reklamı yapılan, bir anlamda şirin gösterilen(!) bu yazarların, yeri geldiğinde Batı'nın bilinen oryantalist söylemlerini tekrarlamış olmaktan kurtulamamış olmalarıdır. Yazarlara göre Hz. Muhammed'in haya-

tı, mucize geleneğiyle süslenmiş bir hayat hikâyesinden öte gerçek bir yaşam öyküsüdür. Dolayısıyla Hz. Muhammed, hayatında son derece insani bir figürdür; fakat insanlar tarihi süreçte onun hayatını mucize geleneği ile donatmış, sıfat yığını haline getirmiştir. Bu durum 'Hakiki Muhammed' portresinin önünde bir engeldir ve bu engel, ona ulaşmayı ve onu anlamayı zorlaştırmakta, Kur'an'ın bize anlatmaya çalıştığı insani peygamber portresini perdelemektedir. Yazarlar, Kur'an'ın ve Hz. Muhammed'in mucize söylemlerini reddetmesine karşın Müslümanların onu mucize göstermede diğer peygamberlerle yarıştırmaya, onun saygınlığını arttırmak amacıyla mucize örnekleri üretmeye devam ettiklerini belirtmektedir. Onlara göre Müslümanların mucize geleneğine yönelmelerinin asıl nedeni, Hz. Muhammed'in ümmeti içindeki istisnai durumunu ortaya koymak, savunmacı anlayışla onu diğer din mensuplarına karşı savunmak, en önemlisi ona karşı geliştirilen abartılı tazimde, sevgi, saygı ve övgüde aşırıya kaçmaktır.

Maxime Rodinson, Annemarie Schimmel, Anne-Marie Delcambre, Karen Armstrong ve Lesley Hazleton, Hz. Muhammed'in hayatıyla ilgili konuları onun ahlaki ve kişilik özellikleri kapsamında ele almıştır. Çünkü Müslümanlar Hz. Muhammed'i ümmeti içindeki rolü nedeniyle takip ve taklit edilmesi gereken model olarak görmektedir. Yazarların Hz. Muhammed biyografilerinde onun ahlâki ve kişilik özellikleri üzerinde yoğunlaşmaları oldukça dikkat çekicidir. Yazarların Hz. Muhammed'in ahlâkı ve kişilik özellikleri hakkında dile getirdikleri yorumlar, oluşturmak istedikleri beşer peygamber algısıyla gayet uyumludur. Bu yorumlar bir yönüyle onların Hz. Muhammed hakkındaki kanaatlerinin diğer oryantalistlerle benzer ve farklı yönlerini ortaya koymada, diğer yönüyle Batı dünyasının Peygamber hakkında modern dönemde ne düşündüğünün ve ona olan algısal yaklaşımın belirlenmesinde bize yardımcı olmaktadır. Yazarlara göre Batı toplumunun kötü niyetli bir yaklaşımla ahlâki ve kişiliği yönünden Hz. Muhammed'i insanlığın en kötüsü olarak göstermesi, birlikte yaşadığımız dünyada artık

günümüz açısından kabul edilebilir bir anlayış olmaktan çıkmıştır. Batı bu davranışıyla hata yapmaktadır. Bu değerlendirme, modern dönemde Avrupa'nın Hz. Muhammed'e yaklaşımındaki farklılığı göstermesi ve öz eleştiri yapması noktasında bir değişime işaret etmektedir; lâkin bu iyimser yaklaşım her şeyin değiştiği anlamına gelmemektedir. Onların Batılı kimlikleriyle dile getirdikleri önemli bir diğer tespiti, Müslümanlar tarafından da bilinen Hz. Muhammed'in ümmeti için güzel ahlakın tamamlayıcısı ve kişiliği yönünden insani mükemmeliyeti temsil eden bir model olarak gösterildiği gerçeğidir. Biyografilerin Müslümanlar kadar Batılılar tarafından okunduğu ve sosyal medya organlarında izlenildiği düşünüldüğünde bu gerçeğin yazarlarca ifade edilmesi bir anlamda Batı medeniyetine Hz. Muhammed hakkında aydınlatıcı ve doğru bilgiler sunmaktadır. Örneğin Schimmel ve Armstrong, Peygamber biyografilerini, Batılı insanları Hz. Muhammed hakkında bilgilendirmek amacıyla yazdıklarını dile getirmiştir. Yazarların bu biyografilerinde Hz. Muhammed, ahlâki ve kişilik noktasında okuyucuya hayatı boyunca sade ve mütevazı bir yaşam süren, insanlarla arasına mesafe koymayan, her zaman ulaşılabilen ve her açıdan örnek alınabilen bir kimse olarak tanıtılmaktadır.

Biyografi çalışmalarında ortaya koyulan başka bir tespit de Muhammed'in rivayetlerde anlatılan tasvirlerinden çok daha farklı bir kişilik ve son derece insani bir karakter olarak karşımıza çıktığı gerçeğidir. Bu nedenle Hz. Muhammed'in hayatı, yazarlar tarafından zorluklardan doğarak hedefine ulaşmış önemli bir şahsiyetin başarı hikâyesi şeklinde sunulmuştur. Peygamber'in yetimliğine sıkça vurgu yapılması, Bedevi kültürü içinde büyümesi ve Bedevi kimliği, onun kişiliğini etkileyen nedenler olarak gösterilmiştir. Yazarlara göre Hz. Muhammed hayatı boyunca karmaşık bir kişilik sergilemiştir. Bu yüzden onun hayatını kesitler halinde değerlendirmek yerine bir bütün olarak değerlendirmek gereklidir. Parçalardan hareket etmek onu tanımayı zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte yazarların Hz. Muhammed'in

ahlâkı ve kişiliği noktasında tamamen iyimser bir yaklaşım sergilediği düşünülmemelidir. Örneğin Rodinson, Hz. Muhammed'in Hz. Hatice dışında çok evlilik yapmasını Peygamber'in cinsel doyumsuzluğu olarak görmüş, diğer oryantalistler gibi Muhammed'in sütanneye verildiği dönemde epilepsi hastalığına yakalandığını ama bu hastalığın zararlı olmayacak şekilde sonraki hayatında onun kişilik özelliklerini etkilediğini, Muhammed'in ezik bir kişiliğe sahip olduğunu söylemiştir. Hazleton ise Peygamber'in diğer eşlerinden çocuğunun olmayışını onun ilerleyen yaşına ve erkeklik açısından kısır olmasına bağlayarak, Hz. Muhammed'e biyolojik bir eksiklik nispet etmiştir. Tüm bu açıklamalar biyografi çalışmalarını incelediğimiz yazarların Hz. Muhammed'in hayatına yaklaşımlarının bazı konular dışında genel olarak dünyaya yön vermiş ansiklopedik tarihi karakterlerin hayatlarına yaklaşımla aynı olduğunu, oryantalistlerle benzer düşündüklerini göstermektedir.

Netice itibariyle Avrupa'nın kendi din algısı kapsamında Hz. Muhammed'e yaklaşımı kendi kimlik inşası ve algısıyla iç içe gelişmiştir. Geçmişten günümüze Batı'nın Hz. Muhammed'in hayatına yaklaşımı sürekli değişmiş ve bu değişim zarfında Peygamber'in hayatını ele alan değişik yöntemler uygulanmıştır. Hz. Muhammed hakkında ortaçağda yazılmış, iftira ve hakaret içerikli metinler içeren biyografiler günümüzde yerini daha objektif verilerle hazırlanmış Hz. Muhammed'in ahlâki ve kişilik özelliklerini detaylarıyla ele alan, onun hayatını bir başarı hikâyesi şeklinde sunan modern biyografilere bırakmıştır. Modern biyografilerde ortaçağın indirgemeci yaklaşımının aksine olgusal/fenomonolojik bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşımda Batı'da bütün kötülüklerin simgesi olarak gösterilen Hz. Muhammed'in şiddet yanlısı kılıçlı Peygamber imajı ve hakkındaki tüm olumsuz tasvirler süreç içinde yumuşayarak yerini Hz. Muhammed'in bir kahraman, reformist vb. ifadelerle nitelendirildiği, adeta barış elçisi olarak gösterilen iyimser peygamber imajına bırakmıştır. Modern dönem oryantalist yaklaşı-

mında, Hz. Muhammed'in hayatını ilk kaynaklardaki tarihi verilere dayanarak ele alan, bilgisizlikten ve önyargılardan kaynaklı düşmanca tutuma karşı Batı'nın ve Doğu'nun birbirlerini anlamalarında yardımcı olmaya çalışan, kendi kamuoylarına olumlu düşünceler aşılamaya ve İslâm dünyasına şirin gözükmeyi hedefleyen bir anlayışın benimsendiği görülmektedir.[597] Tüm bunlara rağmen çalışmamız kapsamında görüşlerini ortaya koymaya gayret ettiğimiz yazarların biyografi çalışmalarında olduğu gibi, Batı'nın Hz. Muhammed'in hayatına yaklaşımı süreç içinde değişmiş olsa bile, Hz. Muhammed hakkındaki algısı hiç değişmemiştir. İnsanlığın geçmişten daha demokratik ilkelerle yönetildiği(!) iddia edilen modern dünyada bile Batı'nın bilinçaltında küllenmiş gibi görünen bu olumsuz algı, İslâm'la anılan her olumsuz olayda gün yüzüne çıkmaktadır. Hz. Muhammed'e saldırılarak hakaret edilmekte, Müslümanlar politik olarak terörist ilan edilerek kin ve öfke kusulmakta, Müslümanlar incitilmeye devam edilmektedir.

Hz. Muhammed'in hayatı araştırma konusu olmada halen güncelliğini korumakta ve Batılı araştırmacılar ona ait çağdaş biyografiler yazmaya devam etmektedir. Batılı okurlar kadar Müslümanların bu çağdaş biyografileri okumaları, özellikle yakın dönemde çağdaş Batılı araştırmacılar tarafından yazılmış başka biyografilerin değerlendirilmesini ve onların tenkide tabi tutulmasını zorunlu kılmaktadır. Müslüman tarihçiliğinin gayretlerine rağmen bu konuda yeterlilikten söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle günümüz Batılı araştırmacıları tarafından yazılmış Hz. Muhammed biyografilerinin incelenmesi, Peygamber'e yönelik modern Batı algısının ortaya konulmasında katkı sağlayacak, biyografi yazarlarının farklı ve benzer yaklaşımlarını belirlemede bize yardımcı olacaktır.

---

[597] Sarıçam, İbrahim ve Erşahin Seyfettin, "Batı Oryantalizminin Hz. Peygamber'e Bakışı", *Çağdaş Oryantalistlerin Siyer'e Yaklaşımı*, ed. Adnan Demircan, Siyer Yay., İstanbul, 2014, s. 219.

— KAYNAKÇA —

Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî, *Keşfü'l- Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amme iştehâra mine'l-Ehâdîsi alâ elsineti'n-Nâs*, thk. Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed, Mektebetü İlmi'l-Hadîs, Dımeşk, 1988.

Afsaruddin, Asma, *İlk Müslümanlar -Tarih ve Bellek-*, çev. Deniz Kaynak, Nefes Yay., İstanbul, 2014.

Ağırman, Mustafa, *Hz. Muhammed Devrinde Mescid ve Fonksiyonları*, Ravza Yay., İstanbul, 1997.

Akdemir, Salih, "Müsteşriklerin Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Muhammed'e Yaklaşımları", *AÜİF Dergisi*, 1989, c. 31, sayı 1, ss. 179-210.

Akman, Mustafa, "Hakîkat-i Muhammediyye Düşüncesi ve Bu Düşüncenin Referanslarını Aktaran İki Kaynak ve Müellifleri", *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi,* Yalova, Nisan 2011-Eylül 2011, sayı 2, ss.107-135.

Algül, Hüseyin, "Gazve", *DİA*, İstanbul, 1996, XIII, 488.

Aliyyü'l-Kâri, Molla Ali bin Muhammed bin Sultan el-Herevî, *el-Esrâr "Mevzuât-ı Aliyyi'l-Kâri",* çev. Ahmet Serdaroğlu, Ankara, 1966.

Armstrong, Karen, *Hz. Muhammed - İslâm Peygamber'inin Biyografisi-*, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yayıncılık, İstanbul, 2017.

______*The Gospel According to Woman: "Christianity's Creation of the Sex War in the West"*, London, 1986, paperback by Karen Armsrstrong, February 1, 1991, 366 p.

______ *İslâm: Kısa Bir Tarih*, çev. Selim Yeniçeri, Koridor Yay., İstanbul, 2008.

______,*Muhammed: Prophet for Our Time,* Published Harper Collins UK, London, 2006.

Avcı, Casim, "Hilâfet", *DİA,* İstanbul, 1998, XVII, 539.

Aydın, Mehmet, "Teofani", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Din Bilimleri Yay., Konya, 2005.

Bayraktar, İbrahim, "Müsteşrikler ve Hz. Peygamber'e Bakışları", *AÜİF Dergisi,* Ankara, 2004, Sayı 21, 55s.

Belâzürî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd el-Belâzürî, Ensâbü'l-Eşrâf, thk. Süheyl Zekkâr-Riyad Ziriklî, Dârü'l-Fikr, Beyrut, 1996.

Bennett, Clinton, *"İn Search of Muhammmad"-The Soourches-* London, Cassell, first Published, 1998.

Berki, Ali Himmet- Keskioğlu, Osman, *Hz.Muhammed'in Hayatı*, DİB Yay., Ankara, 2012.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahîh*, thk., Mustafa Dib el- Buğa, Dâr-ü İbni Kesîr, Beyrut, 1987.

Canan, İbrahim, *Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi,* Akçağ Yay., Ankara, 1988.

Cemel, Ebû Dâvûd Süleymân b. Ömer b. Mansûr el-Uceylî el-Ezherî, *el-Fütûhâtü'l-ilâhiyye bi-tavzîhi Tefsîri'l-Celâleyn bi'd-dekāʾikı'l-hafiyye,-Celâleyn Tefsiri Hâşiyesi,-* thk. İbrâhim Şemseddin, Dâr-ü'l Kütübü'l Ulûmiyye, Mısır, 1318.

Cevizci, Ahmet, "Henoteizm", *Paradigma Felsefe Sözlüğü,* Paradigma Yay., İstanbul, 2005.

Daryal, Ali Murat, *İslam'ın Doğuş ve ilk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlili*, MÜİF Vakfı Yay., İstanbul, 2014.

Delcambre, Anne-Marie, *Allah'ın Resulü Hz. Muhammed*, çev. Mahmut Kanık, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2015.

Demircan, Adnan, *Hz. Ali'nin Hilâfet Hakkı Meselesinde Gadîr-i Hum Olayı*, Beyan Yay., İstanbul, 1996.

Demirci, Mehmet, "Nûr-ı Muhammedî", *DÜİF Dergisi*, İzmir, 1983, I, 239-258.

Divlekci, Celalettin, "Ahzâb Suresi 37. Âyetiyle İlgili Nüzûl Sebebi Rivayetleri ve İlmî Değeri", *EKEV Dergisi*, Bahar 2014, Sayı:59, ss. 89-104.

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *es-Sünen,* thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dârü'l Fikr Neşrî, Kahire, 1988.

Erul, Bünyamin, *Siret Tedkikleri*, Otto Yay., Ankara, 2013.

Fayda, Mustafa, "Muhammed", *DİA*, İstanbul, 2005, XXX, 409.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1990.

Gölpınarlı, Abdulbaki, "Hakîkat-i Muhammediyye", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara, 1970.

Hamidullah, Muhammed, *İslâm Peygamberi,* çev. Salih Tuğ, İrfan Yay., İstanbul, 1993.

______, *Hz. Peygamber'in Savaşları*, çev. Nazire Erinç Yurter, İstanbul, Beyan Yay., 2012.

______, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye ,-Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri-*, çev. Vecdi Akyüz, Kitabevi Yay., İstanbul, 2005.

Hazleton, Lesley, *İlk Müslüman,-Hz. Muhammed'in Hikâyesi-*, çev. Erdal Bodur, Kitabix Yay., İstanbul, 2015.

İbn Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Hanbel eş-Şeybâni el-Mervezi, *el-Müsned*, thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş, Dârü'l Fikr Neşri, 1991.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, *Sîret-i İbni Hişâm,* çev. Hasan Ege, Ravza Yay., İstanbul, 2013.

İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî, *Siyer-i İbni İshâk -Hz. Muhammed'in Hayatı-*, çev. Mehmet Şafi Bilik, Düşün Yay., İstanbul, 2012.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî, *es-Sünen*, thk., Muhammed Fuad Abdulbâki, Dârü'l-Fikr Neşrî, Beyrut, ts.

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü'l Kebîr*, nşr. İhsan Abbas, Beyrut, 1388.

İbnü'l-Arabî, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî, *Fusûsü'l-Hikem,* çev. Nuri Genç Osman, Ataç Yay., İstanbul, 2016.

Kandemir, Mehmet Yaşar, *Mevzu Hadislerin Menşei, Tanıma Yolları, Tenkidi,* DİB Yay., Ankara, 1991.

_____, "Muhammed", *DİA*, İstanbul, 1997, XXX, 424.

_____, "Safvân b. Muattal", *DİA,* İstanbul, 2008, XXXV, 485-486.

Kara, Seyfullah, "Hz. Peygamber'e Karşı Oryantalist Bakış ve Bu Bakışın Kırılmasında Metodik Yaklaşımın Önemi" *Atatürk ÜİF Dergisi,* 2005, sayı 23, ss. 145-166.

Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *el-Mevâhibü'l-Ledüniyye bi'l-Minehi'l-Muhammediyye,* thk. Salih Ahmet eş-Şami, Beyrut, 1991.

Kestioğlu, Muhammed Ali, *"Karen Armstrong'un Siyer ve İslam Tarihine Bakışı"* Yüksek Lisans Tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

Komisyon, *Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, TDV Yay., Ankara, 2001.

Köksal, Mustafa Asım, *İslâm Tarihi,* Şamil Yay., c. 17, İstanbul, 1987.

Küçük, Hülya, 'Rodinson, Maxime', *DİA*, 2008, XXXV, 153-155.

Küçükeskici, Mustafa, *"Hz. Peygamber Döneminde Medine'nin Sosyal Yapısı",*Yüksek Lisans Tezi, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 1999.

Lings, Martin, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Nazife Şişman, İnsan Yay., İstanbul, 2006.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *el-Muvatta',* (I-II), trc. Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Çağrı Yay., İstanbul, 1992.

Martı, Huriye, "Kadın Konusunda Rasûlullah'a Nisbet Edilen Uydurma Hadisler", *Mehir Dergisi,* SÜ, Konya, Yaz 1998.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmiu's-sahîh,* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâr-ü İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1955-1956.

Oruçoğlu, İlhami, *"Başlangıcından Günümüze İslam Dünyasında Peygamber İmajı*", Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2008.

Öz, Şaban, *Şia ve Tarih, -Makaleler-*, Araştırma Yay., Ankara, 2013.

_____ ,"Oryantalist Düşüncede Hz. Peygamber'i Tanımlama Paradoksu veya Oryantalist Tarafsızlar, *Dini Bilimler Akademisi Araştırma Dergisi,* ,VII (2007) Sayı: 2, ss.171-183.

Özel, Ahmet, "Kıble", *DİA*, İstanbul, 2002, XXV, 365.

Özkan, Senail, 'Schimmel, Annemarie', *DİA*, 2009, XXXVI, 229-231.

Rodinson, Maxime, *Muhammed,- Yeni Bir Dünyanın ve Peygamber'in Doğuşu-*, çev. Atilla Tokatlı, Doruk Yay., İstanbul, 2013.

Safi, Omid, *Peygamber'i Tanımak*, çev. Nagihan Haliloğlu, Nefes Yay., İstanbul, 2013.

Sarıçam, İbrahim, "Annemarie Schimmel Örneği", *Çağdaş Oryantalistlerin Siyer'e Yaklaşımı,* ed. Adnan Demircan, Siyer Yay., İstanbul, 2014.

Sarıçam, İbrahim-Erşahin Seyfettin, "Batı Oryantalizminin Hz. Peygamber'e Bakışı", *Çağdaş Oryantalistlerin Siyer'e Yaklaşımı*, ed. Adnan Demircan, Siyer Yay., İstanbul, 2014.

Schimmel, Annemarie, *Ve Muhammed Onun Elçisi'dir-İslam Dindarlığında Peygamber Saygısı-* çev. Ekrem Demirli, Kabalcı Yay., İstanbul, 2011.

_____,*Tasavvufun Boyutları*, çev. Ender Gürol, Adam Yay., İstanbul, 1982.

_____, "Müslüman Hayatının ve Düşüncesinin Bir Merkezi Olarak Hz. Muhammed", çev. Zülfikar Durmuş, *Tasavvuf İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara, 2002, sayı 3, ss. 395-415.

_____, *Hz. Muhammed*, çev. Okşan Aytolu, Profil Yay., İstanbul, 1995.

_____, *As Through a Veil: Mystical Poetry in Islam*, Oneworld Publisher, London, 2001.

Sıbaî, Mustafa, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, Beyan Yay., İstanbul, 1993.

Şulul, Kasım, *İlk Kaynaklara Göre Hz. Peygamber Devri Kronolojisi,* İnsan Yay., İstanbul, 2014.

Suruç, Salih, *Kâinatın Efendisi Peygamberimizin Hayatı*, Nesil Yay., İstanbul, 2004.

Süheylî, Ebü'l-Kāsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Süheylî el-Mâlekī, *er-Ravżü'l-ünüf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyye li İbn Hişâm*, thk. Ömer Abdüsselâm es-Selâmi, Beyrut, 1421.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî, *Peygamberimizin Mûcizeleri ve Büyük Özel-likleri*, çev. Ömer Temizel, Uysal Kitabevi, İstanbul, 1998.

Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *Şemâil-i Şerîfe*, trc. ve şerh. Hüsamü'd-din en-Nakşibendî, sadeleştiren M. Sadık Aydın, Hilal Yay., Ankara, 1976.

______, *es-Sünen*, thk., Ahmet Muhammed Şâkir vd., Dâr-ı İhya Türasi'l Arâbi, Beyrut, ts.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Târîhu'l-umem ve'l mülûk*, thk., Muhammed Asi, Beyrut, 1987.

Topaloğlu, Bekir, "Abdullah", *DİA*, İstanbul, 1998, I, 75-76.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî, *Hz. Peygamber'in Savaşları,-Kitâbü'l-Meğâzi-*, çev. Mûsâ Kâzım Yılmaz, İlk Harf Yay., İstanbul, 2014.

Watt, William Montgomery, *Hz. Muhammed Mekke'de*, AÜİF Yay., çev. Rami Ayas-Azmi Yüksel, Ankara, 1986.

_____ , *Hz. Muhammed Mekke'de*, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yay., İs-tanbul, 2016.

______, *Hz. Muhammed Medine'de*, çev. Süleyman Kalkan, Kuramer Yay., İstanbul, 2016.

_____ , *İslam Avrupa'da,* çev. Hulusi Yavuz, MÜİF Yay., İstanbul, 2000.

Walther, Wiebke, "Women in İslam/from Medieval to Modern Times", *Princeton and New York: Marcus Wiener Publishing*, 1981, 285p.

Waardenburg, Jacques, "Reform", *DİA*, 2007, XXXIV, 533-534.

https://www.babelio.com/auteur/Anne-Marie-Delcambre/17979, Erişim. Tarihi: 04.09.2017.

https://www.wikipedia.com/biography/Lesley-Hazleton, Erişim Tarihi: 04.09.2017.

https:// www.britannica.com/biography/Karen-Armstrong, Erişim Tarihi:08.05. 2018.

https://dunyasozluk.com/baslik/inisiyasyon, Erişim Tarihi: 02.03.2018

https://www.youtube.com/watch?v=gtEQmxo5G3o, Erişim Tarihi: 16.07.2017.

https://www.youtube.com/watch?v=MroxcqqenFo, Erişim Tarihi: 03.09.2018.

http://www.sonpeygamber.info/karen-armstrongun-iki-kitabi-uzerine-degerlendirme, Erişim Tarihi: 03.02.2019.

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER

KSÜ Siyer-i Nebi Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi
SAMER